

EGĀN

1-6

1965

Suplemento de Literatura del Boletín de la Real Sociedad Vascongada de Amigos del País
Redacción: Seminario de Filología Vasca «Julio de Urquijo», Palacio de la Diputación de Guipúzcoa

SUMARIO

	Págs.
<i>P. Larzábal</i> : Gure Pastoralá.....	3
<i>A. Villasante</i> : Elena, edo federako bideak.	14
<i>Otsalar, Aurraitz, Ametzaga'tar B.,</i> <i>Odriozola'tar X., P. Izueta</i> : Olerkiak.	20
Alta Gasteluzar'ek itz neurtuz egin zituen zenbait itzulpen	40
<i>Oskillaso</i> : Hizkuntzalari haundi bat.....	45
<i>Erklaga</i> : Sonla liralaia	53
<i>Azpeitia'tar Julene</i> : Aizea, aizea ta aizea!!!	57
<i>Markue</i> : Oar laburrak.....	60
<i>Oskillaso</i> : Jostalluak, semeak eta gurasoak	62
<i>E. Alsola Lizundia</i> : Iru lapurrena.....	64
<i>G. Boccaccio</i> : Iru eraztunak.....	66
<i>Bitáho</i> : Suzko txoria (Jarraipena)	69
<i>Zelayeta</i> : Aste barru mingotx batetik iges- teko pentsatu bear ezfiranak	70
<i>L. Mendizabal'dar I.</i> : Beste buruauste bat	74
<i>Intsa'r D. An</i> : Rabelais ta euskera.....	76
<i>Oiarzabal'dar A.</i> : J, de Rada Letran-eko IV gn. Kontzilio Naguslan.....	78
<i>Muxika'tar Kindin</i> : Hiroshima.....	84
<i>N. Alzola Gerediaga</i> : Finlandiar idazleak	86
<i>P. M. Zabalea</i> : Oesteko nobelak.....	89
<i>Apat-Etxebarne</i> : Naas-Maas... ..	96
<i>A. A.</i> : Jan-edanak	105
Sara'ko J. Etxeberri'ren "Eskual-herriko gazteriarl"	109
<i>M. Lasa</i> : Bertso urrutuak.—Gaur ideki diet itxasoari ta haizeari leihoa	124
<i>Markue</i> : Arruetsaldeko Biozkada.....	126
<i>Bosas-Urrutia</i> : Leitزارan eta Leitza.....	127
Adabakiak.....	135
<i>Aurre-Apratz</i> : Izparriak eta.....	142
<i>Keretxeta</i> : Sabai, ala arnaga	147
<i>Ibaian</i> : Zigor.....	150
<i>E. Alzola Lizundia</i> : Iru alabena... ..	153
<i>G. Guareschi</i> : Radanes	154
<i>J. San Martín, J. Lizarralde, L. M.</i> : Libu- ruak.....	159
<i>N. Alzola</i> : Euskal bibliografiarako oarrak.	180
Sariketak	183
<i>G. Aresti</i> : Mundu-Munduan	186
<i>M. de Ghelderode</i> : Zaldun bitxia.....	259

DIRECCION Y REDACCION:

A. Arrue, A. Irigaray y L. Michelena

EGAN

EGAN

SUPLEMENTO DE LITERATURA DEL BOLETIN
DE LA REAL SOCIEDAD VASCONGADA DE AMIGOS DEL PAIS

Dirección y Redacción: A. Arrúe, A. Irigaray y L. Michelena

Redacción: SEMINARIO URQUIJO DE FILOLOGIA VASCA
Palacio de la Diputación de Guipúzcoa - SAN SEBASTIAN

II Epoca

Vol. XXIV

Enero-Diciembre, 1965

Gure Pastoralá ⁽¹⁾

Jaun andereak:

Antzerti aroa, jendetzetan, ez da sortzen egunetik biarrerat, gure oianetan onjoa bezala. Bainan, bere garaian zabaltzen da —jendetzearen bizipideak, ibillerak, nahastekatze edo auzokatzeak diotela ematen bere atzarmena, era eta edadura.

Egia erran, egundainotik gizonek maite izan dute elgarren artean ausatzea, edo elgar ziminokatuz, edo aberen biziantza jestukatuz edo mudantzak idurikatuz.

Bainan, molde horien garaitik, pastoralá garairat, bada abretasunetik gizontasunerat bezenbat bide.

Antzerti idatzia, artoski apailatua, sortu-zen —jendetzeak, bidekari izan ondoan, noizbait eta nunbait kokatu zirenean, multzokatuzko biziari lotu, aski aberastu eta beldur-petik atera, ausamendutan lasaitzeko.

Horiek hola, ikusiko dugu nundik datorren pastoralá, nolakoa den bere jokaera, nolakoa izan den eta den bere bizitza.

Lan hau balinbada ni-kia, neretzeko gaiak hartu ditut eskuin eta ezker, eta bereziki anitz zor diotet Georges Herelle eta Lafitte jaunari.

(1) Larzabal jaunak Donostian, Euskal-jaietan (25-6-1965), eman mintzalčia.

Nundik datorren pastoralak

Greziatik ateraraia da Europako antzerkintza guzia. Antzerki arorat iritxi-arau, Europako jendetzek, Greziatik zabaldu eratik dute, bakoetak berena apailatu.

Bainan, antzerkiak badauzka asko saila: pargarri, samin, erlijio-
nezko eta abar.

Pastoralak daukan arnasak, erlijioea du sustrai.

Europar, erlijioekari antzerkiak izan ditu iru garai aipagarri.

1.º Greken garaia; 2.º Erdi-arokoa; 3.º Oraikoa.

—Greken garaiko asko antzerki dira erlijioez orratuak. Antzerkiak muntatzen zizuten Dionysos Jainko basaren ohoretan eta haren jai egunetan... Antzokian ezartzen zuten, denen begien aurrean, Dionysosen itxura eta, hunen apezek bazaukaten beren jar-leku berexa.

Antzerki-abesti asko botatzen zizuten Jainko basen ohoratzeke eta, sarri ere, ageriki ala ikutuki, Jainko bask beren sudurra sartzen zuten antzerki jokabidetan.

Sorginak ere eta heien pentsa-pentsaketak kausi ditazke ardura orduko antzerkitan.

Goi indardunek daukate geienetan azken hitza: Jainkozaleak dira saristatuak eta Jainko-jaleak gaztigatuak.

—Erdi-arogan, kristau-mixterioak dira berdin elizkizunak, pagano garaikoan iduriak, bainan bataiatuak eta gizaldi berriari doakon gaiak sustraituak.

Mixterio horiek emaiten ziren eliza ataritan edo berdin barnetan, kristauen argigailu eta obegailu.

Elizako buruzagiek, noizbait, ikusgarri horiek debekatu eta eskumikatu ere zituzten, zikindu eta lizundu zirelaketz... Bainan halere, zurkaitz edo muntadura bera kausitzen dugu mixterio eskumikatuan hala nola sakratuan.

Oraiko egunean, antzerki zuaitza loretan dago erlijioezko ikusgarriez... Askok lekutan, ematen dira "Paxioek", bai eta ere fedea mamitzat daukaten ikusgarriak, ez bakarrik antzokitan, bainan ere eliza ataritan eta nun-nai, fededunen biltzar anditan.

Bainan jo dezagun Erdi arorat eta dakusagun nola orduko frantses "mixterioak" eta eskuarazko pastoralak diren elgarren ahaide.

1926 garren urtean agertu buru-lan batean, Georges Herellek zenbatzen ditu 67 pastoralak, oso-osorik dauzkagunak —gainerat, beste sei laburpenak, amabi, orai galduak direnen aipamena, eta azkenik, bederatzi izenak, ez baitakigu bein ere ukan duten izanik.

Geroztik, aipatu 95 pastorala hauien gainerat, beste batzu idatziak izan dira.

Pastorala guti izan da inprimaturik... Eskuz idatziak, beiratuak dira edo norberaren edo ooren liburutegietan.

Eskuz-idatzi zaharrena dugu 1723 garren urtekoa, papera zainek salatzen dutenaz... Urte hartan idatziak, ez du erran nai orduan jaioa.

Ikertze zintzuenek diotenaz, nekez zitaken eskuarazko pastoralarik XIII garren mende aurrean. Amasei garrena aldiz ditake izan pastoralan urre garaia.

Itxura guzuen arabera, frantses "mixterioa" eta eskuarazko pastoralara dira iturri beretik, bainan neork ezin erran zoin den bestearen umea.

Mixterio ala pastoralen sustraiak dira ber-berak: Lege Zahar eta Berriko idatzkiak, Sainduen Bizitza, Zahar Aroko gertakariak, Alegiazko gertakari espantutsuak, Kantu Zaharren erran-merranak eta holako.

82 pastoraletarik, 37-ek gai bera daukate beste hainbeste "mixterio"-rekin... Ondar 44-ek ez daukate aurride ezaguturik "mixteriotan".

Nolajoka berdintsua aurkitzen dugu "mixterio" ala pastoraletan. Bat eta bestean kausitzen ditugu aurre eta ondo itzegintzak. Biek derakarten ikusgarria da: Ongi eta Gaizkiaren arteko betiereko guduka... Guduka hortan, Jainkoaren gerlariak dira: girixtinoak, Satanenak aldiz: Turkoak.

Bien joka-lekuak berdintsu muntatuak dira... Berdintsuak ere taula gaineko ibillerak, eta ere, jokalarien barne-azkurriak. Hauk dira: Erlifionea, maitasuna eta gerla-borrokak.

PASTORALAREN BEREZITASUNA

Pastorala eta mixterioa badira elgar iduri, ez dira berdin.

Ez dugu Chahoren iritzia onartzen, diolarik pastorala dela Erromanoen garaiko antzertia... Ez eta ere Webster-ena, diolarik pastoralak dauzkala Zahar Aroko pertsuen zangokada, aire pikoak eta Ametsetako Jainkoen orroitgailu zerbait... Ez eta ere Léonena, diolarik gure pastoralak ez direla hain zaharrak, bainan Pabeko jauregitik zabalduak, Marie d'Angoulême horko erregin zelarik... Ez eta ere beste zombaitena, baitiote gure pastoralak eldu direla lehenago Espainian, Besta-Berrikari ematen ziren "auto sacramental"-etarik.

Miakatze zintzuenen arabera, aitortzerat ekarriak gira pastoralak direla ahaideki frantses "mixterioekin", bainan halere heterik berexak.

Pastoralari bere berezitasuna eldu zaio lehenik bere mintzairatik... Gogoeteri izkuntzak emaiten diote oñarri, biurgune eta altxaira ezin itzulizkoak.

Egia erran, pastoraletako eskuara, ez da garbietenarik Pastoralak dira pertsukatuak. Pertsuak zangoz desberdinak, lerro buruz aulak, erditsutan pikaie batekin. Pertsu horiek dira kantatzen, elizki abes-tien airean.

Pastoralak badauzka bere joka-lege bereziak. Lege horiek aipatzen ditu luzaz Lafitte jaunak, berrikitan "Bulletin du Musée Basque de Bayonne" agerkarian zabaldu duen idatzki batean.

Xuberon muntatzen dituzte pastoralak herrika, herrian emaiteko eta herritar bakarren artean. Pastoralaren autatzailea eta buru gidaria deitzen da "errejenta"... Hau izan ditake herriz kanpokoak.

Pastorala eman aintzin, jenden biltzeko egiten da "mustra". Pastoralaren jokatzaleak ibiltzen dira lerroan herriko karrikan, "konpañiaka" zatikatuak (Satanak, Turkoak, girixtinoak, zeruko biziliar-rrak)... Batzu dira zaldiz, besteak oinez... Artzaina bere artaldearekin, Musikariak musikan.

Pastoralaren joka-lekua da lau ezkinetako taulagain bat. Aintzin saetsak dauzka utsak... Gibelean oiala, iru sarrerekin... Erdiko sarrera, Andimandiena (Aita saindu, errege, aingeru eta halako)... Ezkerreko sarrerak du gainean deubru grimaskari bat... Hau da "Turkoen" atea... Eskuineko sarrera aldiz da "Girixtino"-ena.

Musikariak ezartzen dira oialaren atzean, goratasunean, ferdailuz apaindu ixeri-leku batean.

Lehenago, taulagainean egoiten ziren "gardianoak", eskopetak eskuan... Aurra urruntzen zituzten tauladuratik eta, bear zelarik "xo" oihi eginez, ixiltasuna agintzen.

Oial gibelean emaiten dira neskatz "zerbitzariak" Haukien gain da jokalarien apaintzea eta joka-lekurat bear diren pusken tanko ckartzea (jarleku, mihise eta abar).

Lehenago, mustarren ondotik, konpainia bakotxa igaiten zen taula gainerat, aurreko eskalera batetik, bere ibillera eta jestu bereziak egiten zituela oialaren atzean ikutu aintzin... Taula-gainerat igaite hori deitua zen: Arribada.

Pastorala astean emaiten da "Aitzin pheredikia". Hunen emaiteko autatzen dute boza ederdun bat. Hau agertzen da, errejentarekin, bi ezpatadunen artean eta atzetik daukala girixtinoen ikurrinlaria... Kantua emaiten, ikurrina igitzen da ezteki, kantariaren buru gibelean. Kantariak botatzen ditu bere koplak eskuin eta ezker lekuz aldatuz, aspaldidanikako aire zahar batean... Jendeak agurtzen ditu, jokalarien auleziez aintzinetik barkamendu eskatzen du, pastoralaren bilduma zeheki argititzen.

Pertsu lerro bakotxaren ondotik, besoak altxatzen ditu buruaren parreraino, eta musikariek, betiko aire bera jotzen dute koblen artean.

Ez galda pastoralari, izan dadien ordu gutiz, toki berean eta ari

bateko gertatuaren antzerkia... Pastoralak agertzen dituen gertakariak dira nun-naikoak, noiznaikoak eta nola-naizki sailakatuak.

Pastoralen jokalariek izaiten dira, edo gizonki utsak, edo emazteki utsak, baina nahastekaterik gabe... Ala bearrean, itxuraz aldazteak egiten dira, Onek eta gaxtoek dute beren musika aire berezia, taula gainerat agertzeko.

Jokalariek dituzte eskularruak soinean eta makila eskuan. Kurrituz dute botatzen pertsua, salbu aingeruek, aita sainduak, presonerek eta iltzerat doazinek. Makilaz eta urratsaz pertsua dangatzen dute. Nor baitira eta araberako ibillera dute. Ala nola, Turkoak ibiltzen dira urratsez taula zanpakatuz, menbroak dardarikatuz, makila buru gainean zirurikatuz, marmarizak murruskatuz, jartzean izterrak gurutzatuz eta holako.

Pastoraletan, pertsuen artetik emaiten dira ere kantu batzu. Kantuak ez dira edozonez eta noiznai emanak, baina bakarrik: Artzainez artalde zain daudelarik, aingeruez bere agertzetan, elizkizunetan, gizon ospetsu zombaiten otoitz bezala, pastoralaren bukaeran.

Pastalararen artetik emaiten dira ere dantza eta "satanerik". Lehen pastoraletan, satanak ziren dantzari oberenetarik, jauntzi edereez apainduak. Heien itxurak ez ziren beldurgarri ala okaztagarri... Iru lan zituzten egin bear: gizonak tentatu, gaxtoak lur-pean sartu, noizean beinka gavota dantzatu, "Bon voyage, cher Dumolet" kantuairean airean.

Aspaldixkoan, ez dute geiago pastoraletako satanek gizonik tentatzen... Heien eleak ixildu dira, gizenskoak baitziren oraiko belarrientzat.

Ez da pastalarik, gudukarik gabe. Gudukak dira edo gerlari lerrokatuen artean, edo hiri arresiz inguratuak jaukitzen diren antzerat.

Hiria artzeko egiten den guduka da egokienetarik. Oldartzalek pastoralaren joka-lekua inguratzen dute oinezkoz eta zaldizkoz. Adar tuzat "il edo gurepetu" oihuka jazartzen dira eta, ala bada egitekoa, hiriaz jabetzen dira taula gainerat upatuz.

Guduka lerrokatua aldiz "ballet" dantza baten antzerakoa da. Lau pondutan jokutzen da guduka partida... Lehenik, gudulariak (denak dira aintzindariak) lerrokatzen dira buruz-buru... Bigarrenekorik, artzen dira elgarri desafioka, askotan oidura zaharretako solasketak hortarako erabiliz.

Irugarrenekorik, egiten da guduka. Bi lerroak, musikarekin dantzatzuz, elgarren ganat urbiltzen dira, bat bestearen ezpatak jotzen dituzte; beti musikari jarraikiz, elgarren ganik urruntzen dira eta hola zombait aldiz... Laugarrenekorik, gudulari bat iltzen da... Aurretik, arropa ez dezan zikin, neskatx zerbitzariak edatzen diote ondoan oihal bat, haren gainerat eror dadien. Gardianoek eskopetaz tiro egiten

dute... Ila, balinbada girixtinoa, bere lagunek dute joaiten... Deubruerk aldiz, balinbada Turkoa.

Taula gainak ez du sekulan utsik egon bear... Ustarten betegailu, besteak beste, muntatzen da, noizean-beinka, jokalarien kurríketa... Elizki ibilleretan bezala, ospetsuki eta musika joaz, jokalari guziek itzuli batzu egiten dituzte taula gainean.

Pastorala idatzlek ez dute den gutieneko axolarik garaikoa garaian ipintzeko... Abrahamen eortzetan, kantatzen da "De Profundis"—Agar, arropatua da Madame Angot-en gonekin—Turkoak oldar-tzen dira Moisi—Absalonek pixtola bat dauka eskuan.

Pastorala amaitzen da imno edo abots elkartzeko abesti batez.

Ikusgarria bururatzean, botatzen da "azken pheredikia", astape-nekoaren molde beretan. Abeslariak emaiten du ikusgarriaren laburpen bat, barkamendu galdatzen eginak izan diren utsentzat, eskerrak biur-tzen diozkate etorri direneri.

Ondotik egiten dira "anxerak"... Lehenago, pastorala ikusteko ez zen deus pagatu bear... Pastorala muntatzalek, zorren tapatzeko, zuten batetik edaria saltzen ikusliarreri, eta bestetik "anxera" deitu, ohorezko eskea egiten, ikusgarriaren bukaeran... "Anxera" da herri bakotxari egina zaion deia, zoinek geiago diru eman bururatu den pas-toralarentzat... Emaintza egilek, geien emailetik aste, ukaiten dute taula-gainean dantza-jauzien dantzatzeko ohorea.

Usaian, "bala" batez da bururatzeko pastoralaren eguna.

Ez geiegi luzatzeko, beste asko xehetasun uzten ditut aipatu gabe. Baina, aski zabal mintzatu ahal naiz erakusteko pastorala eta frantses "mixterio"-a ez direla berdin, badira ere elgar iduri.

Eskualdunek daukagu pastoraletan "gureki" zerbait. Guretasuma ematen diote gure mintzaira, dantza eta abestiek—gure goitasun, omoret-su, larriak—guduken indar-jokoek, axaletik eta irrikatuz kondatu gertakariak, herrika eta herritarren artean muntatuak direlakoak.

Pastoralaren bizitza

Dakigunaz, Xuberoa da pastoralen bizitei kasik bakarra... Egia erran, pastorala multxo bat emanak izan dira Baxenabarren, zombait ere Lapurdin, baina maizenik Xuberotar taldez. Pastorala, ez da Eskual-herrian neun etxekotu, salbu Xuberoan.

Horren gatik erran bear ote da, hola izan dela, Xuberotarrak direlakotz Eskualdunetan burutsuenak, erneenak, leunenak? Obeki, ez ote dituzte hoinbeste doain pastoralari esker, hau beiratu dutelakotz?

Gure iritziz, edozoin edestiri bere itxura ematen dio ez ustegabeak, baina etorkizunak... Eta badakigu, jendetze baten etorkizuna agin-tzen dutela haren bizierak, erlijioneak, ibillera eta gertakariak.

Dakigunaz, oilo ama baten inguruan xitoeria muntatzen den bezala, hiri andi baten inguruan zabaltzen dira bizipideko muntadurak.

Alaber gertatzen da edestientzat... Edestilari ospetsuen lantegi edo ikastegietarik dira arraiatzen haren erako obrak.

Nun aurki Xuberoko pastoralen iturria?... Ez ote Paben?

Xuberoak ezagutu du Angeles, Frantses edo Naparroko erregen agintaritzea, Garai hetan, ez zezaketen, elgarren ganik urrun bizi ziren jendetzek, elgar kutsatu, orai bezain aise. Alabainan, ez zen orduan oraiko irrati, telebixta, irakurgai eta ibilbiderik... Goiko agintariek berek, larderia guti zaukaten beren urruneko lurretan... Ikus-ikaskek, eta artu-emanak, geienik eta frangotan bakar-bakarrik, egiten ziren auzotik auzorat.

Xuberoak bere bizi arnasa artzen baitzuen Pabe-Olorondik Maulerat doan idekiduratik, gure iritiz, hortik beretik sartu da Xuberorat pastoralaren abiadura.

Hain xuxen, XV eta XVI garren mendetan, fama andikoak ziren, ez bakarrik Foix-tarrek, Biarnes eta Napartar erregek Paben zauzkaten gorteak, bainan oraino Orteseko bizkondeenak.

Luzaz, Xuberotarren gotzaietxea zen Oloronen... Xuberotar ikasleak joaiten ziren Olorongo, Orteseko, Paueko semenario eta ikastetxetat.

Ikastetxe eta jauregietan, frantses jakinduria zen goraipatua? Orteseko ikastetxean, 1591 garren urtean, frantses antzerki bat eman zuten, Katalin, napartar printsesaren aintzinean. Paben, Jesuiten ikastetxean, antzoki bat badaukatela aipu dute 1650 garren urtean.

Badakigu bestalde nola, Erdi Arotik aurrerat, frantses jakinduria zabaldu zen inguru guzitan: Biarnoan eta Roussillonan, pastoralak eman izan dituzte 1830 garren urte artio — Betroinian, 1850 garren urte artio — Italiako Tozkanan eta Modenan, 1870 garren urte artio — Trentinon 1880 garren urte artio.

Oraiko egunean, Xuberoa da Europako xoko bakarra, nun bizi baita oraino Erdi-Aroko antzerti ospetsua: Pastoral.

Noiz eta nork idatziak

Nere iritzia ipiñi ondoan, nundik eta nola datorzken gure pastoralak, aipa dezagun noiz eta nork idatziak izan diren.

Gure pastoralak dira iru garaitakoak... Horrek ez du erran nai, garai horien artean izan direla utsguneak... Bestalde, pastoralak bera, bere garaitik beste batetarat igo ditake, aldakuntza, geitze edo laburtzen medioz.

Apez garaia.—Hola deituko dugu, asiera ezagutu gabetik eta, Berjaiotza (Renaissance) arterainoko garaia... Hunen amaitzea berandua-go izan zela Probintzietan ezenetz Parisen, orroituko gira.

Garai hortako pastoralaren idatzlariak zirela geienak apezak, ez da dudarik.

Pastorala horiek dira fedezko erakaspenez beteak... Askotan aurkitzen dira elizkizunak: Bataio, esposatze, eortzeta eta holako... "Jerusalemen destruitzea" titratu pastorala (dugun zaharrenetarik bat) asten da "Veni Creator" kantatuaz... Pastorala horien gai geienak dira artuak Liburu Sainduetan, Sainduen bizitzan, Errankizun ospetsuetan... Amodioa, galkor eta zikin, sarri agertua da.

Laikoen garaia

Garai hau doa 17 garren mende bukatzetik eta 19 garrenaren erditsuraino.

17 garren mende bukaeran, Frantziako antzertiak ez zaukan aipamen onik... Zikina, lizuna zela-eta, Elizako kargudunek debekatu eta ere eskumikatu zuten.

Gure ustez, Elizaren jazarkunde hori izan zen neurririk gabekoa, eta askotan, Jansenizten adimen idorregiaz buataua.

Horiek hola, apezak gelditu ziren pastorala idatztetik eta hetarat joaitetik.

Bainan zorionez, ordainak sortu zaizkioten: Laikoak. Laikoek, erlijionezko gaiak pixka bat bazterturik, pastoralen sustraia artuko dute bereziki gertaera zaharretan, alegiazko kondairetan, salatze gezurretan.

Maiz "errejentak" berak dira garai huntan, pastoralen idatzle. Nor dira "errejenta" horiek? 1801 garren urtean Humboldt-ek, bere "Journal du Voyage en Pays Basque" idatzkian, hauxe dio: "Errejentak ez dira bakarrik pastoraletako ibilleren eta itz-lerroen erakasle, baina oraino pastoralen idatzle, naiz diren baserritar xume batzu".

Emezortzigarren mendeaz geroztik, baditugu pastoralak, beren idatzlez izenpetuak... Hola ditugu ezagutzen: Pierre D'Arhex, Laxague eta Mécot, eskol'emaileak — Quintaburu eta Jean-Pierre Irigaray, arotzak — Jean Baptiste Cassou, zurgina — Jean Pierre Heguiaphal, nekazaria — Laurent Oyhamburu, ezpartin egilea — Hardoy, oihan-zaina — Foix, igeltseroa — Jean Aguer, bidezaina eta abar.

Oraiko garaia

Hola deitzen ditugu azken eun urteak.

Jada erran dugu, edestiaren bizitza dela inguruko gertaerez agindua eta orratua. Hori hola delakoa, argi eta garbi ikusten dugu azken garai huntan.

1900 garren urte inguruan, Frantziako agintariak, guduka gorrian ari dira Elizako buruzagiekin... Agintari horiek, aurrerantzaren izenean, eskuara nai zuten kendu elizetako pulpitorarik eta haurren doctrina emantzatik.

Ai ba! Bereala, berpiztu zen apezetan pastoralen alderako suartasuna eta bi apez (bat Ithurry, bestea Justin de Menditte) lotu ziren pastorala idatzten.

Orduan, eta, lehen aldikotz patsoraletan, agertzen da sentimendu berri bat: Eskual abertzaletasuna.

Ordutik ere, oraiko erari jarraiki naikundeak zerabiltzkala, pastorala idatzleak eta errejentak abiatu ziren asko saildamendu ekartzten, usaia zaharreri.

Georges Herellek minberaki aipatzen ditu saildamendu horiek: Paper eta kazetetz egina den burrunba —pagatuzko sarrera— “Arribada” kendua edo laburtua. Arropak, apaindurak eta asko ibillera, bestelakatuak eta abar.

Etsitua, 1926 garren urtean idatzten du: “Ez izan den gutieneko itxaropenik... Eskual antzertia ila da, betikotz ila!”

Bizkitartean, azken bost urte hautan, lau pastorala emanak izan dira: Barkotxen, Gotafien, Parisen eta Donibane-Loitzunen.

Lauetarik iru, Georges Herellen etsitzeko eran. Laugarrena, Orreaga, era oraino berriago batean.

Zer pentsa, Zahar ala Berrien alde, dakusagun gudukaz?... Oraiko urratsez ote dugu pastorala betikotz eortzen, edo, ezin bestean, bestela orraztatuz, berpizten?

Mintza gaiten argi eta garbi. Eskual jakinduria ez dute agintzen go-indar izkutu eta ezin garraituzko batzuk... Eskualdun argituenak dira jakinduria horren erabiltzale eta beiratzale egokienak.

Antzerki gaietan zerbait dakigunak, nabartzen gira oraiko erak eta gustuak ez direla aurrekoenak.

Bear ote dugu ba lehenagoko neurritan egon eta antzerki idazten ari, norentzat diren eta nork emango dituen itxoin egin gabe? Hala jokatzu, ez ote dugu aitortzen eskual jakinduria dela, azken arnasaren botatzen ari den, zaharkeria bat? Ez ote da hori, beribilen garaian, gurditan ibiltzea bezalatsu?... Jendetze guzitan ez ote da jakinduria, garaietik garaierat, erreberitzen eta bestelakatzten?... Eriotzearen legea da, dena den bezala, egoitea... Biziarena aldiz, beti saildatuz, beti bide berri batzueri lotuz, ibiltzea.

Antzerkilariek, ez ditzazkegu, gizon ibilleren oñarri horiek, ez ikusi edo ukatu.

Gure eginbideari eta eskual jendetzeari zor diotegu, gure lana egi-tea, oñarri horiek onartuz eta gogoan erabiliz.

Nai dut, berria bear dela zaharrari josi, eskual saila ez dadien arrotzuz galdu.

Bainan, bi gauza dira eskual saila arrotzea eta arrotzaz eskual saila aberastea.

Auzoak eta urrunekoak ere baduke zerbait onik... Jakin bear dugu on hura guretzen eta gureztatzen. Bai eta ere, dugun ona besteri pasatzen.

Saets xirripek gure bizi ibaia aberats dezatela eta, emanaz artuko ere baitute, gurez berena jori dezatela.

Gizon arrazaren obetzea, ez da etorriko, batzuen jakinduria bestenez itotzetik, bainan jakinduria guzien berdin laguntzatik?

Nahasmendu eta il bidetarat erortzea da, jendetze baten jakinduria zapan beiratzea eta ezeztatzea?

Elizako erakaspenek diote ez dela ezarri bear jendetze baten jakinduriaren zabalkundeari, ezin bentzutuzko trabarik...

Beraz, gu antzerkilariak, ez gaiten izan eskual antzerkiaren itotzale... Hala gintazke, eskual zimendu utsean antzerkien eraikitzea pentrenitzen baginu, bai eta ere, eskual zimendu guzia bazterrerat aurtikiz.

Zahar erako pastoralak maita ditzagun... Horiek eman ere ditzagun noizean beinka, lehenagoko moldetan, Eskualdunek ikus dezaten zer eta nola egiten zen horien garaian... Bainan izan daitela bakarrik zaharkeri orroitgailu eta maitagarri, eta ez orai egin bear dugunaren neurri eta legeliburu.

Gure arbasoeri ar diezoguten eskuarari eta eskualdungeoari zuten atxikimendua, bainan guaurreri da asmatzea zoin diren, oraike egunean, atxikimendu horren azkartzeko artu bear diren bideak.

Aurrekoak guri eginkizun orroitgarriak utzi dauzkuten bezala, guk ere izanen ahal dugu gurekitik zerbait eskaintzeko gure ondotik eldu direneri.

Gure aurrek aurki ditzaztela, gure supazterretan, ez bakarrik gure aintzinekoek erre zituzten egur ileteak, bainan ere gure garaiko onbor ikatzak.

O R R E A G A

Bainan goazen sutik zartainerat... Ean ba, zer utziz eta zer kenduz naizen saiatu, Orreaga idatztean, lehenagoko pasterala oraitkotzerat.

Kendu ditut "mustra" eta "arribada", batetik ikusgarriaren laburtzeko, bestetik, ez baititake, oraiko egunean, errexki aurki eta Donibaneko karriketari ibilarazi: zaldi, zaldizko eta artalde.

Laburtu ditut "aitzin eta azken pheredikia", baitira bizitasun ga-beak eta ez hain baitezpadakoak.

Laburtu ere ibillera eta agurkatze batzu, geiegi pisutzen baitzuten ikusgarria, gure mende lasterkariarentzat.

Obetu ditut idatzkiaren mami eta axala: jokalarien beztidura. Geiagotu dantza eta abestiak, ez nonbrez bainan motaz... Hola laketago izan daiten belarri begientzat.

"Sataneriak" ausarkitu ditut, aspaldiskoan bazterrerat utziak baitziren, beren gordinkerien gatik.

Emazteki-gizon nahasteka doi bat egin dut, ikusgarriak ukan dezan biotz-barnatasun aberatsagoa.

Boza-azkartzale tresnak baliatu ditut, jendek obeki aditu dezaten.

Gaineratekotan, pastoraletako egintza larrienak beiratu ditut, hala nola: Girixtino eta Turkoen arteko eztabada, heien gudukak, dantza eta abestiak, neskatxa zerbitzariak eta abar.

Nere xedea izan da pastoralaren Xuberotik ateratzea, bestek ere jasta dezaten haren edertasuna. Xurruburrakeriak baztertu ditut, iduritu baitzaut tiletez-tilet aurrekoeri jarraikitzeak, ez duela obraren ederra laguntzen, bainan bai aultzen.

Geroak erranen du ean, hola ideki ildoan, izanen den alor baten abiadura edo sasiak betikotz tapatuko duen izaka galdua.

P. LARZABAL.

Elena, edo Federako bideak

Jean Guilton-en izena maiz aipatu dute egunkari ta aldizkariak azken bolara ontan. Bera baita Konziliora deituak izan diren laikue-tatik bat. Baita mintzatu ere da Konzilioko bilkura batean.

Guilton jauna Paris-ko Sorbonan da irakasle. Frantziako Akade-miak lankidetzat dauka artua.

Aspaldiko urteetan Kristoren auziari lotua dago. Makiña bat libu-ru idatzi du gai oni buruz.

Berak dionez, gazte-denboran, bere irakasleen artean, ez zuen bat bakarra ezagutu kristau edo fededun zenik. Lizeo laikoetan egin zituen bere ikasteak, eta garai artan ango irakasleek ez zuten uste gizon ikasi bat fededun izan zitekeanik. Ez da, ba, arritzekoa kristau federa etor-tzeko ibillaldi luzea ibilli bear izan badu. Baiña etorri da, alere. Kri-storen problemari eldu zion otz-otzean, egia ta argia soil-soilki billatu naiez. Kristau fedearen ukatzaileek Kristori buruz eskeintzen dizki-guten teoriak bana-banaka zulatu ditu, beroien kritika egiñez. Teoria oiek arrazoiaren aurrean eskas ta urri aurkitu ditu, eta azkenik, egia-ri, adimenduari eta kondairari zor zaion leialtasunagatik, fedearen es-plikazioa onartu du, berau delako Kristoren korapilloari aurkitze-a zaion irteera bakarra.

Baiña orain ez noa Guilton-en liburuen berri ematera. Bakar ba-karrik aldatu nai dut onera bere liburu batean aurkitzen den orrialde eder bat, Elena delako bati buruz (1).

* * *

(1) Ikus *Jean Guilton*, "Jesús", Ediciones Fax, Madrid, 1958; 137 orrialdea.

Elkar izketa bat sortu omen zan bein iru-lau lagunen artean gai zorioneko oni buruz: Kristo, Nor, zein edo zer ote zen, Ebanjelioek kontatzen dizkiguten gertaerak benetan gertatuak ote diren, ta olakoez. Elkar izketa ortan parte artzen zutenetik bat Guitton bera zan; beste bat Olivier; eta beste bat, gazte eszeptiku bat; baiña ba zan an laugarren bat ere: emakume bat: Elena, alegia. Au isillik zegoen iruron arrazoiketak entzuten.

Elena hori inglesa omen zan; aita, berriz, italiatarra zuen, eta ama alemanitarra. Inghaterran bizi bazen ere, ibiltari porrokatua zan, lurralde berriak ikustea gustatzen zitzaiona. Erlijio-kontuan katolikua zan, bai buruz eta bai biotzez, eta bere fedeari gogoz atxikia. Guitton-ek dionez, 1946-an il zan.

Elkar izketa artako goraberak arreta andiz eta isil-isillik entzun ondoren, Elenak itzegiteko eskua eskatu zuen. Ba zuen berak ere gai ontaz zerbait esatekorik.

Orra, bada, Elenaren itzak: “Zuen istillu eta katramilla guziez ondo jabetu naiz. Oker ezpanago, zuen azterketa guziak puntu onen gainean dira: Gauza oiek gertatu ote ziran, gero? Gertaerak ematen dizute zuei buruauste guzia. Ebanjelioek diotena ea gertatu zen, ez zen: orren gainean da zuen kezka.

Ni, berriz, beste bide batetik nabil. Emakumea naiz, eta emakume-antzo jokatu nai dut auzi ontan. Zuen itzul-inguruetatik igaro gabe, auziaren mamira eltzeko kontuan ari naiz. Egiak ba ditu bere bideak, eta ez dut esan nai nere bidetik ibilli bear duzuenik: nik nere segurantz nola bildu dudan esango dizuet. Eta ene ustez, beste normairen irudi-antzerata tajutua nago. Ezjakiñekin, erriarekin, jende xe ta arruntarekin senitarteko naizela sumatzen dut. Zuei aditzean, berriz, iruditzen zait billakuntza zail eta milikietan galtzen zeratela, eta ia infortxo ere ez dela gauza zuei orpoz-orpo jarraitzeko.”

Guziok ao batez erantzun zioten Elenari, arren, bere bide hori ager zezala, eta dena belarri izango zirela aren esanentzat.

Elenak: “Ebanjelioak balio du, ene ustez, bere adimen soilla eta gogoeta propioa baizik ez duen normairentzat. Ebanjelioa onartzeko —eta ontan seguru naiz—, ez dago bizitze guzia izkuntzak eta testu zaharrak ikertzen pasatu bearrik. Egiaren auziari erantzun egokia emateko, ba dira beste bide batzuk, jakintsuenak bezin seguruak. Eta ain zuzen, orrexegatik da kristau erlijioa ain jatorra, ain berezia eta erritarra. Ebanjelioen testua eman, eta esaten digu: —Tori, ar zak, juzga zak, ez filologiaren, exegesiaren edo arkeologiaren aurkitu-

berrien bidez, ezta konparazio zail-luzeak egiñez ere. Ebanjelioen testua bera, testu soilla, aski da edozein gizoni erantzun egoki bat eskeintzeko. Bai, edozein gizonek bear du izan kapaz libru ortan aurkitzeko beste iñon aurkitzen ez den zerbait. Arte-obrekin ere zerbait olako gertatzen zaigu. Estudia ditezke teknika bidez; baiña obra bat ondo egiña baldin bada, benetan eta ziñez aundi, bikain eta eder baldin bada, orduan baita gizon arrunta ere, iñork ezer esan gabe, eta iñongo konparaziotan sartu gabe ere, jabetuko da aren balioaz: obra hura berez, bera bakarrik mintzatuko zaio. Horixe bera diot nik Ebanjelioagatik: irakurri utsarekin egizta ditekela aren egia.”

Orduan jaun aditzaille aietako bat zutitu zan, eta erantzuten dio: Ebanjelioa ederra dela? Guk ez dugu orren dudarik. Kontua da ea egia ote den. Or dago koxka, eta hori da gure galdekizuna. Guk nai dugu jakin ea an esaten diren gauzak ziñez eta benetan gertatu ziren, ala ez. 1940-ko gerla benetazko gertaera bat izan den bezala, ea Ebanjelioan kontatzen diren gauzak ere berdintsu eta era berean gertatuak diren: hori da jakin nai duguna.

Elenak: “Ain zuzen, puntu onexen gaiñean eskeiñi nezaizueke nik nere argia. Bizitzeak irakatsita, ba dakit pisu direnak alde batera uzten, asterakoan beintzat, gero azkenean ara itzuliko banaiz ere. Eta jeneral batek esan zidan bein hori dela oztopoak gainditzeko era. Oztopoak gelditu arazten gaitu, eta gelditze hori ez da ezertarako on. Nik ez dut esaten “gertatu zan” ortan siñisten ez dudanik. Nik esan nai dizuedana da itzulinguru bat egin dezazutela, aurrez aurre gertaera frogatu naiez ibilli gabe. Izan ere, ortarako federa jotzea zillegi ezpaizaigu, eta jakintsuen billakuntzak alde batera utzi ezkerro (ezpaitira emakume gaixo baten maillako), nola jakin genezake guzi hori ziñez eta egiaz gertatu zela? Nik bide bat bakarra aurkitzen dut: poesi-obra baten aurrean nagoenean daukadana. Eta bide ortara jotzen dut auzi ontan ere.

Ni minbera eta sentikorra izaten naiz alako sentiera berezi bat sorrarazten didanaren aurrean. Testu eder batek ba du oiartzun bat betierekoa. Naiz ta norberaren gustuak aldakor izan, hori aldaketa guzien gaiñetik dagoen gauza da. Ba da emen egia bat. Ez da itsutsuan artzen den ustea, oiñarri gabeko seguramena.”

Orduan aditzaille aietako batek iardetsi zion: Eder-kontu ontan denak iritzi bateko izatea posible dela uste al duzu? Ez al dugu ikusten nola gustuak aldatuaz dijoazten? Garai batean idazle ontzat artuak zirenak, ez al dira gero baztertuak izan?

Elenak: “Ontan, gauza denetan bezala, enganuak gerta ditezke.

Ronsard idazlearen famak izan ditu, bai, bere gora-berak; baiña ge-roztik ezin utzizkoa da, eta eztabaiden gaiñetik dago. Ni seguru naiz, bere mendean ere, bear aiñako arretaz eta soseguz, eta bear bezalako sakontasunaz irakurri izan balute, ez zirela puntu onen gaiñean tron-patuko, au da, segurtamen osoarekin atxeman izango zuten jenio baten aurrean zirelako egia. Berriz ere diot. Arte-obra batean ba da egia bat, eta egia hori atxeman diteke, nere eta zure gustu desberdi-ñen gaiñetik.

Shakespeare-ren obretan ba da alako azpi bat, ondo bat, guri bio-tzean ukitzen diguna, eta egillearen aundia salatzen diguna. Kondai-rak, berriz, ezer gutxi esaten digu ortaz. Nola egin zitzakean gizon batek orrelako obrak, arat-unatak egin gabe, iztegirik gabe, azturarik gabe, arimako aunditasunik gabe? Kondairari bagagozkio, onako au besterik ez dugu atxemaiten: Stratford-ko gizonaren kaxkarra. Baiña Shakespeare-ren benetazko izatea betierekoan dago. Eta an dut nik izate hori sumatzen, eta an elkartzen naiz berarekin; eta nerekin ba-tean elkartzen dira ederraren eta gizatiarraren zentzua duten guzi-guziek.

“Historiko” itzaren ordeztuta bada, oraingo, beste au: jatorra, autentikoa.”

Entzule aietako batek esan zion orduan: Hori da, noski, histori-koa ezagutzeko bear aiña estudio egiña ez zeralako. Jatortasuna, be-rriz, zure biotzean frogatzen duzu.

Elenak: “Biotza? Areago esango nuke: Nere izpiritua, lanean ari den garaian. Izan ere horixe baita biotza. Eta biotza, era ortara artua, nigan bizi bada, Kristori zor diot. Gure planeta ontan Kristo izan baita griegoen gogo utsari eta juduen gogo gogorrari odola eta endelgua erantsi diena, eta ain zuzen, orri deritzaio biotza.

Geiago ere esango dizuet: mirakuilu egiatzko bat ulertzeko (ala nola ogien ugaltzea), nik naiago dut begia jarri bizitzean gertatzen diren gertakizun bakan batzuetan: ots, arrigarri bai, baiña izadiko legeak austen ez dituzten gertaera batzuetan. Adibidez: Eliezer ba dijoa putzura eta an aurkitzen du Rebeka, bere nagusiari emaztetzako zegokion emakume bakarra. Onelako gertaerak maiz-samar gertatu dira ene bizitzean. Neri bakar bakarrik zuzendutako itza: orra zer diren neretzat gertaera oiek. Beraz, neke gabe ulertzen ditut, Shakes-peare edo Ebanjelioa ulertzeko dudan biotz orren berorren bitartez.

Baiña goazen berriz ere Ebanjelioaren auzira. Ebanjelioa irakur-tzen dudan bitartean, bertan dastatzen dut, ene ustez, esperentziarik

gorena. Liburu onen ondoan Shakespeare osoa zimel ta mazkal biur-tzen da. Ebanjelioan ba da esperientzi-iturri bat, gizatasun eta poesi-iturri bat, alegiazko obrak irakurriz eskura ditekena baiño askozaz goragokoa ta aruntzagokoa. Literatura garaienak irakurriz eskura di-teken esperientzia hori ez da, ez, gutxiestekoa; baiña guzi hori Eban-jelioaren ondoan utsa da, eta geza biurtzen zaigu. Ebanjelioan, eta ar-bakar-bakarrik, aurkitzen naiz beste guziak baiño barnekoago zaidan Izaki orren aitzinean, Izaki orrek denbora berean alde guzietatik gain-ditzen naularik. Irakurtzen dudan bitartean, irakurria naiz. Zifñez eta bene benetan “Jainkoa gurekin” deritzaionaz topo egiten dut.

Testu oien egilleek zer billatzen zuten? Begitazio edo irudipen hori gugan sorraraztea? Orduan artistarik gorenak zirela aitortu bear. Or-duan Homerotar guziak baiño jeinu aundiagoko eskola batetik ilki dira Ebanjelioak, zeren alkar ezagutu ta alkar artu gabe eman baiti-date ain lagun, arrunt eta etxeko egin zaidan Betierekoaren lillura hori.

Beste arrigarririk ere aurkitzen dut Ebanjelioan: Jesus deritzaion jaun misterioitsu orrek nola dakian berarekin alabearrez alkar topo egin duten gizaki kaxkarrak aberasten, bizi-arazten, mailla bikaiñagora jasotzen! Nere ustetan, kolore, soñu eta itzekin egiten den arte hori baiño gorago ba da beste arte bat, benetan jainkozkoa: eta hori da besteak ere artista biurtzea, jeinu-puxka bat gurekin alkar topo egiten dutenei banatzea, goialdeko zerbait aiei erantsiaz. Au da edukatzaille aundien doaia. Eta au egin oi du Jesusek berarekin ar-emanetan sar-tzen direnekin.

Emakumea naiz, diot berriz ere. Erudizio gabea, exegesi-kontuan oso gutxi dakiana, eta neri bezala gertatzen zaie gizadian ia denei. Baiña alare ba dut giltza, mituaren eta kondairaren artean bereizten jakiteko. Eta ni guztiz nago seguru Ebanjelioa ez dela mitu bat.”

Orduan entzule batek esan zion esplikatu zezala obetoxeago ea nola egin ziteken bereizkuntza hori. Eta Elenak gaiñeratu zuen:

“Ba da egiaren itxura bat. Alako trinkotasun bat, giar bat, bete-tasun bat, laztasun zakar bat, bakan eta bere gisako izate bat. Nik esango nuke egiatzkoaren akatsa dela hori, eta ain zuzen, akats orrek ematen dit giltza erreal eta ideal uts-utsaren artean bereizkuntza egi-teko. Egiaren doaia da, beraz, alde batetik giartsu, eta bestetik zakar, akatsdun eta gizatiar izatea: gizatiar izate onek berekin daramazkian gorabera, utsune eta zulo guziekin: hori da, neretzat, beste edertasun-mota bat. Eta izate-molde hori nabaitzen dut batez ere iru Ebanjelio sinoptikoetan. Laugarrena —San Juanena— pixka bat idealago baita.

Ebanjelioetan aurkitzen ditut nik arteko obra garaietan aurkitzen diren bezalako gizatasun-legeak. Eta gaiñera esango nuke Ebanjelioa jainkozko arte batekin dagoela idatzia, ezpaita kanpoko gauzez mintzo, bizitzearen elementurik ezkutuenez baizik. Eta obra garai hori ez da bakarrik besteei erakutsi diteken pintura baten antzera (pintore baten lan bikain batekin egin oi den bezala), baiñan berbera da eguzki bat; gaur artio izpirituentzat argia ibaika darion eguzki bat. Eta edertasun-sorrazle, bai pintore, nobelista eta musikalarientzat.”

Elenari biziki gustatzen zitzaion egia eta ederra elkarren senitarteko direla esatea. Ondo da. Ezin uka ditekete, bi-biak alkar urreratuaz, alako dirdira berri bat ematen zaiola egiari; baiña beste aldetik orrek ere ba du bere arriskua: egiaren trinkoa ez ote zaigun aienatuko, lurrun biurturik?

Isillune bat egin ondoren, Elenak berriz ere:

“Ederra eta egiazkoa Ebanjelioetako isilluneetan sumatzen dut nik bereziki. Isillune oietatik bizi da poesia, eta bai musika ere. Ebanjelioetan noiznai aurkitzen dituzu olako utsuneak eta etenak. Ez duzu aberik, sostengurik, fletxa baten antzera aurrerantza abiatua ikusten zera, baiña norantz ez dakizula. Ala da azkeneko isillunea ere: bukaera tajuzko baten zai zaudelarik, orra etena. Ondo bukatutako laneak ba dute gizonen obra direlako marka.”

Itzularia, AITA VILLASANTE.

Nerekautako Larrimiña

*(Bil nadin barnera, mintzo bat entzuki,
argi bat izetuz, bihotza landuki,
leze-barne huntan zer duk ikusgarri?)*

Orixe, Barne-Muinetan.)

I

Bihotzean gurutza,
bi malko izartzat.
Zori hobegorik
ez ote guretzat?

Orain harriarotik
gera erten berri,
muinetan zalantza ta
gure zori eri.

Argi billari ernai,
Kixote, dabilta;
egi-muga baino len
heltzen da gau beltza.

Ezbidez dala lagun,
soinez heriotza.
Larriminetan dakus:
gerokoa, hutsa.

Aurreko denboretan
ez zan ez federik
mendeak igaro ta
mito itzul ez zanik.

Beldur-ikara gabe
aurrera jarraituz,
gizon ausartak dira
argia urratuz.

II

Zentzunagandiko hotsa:
Maltzurkeria bizitza!
Hire erraien barrukaldea
al dakarkik hutsa?

Zertan diñostak, bihotza:
Bide hortatik ez pentsa,
leiza barnera erori gabe,
uka zak jakintza?

Nun duk gizonaren funtsa?
Hamleten lo ala ametsa?
Ondorenean gorderik dana
ez ote duk hutsa?...

Hau duk gure zoritxarra,
lurreko zantzo negarra,
geronen zerga garaituzeko
sufritu beharra.

Golgotan zutik gurutza:
Gizonaren ikaskuntza,
irakas nahirik, saminik gabe
ez dala bizitza.

Adimen, gogo... bizitza:
Noiz arte duzute hitza?
Mundu-maldetan, o! bein ba-
hiltzea al balitza. [karrik

III

Olerkari ero bat
askorentzat naiz ni
alperrik munduari
maitasun eskeini,
Odolezko bidetan
zoria ipifii,
penetan asetzea
bakarti komeni;
gaua daukat zauritzen
bihotzeko nini.

Nere gorputz ustela
bidez-bide emana,
hamil illunen deiak
beruntza narama,
itzalen ametsean
ixuriz arima.
Hutsik dago, ai! hutsik
nere errai guna.
Heriotz minak ere
ez du ezaguna.

IV

Zori gaiztoko sortu behar hau!
libre nintzala usterik,

goian zerua ta bean lurra,
bihotza aintzin zelarik,
ibilkaritzat atera nintzen
burua ametsez beterik,
Gizonarentzat paradisua
ametsa ez balitz hutsik...

Gogo kateak hesiturikan,
ingurua lotuarren,
ezin sinistu hamiltetgia
geroko muga ondoren.
Usteak-uste, gogo illun,
ametsok erori ziren;
orain bidea zaida mingotsa
oinaze delarik aurren.

* * *

Hillerrietan esku maitalez
apaindurik diran lorak,
heriotzaren berri jakille
zeratela zipres beltzak:
Orduren baten nere ibillera
nekegarriaren penak
zuen oinpera suntsiaz pakez,
uztartzeke atsedanak.

Itzuliko dut sortzetikako
anai nabarigarria,
amets hutsaren barrutietan
zuena libertadia;
arren, kupidaz, itzalpe-muga,
altzo delarik mendia,
sabeleratzen duan gorputza
zan libre-pentsalaria.

OTSALAR.

Kronos-en epean

I

Zeru baratzak,
milaka munduen
bizitz tauphotsak.

Gesala iñoren azalian,
atomoa mendian,
gizona Galaxian.

Berbiztuz, materia.
Sabeltzat eguzkiak
ego azkardun Galaxia.

Argitasunari uka,
naro, zelula hilkoiak
beren amil-muga.

Goganbeharra tinko...
itzalean izozteke,
bakarti nago belauniko.

Ziñaldariak mutu:
negu usaiaren ametsak
gaua ere itotzen du.

II

Gizonaren luze-laburgea
ni, zu, bera... gera;
oro-mugaren amaigea.

Orduen hutsune
Kosmos-aren barruan
eta *Eppur si muove*.

Joan ziren mendetatik
salbatuak bakarrik arnas;
etorkizunez herio-mugatik.

Daukagun izatea,
nabarmena ez balitz,
ezer ez gerala jakitea.

Gerana ez bagera,
izarren zelaian,
gu; zer gera?

Nortasuna haizean.
Ustean ez dago izatea
Kronos-en epean.

OTSALAR.

LERDIAK

Oi, lerdi negartiak!
Geure basoak goibeltzen dozuezan
ileta-eresi itsusiak!
Arima bageko zugatz tristeak!
Geure bake ezea uxatzen dozuen
landare arrotz nardagarriak.
Gaztainondo, aritz, pago, ardi ta enpaiduri
kendu dautsazue bizia...
—Igartuko al zarie!—
Euskelerria'ren arerio ankerrok.
Eten bageko negua Izadia'ri ezarten dautsazuen
bururik, zanik ez biotz bageko
tantai iro, gauzeztan-borosgarriok! (*)

Oi, lerdi negargarriak!
Geure basoak iletaz estaltzen dozuezan
etoi-longain arbuigarriak!
Aldi obeagoaren azkorea
agertuko al da, zeatz garbitzeko
baso maiteon gau-aldia.

(*) *borosgarri* = madarikatu.

BA-DOA

Gure bizitza ba-doa,
orbelak aizean lez,
iausi ta iagi, aiz eta heurt, (*)
ioan, ioan eta ioan.
Amesak, amesak, amesak...
Eta gero?
Ene, gero...!

EMAKUMEAK

Emakumeak...
Ene, emakumeak!
Burua utsik
eta biotza beterik,
Gizonak atzemateko
lakio ibiltariak.

Emakumeak.
Ene, emakumeak!

AURRAITZ.

(*) *aiz* eta *heurt* = esti (atzerantz) eta buelta.

ENE MAITEA

Maitasunak nakar eta
maitasunak narama;
maitasunak narabilla
ura dut bizikaia.

Amasei urte nitula,
—maite ikaslen sasoi—
nire andregaia ezagutu
ta eman nion fedea.

Aren irudi goitarrak
ostu zidan begia.
Ordutik eta betiko
lilluraturik nauka.

Ura ezagunago eta
—a zan arritzekoa!—
neronen buru au ere
ezautzenago nuan.

Mendian nuan arkitu
baso Erregiña antzera,
sagar-lorez eta untz-ostoz
apaindua zegola.

Ta arentzat billa nituan
yantzi pinpiriñenak,
apaingarri yorienak
ta pitxi bikaiñenak.

Ez dakit onela arituz
mugan beti yo dudan;
gizonak maiz uts egiten,
obeki bearrean.

Eder zale izan naiz beti
eta eder miñak yoa,
Grezi'ko lurralde argiko
bidetan barna oitua.

Ene maitea nai nuke
paregabe izatea:
baiña nolana dan ere
apaindu ala gabea.

Erregin pitxiz yantzia
ala oial arrunteaz,
maitearena naiz eta
beti izango berea.

*

Oro gaiñean Yainkoa,
munduan eusko lurra,
ta eusko lurraren Andretzat
ene maitea, Euskera.

Aren irudi garbia
beti aurean dudala,
maitasunak nakar eta
maitasunak narama.

AMETZAGA'TAR BINGEN.

Caracas, 1965, yorrailla.

ILLUN DAGO NIGAN

Illun
dago atsegabea
nigan,
ni baño aruntzagotik
ametsetan.

Illunabarra
bezin ixil,
betikotasuna nere biotza baño
nereago egiñaz.

Sakon,
poz-negarren egopean
nere izena,
seaskaren aruntz-onuntza
bezin gozo,
nere ezer-eza pakezkougar,
aize indartsu biurtzen...

Bai xamurra
bizitzaren taupadak nabaitzen dituan
nere egarria;
eta kabi epel,
nere etengabeko utsuna
nere bizia Jaunagan galtzea baita,
ta nere negarra
Jaunaren itzala.

Txoria
neguan antzo
itz bat ba-degu
ikaraz
gure bizitz-tellatuan,
aingeruen begirapena bezin sutsu.

Bañan
bakarrik gaude,
naiz Amaigabea
gure altzoan lo daukagun
ume bat bezin gure izan;

naiz abesti urrun
bat bezela biotzean
egia kokatua egon.

Bakarrik,
oñazeak esku-artean daukagun
usoaren beroa galdu bait-digu.

Bakarrik,
eriotza
eutsi ezin diogun
zotin bat bait-zaigu.

Bizitzeko kemen gabe,
ondartu bildurrez,
Jaunaren deia gure biotzean
ustutzen dan gandola
dala aaztuta bait-gabiltz,
ikurriñ apurtu bat
dalakoan Jainkoa.

ODRIOZOLA-TAR X.
Oña.

BATEN PASADIZUAK

ARGUMENTUAREN AZALPENA

Xoko batean zen, an nunbait, Munduko beste milla bazterretan bezela.

Metamorfosis bat gertatu zen, trajedi garratza.

Empiriku-zatia (I-XIII atalak).

Sukaldean otza, sukaldean nigarra, biotzean etsipena... Utsik dago. Bai! Senar-emazteak alkar-aldendu dira ta familia deseindu da, etxerik gabe. Ama urrundik, aita jaiotetxean, seme-alabak eztakit nundik dabiltzan edo dauden.

Olerkariak hipotesis au iraultzen du, egiazko izan liteken buru-asmakizuna. Nork daki!

Bañan olerkaria ikusle duzue xoilik, bere barne-imajiñaren adierazle zintzo.

Egillearen baitan errez nabaitu ditezke bi mundu, bi kezka-iturri. Bere bizikeraz sortu duena bata, pamili orren ikuskizunak ernarazi diona bestea. Bere-berea duzue lenengoa; berea ta arena, bigarrena.

Onerarte, sentimenduz pentsatu du olerkariak, arrazoi-ariak ausiz. Miren'en bizimoduak damaion arima-astinketak min etsiaz kutsutzen dio existentzia. Orregatik itzaltzen du biotzak adimena.

Filosofi-alderdia (XIV-XVIII).

Olerkariak, dramaren nigarra txurgatu, bizitu ta bein eta berriz bere gordintasunean ikusi duen-geroz, arrazoiketa xume batean urtutzen du bere olermena. Lenengo zatian dastatu egin zuen eta esan; orain, berriz, filosofatu bere barna garrastu duenaren gañean.

Eta, azkenez, bukaera ezjakiñean dago, gerokoaren besoetan azkentzen da, geroko itxaropenean, betiko larrimin santuan.

I

Erromeslari bidean...

Galdezka nabill ibilli
pifudi beltz-itxian,
argiaren paltan,
ote zen eguzkia itzali.

So batera, so bestera...
kurpill bat karranka
deritzait mundu osoa,
bei susa marruka.

Odola sukarrez bero.
Tolareko mosto
nirudien irakiñetan,
mozkorra zañetan;
lozorroa soñean zear...
atzetik dakart, nik negar!
zentzu itxuen gurdia.

II

Arrats grix-eroria zen
eta Ondarreta'n nengoen.
Nire baitan niarduen...
Quoist besapean nuen.

Bakarti, nire bakardadean...
Eundaka neuzkan inguruan...
Millaka zebiltzan kale-jiran.
Milloika nire mundu dudan
munduaren mundutasunean.

Eta "agur" danori;
jira ta ondarra ori,
gizartea minbizi-eri,
itsasoak irrintzi
olatuen eztarritik;
datoz bat-besten segi
alkarren inbiri...
pulunkalari, jolasti...

igaroaren igesi,
oraiñari ziri ta ziri,
geroko "zer" orren egarri,
doñu betikoz filosofari...

Itsasoa filosofari,
bizitza filosofari,
ari dira egiten ari
ondartza-muñoan ixtori,
ugifin-bizitzen zear...
joan-etorrien zear...
aldia baita betiko ibiltari,
gauden toki berean ostalari.

III

Adimena! Zu zindudan
ikas-zuzendaria.
Biok esposa gifiñanean,
at eskolastika!
Marcel gogoko zitzaidan,
maite dut Gide;
nai nituzke, ene gogoan,
danak ezkontide.

Ustel dira ta ziztrifnak
Sartre'n zipriztifnak.
Begi-nifiko txinpartak
bezain ugariak
ixurtzen zaizkion mantxak;
aurra elbarrituak
dakarzkiten ema-galduak
aren antzekoak!!!

IV

Ba-nintzen izan
Betikoa zenean.
Aldia etzan artean.

Banentorren...
munduaren asierak
nindekarren,
ta amaren sabelak
bederatzi illabeten.

Gero ninderamaten...
aldiko giroak,
aldakuntz-egoak,
soñaren berpizteak,
arimaren arnasaldiak.

Gero ninderamaten...
Nik eztakit nola!
Deus ikusi gabe...
Argi-indarra nola,
“nor” ori olaxe
nuen eragille,
biotz-berritzalle,
Goi-Atsaren aztarna!

Ba-ninjoakizun...
Billutsik eta makutsean
abere zankar batèn gixan,
(ordun *gizon* ezpainintzen),
erantzi baintuen nigan
Aren nireganatasun-leiak
ta jantzi mundutasunak!

Ba-ninjoakizun...
Eta gaur, arrats bero,
illerri bidean nago
luze etzana ziplo...
naizanaren neurriko,
ozkatuz lurra azpiko...
auxe nauzulako:
itsas-zurrunbillo,
Damasko'ko Saulo,
Belzebu bezin arro.

V

Aitor bezat gordin egia.
Goserik nintzen...
Egarrik nintzen...
eta... ao betean narda!

Gutiziak oro nituen oean,
muxu ta amodio...
burkoari larri-miñetan
nintzaion mintzo.

VI

Itsasoaren urdin betikoa
ta zeruaren noizbeinkakoa!
Aldakor gaituzunon galera,
mundutarron morroindu-bearra.

Itsaso! zugaran dago ixpillatua
odei baten beltz utsunea...
niregan daramat kokatuta
barne-drama baten pasadizua.

Bitxi bat galdu dut galdu!
Gorputzik etzenuen
Nor zifien enintzen oartu.
Gogo-begirik enuen.

Etsai ote aut i, adu?
Mikel goi-aingeru:
“Deabru ala aingeru?”
ezpatatz banatu!

VII

Miren! oroitzen zaitudana,
senar zatzaizunaren emaztea,
gaur zabilz atzeritik barna,
ausirik ezkontz-lotura...

Biotzaldi ustel alenak
gaxorik zaduzka, laztana,
Ba-duzu Maria Antonieta
erregiñaren amore-zale fama
daukazulako or Fersem'en antzekoa.

“Ni”, “zu”, “gu”...
Zuk min, eta nik ere min.
Nik min, eta zuk ere min.
Biok min, eta gizarteak min.

“Ni”, “zu”, “gu”...
Gorputz-Mistiku bezelako
telepatirik eztago!
Esna zaitetz goi-bizirako
Mirentxo, Mirentxo!

VIII

Belarditxoa... akazi mordo bat.
Bazirudien Atsegin-baratz bat.
Eta jendea zebillen,
zar eta gazte, paseatzen;
bikoteak maitatzen,
maitaleak muxukatzen,
maitasuna gezurtatzen...
prantsesez
ingelesez
italianoz
(bi monja erderaz)
eta euskera enuen aditzen
Euskal-erri zen arren...

Erotiku-itsas baltsan
arraunlari nenkusan...
(Au Camus'en *absurdoa* ote zen?)
Itsas-olatuen irudira nentorren.

IX

Zergatik zatozkida
esanez etzerala nire,
zuztartuta bazaude
nire barruan, lapurra?

Miren, ez zatzaida min-fisikua,
baizik izkutuko moral-kezka.

Zure kutsuak xuxpertarazi nau...
odol-kutsu,
anai-kutsu,
grazi-kutsu,
Eroslearen deiak ernarazi nau...

Eziñean ezin,
naizanaren erpin!
Indarrak muxin...
Zertarako egin
nik bots alegin?
Eziñean ezin,
naizanaren erpin!

X

Berriz ere kalean...
semaforoak kiñuka,
birikak taupadaka,
norakorik gabe noa;
jendea, berriz, ibaika,
larunbat gaba baita.

Portalean numero bat, gorri bixia,
eta antxe "apatx" tasis batek.
Jazz mekanikuaren doñu zentzunbera
zekarkidan egoaize epelak.
Begiratu nuen.
Bigarren pixua zen.
Nazka. Uxa! Venus jainko-emen antzu,
filantropo erdoituen babesleku alu!
Miren, negarrez billa noakizu,
otoi!
erruki!
Aska zazu, Paris madarikatu...!

Berriz ere kalean...
Baitaratu natzaizu.
Ote da ia berandu?

XI

Oraindik ibillian...

Aldapan goruntz ba-noa.
Zomorro ilkorra
giltxurdiñetatik barna
zizta ta zizta!
Oñazpian dekot izotza,
aurrez elorria,
bidea arresiz josia.
Orra ixtoria!

Arnasa zaida ittoko,
ni zurekin ilko...
Oi pozoi, zapu potzuko!
Laxter or zerraldo...

Ozpiñaren mahatsondo,
etsipenen zumo,
nauzu kordegabetuko
egin-geroz trago...

Sinismenean urduri,
arimak intziri.
Ditut aleunka malizi;
damuz pekatari!

Adimena txoratuta;
sorgor entzumena;
amesez irudimena,
dana Santa Ageda.

Adarraren punttan kabia,
Bizitza bat bertan
aizearekin dantzan.
Aurtzaroko malkoen txirla;

gaztearen txorabio garra,
maitearen musa,
zaharraren illobia,
erioaren gurenda!!!

XII

Au gain-berak!
Baten pasadizuak.
Egoera desberdiñak,

* * *

Ipuliño tontorrean.

Speravi... requievi...
salmista kantari,
palma-gañean usoak
neri ongietorri.

Zeruan dakust izar bi,
Jaunaren aulki.
Orain arte erromeslari
ninduzuten, bai, ni.

Ikusi dut nor naizan.
 Nigan oro gezur.
 Egia utsa Zure baitan;
 Jauna beti zuhur.

Leizearen ertz-ertzean
 osin-zulo, sua...
 olatuak arkaitzean
 bitsa aparduna,
 arrokeriaren galdorra.

Espiritua gidari,
 morroi aragi,
 nuela Jaunaren Argi
 barne-zuriri,
 gaua zitzaidan iduri
 goizaren iturri,
 negu beltzean illargi,
 edurra lez zuri.

* * *

Speravi... requievi...
 salmista kantari,
 palma-gañean usoak
 neri ongietorri.

Zeruan dakust izar bi,
 Jaunaren aulki.
 Orain arte erromeslari
 ninduzuten, bai, ni.

XIII

Ez eskatu arrazoiketa zuzena
 ilojikari;
 metafisika xe-xumea
 biotz-eragiñeri;
 sikoloji birjiñegia
 empirista merkeari;
 ziurtasunik beinena
 ezetikuari.

* * *

Au gain-beherak!
Baten pasadizuak.
Egoera desberdina.

XIV

*Askatasunaren benetasuna
diteken bezela, ditekena
izan aurretikan. Auxe da
Kierkegaard'en larrimiña,
ditekentasunaren benetasuna,
beti litekeanari begira-bearra.*

Naimen-ahalmen dut askatasuna,
datorkit adimen-sare galbaitik;
ori ala *ura* aukerazten duena...
ez dagokio erdiko dilemarik!

Auta-gai zerturik ez badakust, zer aukera
ezpada litekeanaren egitasun berbera...?

Izan bidean dago litekeana dana,
ta ortxe finkatu zait askatasuna,
oraindik *ez denaz* baitaratu-gerora,
delako naimen-indarraren kizuna;
ots, larrimiñaren ikusmiratze-lorra.

Zintzilik, koloka, ba-dauka zalantza,
ausaz... letorkenaren arrazoi-duda.

Biarkoa aurretik doakit,
gaurkoa bizi-giro zait;
naizena naiz,
nindekeana enaiz
baldintz-izketan badiardut,
ortarako giltzik ez baitut.

Izan naiteke enaizena
Guzi-Altsuaren esanera,
jartzen baditu alde bestera
"etziñan" eta "bazera".

XV

Eta lengo drama zeritzaidan illa,
 Orregatik bota nion lur-palakada,
 Itzali zela iduri
 ta kezka-jario jeiki...
 illezkortasun-egarriz utzi dit il-kutxa,
 "bestearen" drama delako, ez xoillik enea.

Ots, ez da nirea ta ba-da,
 kontzientziz bat baigera.

*

Etsi dut, Jauna.
 Burrukara deitu nauzu.
 Diru au prestatu didazu.
 Etsi dut, Jauna.

XVI

*Espiritua mehego,
 larrimiña pustuago...*

Espiritua ezteke berez mugatu,
 ez baita kosmosen antzera mukulu.
 Artu-iturria, oro indar, zabala du;
 gizonak egiten du urritu edo ugaritu...
 Artu-iturriaren kañila zenbat zabaldu,
 larrimiñaren norañokoa neurtuta duzu.

*Espiritua urutiago,
 larrimiña arroago...*

kateak askatzen
 zaizkiolako;
 xaxi-maxiatzen
 dabilelako;
 aragia engañatzen
 airean libro.

Eta espiritu orri itsasten bazaio
 zentzuminberatasun-txispa bero,
 ordun dabilke askozaz ere bortitzago,
 ezkondurik, sortuko zaielako

“zer” berri bat arima-etxerako.
Gizona baño minberakoi delako,
dago emakumea larriminduago;
aurdun egon eta egitean, areago.

Ametsetan nerabilkien
espiritua zertutzean,
larrimindu egin nintzan.

XVII

Eta gaur, Elias'en antzera...
Larrimiñ-barrutian nago larratua,
larrimiña ta itxaropena
adin berdiñeko baitira,
bideratuz noa, egunero, Zuregana!

Sarri giza-bizimodua
ez da bizi lojikia.
Betor kontzientzia
lekuko auzi ontara,
epailari konbentzituia,
sortzez dakarguna.

Eman nion dramari asiera.
Bizitu-eran idazten nator
ene egunkari izkutuan,
gorputz ta ispirituan,
paper-odolduan... umilkor.
Berak jarri bezaio bukaera.

XVIII

Aldare
gañean
daude
kaliza
ta
patena.

Zure gurutz-exola
ta nire eskeintza
opari-gai izango,
nik esatean Meza.

PAULO IZTUETA.

Aita Gasteluzar'ek itz neurtuz egin zituen zenbait itzulpen

Maiz aipatu izan dut Orixe zenak beste izkuntzetan idatziak gurera biurtzen agertu zuen trebetasun arrigarria, batez ere itz neurtuz ari zenean. Ez diet lehen esanei oraingoan deus kendu nai, baiña, alaz ere, erakutsi nai nuke izan zituela bide orretan aitzin-gidari zaharrak. Ez dut esaten oei zorrik dienik, bai, ordea, ez zela bera bide orretan barrena aurrenik abiatu, ibillia zegoelako ordurako bidea.

Biurtzailleak izan dira antziñako euskal-idazlerik geienak, itzez-itz itzultzen zutenak edota besteren esanak oifarrri arturik bere gisara mintzatzen zirenak. Orrelakoak dira XVII-garren mendean Lapurdi'n bertsotan argitara ziren liburuak. Askatuen, noski, eta berekoiena Etxeberri Ziburu'koa dugu, bere baitarik mintzatu baitzen sarritan, eredu jakiñik gabe. Agitz askatua izan zen ere Sara'ko Harizmendi, baiña ez ura bezain barkakizun, itzultzen ari zelakoan asmaketan jardun baitzuen geienbat, Andredena Mariaren Ofizioko itzak eman bearrean.

Beranduxeago agertu zen Aita Bernard Gasteluzar'en liburua, bere baitarik eta bestetarik ondu zuena: *Eguia catholicac salvamendu eternalaren equiteco necessario direnac* (Pau'en, 1686). Eta itzulien artean, ain zuzen ere, iru "prosa" datoz, Orixe'ren liburu ezagunean neurtitzetan euskeratuak agertzen direnak: *Lauda Sion salvatorem* (210-214 orr.), *Stabat Mater* (276-279) eta *Dies irae* (338-341). Irurak, ereduari datxekala, neurri be-rean biurtuak.

Ez dago zertan asi nor geiagokan. XVII-garren mendeko je-suita ark orduko oituren arabera itzuli zituen eta Orixe'k, berriz, oraingo legez. Eta bide berriak bide zahar biurtzen asi zaizki-gun ezkerok, ez du, noski, iñor izutuko Aita Gasteluzar'en izkerak.

Onen liburua bakan arkitzen da eta orrexegatik aldatu ditut onera iru "prosa" oriek, letraz-letra oraingo idazkerara itzulirik: uts larriren bat edo beste zuzentzea baizik ez dut egin.

Zerok esango duzute, irakurri ondoan, zer deritzezuen.

L. M.

Sakramendu Sainduaren gaiñean Saint Thomas

Doktoraren prosa

Lauda Sion Saluatorem

Eliza, zure artzaifia,
Salbatzaille, kapitaiña,
lauda zazu handizki.

Egiñagatik nahia,
laudatzeko jaun handia,
ez daikezu osoki.

Zure kanten materia
har zazu ogi bizia,
banketik gozoena.

Hau zuenean sakratu,
bera izan zen ofritu:
dohaiñik handiena.

Altxa zazu gora boza
eta zaite ungi goza
ogi hunen laudatzen.

Lehen eman ontasunak
hemen ditu Jesus jaunak
orai berriz berritzen.

Hemen errege berriak
Bazko zahar joan gustiak
berrietan trukutzen.

Itzal hutsa du egiak,
gau ilhuna iguzkiak
ondotikan segitzen.

Manatzen du Jesus jaunak
afaritan eman onak
ofrenda diotzogun.

Bere gorphutz sakratua
eta odol preziatua
konsekra diotzogun.

Odol saindu, du erraten,
arhoa dela egiten;
gorphutz saindu, ogia.

Eskuak eztu ukitzen,
begiek ez ezagutzen:
fedea da argia.

Akzident diferent hetan,
eta ez substanzietan
dago tresor handia.

Odola da kalitzean,
gorphutza ogi-ordean:
banatan, jaun handia.

Ezta gorphutza zathitzen,
odola ezta partitzen,
bañan daude osorik.

Millei zaie zerbitzatzen:
batek haiñbertze du hartzen,
deus ez gutiagorik.

Ogi bera dute onek
eta bera hobendunek
mahaiñ berean hartzen.

Bañan onek bizitzea,
gaxtoek heriotzea
differentki kausitzen.

Hostia denean hausten,
oso da Jesus egoten
parte ttipianean.

Figurak dire ukitzen,
gauzak ez tire guttitzen
bere estatu barnean.

Hau da haurren janharria,
hau aingeruen ogia
eta ez ozarrena.

Isaak hau zen gurutzatu,
bildots hau sakrifikatu,
hau da kristauen manna.

A, ogi egiazkoa,
artzain amudiokoa,
har gaitzatu grazian.

Arren iguzu indarra,
zure bisaia ederra
ikhusteko glorian.

O Jainko, puxant zarena,
gustiak dakizkitzuna,
zaren gure khoroa.

Zaren zeruko gorthean,
zure mahain ederrean,
gure bozkarioa.

HALA BIZ.

Ama Birjinaren auenak gurutzearen aitzinean, eskaraz

Stabat

Ama zegoen tristea,
kontenplatzean semea
habeen itzatu.

Bihotz malenkoniosa,
triste eta dolorosa
dagaz zuen zaurthua.

A, zein hagitz zen tristetu
Birjina benedikatu,
haur eder haren ama.

Amaren doloratua,
ikhusirik penatua
semearen arima.

Andre hura aditzean
hain dolore borthitzean,
nor ezten tristetuko?

Ama doluz ikhustean
semearekin batean
nor ezten flakatuko?

Ikhusi zuen zaurthurik,
burreuek azotaturik,
salbatzaille emea.

Ikhusi habeen hiltzen
eta penek erdiratzen
Jesus, bere semea.

Ama amudiozkoa,
izan duzun ondikoa
niri ere indazu.

Arima barrera harra,
bi begietan nigarra
eman diezadazu.

Bethe dazu, othoi, ama,
dolorez ene arima,
triste nadin zurekin.

Indazu su bihotzean,
Jesus Christo maitatzean
dagizudan atsegin.

Ama, gauza bat egizu:
gurutza diezadazu
semea bihotzean.

Har nazazu semearen,
enegatik hil denaren,
partale gurutzean.

Utz nazazu Jesus-ekiñ,
haren pena handiekiñ
egon nadiñ dolorez.

Egidazu garazia
zurekien, o Maria,
bizi nadiñ deithorez.

Arren Birjinen Birjina,
amarik den hoberena,
utz nazazu hiltzera.

Baï, egidazu fabore
laster dagidan nik ere
Jesus-en gurutzera.

Zilha nazazu zauriez,
sesi dolore gustiez,
aren amorekatik.

Haren odol sarraskiak
eta tromenta handiak
iasanen tut gogotik.

Iujearen aitzinean,
azkeneko egunean,
behar nauzu beiratu.

Semearen gurutzeaz,
odolaz, heriotzeaz,
behar nauzu salbatu.

Arma nazazu itzeez,
lantzaz eta arantzeez,
bizi nadiñ grazian.

Gero, hil eta munduan,
ediren nadiñ zeruan,
zurekien glorian.

HALA BIZ.

Dies irae Dies illa, &

Prosa

Mundua, Jujamenduan,
Egun kolerak minduan,
Herrauts eginean da suan.

Nolako izialdura,
jausten denean mundura
Juje jauna jujatzera

Trunpeta jotzen denean,
hillak memento berean
bilduko tu aitzinean.

Harrituko da natura
ethortzean kreatura
tronuaren ingurura.

Izanen da liburua,
non baitaite markatua
bat-bederaren kontua.

Jaun jujea da jarriko
huts gustien jujatzeko:
ez-tu deusik barkhatuko.

Gaxoak zer dut erraren
benturaz baita izaren
justu dena salbaturen?

Erregerik handiena,
gustientzat hil çarena,
ez-nazazula kondemna

Orhoit zait e negatik
jautsi ziñela zerutik:
salba nazazu mundutik.

Unhatu ziñen lurrean
ene bilha gurutzean:
beira nazazu aldean

Bengantzen juje justua,
galdegiñ gabe kontua
indazu barkhamendua.

Bisaia zait ahalkatzen,
bekhatuek ikharatzen:
ez natzaitzu urrikaltzen?

Maria duzu salbatu,
ohoiñ onari barkhatu,
niri bihotza altxatu.

Arren indazu grazia,
paira su harrigarria
ez-dezadan, Jaun ezta.

Har nazazu eskuñean,
zure arthalde maitean,
eta ez utz ezkerrean.

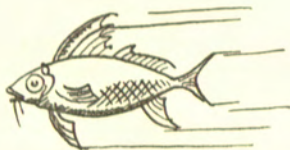
Damnatuak bentzuturik,
su asprean hondaturik,
deit nazazu zeuretutik.

Galdez nago belhauriko
bihotza doluz hiltzeko,
a, noiz nazun salbatuko!

Eguna, hire illhuna,
pitztu gizon hobenduna
jujatuko den eguna.

Jesus, guziz amulsua,
barkhaturik bekhatua,
huni emozu zerua.

HALA BIZ.

HIZKUNTZALARI HANDI BAT

Badira hogei urthe baino gehiago Satur eta Erritta Bilbo'ra biziten ethorri zirala. Halan ta guztiz ere, barregarria da euren erdera mordoilloa. Berba batzu esan orduko, urrunetik igarten zaie euskaldunak dirana eta eztutela erderaz, ez ohiturarik, ez erreztasunik. Eta hogei urthetan ikasi eztutena, esan leike inoiz ere ezabela ikasiko. Zaharregiak dira. Agurea eta atsoa erdeldun berriak dira, berehalaxe igarten zaie, eta erdeldun berriak izanen dira hil arte. Eztago dudarik.

Euren seme-alabak euskaldun jatorrak dira, eta erderaz ere, edozein bilbotar baten moduan dakite, erdeldun-berritasun tantarik gabe. Pedro, anairik zaharrena izan ezik, danak dagoz euskaldunekin ez-konduta. Eta iloba guztiek ere, ederto egiten dabe euskaraz, Pedro'ren semeak izan ezik.

Eguneko lanak bukatu ostean, zortziretan inguru, askotan biltzen dira seme-alaba guztiak, euren emazte, senar, eta seme-alabekin Satur eta Erritta'nean, eta agure-atso maitagarriek zorintasan handia sentitzen dute, famili ugariaren biltzarretan, adin guztietako euskaldunetz inguratuta arkitzen diralarik. Badira hunelako paradisu-antzeko euskal ugarteak Bilbo'ko erdal itsasoan.

Pedro be, sarri joaten da hara emazte ta seme-alabekin, eta orduan denek atheraten dute euren erdera, nahiz mordoillo, nahiz akats-bako, bainan bakharririk noizik behin. Eta erdeldunak aurrean dagozalarik ere, han ezta egiten ia euskaraz baizik. Hain sakona da denek sentitzen duten aiton-amonenganako maitetasunezko errespetoa.

Saiatu zan Pedro urthe batzutan seme-alabei euskaraz irakasten, bainan azkenean aspertu egin zan. Aitaren aldats gorako ahaleginak faltatzen zitzaizkielarik, laster ahaztu jaken ikasi zuten aphurra.

Pedro'ren semerik zaharrenari (muthil zolia bera) Iñaki deritxa. Banku batean egiten du lan, ekarten du dirua etxera, eta hitz guttitau esateko, seme ona da. Nahikoa litzake hau gurasoentzat berekin pozik egoteko. Bainan ezta hau dana: egunoro egunoro, bankutik irten eta,

Iñaki ezta joaten ardantegietara; inork agindu gabe, irakasle baten-gana joan eta ordubethe egoten da ingleseztan ikasten. Gero etxean gau-oro egoten da apal-ostean xixau xixau ingleseztan ikasgaiak ozenki esaten. Eta bere gurasoak zilegizko harrotasunez betherik bizi dira. Ezta gutti semea hizkuntza bat ikasten hastera halako zaletasunez, inork akulatu gabe.

Maixu batek irakasten dio inglesa. Edozein gai irakasteko, eztago bere moduko pedagogu zaharren antzekorik. Liburuetan dagoz gauza guztiak, liburuak buruz ikastea da beraz ajolik handieneko zeregina edozer ikastea behar dutenentzat. Gutti dira liburuak buruz ikasteko borondatea behar dan bezain thematsua dutenak. Baina ezta ajola, maixu hunek saltzen dizu borondate hori, eta oso merke gainera, Iñaki'k aurrerapen handiak lortzen ditu bere laguntzaz, eta laguntza huni esker, hitz arrotzen misteriozko soinuek etxeko bazterrak bethetan dituzte, bide batez gurasoen bihotzak alaiturik.

Bainan Iñaki'ren adiskide batentzat borondatea ezta dana. Inglesezko ikasle bera be, adiskide hunek orain duan irakaslea laga eta ingles jator batengana berekin joateko ta joateko esaten dio. Etzan errez aldatuko gure muthilaren iritzia adiskidearekin ados egoteko, beste egunean gerthatu zitzaiona jazo ezpaltz.

Beste egunean Iñaki zapatak erosten joan zan amagaz, eta ingles batzu zituan denda batean, senar-emazteak antza, eta dendan zauden guztiak bezela, ohartu zuan nola zebiltzan gizon inglesa eta neska saltzailea alperriko ahaleginetan, elkar ulertu ezinik. Inglesak etzekian *si* eta *no* baizik, eta neskeak etzekian, ez ta *yes* edo *no* bere.

“Oye, Iñaki”, esan zion amak gure muthilari, “¿Por qué no les ayudas un poco?”

Iñaki lotsati xamarra da eta asko kostatu zitzaion eurenganutzen ausartzea, bainan azkenean, joan eta,

“Nahi zer zuek?” galdetu zion ingleseztan.

Jende guztia Iñaki'ri so jarri zan, erdi errespetoz, erdi bekaiztasunez betheta. Ama harrotuta zegoan, semea denek miretsia ikusirik. Touristek bira egin zuten Iñaki ikusteko. Biak zauden harrituta. “Nahi zer zuek?” galdetu zion berriz Iñaki'k.

Trukatu begitada bana elkarrekin, eta begiak eta ahoa zabal zabalik Iñaki'ri begira, touristek sorbaldak jaso zituzten. Etzioten ulertu hitzik ere.

Jende guztia barrezka hasi zan.

Ahalgez betherik Iñaki gorri gorri jarri zan, eta berehala athera zan dendatik amagaz ezer erosi gabe.

Pentsatu ta pentsatu, azkenean bere irakaslea utzi eta esandako adiskidearekin joan zan Inghaterran jaiotako irakaslearengana.

Hoge bat ikasle zauden classe hartan, danak Iñaki baino askozaz

guttiago ikasiak, bi ilabethe baizik ezpaitziran egon ikasten, eta hara joan orduko berak urthe bethe ta erdi zigortu baitzitian egunoro egunoro famili guztiaren belarriak hitz arrotzen soinu garratzekin. Bazekian berak, bere adiskideak esanda, nola classeko muthilek berrogei bat horri-alde eskasak ikasi zituzten, Berak ordea bi liburu zekizkin azaletik azalera, hitz bakhar bat ere utzi gabe.

Ikasteko gogo handiarekin, adi adi jarri zan classea hasi zanean, Irakaslea hizketan hasi zan, Iñaki'rentzat hizkuntza ezezagun batean. Harrigarria iduritzen zitzaion hain differentea izatea inglesaren soina Inglaterrako irakaslearen ezpainenetan... Bainan zer da hau? Zelan izan leike hitz bakhar bat ere ez ulertzea?... Etsituta zegoan, ordu-rainoko lan guztia alperrik egina iduritzen zitzaion. Artean irakaslea xixau xixau denbora guztian eta classe guztia bere ezpainenatik zintzilik... Hau ezin leike izan egia! Oso sarri esaten dira inglesezt hitz batzu, esate baterako: *with, out, in, I, you...* eta beste hunelako asko, berak oso ongi ezagutzen zituanak. Bainan adi adi egonarren, hunelako hitzen artean ere, bat ere etzuan arrapatzen... Bazirudian ruso edo txino edo batek daki ze hizkuntza zan entzuten zuana!... Eta bera izan ezik denek ulertu! Hau da bai handia! Berrogei horri-alde eskasak berak baino gehiago ulertu!...

Irakasleak esandako zerbait entzun eta classe guztia barrezka hasi zan, Bera zan han ezer ulertzen etzuan bakharra. Jo ukondoaz alboan zeukan adiskidea eta

“¿*Qué ha dicho?*” galdetu zion.

Ahopetik erranak izanarren, hitz hauiek irakaslearen belarriak iritxi zituzten.

“*Khe, nou entxiende?... Parua entxenduer el khasteliano khe io habluo txendruá khe venir una semene.*”

Hau bai ulertu zion ondo ondo. Eta orduan khonturatu zan irakaslea españolez ari izan zala denbora guztian.

Saiatu zan bere irakasle berriarekin eta lortu zuan españolez esaten zuan guztia ulertzea. Lau edo bost gauzatto baino etzitian esaten inglesezt classe bakhoitzean irakasle harek.

Behin agerian ipini zituan bere aurrerakada handiak amerikano batekin. On Felix'ek deitu zion telephonuz. Amerikanu bat zegoala berekin hizketan eta ethorteko mesedez, ezpaitzian ulertzen hitzik ere. On Felix aitonaren herrikoa eta aphaiza zan. Askotan ethorten zan aitona ta amonarengana, herriko eta aspaldiko gauzez hitz egitera.

Joan zan Iñaki aphaizak esan zion tokira eta

“*Mira a ver lo que quiere ese joven que no puedo entenderle*”, erran zion On Felix'ek.

Amerikanua bi metro luze eta argala zan. Ileak artobizarren kolorezkoak zituan.

Ea eliza katoliku bat non arki zezaken nahi zuala jakitea esan zion inglesezt Iñaki'ri.

Iñaki'k, inglesezt berak ere, baietz ihardetsi zion, aphaiz hura katolikua zala.

Besteak: ez, ez, ea eliza katolikua non othe zegoan, e-li-za ka-to-li-ku-a.

“¿*Qué dice?*” aphaizak Iñaki'ri.

“*Pregunta si es usted sacerdote católico*” eta amerikauari inglesezt, baietz katolikua dala.

Orduan Iñaki ta amerikaua elkar-hizketa luze batean hasi ziran inglesezt, eta On Felix'ek harrituta entzun zuan dana, hitz bakhar bat ere ulertu gabe.

Amerikauak: Ezin zituala berezi kristinau elizeen artetik eliza katolikuak barruan sartu gabe, eta esateko mesedez non arki zezakean bilhatzen zuana.

Iñaki'k: Aa! bai, aphaiza katolikua dala.

Amerikauak: Eliza bat behar zuala, ez aphaiz bat.

Iñaki'k: Aphaiz hunek, On Felix'ek, jakin ez inglesezt, baina ezkerreko elizan jakin eta erran non bizi inglesezt dakian aphaiz katoliku bat, beregana joan eta kofesatzeko.

Amerikauak: Etzuala nahi kofesatzerik, mezea entzutea baizik.

Iñaki'k: Ederki, hor bazterra, joan, eta gero ezkerria.

Amerikauak: “*Thank you!*”

Eta joan zan, Iñaki'k eskuaz erakusten zion tokitik.

“¿*Qué quería?*” On Felix'ek Iñaki'ri.

Iñaki'k: Inglesezt kofesatzea nahi zuala, eta berak horko ezkerreko elizara bidaldu zuala, inglesezt dakian aphaiz baten bizi-tokia galde egin zezan.

Iñaki'ren aiton-amonekin arkitu zanean On Felix'ek amerikauarekin gerthatutakoa khontatu zien:

“Neuk eneban aittuten eze'be” erran zien, “eurek inglesezt konpontzen ziran alkarregaz, Iñaki ta amerikaua, eta eurek bai, ondo aittuten ebezan alkarren berbak, Eztakit nik besterik. Iñaki'k esa'ustan erderaz zetan ebillen amerikaua, eta zelan bi'aldu eban gura'ban lekura”.

Iñaki'ren aitak adiskide guztiei khontatu zien On Felix'ek esandakoa, eta batzuei behin baino gehiagotan. Bazekian berak hunelako gauzetan entzuleak baino poz handiagoa hartzen duala esaleak, eta gastatu zuan dirua hunegaitik entzuleei konbidatzen.

“Erderaz baño hobeto e'itten deu” khontatzen zion bigarrenez Odon bere adiskide mamiari, bere dirutik eskatutako ardoaren aurrean, “On Felix'ek, gurera ethorten dan abade batek, entzun eutson behin

amerikanu bategaz berbaka, eta amerikauak baño hobeto e'itten eban berak ingleasez”.

Odon'ek harrituta, baietz egiten zion buruaz, ardo txurrutada bat hartu ostean. Benetako adiskide on bat zuan Odon. Hirugarrenez, laugarrenez, zenbat-nahigarren aldiz... bethi harrituko zitzaion lehendik entzundako gauzez, edaten konbidatu ezkeru.

Iñaki'ri Pikinglix ezarri zioten gaitzizenez. Bere ospea gero ta handiagoa egin zan. Behin Pedro'ren adiskide batzuk Frantzi ta Inglaterratik itzuli bat hartzea erabagi zuten. Urthe guztian egon ziran gero dirua aurreratzen eta gordetan udarako, itzulia egiteko. Euretako batek oso ondo zekian frantzesez, eta asko edo gutti, denek zekiten zerbait Frantzi'tik konpontzeko, bainan inork ere ez ingleasezko hitz bakhar bat ere. Eta Inglaterra'tik lasai lasai ibilteko, Pikinglix eramatea erabagi zuten. Pedro etzan kabitzen praktetan, eta pozik eman zien baimena. Iñaki be pozik gerthatu zan itzuli ederra egitera, dana ordaintzen ziotela jakin zuanean.

Frantzi'tik zeihar zoaztelarik etzan gerthatu ezer khontatzea merezi lukenik. Bera zan gizonen arteko gazte bakharra, eta aitaren adineko gizonekin ibili behar izanik, euren gustuak jarraitu behar izan zituan. Halan ta guztiz ere pozik ibili zan.

Paris'tik avioiz joan ziran Inglaterra'ra. Eurekin zoan jaun batek seme bat zuan Inglaterra'n ikasten, eta lehenengo lehenengoz ikaslea bisitatzea erabagi zuten.

Avioietik jeitxi ta HER MAJESTY'S CUSTOMS edo Douane edo Aduana (edo, euskaraz esateko, gobernamentuaren lapurretatokia) igaro behar zuten.

Muga-diru-khentzaileak ingleasez galdetu zien ea han ikusten ziran lau maletak othe ziran eurek zekarren guztia.

Iñaki'k berehala erantzun zion ingleasez. Ez, gu España'tik gatoz, ihardetsi zien.

Besteak, ederki, eta paper bat emanik, agiri hura mesedez irakurteko esan zion.

Oso ongi ulertzen zuan gure muthilak idatzitako inglesa, sakeletik hiztegia athera eta horrietan hitz batzu bilhatuz gero.

Aide-portuan bertan hartu zuten taxi bat.

Taxi-zainak ea nora zoazten galdetu zienean, Iñaki'k.

“*University*” erantzun zion.

Taxi-zainak berriz, ea zein etxetara joan behar zuten. Iñaki'k berriz.

“*University*” esan zion.

Besteak, bazekiela, bainan esateko zein etxetara, zein e-txe-ta-ra.

Iñaki'k urduri urduri:

“*University! University!*”

Besteak, tira, ondo dagola, idazkaritzaetxera eramane zituala.
 Iñaki'k: "No, no. *University!*"

Besteak baietz, unibersidadera eramane zituala, bainan unibersidadeak etxe asko zituala.

Harrizko jauregi baten aurrean gelditu zan taxia.
 Iñaki'k: "*University?*" galdetu zion taxi-zainari.

Besteak baietz, eta maletak athera ta kale ertzean utzi zituan.
 Taxi-zainak: hamabi *shilling* eta zazpi *pence*.

Iñaki'k: hamabi?...
 Besteak: hamabi *shilling* eta zazpi *pence*.

Iñaki'k billete bat ematen dio eta besteak gehiegizko dirua atzera eman eta alde egiten du.

Iñaki ta lau adiskideak harrizko etxeari so gelditu ziran.
 Gizon bat igaro zan, Iñaki'k etzion galdetu ezer. Prisekin zoan, Muthil bat igaro zan. Iñaki'k:
 "*University?*" galdetu zion,
 "*What did you say?*" galdetu zuan muthilak (ea zer esan zuan).
 "*University?*" galdetu zion berriz Iñaki'k.
 "*Yes*", esan zuan muthilak, eta alde egin zuan.

Neska bat igaro zan. Iñaki'k
 "*University?*" galdetu zion.
 Neskeak baietz, ederra zala, ez al zan egia?
 Iñaki'k: adiskide estudiantu (bere adiskide batek han estudiantzen zuala nahi zion adierazo).
 Neskeak baietz, berak han estudiantzen zuala.
 Iñaki'k: ez, ez, adiskide adiskide, esan zion bere bularrari apuntetan.

Neskeak: Aa!... zure adiskide batek? Ederki. Eta alde egin zuan, Azkenean, maletak hartu eta bostak sartu ziran harrizko etxe handiaren athe nagusitik.

Sartu ta mahai luze baten gainean *Information* irakurri zuten. Iñaki'k hartu paper batean hango ikaslearen izenak eta zuzenbidea eta mahaiz bestaldean zegoan neska bati eman zion. Neskea telefonuz hasi zan. Ikaslea beste etxe batean zegoan.

Denbora asko baino lehen han agertu zan muthila.
 Besarkada bat ematen ziolarik, muthilaren aita oso pozik zegoan eta irrino batekin eman zizkion eskerrak Iñaki'ri bere laguntzagaitik.

Etzan euren asmoa ikaslearekin ibiltea, muthilak bere zereginak baitzeuzkan, bainan arren eta arren eskatu zion aitari eurekin joaten uztea, eta azkenean baietz esan zion, eta hango irakasleen baimena lortu ostean, joan zan eurekin.

Astebethe ibili ziran Ingalaterra'tik, ahal zituzten gauza guztiak ikusten, eta ikaslea Iñaki baino berritsuagoa izanik, gure muthila

ixilik ibili zan denbora guztian, bere ingesezko jakintza sakona era-
kutsi gabe, besteari hitza ez khentzearren.

Iñaki hizkuntzalari handi bat da. Esan duguna ezta ezer. Ezta harrigarria hain ondo jakitea ingelesez mintzatzen ia hiru urthe egu-
noro egunoro ikasten saiatu ostean. Harrigarriagoa da euskararekin
gerthatu zitzaiona. Oso txarrak dira euskaraz ikasteko liburuak. Esan
leike dana eginda ematen diotela ikasleari ingelesez ikasteko liburuek,
dana arkitu leikela liburuetan. Euskaraz ikastea nahi duanak ordea,
dana egin behar du ia liburuen laguntzik gabe. Hizkuntzak ikasteko
liburutarik bikainenak munduan, ingelesez ikastekoak dira, txarrene-
tarikoak ordea euskaraz ikastekoak. Iñaki'ren meritu handia norai-
nokoa dan ulertzeko ezta galdu behar hau bistatik.

Hiru ilabethe saiatu ostean, bera zan famili guztikoen arte euska-
raz hobekien zekiena. Aitona gaxoak, gizon arrunta eta jakituri gut-
tikoa izanik, etzituan ulertzen Iñaki'ren azalpen sakonak.

“Iñaki'k ingles asko daki” erraiten zion Pedro'ri iloba jakituna-
ren aurrean, “eta ezteutsat meriturik ukatuko. Baña euskerazko esa-
kerakaz hasten danian ixilik egoteko esan bihar jako”.

“Aitxitxa” esan zion Iñaki'k *aittä* esan beharrean, “ez dozu
esan bihar hori holan. Esan bihar dozu: euskerazko gauzen ganian
berba egiten hasten danian ixilik egon dadin esan bihar deutsagu”.

“Gauzen ganian berba egin?... Eztiñot nik berba egiteko inora
igon bihar dozunik!”

“Aitta”, esan zion Pedro'k Satur'i, “Iñaki'k arrazoa deu. Zuk
erdera gitxi dakizu. *Sobre las cosas* esaten da erderaz, eta *sobre* eus-
keraz ganian da. Gauzen ganian esan bihar da euskeraz”.

“Eta ixilik egon dadin?” itandu zion Satur'ek, “egon dadin, egon
dadin... *ixilik egoteko* esan dogu bethi euskeraz... zetako da *egon*
dadin hori?”

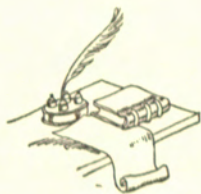
“Iñaki'k asko daki aitta”, erran zion orduan Pedrok, “ixilik ego-
teko, *para estar callando* da. Zuk erderaz be *hay que desirle para estar*
callando esaten dozu, eta hori erdera mordoilloa da. Euskeraz be
ixilik egoteko esatia, euskera mordoilloz berba egitia da”.

Hogei urthe ingelesez ikasten egon balitz ere, Iñaki'k elioteke ira-
katsiko ingelsei euren hizkuntzaz ondo hitz egiten. Euskaraz ikasten
hasi bezain laster ordea, euskaldun jatorrei euskaraz irakasten saia-
tuko da. Gauza onak etxekoentzat bakharrik gordetea eztago gaizki.
Bainan gauza onak neurtuta eman behar dira, larregi eman ezkeru
danak baitira kaltegarriak. Gatzatua ona da, bainan gatzatuarekin ere
itho leike gizon bat. Eztakienari irakastea urrikalpenezko egin-
tza bat da, bainan bethi irakasten dabilena, nazkagarri egiten da.
Iñaki'k gehiegi irakatsi zion Satur bere aitonari denbora labu-

rrean, eta neurritik gaineko erakaspen hauk entzutea, gatzatuagaz ithotea lez zan Satur'entzat, eta Iñaki agertzen zanean nahiago izaten zuan bere erdera mordoilloarekin hastea euskaraz hitzegitea baino.

Eztitugu ukatuko Iñaki'ren merituak. Ados gagoz hizkuntzalari handi bat dala diotenekin. Baina beralako askogaz, agur gure euskara maitea! Berekin sartu zan sugea Bilbo'ko euskal paradisu hartan, eta lehen inoiz gerthatu etzana gerthatzen da orain han: ia inoiz ere ezta egiten euskaraz. Behintzat, sekula ez Iñaki'ren aurrean.

OSKILLASO.

Sonia liraiña

Behiñere ez dut jakin Aldontzari zer gertatu izan zitzaion neskatxa harekin. Sonia benetan neskatxa polita zan, agian politena, udakutsuko erritxo hartan.

Ba zekian hori Soniak, eta hala ibili omen zan gaztezaroko urte txuri-gorri haietan, mutillen bihotzetan zulogiñen pipia zurean antzo.

* * *

Soniaren laguntxo izandakoak anitz ziran. Bata, gazte samurra, anartean bere sei arreben artean bizi izandakoa. Samurregia, noski, emazteki batekin naierazko jolasetan jarduteko.

Aldontza zan gazte samur hau. Honen begietan itsasoa agiri izan ohi zan, begi urdin argiak baitzituen; zeruaren zatia ala ur-tantoa ziruditen begiak. Soniarenak, ordea, beltzak ziran. Eta biurriak, Zorrazleak.

Aldontzak Soniarengana maitetasun suarra ukan zuan bere bularran.

Bigarren maitariak, Urzai ta Gelbentzu izan ziran, biak batera sentitu izan baitzuten Soniaren begien soera berokoia.

Baiña Aldontzak, zoritxarrez, Soniari atsegin ez zitzaion bizi bidea izango zuan. Itsastarra zan; konpoetan egotaldi luzeak egin behar izango zituan. Eta Sonia ez zan, noski, arrizko iduri apain, baiña otza.

Gelbentzu gonazalea zan aiflean; Sonia, ordea, galtzazalea. Ez orraitio berak jazten zitualako —agirian behintzat—, galtzadunen barruan zer bizia, gizaseme odolduna somatuaz poztutzen zalako baizik.

* * *

Aldontzaren maite-aro lehendabizikoa, poliki asi zan.

Sonia illunabar batean ezagutu zuan, itsas-gaiñeko aitzetan zegoan jatetxe alaian. Gaztelu zaharren itxura zeukan jatetxe harek, eta ilun-

tzetako argi-illunean aintziñako sorgiñen ez baiña oraingo, ta betiko, gonadunen maite-ardoak sortutako lillura nabaritzeko, tokirik txan-beliñena ta lañotsuena zan.

Negu-leheneko arrats-behera eze harek, berekin zeraman miñeria. Aldontzak, bere ikaste-saioak egoki bukatu berri, itsaso neurkaitza zeukan besoak luza ta zabal, laztanik gozoenak artzeko gertu. Bizipi-dea uhiñen gaiñekoa izango zuan eta portu bakoitzean amorant berria sortzeko aukera paregabea... Horixe esaten genion legorrean geratuko giñan haren adiskide aspaldikoek.

Aldontzak ba zuan penaren ondarra txastatu beharreko ordua.

Bai. Han urrunetan izango zituen milla maitari, edari-truke, usai-gozo-truke, diru-ordez, aragizko maite-dardara eskeiñi izango zio-tenak.

Aldontzaren bihotza, ordea, ar berriak minberatua, bere kai poli-tean geratu beharreko zan.

Neskatxa bat izen gozoa zuana, alegia: Sonia...

* * *

Hau, pelotariaren alaba zan eta erritxo hartatik iges egin zuan, udazkenak bere lañozko errezelak zabaldu bezin laister, aiñara iduri.

Pilotu-gai gaztearen bizitzako liburuan, lerro berri ta gorrimiñak agertu ziran lehendabizikoz. Aurtzaroko egun ariñak eta gaztezaroko aste alaiak, aize zurrunbilloak astindu ta eraman zituan, deabruak dongaren arima bezela.

* * *

Aldontzak, behiñola aitortu zidan bere maitemiña: Sonia eder zitzaion, ta bildur zan. Ezetzaren bildur. Edota, etorkizunaren bildur.

Halaere, Aldontza bezelako dantzari azkarrik ez zegoan erritxoan, eta Soniari atsegin zitzaion guztien aurrean, bere burua, dantzaririk liraiñena bezela agertzea.

Ez ziran koxka pitiñak Soniarenak.

Itxura, agerpena, batetik. Baiña urrunetako maitaria, nunbait, ez zan bere gustoko zera. Senar balizkakoa ez zan harentzat egiten zana. Biziko alarguntasuna ez zan janari auta Soniarentzat.

Pelotariaren alabak beste aize batzuk zituan bere txapeltokian.

Urzairen alde onak ere ikusi nai izan zituan eta urteak aurrera joanik, emakumeak ohi duan gudu-joera berezirako, bere ardura ta tresnak gertuko zituan, noski.

Aldontzaren ahoz zerbait jakin nai izan nuan, baiña alperreko lana, ordea, aspaldi hartan.

* * *

Sonia, bere aitarekin ta amarekin joan zan joan udazken hartan, Madrid alderantz. Giro hartako bizipidea, hala-halakoa izanen zan harentzat. Aldontzaren oroipena baiño sarkorragoa noski.

Buru-mendu medarretakoen asmo ta jobide motzak baiño zabala-goak izan zituan, hangoak. Baserri-usaiak astinduko zituan. Eta santu-jazteak ere bai.

Egunak, agian ez ziran hain luzeak izango, baiña illunetako orduak bai, orraitio, esna bizitzeko. Kanpoko aizea ta argia baiño nahiago izan zuan gau-giro epela ta dantzari ariñen besartea.

Ba nekian jakin, Urzai ere damurik geratu zana bere erritxoan. Soniaren edertasunak lilluratutako txoria zan hau ere. Adin inguru batean eziña izan ohi da buruaren zartadei men egiterik, kilikagarriago baitira aragiaren deiera ta zaiñen astin-nahia

Gelbentzu, bai, eldu izan zan Gaztela zabaleko uri zahar baiña berri-nahiko hartara. Ez zioan Soniaren galde soillik; galtzarpean ba zeramazkian zenbait garatz eta irabazpideko arazo. Egiten ere, hainbat mutil azkarren buru zorrotzek hantxe arkitu izan baitituzte ondasun berriak iristeko iturri ezkutu ta gordeak.

Ederki estali zidan niri Gelbentzuk, mixterioaren isilla.

Aldi hartan ta ez lehenago ta ezta gero ere, ez nuan nik Sonia ederrearekin artu-emanik izan.

Atseingarri izan zitzaigun gure taldeko batzuei. Guk geuk, ordea, Aldontzarentzat eskeiñi izan genduan usakume fiabar hura.

Gelbentzuren anima, zabala zan, itsasoa iduri. Haren galbaiaren neurririk ez nuan zertu. Gizasemeek alkarrentzako izan behar zutela, maiz esanik zeukan.

* * *

Urrengo udaran, Sonia gure mendi ezeetarantz berriro agertu zanean, ez genion suma aurpegi ta kopetan, are gutxiago begietan, lehenago mardul-antxa, lehenago argitasuna, lehenago izaera.

Auts-igurtzi lodia zeraman masailletan, eta begi-inguruetan ikazkiñaren ukitua. Halaere, ez zan hori urik eta txaboirik izaten ez zualako, aukeran. Emakumeen aize-joera zan. Ez zan aski, jakiña, berez polita izaterik. Politasun horrek astero ta maizago ere, aldatu behar gorria ukan ohi zuan.

Berdintsu-kutsua ezpaitzan haren gogoko zera. Aldako txoriaren izaera zuan maitakorrigo besterik baiño.

Halatsu gizonetan ere.

Lege zaharreko gazterik ez zitzaion kolkopeko lore. Joan, etorri, ibili, aldatu... horra neskatxaren gurpil urduria. Halaxe, eguzkia ber-

dintsu xamar izanik aspergarri baldin bada ere, illargiak ba ditu bere aldakuntzak.

Soniaren gogoia, illargiarena baiño ere aldakorragoa zan. Beti berizalea, lehen ikusigabearen egarri, urduritasunaren zimikoak noiz-nahi zirikatua. Haren buruko illeak ere, legun luze, labur kixkur, beltz, gorrista, urdin ta are berde ere jantzi izan zituan.

* * *

Esanak esan, Aldontzaren arnasa, Soniarentzako izan zan aspaldi luzean. Lehendabiziko maitetasunaren griña ta garra, ezigaitzak izan!

Entzun nuan, entzun ere, itsastar gazteak Soniari baiezeko azken itza eman ziola, udako egun epelaren agur-une minkunean .

La Coruñan alkar arkitu zuten, ta Aldontzari ziri ederra sartu gogo izan zion neskatxak, Galiziko uri alai ta kristaltzu hartara, mutillaren galde soil-soillik eldu izan zala-ta. Lanbro eme ta ozkirri ezearen doiñuan eskeiñi zion Aldontza samurtuak, ezkontza-itza.

Soniaren asmoaren sakonak ez zuen ondarrrik, agian.

Urzaik esan zidan berri hori. Ez nion siñistu. Ezina zitekean, Nik ez nuan behiñere Soniarik ikusi Madrilleko kale ta aretoetan, baiñan hemen gaindiko ibillerak, hangoen neurri borobilla ematen zidaten.

Eta zer? Ez, ezertxo ere ez. Hauxe soillik: ez ninduan bete Soniak bere jokabideaz, Aldontzari eskeiñia baldin bazegoan.

Besteak beste, neretzat opa ez nuana, ez nuan opagarri Aldontzarentzat batipat, baiña ezta beste iñorentzat ere.

Horregatik, arbindu nintzan, eta Aldontzaren senideei, haren jomuga jakiñerazteko eskatu nien. Ameriketa alderako joera zeraman gure mutil zintzoak eta handik itzultzean izango omen zan eztai-jaia. Halako kanpaiak aizatu zituan, behintzat, Sonia arrai labanak.

Aldontzaren senideei nire gogoaren egoneziña agertu bezin laster, irri ximela erakutsirik, batere ez estutzeko erantzun zidaten.

Ez zala, alegia, Aldontza, Soniaren sare mehetan eroriko ta galduko.

Ez dakit zer gertatu zan orduan, Aldontzaren barruan.

Geroztik ez da erriratu. Ameriketan bertan legorrera omen zan, behin-behingoz, ta gero, Gran Colombiana untzietako itsasgizon bilakatu. Aldontza gizarajoa!

Eta geroztik ez dut jakin, Soniaren semetxo beltzeraren aita zein izan zan.

E. ERKIAGA.

1965.

Aizea, aizea ta aizea!!!

Aurtengo ilbeltzaren 31 g. *Zeruko Argia*-ren 101 g. zenbakian irakurri det gauza bildurgarria. Arrezkero, esan oi dan bezela, ez jan eta ez lo nabil. Eta uste det Durango inguruko biztanleak nere eran ibilliko dirala. Gutxiagotarako alda ba? Gure gañean dira egurrak! Galduak gera!

Zer dalakoz?

Ara, Len, Durango'n da bere inguruetan bizi geranok, naikoa lan degu bizitzen. Ez etxe errentak illean milla pesetatik gora daudelako, ez eta okela eun da berrogei pesetara kiloa eldu dalako, ez. Arnasa artzeko aizea palta degulako. Eta arnasik artu gabe ezin bizi.

Len, zortzi milla biztanle bizi giñan lekuetan, orain ogeta zortzi milla bizi gera gutxienez. Len, bi bizitzako etxeak zuten leku berdin samarrean, orain ogeita zortzi bizitza egiten dituzte. Eta au txarragoa! Pamili bat bizitzeko tokian, iru sartzen dira, eta or bizi dira, alkarren gañean, iru lo-gela dituan bizitzan iru senar-emazte aldi, eta zazpiren bat ume. Senar-emazte batzuek bi edo iru umedun badira, artzen dituzte bost edo seiren bat gizon ostatuz etxen, eta orra or bertan ix-tillu berdiña.

Entzun egidazute, mesedez, *Zeruko Argia*-n irakurri dedana. Bilbao ta Barakaldo inguruan industri larregi dutela; tokirik ezak eta biztanle geiegiak dakarten naaste izugarriaz konturatu dirala eta, an arnasa obeto edo zerbait lasaiago artu dezaten, Durango ingurura datozela iñun diran lantegi ta jendetzak. Augaitik esan det gure gañean dirala egurrak.

Jaioak arnasa artzeko eskubidea degula ezin ukatu, eta bizi geran bitartean eguzki azpian lekua bear degula. Baña umetan ikasi genduan Fisikak dionez, gauza bik ezin lezateke leku bat bete, eta bat dagoan tokian beste bat sartzeko, lengoak kendu egin bear du andik.

Au, len onela zan, baña ez dakit oraingo Fisika berrian, atomoaren mirarietatik onuntzako Fisikan, orrela bada. Fisika berri onek egingo leuken miraririk aundiena, Durango inguruan 300.000 persona sartzea, ta eurai arnasik ez paltatzea izango litzake.

Ez jan da ez lo nabillen egun abetan, gauza askotxo pentsatu ditut, eta ara bat. Poligono industrial ikaragarri oiek, zergaitik ez jaso itxaso zabalean? Or baitegu nai aña leku, ta ur zikin da beste zikinkeriak erraz kentzeko lekua. Egin bezela bota kanpora, eta kitto.

Bai-baña, gero oroitu naiz nere aitona zanak esaten zuanaz: "Kendu, kendu itxasoari lekuak, egin etxeak eta paseo-tokiak eta abar... Or etorriko dek iñori ezer abisatu gabe injinerua, bere terrenoak norraño ziran ondo dakiana, eta *au neuri kendua, au ere bai* esanda, ordu gutxitan egingo dek bere lekuen jabe. Orain Donostia'n-da, Orio'n-da, beste leku batzuetan jazo dan bezela.

Aizu, baña... itxasoari bere lekurik batere kendu gabe, ez aal liteke, ba, poligono industrial ori itxasoan jaso? Edesti aurreko denboretan egiten ziran, ba, leku batzuetan, uretan, "palafito" esaten zaion eran, etxeak eta erritxoak uraren erdi-erdian, egurrezko abe batzuen gañean. Zozokeririk ez esateko? Egurrezko abe batzuetatik itxasoan bearko litzaken arri-oiñetara dagoan ezberdintasuna salbatzeko lain indar, ez al du, ba, gaur eguneko teknikak? Zertarako dira, ba, galtzairu, kristal, iraulikak eta beste orrelako gai bikañiak? Ipar Amerika'n ainbeste gauza egiteko erabiltzen diranak? Eta nun dituzu plastik, nylon eta beste orrelako gai miragarriak?

Nun-edo-nun entzun det, itxasoraño joan gabe, Durango inguruan bertan ere 300.000 pertsona bizitzeko gomazko etxeak egin litezkeala. Etxe txiki-txikiak, gomazko orma sendoakaz, eta etxe bakoitzean, guk butano degun bezela, etxea aunditzeko auspo bat, bizikeleten gomak puztutzeko erako infladora bezelakoa. Baña puztutzalle orrek aberiren bat duanean (ba dakizu: umeak diran lekuan gauza segururik ez), bat-batean etxe guztia kixkur-kixkur egiten omen da, sudur-zapiak gordetzeko daukagun kaja baño txikiago... Eta barruan zeuden pertsonak? Eta, batez ere, aur gaixoak? Bonberoak ez dute zer egiñik, sua danean bezela. Biztanle bakoitza mats-patsen tamañakoa. Aiek ez dute geiago aizerik bear arnasa artzeko.

Mundu ontako zazpi gauza arrigarrienetako bat bezela ikasi genduan Babilonia'ko uri aundi ederrean Semiramis'ek eginda ziralda lorategi eskegiak, eskegita edo ixekita zeudenak, Portugalete'ko zubi ospetsua bezela. Nonbait Babilonia'n ere, leku aundiak ziran arren, jendea geiago, eta zerbait asmatu bear.

Ara, bada, Anboto'tik Oiz'era zubi zabal bat egiten badute, Bilbao inguruan larregi diran lantoki ta bizitoki guztiak egiteko lain leku ba litzake. Eta aizea, arnasa artzeko.

Atlantida'rekin ere zori txarra izan genduan. Zer buruzbide izan zuan, bada, ugarte edo lurralde aundi ark bere burua itxaspean ezkutatzeko? Orrelako iñozokeririk egin ez bazuan, orain or izango genduan iñun diran lantegi berri, industri astun eta ariñak jasotzeko lekua. Eta arnasa artzeko, berriz, itxasoko aize garbia.

Beste gauza bildurgarri bat ere sortu lezake Durango inguruan 300.000 pertsona sartze orrek. Jendetza guzti orrentzat lantegiak, etxeak, illerriak, ikastolak, eleizak, pasea-lekuak eta abar egitean, nun creingo dira porruak eta azaak? Tipulak eta lusagarrak? Zer janda bizi bear degu?

Erremedio moduko gauza bat datorkit burura. Etxe berrientzat oñarriak ipintzeko ateratzen dan lurra, alde batean utzi dezatela eta gorde. Etxea bukatzean, tellatuaren orde, Sortaldeko etxeak bezela azotea egin, eta lur aiek danak azotea oietara eraman eta baratza ederrak egin. Etxe bakoitzeko biztanleak txandaka erabili litzateke baratza oiek. Eta nor noren atzetik izango dan jakiteko, notario jaun batek egin dezala zozketa, danen aurrean. Notario jaunak orretarako dira, zozketak egiteko, eta ez il zorian daudenen azken naiak idazteko bakarrik. Eta zozketa oiek urteoro berritu bear dira, notarioak orretarako daude-ta.

Esan bearrik ez, zazpi edo amargarren bizitza gañean dagoan baratzara, golderik eta idi-parerik ezin eraman izango dala, baña jakin det asmatu bear dituztela atxur txiki pollit batzuek, tximistindarragaz lana ondo egingo dutenak. Norberak eramatea, beste lanik ez.

Eta elektronika apur bat sartu ezker, berriz, orixe ere ez. Esan: "Ezkerreko lauki aundian letxugak, eskuikoan lusagarrak, aureko lur zatian porruak, atzekoan azaak", eta kitto. Eta dotore asko egingo ditu batere utsegite gabe, esandako lekuan.

Gaizki diot. Esan bearrik ere ez da izango. Aski izango da pentsatzea. Pertsamentua irakurtzen duten makinak ere asmatu omen dira-ta.

AZPEITIA'TAR JULENE.

Durango, Otsaila, 1965.

“BAKAR-ETXEA”

“*Bakar-Etxea*”

Endaia'ko Pierre Loti'ren etxea da “Bakar-Etxea”. Gaur egon naz lenengo aldiz bertan, Loti'ren semeak artu nau, Samuel Pierre-Loti Viaud'ek. Lorategian jesarri gara, eta berbaldi luze bat euki dogu, bere aitaren ganean batez be. Baso txiki bat dirudi lorategiak, eta auzoko katu gorriak bertan, Afrika'ko tigrekumak.

Bakarrik gelditu naz, dibuju batzuk egiten. 1965-VII-14'a da gaur, eta gudarien turuta otsa entzuten da erriko enparantzan, Frantzia'n aberri eguna dalako gaur. Ondarribi aldera begira be jesarri naz, itxas-ertzeko orma ganean dagoan glorieta. Zenbat bidar egon ote zan Txingudi itsasadar oni begira Loti, Jaizkibel mendirantza bere itsas-gizon begiak, ni orain bezela, eta zenbat bidar entzun ote ebazan Ondarribi'ko eliza zarraren kanpai otsak... eta Amute'ko Kaputxiñuen komentukoenak! Ementxe idatzi eban *Ramuntcho*...

* * *

Arratsalde be-laiñotsua

Garai erritxora igotekotan izan gara gaur arratsaldean On Jesus Etxano'tarra ta biok, baiña be-laiñoak artu dauz mendiak bazkal ostean, eta ez gara urtetan ausartu. Etxeko balkoian emon dogu arratsaldea, berbetaldi egokian, gure gauzak kontetan. Anboto ta inguruko atxak laiñoz estalduta, Sirimiri tantaka batzuk noiz beinka. Astarloa'ren uri zarra aurrean; Kirikiño'rena ta nerea, belaiñopean...

Euskal-liburuz beterik dago On Jesus'en liburutegia. Jaiotez Barakaldo'koa izan arren, ondo ikasi dau euskeraz idazten, Ainbat lan argitaratu dauz “Karmel” aldizkarian.

—*Eta Regoyos ori?* —esaten deusat, lauko bat ikustean.

—*Ez, neuk egiñikoa da ori.*

Bai, adiskide ona da On Jesus, baiña idazle ta ertilari apala be bai. Beti ikasten dot gauza onen bat beragandik, ikusten dodan ba-koitzean.

* * *

Elbetea

Paper zarrak apurtzen nabilela baztarrak garbitze orduan, eta gitxien uste izan dodanean aurkitu dot. Elizondo'ra lenengo aldiz joan nintzanean egiñiko dibujua da: Elbetea'ko eliza ta inguruko etxeak. Bruno Etxenike'tarraren billobeari bialdu neutsalakoan nengoan, baiña ez; eztakit zelan emen gelditu zan. Urteak joan eta urteak etorri, emen agertu da barriro, lagun zarraren antzera. Zelako gogorapenak dakartzazan dibuju onek. Noiz egiña dan, berak diño: 1954'an. Bai, orduko Bidasoa'ko tren-txikian joan giñan. Lekaroz'ko ikastetxeari be ikustaldi bat egin geuntsan. Elizondo ikusi ta Elbetea'ko erriko tabernan bazkaldu gendun. Erriko jaiak ziran, eta txapligo dunbada ugari entzuten zan an. Euskeraz egin neban berba erriko gazte batzuekin, eta tira, erdizka ba-zan be konpondu giñan. Makiña bat bidar ibili naiz arrazkero Bidasoa'ko errietatik ziar, baiña Elizondo'n bein be ez barriro. Dibuju onek ekarri deusta gogora a 1954'ko egun ederra.

* * *

Azkenengo eskutitza

“Gure etxetik, Semendiyen ogeta lauen...”

Nere aita ona (G.B.) zanaren azkenengo eskutitza, gelan daukat orman josita. Euskeraz egiña da, beste asko egin eustazan moduan. “Gu ondo gabiz danok, eskerrak Jangoikuari.” Bai, ez ekian berak laister joan bear ebanik betiko, gixajuak...

Aitaren azkenengo eskutitza, baiña paperean bertan etorren illo-batxoaren lenengokoa. “Osaba, au cartiau eskribidu dau...” Aitaitaren azkenengoa, eta illoba txikitxoaren lenengokoa. Badoianaren agurra, eta datorrenarena. Euskeraz biak. Urrengokoek be orrelan jarraitu dagiela gure etxean.

MARKUE.

Jostailuak, semeak eta gurasoak

Errege egunetan jostailuak ekartea, kanpotik ethorritako ohitura bat dugu. Gure gurasoek etzuten hartzen haur-zaroan jostailurik jai-egun huntan geuk geure haur-zaroan bezela, ez ta guk ere geure semeek hartzen dituzten beste. Bildur naiz bigunegiak gerala gure semeekin. Ba othe dakigu gaurko gurasuok nola hazi behar diran muttikoak behar dan moduko gizonak izan ditezen? Diru gehiegi gatatzen dugu Errege egunetan, eta baliteke handiagoa izatea gure poza jostailuekin muttikoena baino. Eztira egiten jostailuak muttikoek gus-toak aintzakotzat harturik, gurasoen zaletasunak gogoan edukirik baikik. Eta hau eztago gaizki pentsatua, ezpaitira muttikoak, gurasoak baikik, diruak soltatu behar dituztenak.

Beste gauza askoren arte, *cow-boy* janzkiak erosi genizkion gure semetto Juan Pedro'ri joandako Errege egunerako. Enoa esaten zenbat ordaindu gendun janzkiakaitik, gauza benetan lotsagarria dalako.

Ilabethe edo pasatuta, behin garraisika ethorri zitzaigun gure lau urtheko semettoa *cow-boy* baten antzera jantzita. Aingeruttoak Magdalena'ren irudia zirudian eta tamala sentitu nuan. Negar malkoak matheletik behera erorten zitzaizkiolarik, "A... hai... a... hama... ha!... Ai... hama!" zion Magdalena harek, sei tiroko *colt* bat eskuan, bonba bat ezkerrean, eta arerioen ileak azala ta guzti khentzeko puñala gerrikoan.

"Zer dozu laztana?" galdetu nion.

"Ai... aita... ha!... Ja... Ja... Jabiartxu'k... huk... huk... hp!... hp!... e'in ddeust!"

“Minn e'inn ddotsu laztana?”

“Ba... ha... ha... hai... i... i!”

Bera *policia* eta *Jabiartxu criminala* izan ziran jolasean, baina berak *criminala* izatea nahi zuala ta *Jabiartxu*'k ezetz. Orduan berak ostikada bat eman ziola eta *Jabiartxu*'k berari belarrondoko bat.

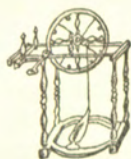
“Hara laztana”, esan nion, “zeuk innor jotén b'ozu, ezara harrittu bihar bestia'pe jotén bazaittuz”, eta puñala ta beste jostailuen ilusioa ez ondatzearren ona izateko aholkuekin, “ez e'izu gehija'o negarrik e'inn”, erran nion, “on ona izaten bazara, urthiak paseuta helduko zara nonoz benetako *criminal* handi bat izatera”.

Eta eskuzapiaz sudurra garbitu niolarik joan zan *Jabiartxu*'ngana olgetan.

Pan!... pan!... pan pán!!... zegiten biok tiroka elkarren kontra.

Ta nik artean, ileak atzaparkatzen nituala, eztakit eztakit, esaten nuan nere baitan, uste dut geuk baino hobeki zekitela gure gurasoek nola hazi behar diran semeak Jaungoikoaren bildurrean.

OSKILLASO.

IRU LAPURRENA

Urregorritzko diru pilluak dagozala gordeta, esaten dabe, Ixurza'ko Santa Ageda ermiñtearen atzean. Ori, zarrak esaten dabe, euren gurasoekandik entzunda.

Eta urregorritzko diru pillu orrekin jazo zana, auxe ei-da:

Urte asko dirala, eundaka batzuk bai beintzat, Arabar gizon batek gordetan eban Santa Ageda'ko ermiñta zarra, gero barrieztatu ta aundiagotu egin ebena. Eta gizon ermiñta-zaintzaille aren denporan, iru lapur gordetan ziran Atxurkulu-peko kobetan.

Iru lapurretatik, zarrak ziran bi, eta gaztea irugarrena, noiz bein-ka ermiñta-zaintzaillearekin berba egiten joaten zana.

Bein batean, ermiñta inguruan urregorritzko diruz beterik zegoan zaku-zorro bat aurkitu eben lapurrak, eta ermiñta-zaintzailleak esan eutseen:

—*Es eixue diru-zorro ori artu, ostien galduko saie danok-eta.*

Baiña jaramonik egin barik, pozik eta barreka joan ziran euren kobetara, zorroa lepuan artuta.

Lapur gaztea Santa Ageda'ra joan zan urrengo egunean, eta esan eutson gizon ermiñta-zaintzailleari:

—*Zergatik esan zendeuskuzun atzo, galdu eiñgo geiñiela diru zorrua erueten bageiñun? Ba ondo bizi gara irurok oiñ, da gauza ona da diru zorro ori.*

Eta erantzun eutson:

—*Galduko zeittue bai irurok, diru-zorro orrek, beste asko be galdu deittu te.*

Lapur gaztea Santa Ageda'n egoan bitartean, lapur zar biek bat-egin eben euren artean, esanez:

—*Ori, garbittu eiñ bie'yau, da biyontzako gero urregorri pillo dana.*

Kobara joan zanean gaztea, esan eutseen zarrak:

—*I, Durengo'ra juen, da janariye ekarri bi'ok, afari on bat eiñ bie'yau gaur da.*

Gazteak erantzun eutseen :

—*Bai, ondo dau, juengo naz.*

Eta joan zan, ostietatik, Etxetorre'ko zaldi baltza bidean arrapauta.

Bidean joiala, esan eban berekautan :

—*Jatekuegaz batera berenue emoten badeutsiet, diru guztiyek izengo die nitzako.*

Esan eta egin, berenuegaz ipiñi ebazan gabeko janariak.

Kobara joan zanean, esan eutseen zarrak :

—*Ekarri 'ok janariye?*

—*Bai, ekarri 'ot.*

Eta orduan zarrak makilladaka apurtu egin eutseen burua gazteari.

Baiña eurek be ez eben urrengo goizeko eguzkia ikusi, mundu onetan beintzat. Tripetako-mifekin il ziran, afal-ostean.

* * *

Egunak joan eta egunak etorri, etzan agertzen lapur gaztea Santa Ageda'n, eta ermiñta-zaintzaillea bera joan zan bein atxeko kobetara.

An aurkitu ebazan iru lapurren azurrak eta urregorrizko diruzorroa inguruan.

Santa Ageda'ra eruan eta diru-zorro ta guzti lurperatu ebazan, ermiñta-ostean.

Eta auxe da Iru Lapurren ixtori zarra.

BITAÑO

Irun'en, 1963-IV.

IRU EREZTUNAK

Giovanni Boccaccio'ren

II Decamerone-tik

Melchisedech judua, iru ereztuneri buruzko ipuin baten bidez, Saladin'ek gertu zion amu galbidetsutik itzuri egiten da.

Neipile'k inguruan zeuzkan guziek gozartu zuten bere ixtoria bukatu zunean, Pilomene, erregiñaren keifu batera, aria artu ta onela asi zan :

“Neipile'k arestixean esan dun ixtoriak, judu bat beingo batean arkitu zan kinka gaitza oroiterazten dit. Aski mintzatu gera onezkeror Yainkoaren gorespenaz ta gure fede deunari buruz. Gizonen artean yazotzen danari buruz mintzatzeko garaia eldu zaigula uste dut. Ortarako, egin litzaizueken galde zaillai zurki erantzuten irakatsiko dizuen ixtori bat kontatuko dizuet. Yakin bear duzute, ba, lagun maitagarriok, ergelkeriak gizon aberats eta altsu bat egoera errukarrienera eror-erazi dezaken bezela, zentzunak yakintsua onez atera dezakela ere galbide aundienetatik, zoriona ari ekarriaz sarri ta etorkizun artetsu bat segurutzen diolarik. Alperrikoa dugu, oraingoz, gizonen ergelkeria beren erorikoaren bidea dala erakusten diguten gertatu ugarietz yardutea. Gure ondore onen erroak diran zentzun eta antzeari buruz ari nai dut, agindu dizuedan bezela, ixtori labur ontan.

Saladin, bere mendeko gizon aipatuenetako bat izan zan, eta bere kemena zala bide, bigarren mailleko aginbide batetik Babiloni'ko errege-aulkiraiño goratu zun bere burua. Gurenda arrigarri asko lortu zi-

tun kristotar eta mairutarren gaiñean, baiña guda aiek eta bere esku-zabaltasunak eragin zizkioten gastuek aren urreta ustu zuten. Bere zorrak ordaintzeko dirutza baten bearrean zegola ta ura nola billatu ez zekila, Alexandria irian lukurreriz dirua ematen zun Melchisedech zerritzan judu aberats batez oroitu zan.

Etsita zegon gizon ark, nai bazun, bear zun dirua eman zezaiokela, baiña, aldi berean, ba-zekin irabazkoia zana ta, orregatik, ura alako gauza gogo onez egiteko gerturik egongo ez ote zan bildur zan.

Alditxo batez nasduran egon zan, ez baitzun indar bidez ari nai. Buruenik, bearrak eraginda, irudiz zentzuzko dan bide batez baliatu zan bere yomugara eltzeko.

Alako egunean, yudua etor-erazi zun eta bere alboan, nabastarrez, ura eseri erazita, esan zion:

—Gizon yakintsu ori, guziek zure buru argia ta yainko-gauzaetan duzun yakintza gorai patzen ditute. Eñan zenizadake iru erlijio auetan, yudutarra, maomarra ta kristotarra, egiazkoa zein dan?

Izan ere, gizon yakintsu ta zurra zan yudua. Saladin'ek sare bat edatzen ziola ulertu zun, bai, ta ezin zukeala ere iru erlijioetako bat ere obetsi bere burua galbidean yarri gabe. Ateka txar artatik atera lezaken erantzun bat bere buruan billatuta, bereala bide bat arkitu ta yardetsi zun:

—Yaun ori, niri egitea on zaizun galde ori guzizkoa da ta artzaz zer uste dudan dakizuntzat, ixtoritxo bat yaulkiko dizut. Adi zazu, mesedez. Oroimenak uts egiten ez badit, gogoratzen zait askotan yaulkitzen entzun dudala ba-zala beñiola gizon aberats eta altsu bat bere pitxi baliotsuen artean ereztun oso eder eta ezin-etsizko balioko bat zeukana. Pitxi ura, bere salneurri ta bakantasunagatik beti sendiarengan egon zedilla nai izanik, agindu zun berak ereztuna eman eta bere eriotzaz ostean arkituko zuten bere semeetako ura bere zuzenbidezko oiñordekotzat ezagutua izan zedilla ta beste anaiek begirunez ta itzalez olakotzat artua. Bere aitagandik ereztuna artu zunak aitak berekin egin zuna berbera egin zun bere ondokoarekin, eta onela ereztuna eskuz-esku igaro zan belaunaldi batzutan. Azkenik, iru seme eder, onbidetsu ta esaneko zeuzkan eta orrexegatik berdinzki maite zitun gizon baten eskuetan erori zan. Seme bakoitzak ba-zekin ereztuna eukitzeak ematen zun eskubidea ta guziak aitaren obespena zala ta elkarren leian ari ziran aren zartzaroon, iltzean nork berari uzteko eskatzen ziola. Zurra zan eta guziak berdin maite zitun agureak ez zekin norgana etzin eta aietako bakoitzari ereztuna agindu zion ezkeru,

irurak atsegintzea nai izan zun. Ortarako, urregin trebe batengana isilpean yoan eta bi ereztun lenbizikoaren berdin-berdiñak egiteko agindu zion; ain berdiñak eta gero berak ere ezin izan zun ezagun egiatzkoa zein zan. Bere azkena urbiltzen zitzaiola somatuz, aiek banakatu zitun, bereziki, bere semeen artean. Eta auek, irurek, aita ilda gero, yabegoa ta yabegai-deitura eskatu zuten zuzenbidez, aietako bakoitzak alakotzat ospatua nai zula, beste bien aurka bazan ere, ta bere ereztuna erakusten zula, beraren bidezko eskarien ondopetzat. Ereztnak, ordea, ain elkarren-antzekoak ziran eta ziñezkoa zein zan ezin ezagun. Eta auzi au epai-pean dago ta ez da oraiño erabaki.

Au berberau yazotzen da, ene yauna, Yainkoa'k iru erri bereziri emandako iru yaurespideai buruz egin didazun galdez. Aietako bakoitzak Yainkoaren yarauntsia daukala ta aren egiatzko legearen zainzaille dala uste du, Iruretako zeñiek dauka? Ereztnakin yazo zan bezelaxe, auzia ez da oraindik erabaki.

Saladin'ek ezagutu bear izan zun yudua oso trebeki itzuri izan zitzaiola edatu zion saretik. Arkitzen zan egoera ari zabalki erakusteko erabakia artuta, berari onuratsu izatea ea nai zun galdetu zion, eta esan ere, aldi berean, egiteko erabakia zeukana, baldin erantzuna burutsu-ezagoa izan balitz. Melchisedech'ek, bear zitun dirutza guziak baitu zizkion eskuzabalki, eta Saladin'ek kopuru oriek zeatz-zeatz itzuli ez-eze, ura emaitz yoriz bete, gain-gaiñeko mail batean ezarri, ta beti adiskidegoaz goretzi ere egin zuen.

AMETZAGA TAR BINGEN'EK

EUSKERATUA

SUZKO TXORIA

(jarraipena)

Begi-belarri nintzan dana, nun ikusiko ete-naban a txoria, baiña ez naban errasturik be aurkitzen.

Orduan azkonar-zuloko arri bat artu, eta goialdeko orri-artera lota naban, txoriak urtengo ebalakoan.

Eta alantxe gertatu be egin zan, baiña arritzekoa zan ikusten naban a: suzko txoria zan, Suzkoa, bai, suzkoa! Uso baten antzekoa tamañuz, baiña suzkoa dana.

Egoak ondo zabalduta, indar aundirik egin barik, errez-errez igo eban Mugarra alderuntza. Mendiganeko muga-arriaren parean ezku-tau zan.

Miñutu-erdiren bat izango zan, a beste munduko txoria ikustea.

Buruari eragin be egin neutsan, astinketan, amesetan-edo nengoan jakitearren, baiña bai zera! Stravinskyren soñua-edo entzuten ete-nengoan be uste naban-da!! Alakorik!!!

—*Benetakoa ete-da ba Fokinen suzko txoria? Mutillak, zoratzeko be badok au! Chahoren Aitor agurazarra, bere bizar zuri ta guzti emen bertan orain agertzea ta besterik e'txate falta!*

Bada-ezpadan be, iak-eta erdi-illuntzia zan ezkeru, batu nabazan pintatzeko tresnak, eta goitik berantza asi nintzan astiro astiro.

Amaitu barik gelditu zan lauuko txikia. An egongo da etxean, kamarako baztarren batean, edo gela zarreko eskapolotean.

Orraitik gure neuke amaitzea egunen batean, suzko txori ta guzti.

BITAÑO.

Irun'en, 1964. Pazko-Jaietan.

Aste barru mingotx batetik igesteko pentsatu bear eztiranak

Astelena: Gaur goizean nere eskola-lagunekin bat egin dot; ori sarri suertatzen jat, baña ez, orraitifio, gaur bezela. Guztiz lau gifiñan ta deabruak jakingo dau zer dala-ta, erbesteko lenguajeak ikasteak dakarzan bentajez jardun dogu.

—Ni neu prantzesera ikasteko gogo biziak narabil, izketa ori oso praktikua bait-dogu; euskera ikastea be nai neuke, baña orren alkanzuak txikiak diranez, ezdot bape maite. Ortik sortu dogu eztabaidea...

Bakarrik jarri nazanean, zera pentsatzen izan dot: gaztedia materialismuaren arrak jota daukala... Ze idealek derabil, ba, geiena? Pragmatiko utsak. Euskerak ez ei-dau balio. Eta, euren logikan, arrazoiz jokatzten dabe. Eztu balio! Ta, sarritan, bildur izaten naz, ama (ta edonor) maitatzeak be eztabela balio esango ete-dan: ez bait da praktikoa!...

Martitzena: Iñoiz agertzen dira kale-aldetik baserrietara gizon apain-jantziak. Baserri-gizonak bat-batera ta bape duda barik erderaz ekingo deutso. Izan be, beretzat korbataduna ta erdalduna ia bat datoz. Aitatutako kaletarrok, ostera, gaur egunean batez be, euskalzale agertzen dira ta euskera egingo deusie egin be baserritarrari. Ori modan dago. Ondo emoten dau, eta ba-dau bere balorea.

Alare, bein eta birritan baño geiagotan, neu be bildurretan jarten nabe gizon orreik, erromantiko askotxo dago egon be bazterretan-eta: perretxiko paltsuak aña! Gizon "intelektual" orreik ba-dakie euskeraz egiten polito emoten dabelako, euren alabantzarako. Euren artean batzen diranean, ostera, erdera soillean mintzatzen dira... Ori baserritarrok bein baño sarriagotan somatu dogu. Ta baserritarra sentimentu sakoneko gizona izan arren oso errealistea da ta erromanti-

zismo keto orreik biotzez gorrotatzen ditu. Euskera bera gaitik barik, euskera bide dela norberarentzat intsentsua zabaltzeak ziero itxusi emoten dau.

Eguaztena: Gaur goizean izan dituan eskola-orduetan, "Pacem in terris" enzikilika jakingarria dala-ta izan dot bat. Ementxe izan dau asierea beste mingotx-aldi batek.

Onan diño dalako enziklika orrek: "Zuzentasunari guziz dagokiona da, ordea, Agintedunak bene-benetan leñutalde oien giza-baloreak aldezten sayatzea, batez ere oien izkuntzari, kulturari, lege zarrei ta ekonomi-eskuarte ta ekitei dagokienez" "Zeruko argia sorta" (26-garren or). Ederto esana. Esatea da bat, egitea bi. Irakurriaz gustauta subrayetzea oso dotore dago, baña orrek diñoana egizatzea guztizko zaila da.

"Batez ere oien izkuntzari..." Gaur egunean minorien izkuntza bakarrik dakiana jota dago. Ezta iñorako gauza. Nere erriko mutiko batek zifñustana: "Euskerak eztau billete bat etartzeko be balio".

Arrazoa!

Gaur eguneko kultura bideetan bape sartzeko izkuntza "aundi" bat edo bi jakin bear dira beñipein. Ori bape gizon izateko: XX-garren gizaldian norbere gizatasunaren sustraiak billatu al-izateko. Nora edo nora jua eta kulturadun gizon agertzeko be.

Eta ori bakarrik ba-litza, gaitz-erdi!! Baña, minorien izketa soilik dakianak, bera sikanan irakurtzen eta idazten ete-daki? Ez, geienetan! Beraz, ba, Aita Santuaren itzak makiña bat gizon joko dau pekatari lez, gai orretan. Izkuntza ori bakarrik dakianak, gitxiena jaitxi nairik, bera leidu ta eskribitzen ezpa-daki oso tristea da. Eta... *puntu il daiten benenoa emon jako.*

Gaixoa!!

Juan zaitez orain gure artean eskolak daukiezenengana. Juan estaduaren maixuengana, praille-monja ta abadiengna... Frase ori askok subrayauko eben leitzerakuan baña... Erromantikuren batekin bat egiten ba-dozu, tira! Alare, kontu!!, erromantikuen sasoia joan da, eta, otoi, jua dala erakusten alegindu gaitez.

Euskera ezta berez ilgo geuk urkatu baiño!

Eguena: Gaur jai artu dot, eta ezto onako idea latzik pentsau.

Barikua: Egundo sekula ezin dot konprenditu... eta ontzat artze-ko biderik egon be eztagoala, uste dot. Ume-umetatik mingoxten nau problema ikeragarri onek. Euskaldunok doguzen jolasik jatorrenak eta entzunenak eztaukie euskerazko kronistarik. Nik dakiala, egundo ezta egin euskerazko kronikarik gure arteko egunkarietan jolas orreik dirala-ta.

Pelotako kronikarik geienak iru-lau intelektualek irakurtzeko egiñak dirala esan daiteke. Batez be euren titulo eta asko deskripziño.

“Deporte Rural”... Oraindik oraintsu arte be, “deporte rudo” esan nai ebala uste neban. (Eunetik larogeik eztakie titulu orrek zer esan nai daben be). Egia esateko, gai orretzat diarduenak, deporte orretan diardueneri eta eurok ikustera zaletuta dagozaneri barre egiten deutsie. Euskal-deportista eta zaleak ezin daikie kronika orreik dakarren erdia be ulertu. Eta, gero or noizik bein dakarzen berba euskaldunak? Iñoiz sermolari eta jakitun aundieri entzun izan jakuez latinezko berba batzuek. “Relata refero” esaterako; leheneko berba orreik indar berezi bat daukie, euki be-ta. Baña berbeta ori joan zan! Eta kronista oneik euskera kontuan be ori erakutsi ete gura deuskue ba?

Eureri galduko jakuen euskera bear bada. Orain, guri be ahaztu eragin nai ete-dabe?

Nere iritxiz, kronista orrein jokabidea astakeri bat da. Alde batetik, eztiardue gure berbetan, eta beste aldetik, barre egiten deuskue (erdera narrasa eukaldunen agoan, lau ganorabako berba euskaldun noizik bein, eta fronto, proba-leku, arrijasotze eta enparau deportteetan egiten diran eta iñori ardura ezteutsien joko lelo edota bada ezpadakuak agertu.)

Eta, azkenez, orreik disku kantodun eta txistedunok, erdi erdera-euskeran egiñok? Ez ete-deutsie bein edo bein bateron batek “euren etxeko amari” burla egiteko esango?

Zapatua: Makiña bat euskal-jai egin dira juañ dan udan. Neuk be parte artu dot batzuetan. Gustau jatazan: gente gaztea, euskal odola dariola lez; euskal kutsu berezia nun nai... Bateron batzuek jai orreik antolatzen lan be egin dabe!!

Alare nere mingotx-aldia bota guran nabil ta or doia. “Txarto esanak barkatu ta ondo esanak goguan artu”. Gazte-odol egon-eziñak narabil, ta ba-daiteke astakeriren bat esatea.

Orretariko euskal jai batera nere arreba ta bere lagunak be juañ ziran. Jantzi aproposkuekin, jakiña! Oso dotore egozan; izan be badira ta jantzitxo areikin, ola!

Nai beste folklore ageri zan erri orretan: txistulariak kalerik-kale, jantzi euskaldunak danean (ni ainbarik noian ta nere arrebaren lagunak irrika asi jatazan nere itxura barregarria zala-ta), dantza euskaldunak... Jentea kaleak betean, uriolak lez; geienak gazteak; asko mozkortatuta edo albo-karga dexentiakin beintzat: labea sutan zeroien eta ezeukien nai eben guztia esan ta kantatzeko ez bildurrik ez lotsarik.

Beste bein, Lekeition, Azkueren omenaldia zan. Ara jo neban lagun batekin. Biok gazteak. Zine baten A. Akesoloren eta Erkiagaren berbaldiak entzun genduazan. Bertan sartzeko be lotsatan gengozan... Ezegoan inior! Iru-lau zahar eta ume mordotxo bat: aintzat artzeko be ez.

(Nere arreba ta orreik jai orren barririk somatu be ezeben egin.)

Naikua esanda dago. Euskal-jaien antolatzaileak folklore utsean gelditzen badira, galduak gara. Ori polito dago, baña egin leikeanik merkeena da. Folklore utsa agerpen bat da, baña teatro utsa izan ez-taiten mamifi astuna bear dau ofiarri lez.

Zine artako jarlekuak betetzeko, barriz, asko jo bear da. Ezta iru-lau eguneko gora bera. Ezta iru-lauri abarkak jantzita kalerik-kale dantzan egiten urteteko esatea. Serioagoa da. Kultura-bidea zalago ta luzeago izango dogu, baña orretan ekin bear deuntsagu benetan jokatzeko, gure ideekin kontsekuenteak izateko ta, azkenez, errealistak izateko.

Ala, "erri bat izan zan" guk esan bear ete-dogu ba? Tristeia litzake... Ortan irauin dezan" jokatu bear dogu danok.

Domekea: "Berbiztu da" (Lk. 24, 6). Euskera berbiztuko ete-dogu? Amen. Aleluia.

ZELAYETA.

Beste buruauste bat

Euskeraz aspaldi idatzitako itzak eta itz-taldeak, geienak beintzat, ulergaitzak iritxi zaizkigu, berak jaso zituztenak erdaldunak ziralako edo euskeraz gutxi zekitelako, berak garbitzeak buruko min aundiak eman dizkigute.

Orain gutxi dala, EGAN maitagarri ontan agertu danez, Rabelais'ek bere *Pantagruel*-ean bildu zituenak ez dira izan beintzat oso errezak garbitzen, gure adiskide maite eta euskaltzale bizkor Labaien'ek bere aldetik argi asko eman ba dio ere.

Bañan gaur, oraindaño garbi ipiñi ez dan olerki baten berri itz egin nai nuke.

1870'garren urtean Madrid'en Errege-Jauregiko Liburutegian idatzi zar batean bosteun eresi zar agertu ziran, eta oen artean iruk euskal-itz batzuek zekarzkiten, eta beste batek bere itz guziak euskeraz.

Francisco Asenjo Barbieri, ereslari ondo ezagunak, 1891'an eresi guziak argitaratu zituenean euskaltzale batzuei galdetu zieten olerki orren itzak zer esan nai zuten. Bañan iñork gauza garbirik ez zion erantzun eta guzia illunpetan gelditu zan.

Lan onen berri, bai eresi edo musikaz iru abotsetara, eta baita ere euskal-itzaz beste toki batean luzeago itz egiten degu. Bañan gaur, emen, euskal itz oek garbitzeko zerbait ipiñi nai degu.

Lenengoz esango degu 1465-1500 bitartekoa izan bear duela. Bertan agertzen dana Iruña edo erri onen inguruko ostatu batean gertatzen da. Etxe ortan langille gazte batzuek bizi dira eta oean arkitzen dira etxeakoandreak esaten diotenean bereala jantzi eta jekitzeko txantxigorra jateko. "Txantxigorra", gaurko egunean ere asko jaten dan janari ezaguna da.

Ostatuko etxeakoandreak Maria Roche bere izena izan bear du. Roche abizena dirudienez Francekoa da eta aldi artan Naparroan zabaldua arkitzen zan. 1676-1685 bitartean Pedro de Roche Iruñako Gotzai edo Obispoa izan zan.

Or aitatzen dan Artajona'ko erria Naparroan da, eta bere ardoak, orain ere, ongi ezagunak dira. Ardo oek oso indartsuak izan bear dute, bero-beroak eta estegorria edo eztarria erretzekoak.

“Kamorra” edo “kamarra” euskal-itza ez da, noski, bañan euskera mordolloan askotan entzun izan oi da. Bere ordeztutugu istillu, iskanbilla eta ardalla.

Ona emen orain olerkia agertzen dan bezela eta bere ondoan guk, gure iritziz, garbitu degun bezela.

ONELA AGERTU ZAN

Jançu Janto dego de garcigorreta
Jançu Janto dego de garcigorra
Arre chacorra cei degueçu
gavian dani levari
Maria roche cerca mora
en cantar vicerraco
e: naqui en Artajona
por do gurgurengoa
por do pasa ochoa
candia jaroa
por do veroa
vero vero veroa
estangurria rrico va.

GURE IRITZIZ

Jantzi! Jango dezute gantxigorra-ta!
Jantzi! Jango dezute gantxigorra!
Arre, txakurra! Ze in diguzu
gabian dabillenari?
Maria Roche zer kamorra!
un cántaro pitxarreko!
ez nekien Artajona'ko
ardo gurgurengoa
ardo matsa gozoa
andia txarroa
ardo beroa
bero bero-beroa
estegorria erretzekoa!

Norbaitek bere iritzia biali nai ba digu, pozik artuko diogu.

LOPEZ-MENDIZABAL'DAR IXAKA'K.

RABELAIS TA EUSKERA

Atzo iritxi zitzaidan *Egan* aldizkingiaren 1963-garrengo Uztail-Abenduko zenbakia (1).

Aldizkari bikain orren zenbaki eder baño ederrago ori ikusten asi nintzanean, bereala arkitu nun goiko izenezko salla. Antonio M.ª Labayen jaunak berortan ematen digu Rabelais'en *Pantagruel* liburuko euskal zatitxo bat: "Arras illun eta ulerkaitza dugu —dio—. Itzak oker artu ta utsez beteak daude. Paperera aldatu zituenak ez zekien, nonbait, gure izkera".

Batek baño geiagok zatitxo ori argitu nai izan dute, agi denean. Ementxe dezute berori:

Jona andie guaus sa goussietan be harda er remedio beharde bersela ysser landa. Anbates otoy es nausu ey nessassu gourray proposian ordine den, Nonyssena bayta fascheria egabe gen herassy badia sadassu noura assia. Aran hondouan gual de eydassu nay dassuna. Estou oussyc equinan soury hin er darstura eguy harm. Genicoa plasar vadu.

Labayen jaunak, Clément Jaureguiberry'ren asmaketa au ematen digu:

"Jauna, Handien gauza guzietan behar da erremedio, behar dena. Haiñbatez, otoi, ez. Nausa ez nezazu gurari proposian ordi nendin. Noula izanen bait zen faxeririk gabe! jin erazi ba didazu hour asia! Horren oundorean galda zaidazu nahi duzuna, ez dut hutsik eginen zouri. Ez dastatura eguin ahala."

(1) 1965-eko Ilbeltzaren 26-ean EGAN izan ez balitz, noiz iritxiko ote zitzaidan?

Rabelais beraren itz eta izki guziei ongi begiratzuz, beste era batera argituko nuke nik:

“Jaun andie Gauza guzietan behar da erremedio, beharra da: bertzela izer lan da. Anbatez, otoi, ez nausi, ez nazazu gur-azi (makurtu-azi) proposian ordi nedin. Noiz(e)nai (noiznai-ere) baita faskeria (arrokeria) e (ere) gabe jin arazi badiazazu hour asia. Haren ondouan galde eidazu (eska zaidazu) nahi duzuna. Eztut utsik eginen, zouri jin e (ere) derautzut egia haren (arren). Jainkoak plazer badu”.

Neri iruditu zait, ordun, gizon zintzo batek bere nagusi ordizaleari emandako erantzupen bikafia dala ori: “Gauza guzietan negurria bear da, bearrezkoa da (erremedioa). Bestela, izer lan da (jarretara goaz.)”

“Anbatez, otoi, ez nagusi, ez nazazu gur-azi (makurtu-azi) adrede edo proposian ordi nedin. Noiznai ere arrokeria e gabe (arrokeririk ere gabe) jin arazi badiazadazu (eramanazten ba-nauzu) hour asia (asiara) edo edan geiegira”.

“Haren ondoan (ori alde bat utzi-ta), galde eidazu (eska zaidazu) nahi duzuna. Eztut utsik eginen, zouri jin ere egiten dizut egia, haren (arren). Jainkoak plazer badu”.

Onela artu litekela nago. Eta gure ardandegietan edo ta oien atetan ezartzeko egokia litzakela.

Ortxe ikusi zerbait argitasun ematen ote dun.

INTZAR DAMASO AN.

Jimenez de Rada Letran-eko IV-gn. Kontzilio Nagusian euskeraz mintzatzen (1215)

Rodrigo Jimenez de Rada. Onatx beste euskaldun aundi bat. Izan ere, Euskalerrriak inork ez bestelako gidariak eman dizkio gizadiaren kondaira ta zibilizazioari.

Bere sorterrria, Puente la Reina, Estella-tik bereala egiten da. Nappar euskalduna, beraz. Jaio 1170 ta 1180 artean jaio zen. Bere erioztaren urtea bai, ziur dakigu. Rodano-n il zen 1247gn, garagarrillak 10, Lyon-en Aita Santuarekin egondu ta Espaiña-ra itzultzerakoan Illobiko oroitarriak honela esaten du:

“Mater Navarra, nutrix Castella, Toletum
sedes, Parisius studium, mors Rhodanus, Horta
mausuleum, coelum requies, nomen Rodericus.”

Famili aundizkietako semea zen. Bere aita Santxo erregearen adiskide oso. Filosofia ta Deretxua Bolonia-ko Ikastetxe Nagusian ikasi zituen. Paris-en Teolojia. Ta atzerrian ibilki izkuntza arrotz aski menderatzera allegatu zen. Alare, bere euskera etzuen utziko erdoiak jotzen, bizitza osoan eutsiko zuen gogotsu.

Bein Naparru-ra itzulita gero Santxo erregeak Gaztela-ko Alfonso VIII-gn. erregearekin pake-bideak soiltzeko eratu zuen batzordean bidali zuen. Horrela 5 urterako pakealdia lortuaz.

Gure Errodrigo gaztea bereala adiskidetu zen Gaztela-ko erregearekin. Haren gortean aide batzuek ere bai baitzituen. Denbora gutxi barru bere serbitzari ta aolkulari-berezi bezela aukeratu zuen erregeak.

Serbitzu aundiak egin zizkion noski, ta 1207-gn. urterako Osma-ko apezpikutza iritxi zuen Errodrigo-rentzat. Urte onetan Palentzia-ko Ikastetxe Nagusia jasotzen ekin bezain laister Toledo-ko lehen aulkia-
ren gotzaiburu izendatzen dute. Andik bereala erregeak Gaztela-ko kantziller (edo lehen ministro) eratzen du.

Inozenzio III-gn. Aita Santu berak ere konfiantza osoa eman zion. Eta bereala gure gotzaiburuaren ospea alde guztietara zabaltzen da. Ez bakarrik Espainia-n, Europa osoan baizik. Jimenez de Rada artzapezpiquak eginiakako lanak paregabeak baiziren. Ikus dezagun lehenik morotarren aurka Tolosa-Nabas-ko garaipenean eduki zuen parte, Letran-eko Eleiz Batzar Nagusian eduki zituen ekintzak, t.a.

Tolosa-Nabasko garaipena

Alfontso VIII-gn. erregea ekinalean zebillen mahomatarrak Espainiatik bota nairik. Naiko lan eduki, ordea, errege hauek beren artean. Ziza perretxikuak bailiran sortzen ziren orduan alkarren arteko iskanbilla ta gerrateak. Batean Naparru-ko erregearekin izango zen, bestean Aragoi-koarekin, eraberean inguruko guztiekin.

Mahomatarrak botatzeko, berriz, pakea ez-ezik alkarren laguntza sendo bat eratu bear zuten derrigorrean.

Orrela, erregeak paketu ta batutzeko eginkizuna Jimenez de Rada artzapezpiquaren gain utzi zen. Hau gazte denboran Santxo erregearen aolkulari izan baitzen, eta geroztik Alfontso erregearen Kantzillerra ta Toledo-ko lehen Aulkiaren gotzaiburu.

Bide batez, 1206-gn. urtean Gaztela, Aragoi ta Naparrua-ren artean Guadalajara-ko pakea eratu zen. Eta 1209-en Aragoi eta Naparrua-ren artekoa.

Mahomatarren buzuzagi berri Amir-Amumenin-Mohamed, ordea, gudatalde ikusgarri batez aurrerakada itxurabeak egiten ari zela ikusirik, Alfontso erregeak Kristaudi (Europa) osoa mugitu bearko zela mahomatarrak menderatzeko-ta, Rodrigo artzapezpikua bidali zuen Inozenzio III-gn. Aita Santuagana Gurutzkunderako (Cruzada general) induljentziak eskabidean ipintzera.

Pozik eman zien Erroma-ko Aita Santuak eskatzen zutena. Eta gure gotzaiburuak Itali, Alemani, ta Frantzi-ko alderdietan itzaldi suitsuekin ekin zuen Espainia-ko Gurutzkunde jenerala predikatuz, ta gudataldeak bilduki. Soldadu ugari etorri ziren Frantzi aldetik, Narbona ta Burdeos-ko artzapezpikuekin eta Nantes-ko Gotzaiarekin. Ausartsu jokatu zuten auek Malagon eta Calatrava-ko gudaldietan, baiña, geroztik ez dakigu zergatik eta nola, geienik bear zirenean dena utzi ta etxeetara aldegin zuten.

Tamaña hartako lantegi garrantzitsu ta neketsu batean ezin falta zitekean Naparrua-ko Santxo aundia, naiz ta garai haietan Alfontso VIII-gnarekin muturka ibilli. Aragoi-ko Pedro II-gnak ere arri-matu zuen bere bizkarra.

1212-gn. urtez mogimendu aundi bat gertatzen da Espaini aldeko kristauen aldetik. Toledo-ko gotzaiburu esan dezakegu izan zela guda

ekiñaldi honeri biotza ta giarra ezarri ziona. Gure artzapezpikua beste goztaiekin batera gudari tartean ibilli baizen jo batera ta jo bestera, gudataldeak aitortuerazi, eman Jauna jateko ta kristau adorea piztuaz. Azken-azkeneraño jokatu zuen ausartsu ta irme gure gotzai-buruak Alfontso erregearekin batean.

Ezker aldetik Aragoi-ko erregea zijoan urreratuz bere gudataldez inguratutik, Eskubi aldetik, berriz, Santxo naparra, au bere euskotari-ekin morotarren aurrez-aurre prantatu zen arte, Santxo berak puskatu ta autsi zituen kate esiak, eta kristau gudataldea errekada bat bezelatsu erori zen morotarren gainean.

Gaztela-ko erregeak guzti hura ezin sinistuaz mirari garbia nabari zuen. Ta Aita Santuari idatzi zionez 100.000 morotar erori ziren guda-soroan eta 182.000 preso artu, kristauen aldetik 30-en bat soillik erori zirelarik.

Letran-eko IV-gn. Kontzilio Nagusia euskeraz mintzaten

Eleiza bildu zen amabigarren Kontzilio Nagusia. 1215-gn, urtean Inozentio Aita Santuari erantzunez Letran-eko Basilika aundian 407 gotzai, 71 artzapezpiku, 800 abade ta prior bildu ziren. Sortaldeko ta Sartaldeko bidali edo enbajadore zenibait, Aragoi-tik, Frantzia-tik, Hungria-tik, Ingalterra-tik, Jerusalem-dik, eta abar. Napar euskaldunik bai ote? Ofizialki ezezik etzen faltako naparren ordezkorik. Espainia-tik 37 egondu ziren gotzai-buru ta gotzaien artean, bakoitza eleizgizon eta seglar talde ugariarekin. Beraz, Iruña-ko ta Calahorra-ko gotzai-ekin izanduko ziren euskaldun taldetxoak.

Aita Villoslada kondairagilleak dionez, XIII-gn, mendean Espainian etzen sortu gure gotzai-buruarekin konparatu zitekean bat bakarrik ere. Kondairagille, politikari, kostrutore aundi baitzen Rodrigo Jimenez de Rada.

Toledo-ko gotzai-burua Kontzilioan izandu zen ala ez ere aski eztabaidatu zen garai batean. Gaur ez dago dudan jartzerik. Alare, baliteke gai honetan Jimenez de Rada-z idatzitako guztia kondaira ziu-rra ez izatea. Gure gotzai-buruak Kontzilioa eraman zuen taldetxoa 10 elizgizonek eta 17 laikok osatzen zuten.

Goazen arira. Nola mintzatu zen ba gure gotzai-burua garai haietan eta ainbeste jenderen aurrean euskera zaharrean? Kontzilio-ko aktak dakartenez Inozentio Aita Santuaren baimenarekin ekin zuen Toledo-ko gotzai-buruak Jainkoaren Itza ospatzen, asiera ta bukaera —oi bezela— latiferaz egin zuelarik. Baiño bere itzaldiari gar eta bizi geiago ematearren arrazoi nagusienak erritar izkuntzetan emanaz saiatu zen. Laiko ta latiferaz etzekiten aski baitzeuden Kontzilioan bildurik. Mintzatu zituen erri-izkuntzak, Hefe-le-n arauz, 5 izandu

ziren, frantzesera, alemanera, inglesera, napar euskera ta gaztelera (1). Jende guztiak ao-zabalka, arriturik utzi zitun ainbeste izkuntzetan mintzatu zenean. Garzia Loaisa-k zionez Apostoluen miraria ezker ez omen da ezagutu tamaña hartako izkuntza doairik.

Ume zanetik zekizkian Errodigotxo-k euskera ta gaztelera. Gaiñerako izkuntzak, berriz, ikasten ibilli zaneko ta atzerrira egin zituen ibillialdietatik jakinen zituen.

Bearbada, gure euskera zaharrak ezagutu duen unerik garaitsuena ere bada Kontzilio haretan egiñikako aipamena, 1215-gn. urtez. Artean ez zen euskal idazlerik batere. Eta Kontzilio Nagusi batean, Inozenzio Aita Santu aundia, ainbeste gotzai, elizgizon, enbajadore, ta batez ere, millaka laikoen aurrean. Gaurko Unibersidadetan, esate baterako ainbeste euskaldun ikasle. Ta noraiñoko errespetoz jantzi digute gure euskera ta gure euskalduntasuna? Geienetan beren buruak deseuskaldundu eta gure euskera mespreziatu ez-ezik deus ez.

Zer esan zuen bada gure gotzaiburuak itzaldi ospatsu horretan gure euskera jatorrean? Hefe-k, Toledo-ko lehen Aulkiari Braga, Compostela, Tarragona, ta Narbona-ko gotzaiburuak bear zioten obedienciaz ari denean aipatzen du izkuntza sail hau.

Gorrestarazu-n iritzian, berriz, Rodrigo Jimenez-en izkuntza-jarioa erri guztiak Gurutzkunde santuan sartu bear zitela-ta ari zenean mintzatu zen. Etzuen ahaztuko noski, ezta morotarren aurka Españia barrenean egin zuena, eta egin bear zena (2).

Españia-ko Lehen Aulkiari zegokion obediencia

Jimenez de Rada-k Eleiz Batzar Nagusiaren aurrean Braga, Compostela, Tarragona, ta Narbona-ko gotzaiburuak kontrako auzia presentatu zuen, Toledo-ko lehen Aulkia obeditzen etzutelako. Artzapezpiku hauen gain zeukan eskubidea azaltzearren zenbait Aita Santuk eta Inozenzio berberak emaniko pribilejio ta bulak atera zituen gutien aurrera.

Braga ta Compostela-koak kontra egin ziotelako Jimenez-ek esan zituen esan bear etzituena ere. Narbona-ko gotzaiburuak, berriz, etxera aldegin zuen etzela auzi hortara deitua-ta aitzakia bide.

Braga-ko kondaira-azpi itxusiak atera zituen azalera artzapezpikuta hura mespezitzearren, Aita Santu-izun Maurizio, Braga-ko gotzaiburuaren kontu, t.a.

Alare, Jimenez de Rada-k eztenkadarik zorrotzenak Compostela-koaren kontra zuzendu zituen. Artzapezpiku hark irrika artu baizuen

(1) HEFELE-LECLERCQ, *Histoire des Conciles V* (Paris, 1912), 1319-1320 or.
(2) P. JAVIER GORRESTARATZU, *Don Rodrigo Jiménez de Rada* (Pamplona, 1925).

Toledo-koaren pretensioa. Erabat ukatzen du Santiago Apostolua Compostela-n izandu zelako ipui hori. Dudan jartzen du Santiago-ren gorputza Compostela-n dagonekoa ere. Santiago-ren gorputza han egongo balitz, berriz (Jerusalem-en zegoela ere esaten zuenik ezpaitzen falta), Apostoluaren jarraitzaileek handik arrapatu ta ekarria zen.

Iskanbilla guzti hau Toledo-ko lehen Aulkia obeditu bear zutela-ta izandu zen.

Kondairagille batzuek, besterik gabe, burezurretik ateratako ipui itxusi utsak bailiran bazterreratu dituzte Toledo-ko Aulkiak presentaturiko argumentu zatartsu hauek.

Segur aski, etzen gotzaiburuia bera argumentu horien idazle izanen. Bere elizgizonen batek idatzi zituen, bearbada. Ta ez dakigu ziur gotzaiburuak Batzar Nagusian aitatu zituenik ere. Balitekena da. Esan ez bazun ere horra, Toledo-ko pentsamentuaren testigu bat.

Dena dela, gure gotzaiburuak ekiñaldi berotsu horiek edukita ere etzuen deusik lortu. Inozenzio III-gn. Aita Santua, gaiñerakoan, Jimenez-en laguntzaille prestua izanagatik, Espaiña-ko lehen Aulkia-
ren auzian etzuen deus erabaki nai izandu.

Rodrigo Jimenez de Rada ta Espaiña

Aita Villoslada kondairagilleak digunez iñork ez bezela ikusi omen zuen gure artzapezpikuak Espaiña-ko Erriek zeramakiten Batasun bidea (3). M. Ballesteros (4) areago dioa: Rodrigo Jimenez naparra (atzerritarra) izanik ere Espaiñiaren muiñean (Gaztela-n) itsatsi omen zen Espaiña-ren destinoa igarrita bere Batasunaren alde lanegiteko. Ta Jimenez de Rada omen dugu errege katolikoak geroxeago lortuko zutenaren fundamentua.

Egia esan, Jimenez de Rada gotzaiburuak Espaiña-ri buruz lan-tegi aundiak eraman zituen. Bide batez, egundoko idazti mordoa idatzi zuen Espaiña-ren kondaira serio bat osatzearren. Ta "De rebus Hispaniae" ezarri zion izenburutzat bere obra ospatsuari. Gaurregun akats ugari agertzen bazaizkio horrek ezer gutxi kentzen dio bere aparteko merituari. Artean ez baitzen Espaiña-ko kondaira eroso hat gertatu. Jimenez de Rada-k jaso zituen lendabizi morotarren ainbeste balore on. Alde guztietatik begiratuta irikia ta zabal ikusten dugu gure gotzaiburu aundia. Eta kondaira egin, era modernoan egin zuen, orduko metodoak erreboluzionatzen zituelarik.

(3) P. VILLOSLADA, *Historia de la Iglesia Católica* (Madrid, 1593), 484-487; 586-592 or.

(4) MANUEL BALLESTEROS, *Don Rodrigo Jiménez de Rada, coordinador de España*, Príncipe de Viana, N.º V, 1941, 66-73 or.

Jimenez de Rada-k jaso zuen baita Toledo-ko Katedral gotiko, ikusgarri hori ere, Burutsua batetik eta langille porrokatua bestetik. Pakegille ta batasunzale, "Reconquista" aldiko gizonik eragilleenetakoa, Toledo-ko lehen Aulkiaren Gotzaiburu ta Gaztela-ko lehen Ministroa batpatean.

Beraz, baliteke gure gotzaiburuak alkartasun mugimentuari eragin aundia ematea, baiña ez Espaiña-ren batasun ideia igarri edo antzeman zuelako.

Gotzaiburuari eskerrak alkartu ziren Gaztela, Naparrua ta Aragoi. Ainbeste gorroto ta ezin-ikusi zebillen garai haietarako etzen gutxi. Honekin bakarrik makiña bat odol ahorratu zuen beintzat.

Aztertu dezagun une batean aldi hartako egoera. Morotarrak artean Espaiña-ko zati aundiak zituzten beren mende. Hauek botatzea etzen gauza errea. Eta gutxigo, Gaztela-ko, Aragoi-ko ta Naparrua-ko erregeen ainbeste muga burruka ta sesio guzti haiek oztopo. Errege hauek beren artean naiko lan ibillita, nola demontre garbitu bear zuten Espaiña-ko peninsula morotar gudari haiengandik? Errege hauek maiz morotarren kontra ekiten bazuten, berriz, beren erreñuak zabaltearren izan oi zen. Ta norbera ugaltzeko eragozpen eta oztopo guztiak jarriko zizkioten alkarri.

Egoera tamalgarri haretan Alfontso erregearen bitartez Espaiña-ko lehen Aulkiaren gotzaiburu eratzen dute Jimenez de Rada, Gaiñera, Gaztela-ko Kantziller izendatu zuen erregek, eta adiskidetasun berezi batez loturik zetzan Naparrua-ko Santxo erregearekin ere. Iru erreñuak izan zioten itzala ta errespetua pare gabeko artzapezpiku honeri. Gotzaiburuari eskerrak egin zen pake iru bakalderrietan. Ta iru erregeak alkartu zituen gero morotarrak botatzeko ekintzan.

Lanbide diplomatiku honetan Alfontso VIII-gnaren asmo jatorrak aprobetxatu, zabaldu ta onbideratu zituen. Lantegi honetan laguntza aski eman zioten Inozenzio III-gn. Aita Santuak eta Espaiña-ko beste gotzaiek.

Ala bada, gotzaiburuaren ekintza guztia kristauen "Reconquista" larri hareri eragiña ta kristau zuzenbidea ezartzearren izandu zen. Ta kristau langintza honen bidez pake giroa sortu zuen eta alkartasuna hemengo bakalderrien artean.

Alare, Gotzaiburuaren itzalpean eratu ziren pake-egiteak askatasun osoarekin eraman ziren. Eta ez geroxeago errege katolikoek eta Cisneros Kardenalak, t.a. indarrez Naparrua-rekin lortu zutena. Espaiña irentsikor haren aurrean zer eginen zuen ba Naparrua-k Frantzia-ra jo ezik? Ez gaitu deus arritzen. Naparrua-k bere izatez (ez gogoz eta ez odolez) ez baizuen zer-ikusirik ez Gaztela-rekin eta ez Aragoi-kin!

OIARZABAL-DAR ALEJANDRO.

Hiroshima

Ogei urte bete dira; ala ta guzi ezin aztu da; ez da errexha, zalla da.

1945 garren urteko dagonilla'ren 6'ean, gizadi guziaren biotzetan bildur arrigarri bat erein zan; 300 milla biztanleko Hiroshima urri gañera lerkai atomika bat bota zan. Erri baten gañera jaurtitzen zan lenengoa. 65 millatik gora il ziran; dunbotsak, suak eta inguruan zabaldu zan edenak, sendatu ezifiekko gaitzez, laixter ilko ziran asko utzi zitun. Auetako bat, 36 urteko japoitarra, gaxoetxe bateko oean dago. Erri guzia kixkali zan; arri metak, altzairu biurrituak, beste gauzarik ez zan ageri.

Neurri gabeko txautze ta ilketa orrek ludi guzia arrituta utzi zuen; ez zan uste ainbeste kalte egin zezakenik. Kariika bateko lauki osoko etxe guziak apurtzeko orrelako bi tonelada naikoak izanaz, 20 milla trinitrotolueno indarreko bota zana gogoratuaz, antz eman genezaioke nolako kaltea egin zezaken.

Bigarren lerkai, dagonilla'ren 9'an, Nagasaki'ren gañera bota zan. Japon zapalduta gelditu zan. Tokio'ko itxasartean, Misuri itxason-tzian, Mac Arthur gudalburuak eta Japon'go ordeburuak pakea izenpetu zuten. Alemania bi illabete lenago menderatua izan zan.

Nazi fatxistak beren gurdi ardazpean ludi guzia eramateko asmoan —arrokerizko amets eroa—, beren bide okerrean aurrera ezin joanaz, poto egin zuten; buruz lurra jo zuten. Bigarren guda aundia, 45 milloi bizi galduta, orrela amaitu zan.

Lerkai au lortzean, gizadi guzia il lezaken iskillua gizonak asmatu du. Iparamerika'k, Alamo Gordo'n, ikasaioan jaurti zun lenago lerkai bat, ixilpean, bere berririk ez zan eman. Eun milla gizon jakintzuk lan egin zuten; milla milloi dolar kosta zan. Esaten dutenez. Orretan ondatzen diran yakintza ta diruak ezin erabilli al litezke gauza obegotan? Gosea kendu, ezi; soin eta gogo osasunen alde, egizko pakea lortzeko, ez lirake izango obeak?

Guda nolabait bukatu bear zan, Kalteak txikigoak izango zirala; ugartez ugarte, erriz erri, etxez etxe, aurrez aurre ilda baño bizi gutxigo galduko zirala, ta Hiroshima ta Nagasaki'ren gañera lerkai atomikak botatzeko agindua Truman'ek eman zuen. Marshall, Stimson, Churchill eta Stalin'ek poza artu zuten.

Japon baldintzik gabe garaitu zuten, bañan uste zan pakea ez degu ikusten. Gizonak, larri dabillenean, laguntzeagatik zerbait eskeintzen du; arrixkutik irteten danean, esandakoa egitea aztu egiten zaio. Bigarren ludiko guda bukatu zanean Iparamerika'ren adiskide ziran aunitz, gaur asarre ikusten ditugu; aberri aundia, gudan orain ere.

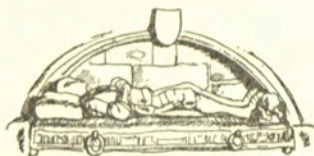
Lerkai atomikak ekarri zitun latzikara, ondamen aundia ta ofiazeak ezin esan añaokoak dira. Ikaragarrizko orrelako ilketarik, gizatiar arakintzarik ez genduke nai berriz gertatzerik. Lerkai atomikak egitea ta gordetzea galeraztea ona izango litzakela uste degu. Lerkai atomikak egitea ez da utzi; egiten dituztenak, zalantzik gabe, indar aundigokoak izango dira noski. Ikara ematen digu.

Hiroshima, lerkai atomika batek lenbizi txetutako uria, berriz altxa da. Bi milloi baño geiago joaten dira, urtero, bera ikustera. Orain atsegin da bertan bizitzea.

Aurtengo dagonilla'ren 6'ean, 8 ta laurdenetan, ogei urte betetzean, odeiak urratuta eguzkia agertu zanean, txistumurruak entzun ziran; pakezko usoak egan Hiroshima gañean zabaldu ziran; erria, ildakoen oroipenean geldi eta ixilik, otoitz eta negar egifiez. Nagasaki'n, bere gañera botatako 20 garren urtean, bota zan orduko amaikak eta bi minututan, ildakoen oroitzapenean altxatako Pakea'ren gizirudi inguruan bildu ziran amar milla notiñek berdin egin zuten.

MUXIKA'TAR KINDIN.

Buenos Aires, 1965 - Dagonilla - 18.

Finlandiar Idazleak

Emen Irun'en, aspaldian gagoz oituratuta Finlandia'ko gauzen ganean berba egiten. Gizonen arteko txikikeriakaitik agertu ezbazan be, Sibelius soñu-idazlea il zanean "El Bidasoa" astekarirako idatzi neban lantxo bat, euskeraz. Andik ibillia da Navas Emilio jauna, Irun'go astekari orren zuzendari urte askotan izan dana. Denporaldi luzeak emon dauz an, urteokaz, Jon Grazenea pintore gazteak, eta idatzi be bai zeozer euskeraz ango ibilketetaz. "Luis de Uranzu" idazlearen semea, Rodríguez Salís Jakue, oiñez joan zan Helsinki'tik goruntza, Finlandia zear, goialdeko itxas-ertz otzetaraiño. Orain urte asko ez-tala, finlandiar diplomatiku bat etorri zan Ondarribi'ra, uda pasatzera, eta euskera ikasten asi zan, Amute'ko komentuko Aita Ladislao Bidania'koa maixutzat arturik...

Emen bizi jaku orain Ramon Zulaikatarra, Aita Donosti zanaren illobia, Finlandia'tik asko ibillia, eta bertako batekin ezkondua (Pirkko Viljanen). Onen etxean egon naz, Finlandia'ko idazleai buruz berba egiten.

Grazenea'ren laukoak ormetan (Uranzu'ko pelotalekua, Aya'ko Arri urdiña urriñean ikusten dan paraje bat), Pirko'k berak egifiko "kimellis"-ak, Finlandia'tik ekarririko lastoakin, Tapio Wirkala'ren kristalezko lorauntzi polit bat mai ganean, eta tabako-autsonzi bat, Kai Franck'ena.

Finlandia'ko gauza askotaz berba egin dogu, baiña batez be ango literaturari buruz: Lönnrot'en *Kalevala* epopeia aberkoia, eta *Kanteletar*'a, balada eta errikantu finlandiarrak (21.000 bertsokoa); Oksanen lirikoa († 1889), eta Suonio († 1909) olerkariak; Alexis Kivi nobelagille ta teatrogillea, Ninna Kanth, Bergbom, Jahmsson, Kiljander, Erkko, Numers, eta nik dakit ba zenbat idazle. Igaro dan gizaldikoakin asi gara, baiña oraingoan ganean ibili gara geiago.

Joan Ludwig Runeberg be igaro dan gizaldikoa (1808-1877) ta sueziatarren izkuntzan idatzi eban, baiña Finlandia'ko gaiak erabili

ebazan, eta ango olerkarien Aitor izan dala esan geinke. Bere libururik aipatuenean, *Vänrikki Stolin tarinat* (Stolin alferezaren egitadak). Errusia'kin finlandiarrak euki eben gerrateko gorabera negargarriak kontatzen dauz, eta olerki ona da.

Orain berrogei urte dirala il zan Eino Leino olerkari liriku aundia, Udabarria abestu ebana (*Helkavirsia*, 1903, 1916). Bereak dira *Päivän Kehra* (Eguzkiaren ibillera), *Talviyo* (Neguko Gaba), *Halla* (Leia, izotza) olerkiak. Runeberg, Goethe, Corneille, Racine, France eta Dante (Jaungoikozko Komedia dana, 1912-1914) itzuli ebazan.

Viljo Kajava, gaurko lirikoa, oso ezaguna, batez be *Jokainen meistä* (Gure arteko bakoitza) liburuagaitik.

Paavo Haavikko, lirikoa da. Azalez eta barrutik, aldatu ta barrieztatu egin dau finlandiar olerkia. Bere lanik aipatuena: *Tiet etäisyksiin* (Azkenbako bideetan).

Nobelagilleak: Väino Linna'k *Tuntematon Sotilas* (Gudari ezezagutuak) idatzi dau, Unto Seppänen, bere aberriarekin oso maitemindua ta bategiña dagona da, baita Finlandia'ko jendeakin be. Ortan dauko maixutasuna, esaterako, *Markku* nobelan.

Frans Eemil SillanPaä (1888'an jaioa), baserriarren semea, Nobel Saria irabazitakoa (1939). Ipuiakini asi zan: *Elämä ja aurinko*, 1916 (Bizitza ta Eguzkia), *Ihmislapsia elämän saatossa*, 1917 (Gizonaren semeak bizitzaren laguntzan). 1924'an agertu eban *Maan tasalta* (Tarras ija), Finlandiar literaturako ipuini onenak edo beintzat onenenetarikoak. Gero, nobelak: *Hurskas Kurjuus*, 1919 (Mixerri santua), amazortzigarren urtean gertatu zan iltze garratz baten kondaira; *Nuorena nukkunut*, 1931 (Gazteegi iltea), famili baten goitikberatzea; *Silja*, 1931, oso ondo egiña, baserri bateko etxeartekoen ondatzea ta arrigarrizko neska baten bizitzea, Finlandia'ko literaturan personajerik politenarikoa da Silja; *Miehen tie*, 1932 (Gizonaren bidea), baserri baten bizitza kementsua; 1934'koa da *Ih misia swiyössä* (Gizonak udako gabaz); 1941'koa *Elokuu* (Agustua); 1945'koa *Ihmiselon ihannuus ja Kurjuus* (Gizonaren bizitzako aunditasuna ta miserija); 1953'koa *Poika eli elämänsä*, bere denporako gogorapenak.

Mika Valtari'k nobela asko idatzi ebazan, molde klasikokoak; izkuntza askotara itzulita dagoz gaur. Irakurle asko daukozan nobelagillea da bere alaba Satu Valtari. Lempi Jaaskelainen'ek be, Valtari Mika'ren antzera, molde klasikoko nobelak egin dauz, eta *Viiipurin tyttöjä*, gaztetako gogapenak, izango da bere libururik onena, noski. Jurri Talvi'k, aberriaren alde idatzi dau, Errusia'rekin gerrateez.

Veijo Mery (1928'an jaioa), gaurko-gaurko nobelagillea, errusiarren aurka gerrateko gaia darabil *Hylsyt* nobelan, eta kordel baten pasaixuak *Manilla Köysi*'n.

Finlandia'ko ziñeak eztau mailla aundirik irabazi, diflostenez. Teatroak bai. Erri txikietan be gazteen eta langilleen artean da, emoten dabez antzerkiak. Finlandiar geienak egiten dabe teatroemolle. Zulaika'ren andreak, Pirko'k, amabi urtekin egin eban zuzendari umeen teatro batean. Iru milloi ta erdi arimentzako, iru milla teatro ta geiago eukingo dabez. Teknika ona dauke batez be, apaingarriak-eta egiteko.

Teatro egilleak, idazleak: Eino Leino († 1925), Ilmari Kianto, go-garte sakonak erabilten dabezana, erriko gaurkotasunezko problemak *Navukka-ahon ajattelija* (Havukka-ahon'go pentsalaria).

Lauri Saikkola gaztearen *Ristin'ek*, Laponia'n daukoz susterrak. Aapo Similiä'k be Laponia'n artu dauz gaiak. Esaterako, *Lemmin poika'n* (Lemmin'en semea).

Gaurkotasun aundikoa da Kyllikki Kallas, *Nayteikko*'ren egillea.

... ..

Alakoren baten amaitu dogu gure izketaldi luzea. Idazle asko itzi doguz aipatu barik, beste berbaldi baterako.

Noiz ikusiko ote dogu euskerara itzulita finlandiar literaturako lanen bat?

N. ALZOLA GEREDIAGA.

Irun'en, 1965.

BIBLIOGRAPHIA :

J. L. PERRET: *Literatura finlandesa*. (Historia de la Literatura Universal liburuan, Ediciones Atlas, Madrid, 1946, 899-911'garren orrialdeetan).

F. GODENHJEL: *Oppikirja suomalaisen kirjallisuuden historiassa* (Finlandiar Literaturaren Kondaira'ko Liburua, Helsinki, 1884).

J. KROHN: *Suomalaisen Kirjallisuuden Vaikeet*. Finlandiar Literaturaren goraberak (Helsinki, 1897).

V. VASENIUS: *Ofversigt af Finlands Litteraturhistoria*. (Helsinki, 1893).

O. A. KALLIO: *Uudempi suomalaisen Kirjallisuus*. Gaurko Finlandiar Literatura (Porvoo, 1911).

GONZALEZ PORTO-BOMPIANI: *Diccionario Literario, y Diccionario de Autores*. (Barcelona, Editorial Montaner y Simon, 1960-1963).

F. C. SAINZ DE ROBLES: *Ensayo de un Diccionario de la Literatura*. Irugarren Tomoa: Escritores Extranjeros (Madrid, Aguilar, 1956).

OESTEKO NOBELAK

Oso da erreza Oesteko nobela bat egitea. Eta egitan errezagoa, askozaz errezagoa, irakurtzea. Ordu pare bat aski da, eta nobela menderatu duzu. Gaiñera ez dizu burua geiegi nekatuko.

Benaz, nobela ariñak dira.

Ta gure egunetan edozeiñek irakur dezake horrelako nobela bat. Kastu gutxi ta denpora pasa polita.

Ugari dabil kioskoetan nobela klase horretatik. Komeni zaigu, beraz, horietaz zertxobait mintzatzea. Beren gaiak aztertu, gaiari jarraitu, eskemak ikusi, eta gure euskeraren alde zerbait egin dezaketenentz ausnartu.

NOBELA GUZTIEN ESKEMA

Oesteko Nobela hauetan eskema jenerala eskema llabur batzuen eransketa da. Bata bestearen atzetik gertakizunak josi, ondo badatoz, eta ondo ez badatoz ere berdin.

Protagonistak bi izaten dira jeneralean: mutil gaztea (26-30 urtekoa), luzea, zabalkotea, gogorra, bi pistola ezker-eskubi izter gaiñean daramazkiana, pauso ariña, buru argia... ta gizon guztiak nahi lituzken doaiez ornitua. Agertu den pistolerorik oberena.

Neska berriz bi eratara dator: batzuetan mutillaren atzetik ibilliko da; beste batzeuan igesi, edo kontra egiñaz. Baiña beti, lenengo ikus-talditik, elkarrekin zearo enamoratuak bizi izango dira. Ederra, garbia, maitakorra, begiak beltzak, handiak, eskote zabala, gerri xumea, bularrak arreak, ezpaiñak gordiñak eta gorri-gorriak... Gorputz guztia estatua bat bezalakoa: herriko ederrena, noski. Haren pauso fiña...

Ta nobela amaitzerakoan, ezkontza.

Zenbait nobelatan gertatzen da talde bat —bi edo hiru lagun, ha-koitza bere neskarekin— protagonista izatea. Orduan ere berdin gertatzen da, eta amaitzeko elkarri musu emanaz, edo ezkontzarako bi-dean uzten ditu idazleak.

Protagonistak bere antagonista izaten du. Geienetan gizonak beste gizonetako bat, eta emakumeak batere ez, edo oso gutxitan beste emakume bat edo maitemindurik daukan gizon bat. Kontrako etsai hau beti legez kanpo ibilliko da, eta bere eginkizun guztietan gaizto zital bat izango. Gorroto egarriak ematen dio bizitza, eta azkenean protagonistak berak garbituko du. Talde bat balitz, era berean protagonistak aurretik kenduko ditu. Beti izango da ta okasio guztietan protagonista garaitzaille.

Pertsonaje horien ingurumarian ibilliko dira beste guztiak. Cowboy edo sheriff, jueza eta herritar gizonak.

Ta horiek oiñarri jarririk —Oesteko nobela guztien zimentarri baitira— errez altxa diteke nobela.

Hiru parte izango lituzke onek:

Lenengo: Herri baten edo sendi baten egoera jarriko digu.

Bigarren: Nundik edo handik mutil protagonista agertuko da, eta etsaiak sortuko zaizkio.

Hirugarren: Denak garbitu eta herriko neskarik ederrenarekin ezkonduko da.

Hau izango litzake eskema jenerala.

Orain idazleak hoen inguruan beste edozein motazko jantziak jarri ditzazke. Hori bai: beti gudu eta duelo asko, eta denetan mutil gazte horrek irabaziko du.

Gertaera txiki hauek ere beti edo geienetan eskema hera erabili oi dute. Egin dezadan mota horretako eszena bat.

“Saloon-era sartu eta mostradorera abiatu zen Hank.

—Zer nahi duzu? —galdetu zion barman-ak.

—Whisky.

Patxara osoarekin hartu, eta poliki-poliki, ondo dastatuaz, edan zuen.

—Kanpotarra? —Galdetu zion orduan batek. Dotore jantzia zertorren, eta ezagun zitzaion beste guztiak bildur ziotena.

—Bai.

—Nungotarra?

—Zer ajola zaizu zuri?

—Etzaizkigu kanpotarrak hemen gustatzen.

—Zer egingo dizut, ba, nik? Ez al da libre honera etortzea?

—Bai, libre da. Baiña galdetutakoan erantzun egiten da.

—Ta nahi ez badut?

—Hemen nik esaten dedana egin oi da.

—Bai, bai, ageri da bildurti koldar bat zerana. Puf... Urrutitik hartzen zaizu bentajistaren kiratsa.

—Zer esan duzu? —esan zuen orduan besteak, denak entzun zezaioten.

—Ba, horixe: koldar bat zerala. Ez al da ba egia? —Ta irriparez geratu zitzaion—. Ikusten denez, izugarriren bat egin dut: denak arrituak daude.

Jendeari atsegin zitzaion gazte hura. Ordura artean etzion arro hari inork horrelakorik erantsi. Denak begira-begira zeuden. Ba zekiten hura nola amaituko zen: pistolekin konponduko ziren azkenean.

—Ba, oraintxe firmatu duzu zure eriotz-epaia.

—Hain ziur zaude?

Ez, etzegoen hain ziur. Gazte haren planta etzen besteena bezalakoa. Asko hil zituan berak, baiña aurrean zeukana etzen besteak bezalakoa. Ta irripar otz harek ezurretan ikara sartu zion.

—Atera.

—Hiltzeko presa, ala? Gaiñera, jantzi eder horri zulo bat egitea penagarri litzake. Zer derizkiozu? —Ta irripar otza dantzari zebilion ezpafiñetan.

—Ezin dut horrelakorik jasan. Naikoa entzun dizut. Enauzu bildurtuko zure izketaldiarekin. Horrela paratzen al dituzu gero hil behar dituzunak? Ni ez naiz horietakoa. Ez naiz hitzekin izutzen.

—Ezetz? Kakalarritan zaude-ta?...

—Zein izango da gure sifñalea? —galdetu zuen orduan eleganteak bero-bero eginda.

—Edozein, aukeratu zeuk.

—Ba, hiru kontatzean izango da garaia. Orduan ikusiko dugu zer gertatzen dan.

—Ni oraintxetik seguru nago. Ez duzu zuk ikusiko. —Ta irripar otza oraindik ere ezpafiñetan zeukan.

Jendea bi aldeetara egin zen. Eta Luke —horrela deitzen baizen elegantea— asi zen kontatzen.

—Bat, bi... —eta hiru esan aurretik, bere “Colt”-etara jo zuen. Baiña etzuen tirorik egin. Bekokiaren erdi-erdian odol iturri bat agertu zitzaion.

—Beruna baiño astunagoa zen —esan zuen Hank-ek.

Denak arrituta zeuden, ikusi baizuten Luke-ren abiada, eta baita ere ba zekiten oso azkarra zena. Halaz ere, hantxe zegoen hilda.”

* * *

Oesteko nobela bat idaztea fisika edo matematika bat dela esan genezake. Fitxero batetik gertaerak atera, ta bata bestearen atzetik josi. Jarri dedan honen antzeko hamar hogeitatu bat idatzi, eta bereala duzu liburua.

Eskema jenerala zaku handi bat bezala da: datorren guztia sartu, irudimena aizatu, eta lanik eta nekerik gabeko liburu bat idatzi. Izan ere, liburu bakoitzak 125 orrialdetik gora ez ditu izaten.

* * *

Ambientea. Ambiente antzekoa izaten da nobela geienetan: dena da gorrotoa, dena indarra eta tiroak ugari.

Garai harteko herriak txikiak ziranez, eta jendea langille jendea, ganau lanetan ibiltzen ziran. Horregatik nobelaren ambientea "Saloon", Rantxo-en inguruan izaten da. Batzuetan urre-meatzak ere aitazen dira.

Joan-etorri asko egiten ditu jendeak, eta kanpotarrak ugari dabil-tza edozein herritan, batez ere urrea agertzen den bazterretan. Urrea agertutako mementoan bertan etortzen dira jendaje guztiak eta lapur-rak ere orduantxe datoz gaiñera.

Maltzurkeriaren aotik bizi oi dira jauntxoak, kanpotik etorriak geienetan, eta bertan indarrez nagusi jarriak. Talde osoa izaten da batzuetan kanpoko herri batetik ezaguna, han ere lapurretan ibilliak edo handik sheriff-en batek botreak izanak.

Zaldi ta behien artean dabillan jendeak osatzen du ambientea.

Maitasunkeria eta gorrotoa, iñoren errespetorik eza dira, pistolekin eta eskumuturrekoekin batean, nobela guztietako gai.

* * *

Moral baloreak. Gizonaren balioaz ezin gintezke nobela hauetan mintza. Ambientea zearo da basatia, ta gorrotoa eta indarra dira lege.

Hain zuzen ere, iñori ezen gaizto, edo bentajista dela, edo maltzur, edo koldar, edo astun, edo lapur, edo kuartero, edo beste antzeko edozein esateak eriotza merezi du. Une bakoitzean balak eta pistolak dira nagusi, eta pistolarekin errege dena da jauna.

Bazter guztietatik gudua azaltzen da: dueloak. Ta bertuteetan nagusiena ohorea da, eta ohorearekin batera iñoren bildurrik ez izatea. Guztiek uste dute bertute hoen jabe direla, eta ukatzea ikaragarritzko pekatua da.

Halare, b̄a ditu bere alde onak ere. Okasio guztietan, arrazoirik gabe iñor hiltzea pekatutzat hartzen da, eta eriotzara darama zuzenean. Dakarren ambientean, krimen baten frogatzea oso zaila da: edozein aitzaki naiko da, eta bereala entzuten da pistolaren zantzua. Nunnah̄i agertzen da: "Nik nere bizitza defenditzen dut, bestela ez nuke iñor ilko."

Ta bizitza hitz horrekin, gizonaren balio guztiak esaten dira. "Bildur ez bagaituzte, nola gero hemen gure betebeharra egin?", esaten

da batzuetan. Bizitzak ez du baliorik. Horregatik, nobela hauen orrietan gudu batean baiño eriotz geiago arkitzen da. Liburu bakar batean 60 eriotz kontatu nituan behin. Eta geiago dituztenak ere izango dira, noski.

Pertsonak ez du asko balio. Emakumea bera ere haragia eta gorputz polita da. Maitasuna: ez dut hitz hau loiez beterik dagoenik esango, baiña bai maitasuna beharrean maitasunaren ispillu oker dela. Lizuna. Beti nesken gorputzen edertasuna aipatzen da, eta haren atzetik dabilzanen irrikia.

Izan ere, nobela hauek ez dira mensaje bat emateko idatziak: denpora pasa solasean egoteko baizik. Eta horretarako ez da liburu astunik hartzen: horretarako liburu arifñak behar dira; eta hain dira arifñak gertatzen, ze irakurleen buruak arindu egiten dituzte ta txoriz bete.

Denpora pasa delarik, gure egunotan sexoaren kontua erabiltzen da erruz: propaganda egitean ere neska politikak pintatzen dira. Ba, hemen ere berdin: Denok dakigu ariman haragiak duen influentzia: gustorago irakurtzen dira neska politikak eta finak agertzen diran liburuak, eta maitasuna bitartean jartzen bada, askozaz ere gustorago. Oesteko zenbait nobelatan zulo hori betetzera dator neskea, ez du beste zeregiñik.

Bestalde, "Saloon" deritzaien etxeetako neskak ez dute ezertxo balio: batere errespetorik gabe edozer gauza presentatzen dizute. Zertarako? Jarri edo ez jarri berdin geratuko litzake nobela, baiña jarzearekin haragiaren aldetiko interesak asko irabazten du.

Halare, justiziaren zuzentasunak ba du bere garrantzia zenbait libururen orrietan. Azkenean zuzenbidea izango da garaille. Eta agintariak gaiztoak diranean, beti esango dizu etzituela herriko jendeak maite. Hori bai, justizia garai batean jartzen dizu, gaur ezetsi behar dugun garai batean, alegia.

Beste puntu bat ikutu izan da Oesteko zinemaz jardun denean: Gaiztoa hiltzean ikusleak poztu egiten omen dira. Liburu hauean ere arrisku bera arkitzen da. Baiña, zerk poztutzen du irakurlea? Gaiztoaren eriotzak edo onaren suerteak? Nik uste onaren suerteak poztu oi duela geiago gaiztoaren eriotzak baiño. Bestalde, oso gutxi oartzen gera gaiztoaz, naiago dugu onaren atzetik jarraitu, eta haren egiteekin poztu.

Beraz, alde-contrakoak ikusirik, moralaren aldetik amoralak dira rela esan genezake: onik ez dute egingo, eta denpora pasarako politikak izan ditezke.

OESTEKO NOBELA LITERATURA BIDEAN

Ba al dute, ba, literaturaren soroan batere baliorik? Idazten den guztiak du bere balioa. Handia edo txikia, baiño balio berezia.

Bret Harte izan zen lehenengo idazlea. Baiña Harte-k etzituen nobelak idatzi: kontu xamurrak idatzi zituan, oso politak eta erromantiko kutsuz bustiak. Arrezkero, nobela klase honek literatur alde-rik ez du balio handirik.

Oesteko nobela komertzio bat da: merkeak eta ariñak direlarik, astero-astero zazpitik gora berriak argitaratzen dira. Eta saldu ere bai. Hain zuzen ere, ospetsu egin dira jende xehearen artean izen batzuek: hala nola: Marcial Lafuente Estefanía, Orland Garr, Keith Luger, Fidel Prado, Silver Kane, Meadow Castle, Ross M. Talbot, Tex Taylor, O. C. Tavin eta beste amaika.

Amaika koleziotatik gora dira Oesteko nobeletan, eta kolezio horietako batzuek 800-dik gora nobela dituzte.

Kontatzean liburu horiek ez dute balio handirik. Protagonistaren inguruan dabil nobela guztia, eta protagonista bera ere ezezaguna zaio idazleari. Nolanaike pertsonajea ematen du. Ta sikolojiaren aldetik nobela hauek antzu dira: ez dakigu nolakoa den, zer egiten duen, protagonistaren izakeraren berri ez dakigu, ez baitu idazleak beragan protagonistaren prolema bizi, prolemarik ere ez du-ta.

Halare, arintasuna dariote nobela hauek. Narrazioak azkarrak eta xamurrak dira, saltoka doazela ematen dute, presaka baitaude idatziak.

Alde batetik besteraiño, aria puskatuaz dabil idazlea: nola edo hala 125 orrialde bete, eta kitto. Irudimena berriz zuzendu gabea dela esan behar: 125 orrialde ezer esan gabe betetzeko astakeri asko esan behar, eta beti errealitatetik landa bizi da protagonista. Haren bizitza, aurrean jartzen zaizkionak garbitzea da: geienean zauri bat egingo diote, sarritan ikuturik ere ez. Iñork errenditu ezin duen zaldia berak erabili-liko du ta errez gaiñera.

Beraz, ez dago proporziorik protagonista-antagonisten artean.

Hainbeste idazten delarik, eta hainbeste idatzi delarik nik uste gure egunotako literatur-fenomeno bat dela, eta alde horretatik literaturan ere ba du bere garrantzia: literaturaje honek Parnasorako bidean azken mailla dauka, baiña bat dauka.

* * *

Ez dio literaturari asko lagunduko. Baiña euskeraren soroan, izango luke literatura mota honek bere tokia. Geienetan zerbait esateko idazten dugu, eta esatekorik ez daukagunean ixilik geratzen gera.

Euskal soroan, halare, euskera bera ere ajola zaigu. Beraz, euskeraz idazteagatik bakarrik ere-idazten dugu behin baiño geiagotan. Ikaragarritzko importantzia du guretzat euskeraren bizitzak, gure gizontasuna baitago bere bizitzaren barruan kokatua. Horretarako, jendeak irakur dezala interesgarri zaigu.

Gaur egun jende askok ez dute gauza astunik irakurtzeko gancarik. Kontuak ere lotsa ematen die. Nobelak ez. Ba, nobelak behar ditugu. Jakiña, nobelak baiño lehenago —garrantzitsuago baita— eskola behar dugu. Baiña, bata ezean bestea erabili dezagun.

Gaurko nobelak beren mensajea eraman oi dute. Ta askotan ez dira irakurtzeko xamur-xamurrak izaten. Jendeak irudimena aizutzen duena gustokoago du, eta neska-mutil gazteak bitartean badabil-tza obe.

Zenbait nobela kultura bide dira. Oesteko nobela hauek ez dizute batera kulturarik emango. Pintatzen duen ambientea bera ere ez da izan zena, eta nobela guztietan gaiñera berdiña arkitzen da: Urre-meatzak, Rantxoak, Saloonak, lapurrak, krimea, cow-boy, rural, zaldi karrera eta antzerako beste milla gauza..., baiña beti berdiñak.

Kulturara urbiltzea mingarri da beti: lana ematen du eta latza da estudiatzeara. Ta gauza zailak irakur beharrean, zerbait esaten dutenak irakur beharrean, errexetara jotzen da maiz.

Euskeraren aldera ekarri behar dugu jendea. Ez dugu hain errez gauza zaillekin ekarriko: obe da nobelak egitea, kulturari utzi gabe, noski. Honelatsu mintzatu zen behin euskal unibersitario bat: Egizkiguzte nobelak, hoiek gustorago irakurtzen ditugu-ta.

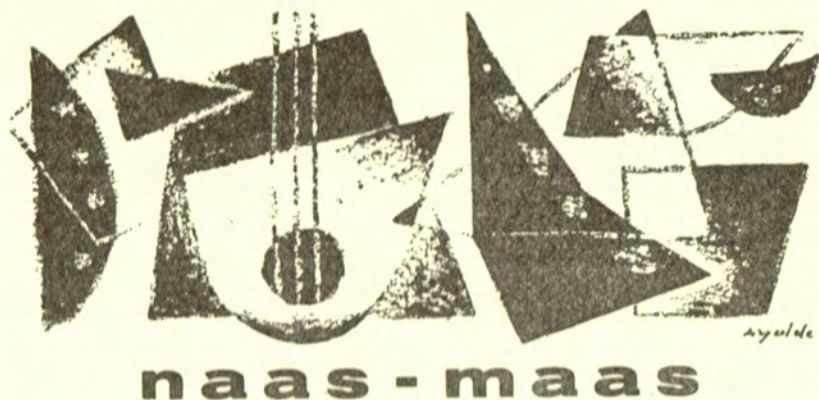
Ba, egin ditzagun nobelak.

Lotsa emango liguke gure izena Oesteko nobela bati ezartzeak. Lotsagarri derizkiogu. Gaiñera, nobela horiek idaztean gure izena ixil-pean geratuko da, ez dugu literaturaren kondairan ots handirik lortuko, itzalean biziko gera. Baiña, gure lan illun horrek bere frutu mar-dulak ekarri ditzazke.

Bai, gu euskaldunok handiak gera, handiegiak. Horrelako nobelak ez ditugu nahi. Gure literatura handia izango da beti, goren maillakoa, ez dugu horrelako zikinkeririk behar. Esan dezadan: ez daude kontra egiazko literatura ona eta Oesteko nobelak; elkarrekin jostea zaila dela bai. Ta gure literatura handia egiten dugun bitartean, euskera hilotz geratuko zaigu herrian.

Bret Harte-k egiazko literatura ona egin zuen, eta Oesteko kontuak idatzi zituen. Gure euskerari ere Oesteko tiroak komeni zaizkio esna dedin.

PELLO M. ZABALETA.

*EUSKAL ANTROPOLOGIA eta LINGUISTIKA-rekilako
SYMPOSIUM nagusi bat IRUÑE-AN.—ETNOGRAFIA
PENINSULAR delakoaren IV-garren BILTZARREA*

Abenduaren 6 eta 7-garren egunetan, gainez gain zelebratu dira Iruñe-an, Barcelonako UNIVERSITATE-ak antolatu Euskal herri-jakinduri Bilkurak.

Principe de Viana delako IKASGU-ak (Uranga idazlariaren es-
kutik) gidaturik Aaldundegian errezibituak izan ziren batzarkideak
leen egunean. Urmeneta aaldun jaunak ongi etorria esan zieten; bai
eta euskarazko agur bat ere.

Halako Euskal erakaspen biltzarrerik ezta Nafarroan ikusi orai
artio, nafarrek berek asmaturik.

Linguistika, Anthropologia, Prehistoriaz eta euskal etorkiarekiko
gaietaz aritu dira *Museo de NAVARRA* delako areto ederrean, Es-
painiako jakintsuenak, MALUQUER, Barcelona - Unibersitateko
Anthropologia - Irakaslea, buru.

Bi antropologo horien gain izan ziren *Antropologia vasca* delakoa-ri buruzko hitzaldiak. Bereziki MALUQUER catalandar jakintsu gazteak zuen, pizu handiena eraman; bai Biltzarrea antolatzen ere, buruzagia bezala. Euskalherri aintziñeko leize-zulotako gizonaz, bereziki Nafarrokoaz elekatu zen; hemen urte aunitzetan ibili baita leze-ikuska MALUQUER jakituna.

Aipatu ditu bereziki Urdazubi-ko Alkerdi-BERROBERRIA-ko lezean arkitu tresneria-k; ARTAJONA-ko dolmen eta lezetaz, bai eta CORTES erriberakoan agertu eta azaldu duten-Erroma denborako hiriaz, Galde batzu egin zituen ikasgai gisa MALUQUER-ek; Noiz-nola asi zen Euskalherri-an neolitiko aroa? Dolmen eta TREGO-HARRIAK nolaz eraiki ziran? Berez, euskaldunek egin zituztena, hala arrotzek sustatuz?

Horduko gizonaren bizitza ez dugu ezagun; hiri ala baserri-ren arrastorik ezda arkitu; noiz asi zuten euskaldunek abere-azkuntza? ELOSEGI gure adiskidearen CATALOGO DOLMENICO zeatza, aipatu zuen laudorion artean; eta eskatu zuen hunen jarraipena.

BARANDIARAN, CARO-BAROJA eta MITXELENA

Irakasleen hitzaldiak

BARANDIARAN ethnologo jakintsua, leen euskal gizonaren be-ixkuntzetaz mintzatu zen. Euskal lezetan arkitu tresneria (pinturak, bas-abereen ezur arrastoak...) mutua dagola, zion; bere demborako bizitza-zeetasunak edo giza-azalpenak, ezditugula ezagun. Ezin du- gu, beraz, gauza handirik esan horduko gizonaz. *Textoa* badugu, baina ez *con-textoa*. Tresneria hori zer xedetara zagon, ezta- kigu.

Iduripenak xoilik atera ditzakegu. Biltzarraren ondarrean, Baran- diaran-en obren *Indizeak* egitea, erabaki zen, ikasleen gidaritzat.

CARO-BAROJA ethnologia eta historialaria, Museographiaz ele- katu zen; eta leen euskaldunetaz, Euskal Ethnografiako Museo bat nolaz abiarazi; zer gauzak bildu behar dituen; zer mapak, iduriak eta ikusgarriak paretetan eman. Ezen Museo bat oroz gainetik, irakas- toki bat da; eta ikasle gazteek behar luteke leen lerroan, baliatu. Bide horretan eraiki eta antolatu behar da Nafarroako Museoa; eta Caro-Barojari eman dio Diputazioeak, Biltegia altxatzeko eta gida- tzeko eskua.

MITXELENA izkuntzalaria, euskera-taz mintzatu da; euskera ta iberiko-en arteko artu-emanak eztirala oraindik finkatuak, esan du. Gutiago oraiñik Kaukaso-ko mintzarekin daiteken ahaidegoa; iparrerekoak eta egoaldekoak franko urrunduak daudelako elkarren gandik. Halaber, kamito-semitikakin aipatu diran ahaidetasunak. Beraz lehen bezalatsu gaude, ugarte soil batean. Gure hizkuntza ezdagola hil-urren, oiukatu zuen; mintza-zaileak baizik. TOVAR-en lana, erbestean izanik, irakurri ere zuen.

Jacques ALLIERES linguista. A. German Iruñeko.
A. Irigaray euskaltzaina

Franzia-Toulouse-ko Irakaslea (eta euskalaria), Euskal *Atlas linguístico* delakoaz elekatu zen, frantzes lerdin batean; oraiko egunetan horretarako daudezin erreztasunak aipatuz (hala nola magnetophona); eta ongienik lana bururatzeko, Euskalherrietan hartu behar liraken negurriak eta urratsak azaldurik. Berak du *Gascogne*-herriko Atlas osatu; horrengatik bere esperientzia, balio haundikoa da.

Aita German historialaria, aintziñeko Vasconia-z aritu zen; *Plinio*, *Pomponio* eta *Strabonek* aipatzen dituzten hiriak finkatu naiez. *Aracelum* (Arakil?), *Gracurris*, *Allobona*, eta beste izenak tokitzeko, asmatu diran eta dauden iritzeak aipatu zituen.

A. IRIGARAY jauna, egoaldeko nafar-euskerataz elekatu zen; dienbora eskasez, bere lana ezin izan zuen osorik irakurri; luzexago aipatuko dugu hemen.

Euskara hori (aipatu zuen) Bonaparte prinzeak ikertu zuen leena; eta orai mende bat eterdi edadura handikoa izan zela, *navarro-meridional* delako euskalkia; ORREAGA-tik asi eta *Lizarra-Tafalla* ondoraiño bederik. Orai baztertu da iparraldera, jada lauorgeri kilometroko bidean, Esteribar eta Erroibar-ko toki bakar batzuetaraiño.—Bonapartek zituen, beraren bereixkuntzak azaldu; *-n* preteritoaren galtzea eta halako. *GAREX- Puente la Reina*-n mintzatu zen euskalki hori, eta hor futuro-aren *-ko* sufijoa, eta *j* gogorra usatu zen; *jan-ko*, eta ez *yan-en*, *yain*; inguruko euskara-tan usatzen zen bezala Nafarroan.

-ko hori, ez bakarrik *GAREX*-en (Bonapartek zion bezala) inguruko Utergan ere gutienik usatzen zela, egiztatzen da hiri untako euskal Dotrina batean (XVIII garren mendeko eskuizkribua). Orai erdaldun tokiak dira horiek denak. Euskalki hori ikertzeko, izkiribu

asko daude; *UTERGA*-ko erretore zena, *BERIAIN*-en *Doctrina eta Arte de oír Missa* (1626); *MUZQUI*-ko Elizalde-rena (1735); iruak liburu bakanak.

LIZARRAGA Elcano-koaren 6 eskuizkribu lodi, predikuekin; Nafarroko Archibo-an eta Iruñeko Apezgaitegi-an daudenak. Archiboa ere, autore beraren *Ebanyelio bat, Doctrina bat, Koblak, etc.*; ba daude. Beste paperak, XVIII garren mendekoak, gorde dira Biblioteka batean; *Gurutzen bidea, Bederatzi-urrunak* eta halako; egoaldetan eta Iruñean elekatu zen euskalki horretan idatziak.—Linguistendako, txit jakingarri da navarro-meridional euskera hori. Eta euskalzaleentzat, deitoragarria.

J. E. URANGA, Sekretarioa. BASABE, Barcelonako Irakaslea.
GOTI sendakina. ETXAIDE andereñoa

Uranga jauna da *Principe de Viana* Ikasgu-ko idazlaria; Biltzarre hau sustatu duena. Bere hitzaldian, Eliza zaharretako edergailu-etz eta ar-landu idurietaz mintzatu zen. Erakutsi zituen foto eder batzu, eta bereziki zezen-burua agertzen denen iduriak. Agian zezenari (*Culto mitraico*), gure arbasoek otoitz eta sakrifizioak eskeintzen ziozkate-nen lekukotasuna.

Aita *BASABE* mintzatu zen kaska-etzurretaz. Trego-arritan eta Leze-obieta arkitu ezurrek dituzten negurri eta zeetasun bereziak aipatuz. *GOTI* sendakinak, euskaldunen odolaren berezitasunetaz itze-gin zuen. Eta *Etxaide* andereñoak, Esteribarko euskara-mugaz eta auleriaz; zenbat-etaraino gibelatu den euskara, aipatu zuen; Irigarai-ek 1935-ean egin ikerpen-etik orai arte. *Morales de Rada* idazlariaren 1961 urteko lana aipatu beharra da karia hortara; *MUNIBEN* agertu lanean, Esteribarko berria ere ekartzen du; hala ezta gerokoan, ikerpen bera, bi aldiz eginen alferrik.

* * *

Beste batzu ere mintzatu ziren *SYMPOSIUM* hortan, hala nola *MONTORO, FUSTE* (ezin etorria hau) *CRUCHAGA* (Lopez-Sellés & Saralegui-kin), etc. Azken hoken lana aipagarri da; hilobi zaar idurien bilduma bat, eta atariko harri-idazkunena. Azkeneko orduan Sarasa jaunak eskea egin zuen, agintariei zuzentzeko; Administrazio-nean eta eskoletan, *bi-eleketa* onar dadin; nok-nola aipatu gabe, ez eta zer tokietarako. Maluquer jaunak yardetsi zakon esanez, ideia ona

zenarren; eskatzeko-era apaindu eta mugatu beharra, ba zaitekela; eta horren ondotik erabakia hartuko.

Ondorio haundiko gertakaria, Iruñeko SYMPOSIUM hau, Euskal jakinduria-rendako; bai eta euskaldungoaren onerako ere.

Nafarroako Aaldundegia, euskararen alde

Eskualde hortan mugitzen asiak dira, euskara eroria piztekotan. Beste tokien artean, *Saraitzun* (eta Erronkarin ere) nai du *Principe de Viana*-Euskal sailleak sari gotor batzu eskeiñi; urte baten buruan, euskara ikasiko duten saraitzuar aurreen artean banatzeko. Hortako prestatzen asiak dira, kartilla xume eta arront bat; ibar hortako euskaraz. Ikasgu berak, orri bat argitaratu nai luke (hilabetekaria, astapenean), berriak emango dituena (urbileko eta urrunekoak), euskaraz eta erdaraz. Asmo hau egizatzen baledi, ezta txantxetako berria izanen.

Beneditanoak eta euskara-batasuna

Lazkaoko pralleek argitaratzen duten JAUNAREN DEIA aldizkariaren 12-garren numeroan, artikulo jakingarri bat argitaratu du A. Baztarrica-k. *GAURKO liturgia eta euskararen batasuna*, deitu artikuloan dio; ...“Lau euskal meza-era; zergatik ez bat bakarra?...”Ta lau meza-era ditugulako, lapurtarrez atera diren meza-doiñu”ederrak ezin gipuzkeraz, nafarreraz eta bizkaieraz abestu. Ta laister”gipuzkeraz aterako diranak... ez dute beste euskalkietarako balio”ko... Ta lau ditugulako, Bizkaiko apaiz batek, ezin meza jator bat”eman Gipuzkoan.

”Orain beranduegi dela hortan asteko... Ez da berandu, ez. Emen”dik urte batzuetara (bost edo sei urte) berriz aztertuko dira orain”dauzkagun itzulpenak, Erriak gogoz artzen ditu aldaketa berriak, ”jakitean aldaketa oiek aurrera-bide dirala. Ona emen orain lau euskal meza-era oien azterketa txiki bat; ...ze aldaketa egin ditezken”euskalki bakoitzean, batasun ori lortzeko, ta zertan iritxi diteken”errex; eta zertan ez ain errex.

”Esakun eta otoitz batzuk, batez ere Gipuzkoako eta Nafarroako”euskalkietan, berdin-berdin daude; KYRIE, DOMINUS VOBIS-CUM, ORATE FRATRES, PREFAZIOA, AGNUS DEI, etc. ”Lau euskalkietan berriz esakun bat bakarra dator berdin... KRIS-TOREN GORPUTZA, AMEN. Ezer ez baño geiago da... Baño”elkartasun ori bera ezin ziteken iritxi beste otoitz geiagotan ere?”Nik baietz uste; ortarako ordea, denak batasun asmoz lan egin bear..

"Nafarren eta giputzen bereiskuntzak dira; IZADIAREN
"(-EGINDAKO GUZIEN) ONETSIA (-BEDEINKATUA); eta
"Bizkaian; ZURE EDERRAK (-ZURE DISDIRAK) orde, etc.

"AGNUS DEI; MUNDUKO PEKATUA KENTZEN DUZUN
"JAUNGOIKOAREN BILDOTSA, ERRUKI ZAKIZKIGU; (N.
"G. eta B. berdin).

"Lapurtarrez; Jainkoaren bildotsa, munduko bekatua kentzen du-
"zuna, urrikal zakizkigu.

"Neri (dio Baztarrica-k) biziagoa eta ederragoa iruditzen zait
"lapurtarrez ematen digutena.

"OREMUS; EGIGUN OTOITZ (G. N.) / EGIN DAIGUN
"OTOITZ, (B); / DUGUN OTITZ EGIN, (L) (Eta beste halako).

"Benetan miñ ematen du orrelako. Meza-otoitz ezagun eta era-
"billiak Euskalerriko elizetan iru, lau ta bost eratarata entzun eta esan
"bearrak.

"Esan diteke berezitasun billa gabiltzala denok, bakoitza bere alde-
"tik. Ez al degu obe, al dan guzian, elkartasun eta batasun bidetik
"ibiltzea?... Ta *Aita gure* bakar bat, noiz erabili bear degu euskal-
"dunok?—Zaillago litzake gaurkoz batasuna irixtea... *Jaunartze ondo-*
"*ko otoitzetan; Epistola eta Ebanjeliotan...*; Baña bitartean ez al diteke
"iritxi ortan ere, batasun zerbait?"

Hunaraiño Baztarrica-k.

A. Baztarrica bezalako batasun-zalerik gutti gure inguruan. Eus-
kalkale geieneri, Laphurditik eta Gipuzkoaraino, euskalkien urbiltze
hori, piper bat importa zaie. Espantuk egiten ditugu batasun aldera,
bainan amor eman gabe .. eta gure euskalkia autatzen bada. Denbora
batean ibili naiz ni predikuak botatzen karia hortara, baina etsiturik
nago aspaldi.

Euskalkien urbiltzea

Euskeraz geienik egiten den eskualdea hau da; atxikimendurik
haundiena, gure Gipuzkoak erakusten du, mintzo zaharrarendako.
Bainan Bizkaiko idazlarietan (eta nafar-lapurtarretan berdin), hemen
bezenbat gatza eta naturaltasuna ba da, edo geiago. Idazlari baten
egitekoa beraz, bereziki gaztea bada, euskalki horietakoen izkiribuak
yastatzea. Elkar maitatzeko, elkar ezagutu behar.

Z. ARGIA astekarian R. Arregik Liturjiaz agertu elkar-izketan, liturjia-lariak dio; "...Itzulpen bat Euskalerrri gutzirako... elitzake "errikoi". Seurki ez. Itzulpen bat denendako nik ezdut orai posible ikusten. Bainan Gipuzkoako eskualdetan (eta bestenetan halaber) gauza bat, 4-5 gisetara esaten baita; aski litzake, batasun aldera ixurtzen den era autatzea; aurrera urrats bat egin nai bada.

Euskaldunen artean traba bat badaukagu, pipia bezala alha zakuna; fanatisgoa. Gure zilikoari behatzea besterik ez dugu maite; ezdugu lagunaren arrazoiik entzun ere nai. Euskalzale geienak fanatiko porrokatuak gara; berdin mordollo-zaleak ala garbizaleak, berdin xuriak edo beltzak. Bestela, ez ginuzke astekari horretan, artikulista zenbeiten arrokeriak eta zakarkeriak irakurriko. Iberotar jatorrenen burubero-keria bera, erakusten dute batzuek.

Ene lagun batek kondatzen oi du, halako jende aspergarrien artean, denboraldi bat sartua eta lotua egon beharra suertatzen bazako, berehala danik sumatzen duela euskaltasuna ozten zaiola. Eta erdaldunen artera iges egiten duen bezain laster, euskeraganako maitasuna berriz ernatzen zitzaiola... Hori baiño gezur handiagorik aditzen dugu.

Gogoeta ausartak azaldu ditazke (ezgara izituko); baina moduan, irakurle askoren sendimenduak zaurtu gabe. Aldizkari batean, izkiri-zailleen arteko jendetasuna beharrezkoa da; zuzendariak begiratu behar luke. Orai berriki Donostiko aldizkari hortan ikusi dugu, ezjakin bat ausartatzen dela Euskaltzaindiari kontuak hartzera; hunen barreneko goiti-beitiak ezagutzen-palitu bezala.

Presunen izenak hola aipatzea, gauza itsusia da. Eta beste aldi baterako, obe luke euskaraz idazten, apur bat ikastea. Egia, ez duela berak erruaren erdia baizik.

EUSKALZAINDIA-REN BATZARREA BAIONAN

Azaroaren 28-an, Baionako *Musée basque* delakoaren tegian, Euskal Akademiak izan du bere bilkura, hilabete oroz Donostian izaten oi duena. Han ezagutu ginduen, berriki izendatu Iparraldeko urgazle edo laguntzaille zenbeit. DASSANCE jaunak, ongi etorri amultsua egin zien etorritakoeri. Gero Satrústegi euskalzainak prediku polit bat egin zigun; euskalzaletasun bero bat gomendatuz entzuleei.

HARITXELHAR jauna, etxeko nagusia bezala mintzatu zitzaigun, eta berri sustagarriak salatu. Igurikatzen dutela esan zuen, onartua izan dadin Pariseko agintariengandik, aur-eskoletan eskuara sartzeko legea; asteen ordu bat. Berri motxa delarik, urrunera behatzen dakienarendako, berri yoria da.

Batxiller ikastarotan, bestalde, 3-garren izkuntza gisa euskara autazen aal dute ikasleek, eta bere *tesisa* (tituloa erdiesteko langaia), hartaz bururatu.

Berdin ikasgaia bezala euskara sartzen ahalko da, Unibersitateko programetan. Berri bozkariotsuak horiek, eta ondorio haundienekoak, euskalzaleak nor bagara. Agian, botazionen ondotik egiztatuko dira.

Batzarrea bururatzeko, *Lafitte* euskalzaina, jakinduri-liburuetaz elekatu zen; aipatu zituenen artean, bida idukiko ditugu gogoan; Eskoletako *ikasbide* ditazkenak, eta *Iztegiak*. Ezdakiteneri euskara irakasteko Metodo ximpleak behar ditugu, omen; beste izkuntza biziak irakasten diren gisa berean. Arronteko ariketak eta etserzizioak erabiltzeko; sobera gramatkarik gabe; berdin magnetofon edo diskoen bidez.

Euskaldun, edo erdi-euskaldun diren aurreri, euskaraz irakurtzen irakasteko, liburuxka bat osatu beharra da Eskoletarako; edo diskoa edo magnetofona. (Ene uste apalean, *bertsuak* baiño biziki errezago da aurrentzat, *prosa*; ezdut uste aurtzaroan olerkiak edo Alegiak xilatu ditazken.) Berdin egiteko dago oraindik, liburuxka horietan (bai Iparraldean, bai egoaldean ere), usatu beharko den lexiko-sail berezia.

Bizkitartean, ginituen 7 euskalkiez gaiñera, bi euskalki berri ari gara moldatzen emeki-emeki, aur euskaldunen kaskoetan sar-arazteko. Dialektologoentzat jostagailu polita datekela, ezin uka. Iztegiak, Lafitte euskalzainak esan zigun (arrazoi pixka bat badu), hilabete batzuen epean, lau berri agertu dirala, bakotxa bere aldetik; eta obe ginukela bat ona, ekipoan bururatu; anarxista batzu bezala ibili gabe (eta beste euskar-langaietan berdin), elkarren gandik iges.

Gero bazkari eder eta plaxent batera bildu ginen adiskide parrasta bat. Eta hunen ondotik, Cordelieren karrikan, eman zitzaion R. Arregi jaun idazleari, Lauaxeta deitu saria.

AZKUE sariak Lekeition

Bizkaiko eta Nafarroako Diputazioneek, 25 milla-na pezetako bi sari eskeini zituzten, AZKUE euskalari haundiaren ehun urteburu-kari. Sari horiek Mitxelena eta Thalamas jaunek irabazi dute, aurtengo udan ikusi norgeiangoan. Leenaren langaia, Azkue-iztegi-gillea; bigarren-ena, Azkue folklore-laria. Agian laster eskuartean izanen liburu eginik, bi lan eder horiek. Beste bi Diputazione horiek eskeini sariak, beraz, bi giputzek eraman dituzte.

Donostiako Euskal bestak, Euskal hitzaldiak, Aur euskaldunen esaminak. Euskal ipui-idazlarien arteko norgeiagoka. Jostetak

Beti bezala ospatu dira aurtengo udan, Turismo-elkargoak eraturako jaiak, Euskal hitzaldiak, *Eppherre*, *Labayen* eta *Zubicaray* jaunnen gain egon ziren, Diskoan, Zibero-ko Pastural baten zati eder bat entzuteko parada izan zuten, ziberotar kantari xoragarriari; leenaren aditzen Errikoetxe zaharrean egon zirenek.

Ipuiñen txapelketako ziren 3 sariak; leena eta 3 garrena Garmendia jaunak irabazi zituen, GIZON BAT eta AMETSETAKO LUKAINKA izeneko ipuiñendako. Eta bi-garrena *Agosti Zubicaray*-ek, GANTZERUAK IZAN DIRA izeneko ipuiñarentzat.

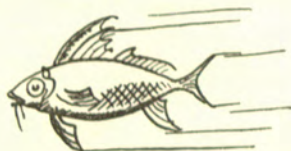
Durango-ko GEREDIAGA Elkargoa

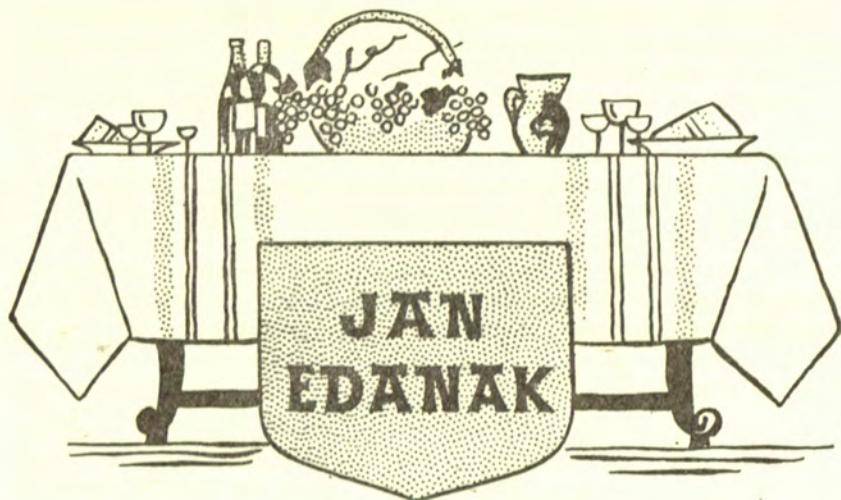
Izen horren Lagunarteak euskal liburu eta disko-en Erakusketa andi bat plantatu zigun Bizkaiko hiri eder horretan, joan den Azaroko bi egunez. Jendeketa gaitza bildu zen, ez bakarrik Euskalherri-tik; eta saldu ziren liburu aunitz. Arrakesta sonatua izan dute Tronperriko euskalzaleek.

* * *

Donostiako AGORA deitu elkargoak, euskal nobela oberenendako, sari jori bat eskeintzen du urtero. Aurtengo saria (25 mila pezetakoa) Agosti Zubicaray-ek irabazi zuen, ABADE BARRIAK izeneko nobelarendako. Ohartzekoa da, aurtan Ondarru-ko gure lankide jarraikiak, sakela berotu duela polliki, euskaraz egin lanekin. Gero erranen die euskarak eztuela bi sos balio!

A. APAT-ECHEBARNE.

Azkeneko illabete auetan, iñoiz baño jan-edan-gaiaz idatzitako liburu geiago eskuratu zaizkigu. Euskalerra'ko sukaldeko joan-etorriak dakarzkienak, gañera, batzuek.

Liburu orietako bat, Odette Pannetier'en *Cent Restaurants du Pays Basque* da.

Egia esan, ez da liburua, liburuxka baizik, eta Euskalerra'ko eun jatetxeren berriak ematen dizkigu. Donibane'koak, Biarritz'ekoak eta Baionakoak dira jatetxe geienak —Baiona'koen artean azaltzen da guk ezagutzen ez degun izen politakiko bat: *A la Femme sans Tête*—; baña Donostia'ko ta Ondarrabi'ko batzuek ere agertzen dira: *Monte Igueldo*, *Juanito Kojua*, *Hotel Jauregui*, *Kuluxka* ta abar.

A!, ta ia aztu zitzaigun. Liburuxka *txarmant* onen itzaurrean dio egilleak, Biarritz dala Euskalerra guziko uri-burua...

Beste liburu orietako batek, *Arte Nuevo de la Cocina Española* du izenburua, ta bere egille Antonio Saloña bizkaitarra da. Bizkaitarra, baña erdi-gipuzkoarra. Gurasoak Aretxabaleta'ko Galarza ballarakoak baitzitian.

Au bai, au liburua da. Ta sendoa, gañera. Ia zortzireun orrialde bait-ditu.

Euskalerra'ko jaki-prestaera ugari dakarzki. Eta guziak, jatorrak eta txit egokiak.

Beste liburu bati buruz ere zertxobait esan nai genduke. *Dictionnaire de Potages* deritza, ta bere egillea Michel Caron da. Liburu ernagarri au —egundafio eltzeko ta zuku-gaiaz idatzi dan ernagarriena noski—, Frantzia'ko euskalzale adiskide on batek bialdu zigun. Eltzekaria, *potage basque*, *ttoro* ta beste orrelako Euskalerrri'ko jaki batzuen prestaerak ere badakarzki.

Ta eltzekaria aitatu degun ezkerero, esan dezagun liburu ontan irakurri degula oraindafiio ezagutzen ez genduan Molière'n pentsakizun jakingarri bat. Ona emen itzez-itz :

“Emakumea da, ain zuen ere, gizonaren eltzekaria, ta ikusten dituanean gizon batek beste gizaseme batzuek beraren eltzekarian beartzak sartu nairik, agertzen du bereala asarre bizia.”

* * *

Orain illabete batzuek Donostia'n jokaturako jan-edan-txapelketak zirala-ta, egunkari batek esan zuan, Euskalerrria'n etzala ezagutzen lengoraduaren prestaera berezirik. Baña au ez da egia. Ez beintzat egia osoa.

Bella Easo ta *Miramar* erara izenez ezagutzen diran lengoraduaren prestaerak, inñolaz ere Euskalerrri'koak dira. Are geiago, *Bermeo*'ko erara deritzaiona. Ta zer esanik ez berriz, jakiña, Pellaprat'ek, Isabel de Trevis'ek edo Elizabeth Cass'ek *à la basquaise* deitzen diotena.

Ona emen lengoradua *à la basquaise*'n prestaera.

Jartzen dira lendabizi erratillu batean, guriñarekin, ongi txikitutako lur-sagar, perretxiko ta tipula batzuek. Bustitzen da ondoren guzia ardo zuri legorrarekin. Ipintzen dira gero lengoradu-xerrak perrejil eta baratzuri pittin batekin, eta azkenik, sartzen da erratillua labe beroan. Serbitzatzen da jakia tomate-saltsarekin.

* * *

Orain denbora piska bat dala ta Venezuela'tik EGAN'en irakurle batek bialduta, jaso genduan *El Nacional* deritzaion egunkariaren orri bat. Orri artan sendagille moko-fiñ Gustavo H. Machado ospetsuaren esan batzuek argitaratzen ziran. Guziak jan-edan gaiaz. Esan aietako batek onela zion gutxi gora-beera :

“Antziñan, bazkaltzeko garaian, famili guziak maiean hiltzen ziran, etxeko joan-etorri ta kontuezaz mintzatua. Gaur dan egunean berriz, gurasoak eta seme-alabak, bakoitza bere aldetik, beren lan-tokietan bazkaltzen dute. Nai ta naiez, oitura berri onek ondoren txarrak ekarriko ditu. Argi ta garbi, familiaren batasunaren aurka bait-dijoa.”

* * *

Esan izan oi da, ibillerak asko erakusten dutela, ta ala da. Gu or udazkenean egin genduan ibillera batean oartu giñan, esate baterako, alegia Suezia'n txangurroa Euskalerrri'ko antzera gertutzen zutela.

Egia esan, ez dute maiera maskorrarekin ateratzen, baña, gaiñon-tzean, emengo tankera osoa du angó prestaerak ere.

Lund'eko *Stäket* jatetxe dotorean dastatu genduan, eta jaki-errenkadan *Krabba à la Lady Curzon* izenez ezartzen zan.

* * *

Egun batez, orain illabete pare bat, lagun zar batzuek Iruñea'n bazkaldú genduan.

Ezagutzen ditugu, guziak ez baña, bai beñepēin Iruñe'ko jatetxe geientsuenak: goikoak eta beekoak, garestiak eta merkeak, eta ez degu esango onak eta txarrak, txarrik ezpait-degu ezagutzen.

Eztabaidatxo baten ondoren, azkenean aspaldiko taberna ezagun batera jo genduan.

Gure bazkaria au izan zan: Piparrak, amorriak, ollagorrek beren moko luze ta guzti, Erronkari-inguruko gazta ta Tudela-aldeko ardo gorria.

Ogeita bost duro kosta zitzaigun otordua lagun bakoitzari.

Zuzenbidea jakin nai duanak, gastigatu beza ta emango diogu.

* * *

Ta bazkari ordainketaz mintzatzen ari geran ezkeru, or dijoakizute gai onekin berarekin zer ikusi duan Naparroa'n bertako gertaeratzó egiazko bat.

Egun batez, orain berrogei-bat urte, Tafalla'ko *Media-oreja* izen-gaiztoz zeritzan ostatu-nagusiaren jatetxean, *viajante* batek bazkaldú omen zuan, eta bazkaldú ondoren, galdegin omen zion *Media-oreja*'ri:

—Zer zor det, nagusi?

Ta onek erantzun omen zion:

—Bazkariarengatik, bost pezeta, ta or patrikan sartuta daramakizun gazta-erdiarengatik, beste bi.

* * *

Euskalerrri'ko uri ezagun batean —ezin genezake esan zeatzago non— belarkizale batek joan dan urtean itzaldi bat eman zuan, belarkien birtuteak zerurafío jasoaz.

Ta biaramonean, entzule aragizale batek onela omen zion lagunartean:

—Itzaldia, polita izan uan. Baña itzlaria bera etzitxatan batera *gustatu*. Arbi-aurpegia zin...

* * *

Lengoan, orain urte batzuek Gipuzkoa'n ezezik Euskalerra osoan ere txit ezaguna izan zan arrijasotzalle bat etorri zitzaigun etxera.

Aspaldi ontan apustuari utzia degu ta urteetan ere aurrera dijoa, baña alaz guziaz ere oraindik gizaseme gordin-samarra ta bapoa dago.

Gogoratu giñuan bere apustu denborako gora-beerak eta pasaizoak, eta azkenik galde-egin genion pultsulariari:

—Barkatu baña, egia al da, apustuetarako *gubernatzen* zifñanean, berealdiko arraultza-gorringo pilla jaten zenuala?

—Bai, egia da.

—Gorringo bakarrak, zuringorik gabe?

—Bai, zuringorik gabe.

—Ta zenbat bezala egunean?

—Ogeita amairu.

—Ogeita amairu?

—Bai, ogeita amairu.

—Ez geiago ta ez gutxiago?

—Ez bat geiago ta ez bat gutxiago. Jesukristo'ren urteak aña...

* * *

Ayete'ri.—Gu ere zurekin bat gatoz. Arrai gutxi bait-dira legatza preskoaren mallakoak. Badira beste zuk aitatzen ez dituzun legatzaren prestaera batzuek ere. *Jaizkibel* erara ta *Vallés* erara deitzen zaienak, adibidez. Auek biak oso egokiak dira gañera, ta onenak bezain onak.

* * *

Ardo ona ta emakume ederra, bi pozoi gozo dira.—Turkia'ko esaera zarra.

A. A.

Sarako Joanes Etxeberri'ren

“Eskual-Herriko Gazteriari”

Etxeberri Sara'koaren berri guztiok dakigu. Eraberritzera etorri zen oraintsu arte deus gutxi landu dugun sail batean: irakaskintzan, obeto esan, euskeraren bidez bere ustez egin bear zen Euskal-erriko irakaskintzan.

Ba dakigu ere zer ondoren izan zuten bere ahalegiñak. Ez zuten antziñadanik zectorren nagikeria baztertu eta idatzi zituenak ere, geienbat, itzalpean gelditu ziren, Urkixo'k esku-izkribua arkitu eta liburu eder bat argitara zuen artean: *Obras vascongadas del doctor labortano Joannes d'Etcheberri (1712)*.

Bilduma orretan dago idazlan au, izenez oraindik orain Ramiro Ledesma'k egin zuen “itzaldia” gogora dakarrena. Izanez, ordea, ikusiko duzutenez, Etxeberri'ren deia bestetarako da: gure orduko gazteria, berak dion bezalatsu, Marte zakarrarengandik baztertu eta Minerva'ren lan atsegiñetara erakartzeko egiña.

Badirudi, beraz, ez dugula muga txarra orain, ikasgosea geitzen eta larritzen asi zaigun une onetan, Etxeberri'ren itzak, zeuden zeudenean idazkera aldatzearekin, onera ekartzea, ausnaur egin dezagun apurtxo batez zertan giñan, aitzin gidari aren denboran, eta zertan geran egungo egunean.

Etxeberri'k mintzo ugaria du, baiña ez, bear bada, bear bezain ozena eta zolia. Ozenagoak ere ez zituzkean gure orduko arbasoak iratzarriko, noski, baiña gaur ozenagoa nai genduke. Axular'en ondokoa eta imitatzailea izan zen ura, baiña Axular'en indarrik eta bizitasunik ez zuena. Gure artean beti gertatu oi den bezala, gaiñera, XVII-garren mendeko gizona dirudi —Frantzia'ko XVII-garren mendekoa, alare— eta ez XVIII-garrenekoa.

Zenbait argitasun, izkeraz. Ba dira emen itz batzu ia berak eta (bere ondoren?) Larramendi'k baizik erabiltzen ez dituztenak. Oetarik dituzute *alosisia* (“musa” “harmonía”, Larramendi'k dionez) eta *huzkuia*, “senipartea” edo emen. Beste bat, *hau-teriza*, ongi aldatua badago, Etxeberri'rena da, “autespena, aukerarena” adierazteko, eta orobat *astrugaizki* “moldegaizki, itxura txarrean”.

L. M.

I

Gogoetan nengolarikan egun batez zer perpaus hautatuko nuen gure gazteriarri aiphatzeko, gogora zitzaitan hei gehienik agrada ahal dakioketen gauza dela gerla, zeren jende gazteak, eta berheziki Eskualdunak bere baitharik emanak baitira gudura eta gathazkara, eta nola gaztei eman behar baitzaie hekien disposizioari dagokan enplegua, hargatik nik-ere hautatu dut hei hemen aiphatzeko gerla.

2

Ordea behar bada boztuko dira, ustez ezen gonbidatzen tudala Marteren suzko eta kharrezko joko eta habarrots izigarrietara. Ez, zeren nihork gonbidatu gabe berak baitira hartara asko emanak. Baina deitzen tut, Minervaren dosteta ezti eta kanta-alosien bidez, enorantziaren kontra egiten den gerla ohorezkora, eta bat-bederak batere arriskurik gabe hainitz abantail eder ardiets detzakenera. Hau da gerla eder eta miragarri hura, zeinetan jakintasunak nahi baitu gizona altxatu eta abantaillatu, hala nola enorantziak nahi baitu aurthiki eta ostikatu. Hautxe da, bada, nik aiphatzeko dudan gerla. Halatan, beraz, arrozoin lukete gure gaztek laster egiteko ene deihadar huntara, ezen ezta munduan gizonik jakitea desiratzen eztauenik, zeren guztiok jeneralki baitugu geure baitharikako gutizia bat jakiteko, eta hargatik naturalki penduratzen gara jakintasunera, gure perfezinora bezala.

3

Deabruak-ere, bada, ikhususirik gizonak handirozki desiratzen zuela jakitea, hemendik ekhin zitzaioen Eva gure lehenbiziko ama hari, erraiten zioelarik: *Aperientur oculi vestri, eritis sicut Dii scientes bonum et malum* (1). Izanen zarete Jainkoak bezala; ezagutzen tu-

(1) Gen. 3.

tzuelarikan ona eta gaitza, zuen begiak idekiko eta argituko dira. Jakintasuna eman zioen peitatzat, zeren deabru enganioz eta maliziaz betheak ezagutzen baitzuen jeusez-ere etzezakeala hobekiago engana, zeren guztiok baitugu jakintasunarentzateko gutizia eta desirkundea.

4

Ordea arzoinekin, zerenetariak gizonak munduan ardiets ahal dezaken aberastasunik eta ohorerik handiena baita jakintasuna, zeren Jainkoak gizonari arrozoinamenduan eta gauzen ezagutzan eman baitio bere perfezinoa, non bide hunetaz berezi baitu abre mutuetarik eta egin aingiruen iduritako. Halatan, beraz, erran behar da jakintasuna dela gizonaren perla juiusa eta diamant preziatua, bai halaber adimenduko goibeldurak urmariarazten tuen iguzkia, Godart gizon handi hark dioen bezala:

*Thesauros superat divitis Indiae,
Et quas Oceanus condit opes sinu
Veri perpetuis fulgide dotibus
Maiestas sapientiae.*

Erran baleza bezala: Indietako aberastasun guztiak iragaiten eta xitzen tu jakintasunak, eta oraino Itsaso Ozeanoak-ere bere golkhoan gorderik daduzkanak.

*Nihil ergo solis lumine carius,
Nihil ergo solis luce venustius,
Cum sit venustas atque candor,
Gratia, flos, acies decoris.*

Erran baleza bezala: ezta jakintasunaren argia baino prezagarriagorik, ez ederragorik; guztia da edertasunaz, distiaduraz, garaziaz, lore eta lili ederrez bethea, eta da ohorearen ithurburua. Halako moldez altxatzen eta igaiten da, non enperadoren eta erregen tronuez gorago jarria baitago, autor berak dioen bezala:

*Regum namque thronis celsior eminent,
Cum sit nobilitas unica principum,
Quorum tergeminis laudibus efferens
Nomen perpetuum facit.*

Erregen jar-lekhuez edo tronuez gorago dago jakintasuna, zeina baita printzen noblezia, eta berek-ere hanbat ohoratzen, laudatzen eta prezatzen dutena.

Hargatik hanbat enperadorek eta erregek bethiere erakutsi izatu dute amodio berezi bat jakintasunaren alderat, non, noble sorthu arren, guztiarekin-ere iduritzen baitzitzaien oraino zerbait bere presunetan eskas eta falta zutela zientzien arropaz bezti zitezken artean; hargatik, ongi trabailaturik eta estudiaturik, entseiatu izatu dira jakintasunaren tronura igaitera; hala egin izatu dute hautarik hainitzek, eta bereziki Carlo Magno gure enperadore handi hark eman zuen ezagutzera letrentzat zuen onherizkoa, eta borondate on haren atseginik handiena zen philosophiaz, matematikaz eta poesiaz arrozoinatzea eta ihardukitzea, eta oraino bertze-alde bazeakitzan hainitz hitzkuntza diferent-ere, halako moldez non erran baititeke bere jakintasuna baliatzen zitzaioela bere erresumarako eta bertze gainerako egiteko guttietan, ezen egundaino ezta izan kapitainik hobekiago obeditua izan denik eta bere joan-ethorriak dohatsukiago erabili tuenik, ez eta-ere eztikiago eta prudentkiago bere botherea eta garaitia garaituen alderat erakutsi duenik, eta errespetu gehiagorekin onhetsia eta maitatua izan denik. Ikhusirik, bada, eta ongi frogaturik jakintasunaren eta letren efetuak, ezarri zituen Parisko Unibersitatea, Paviakoa, Boloniakoa eta bertze hainitz lekhutakoak.

6

Manera berean dio Lampridiok (2), enperadore Alexandro Severo mintzo delarik, zeina, zelarikan harma-gizon handi bat eta harmetako eginbidetan hain ongi zihoakona, dio guztiarekin-ere zela zientzietara eta letretara hagitiz emana, zeren ezagutzen baitzuen jakintasunak eta eskolak gidatzen tuen harmen efetuak zein miragarriak eta diferentak diren eskola gabekoenetarik; hargatik, bada, artha handirekin bilharazten ohi zituela kausi ahal zitezken muthilkorik izpirituz agudoenak eta gairik hoberenak eskoletara eta unibersitatera igortzeko eta berak gastatzeko behar zuten guztia emaiten zerauelarikan, eta hala letren bidez harmez baino etzuela loria gutiago ardietsi.

7

Baldin Severo enperadoreak ongi ezagutu izan balitu Eskual-herriko gazten izpiritu habilak eta adimendu haltoak, hanbat abantail eta dohain berezietz dothaturikakoak, eta ezarri eginbide berean, erran

(2) Ap. Theatr. vitae humanae.

dezaket ausartki izatu ziratezkela universitatetan eskola-nausi handi eta mundu guztiari hainitz argitasun eman ziotetenak. Eta orai-koek-ere, balute halako esku-emaille bat eta bere herrian balituzte eskolak, bertze jendakiek tuzten bezala, eztut dudarik eman letzaketela bere izpirituko puntaren frogak.

8

Ordea, hunelako laguntza faltaz, hanbat adimendu eder eta gai onak dohakabeki gelditzen dira mendi eta arrokapecan ehortziak, eskoletan enplegatuak izaiteko laguntzarik izan gabez eta eginbide hau-tara izaiteko biderik ez izanez.

9

Artha bere izatu izan dute hainitz bertze enperadore eta erregueek, esa nihork-ere ez hanbat nola Luis gure errege handiak (zeinaren arima Jainkoak lorian duela) bere erresumetan handirozki eta artha handi-rekin distiarazi diote zientzia eta letra suerte guzietan bere denboran, halako gisaz non erran baitezaket ausartki hau zela zerutik igorri-ri-kako Apollo.

Hemendik, bada, ikhus zazue eta juia, gure euskaldun gazteak, zein aberatsa eta ohorezkoa den jakintasuna eta eskola, eta zein handiak diren letren merezimenduak: *Pompa meritorum regale iudicium*. Merezimenduen handitasuna. Erregezko juzkua, dio Casiodorok. Eta oraino handik beretik errazki ezagut dezakezue enorantziaren bisaia dohakabe goibelduraz eta ilhuntasunez bethea, zeren haren efetuak osoki kontrariokoak baitira, *Oppositorum opposita est ratio*, filoso-phiako erregela hunen eredura.

Halarikan-ere, osoki satisfatuak geldi zaitezten amoreagatik, oraino nahi narokezue xeheroki erakutsi hala bataren egiazko abantailak nola bertzearen enganio eta lausengu itxurapenezkoak, ezagutzera emaiten darozkitzuedalarikan zein diren gerla hunetan darabiltzaten harmak.

10

Jakintasuna eta enorantzia baliatzen dira bi harma diferentez. Batak darabila nekhea eta trailla, bertseak aisia eta alferkeria: jakintasanak edo zientziak gerla egiten dio enorantziari nekhearen eta traillauren bidez, harma hautaz garaitzen du. Halaber enorantziak-ere aisiaren eta alferkeriaren bidez kontra egiten dio jakintasanari, trabatzen du eta irabazten diotza hainitz izpiritu gai eder, eta batzuetan munduan diren adimendurik haltoenak eta gairik hobere-

nak. Batzuek estudiantu zuketelarikan aisia eta alferkeria dela kausa estudiantu gabez, eta bertzeak estudiantu ondoan halaber aisiari eta alferkeriari bere buruak emanaz, eta ikhasi zutena ahantztera utziz. Orai ikhusten duzue beraz, gazteak, gerla hunetan bataren eta bertzearen harmak zein ziren? Orai zuen baithan dago hautatzea, hauterizan zaudete bietarik bat hauta zazue gerokondoan urrukirik eztekezuen bezala, ezen nolako hauteriza orai egingen baitukezue, hura bera zuen zahartzean hautatua kausituko dukezue.

Ordea, nor ahal dateke adimenduaren kutsua duenik jakintasuna, hain gauza ederra, aberatsa, ohorezkoa, balenta eta merezimenduzkoa utzirik, enorantzia erromes, laidagarri, herbal eta hobenduria hauta dezakenik, ez izaitekotzat zenbait erho, zoro, burutik jauzirik? Badut uste hauterizan gainean guztiok akort garela, zeren guztiok jakintasu-naren gutizios bait-gara.

II

Ordea, halarikan-ere, zein gutiak diren hunen ardiesteko entseiatu eta travaillatu nahi dutenak. Batzuek gerokotz utzten dute eta bertze batzuek bere fixotasunean fidatzen dira, eta ezta aski izpirituz agudo izaitea eta adimendu haltoa duzula zeure buruari prometatzea, baldin zeure partetik ongi entseiatu studioan enplegatzen ezbazara: estudioko travaillurik gabe ikhasiko duzula gogoan pasatzea da enorantziaren goibeldurarekin argia ez ikhasi nahi izatea. Hargatik erran zuen Hesykhiok enorantziak egiten duela gizonaren adimenduan Jondoni Pauloren begietan harezte edo ezkatek egiten zutena, zeinek, argia trabaturik, bista khentzen baitzioten, Ananiasek ukhiturik eror zekiozkon artean: *Et confestim ceciderunt ab oculis eius tanquam squamae, et visum recepit* (3). Hargatik izpiritu eta adimendu letragabekoak, alferkeriak garaiturik enorant gelditzen direnak, gisa berean deit ditezke begi ezkatat betheak bezala, zeinak ez baitzaizte eroriko, ez argirik ikhusten utziko, non eztituzten gantzutzen estudioaren travailluaz, zeren hunek xoilki khentzen baititu enorantziaren goibeldurak eta agertzen zientziaren distiadurak. Hau humela egiten eztuzue, erranen dut gogo eta borondate baduzuela estudiantzeko eta ikhasteko, baina obratzea zaitzuela falta. Halakoak gatik erraiten du Isaias profetak: *Venerunt filii usque ad partum, et virtus non est pariendi* (4). Ethorri ziren erditzeko puntadara, ordea etziren erdi; obratu gabe gelditu ziren. Hauk-ere hartzen dute gogo eta borondate estudiantzeko

(3) Hesyeh. ap. Lang. Tit. de ignor. Act. Apost. 9.

(4) Isai. 37.

eta, ethortzen direnean egin behar duten orenera, gibelatzen dira eta han anhu eta ukho egiten dute, beharreanean faltatzen dute, zeren hartzen duten gogo eta borondate hura ez baita fina, ez zinezkoa eta ez deliberatuki deliberatua. Hauk nahi lukete zientzian parte, ez ordea zientziaren ardiesteko iragan behar diren traillaetan: pagamenduak alegeratzen tu, traillaak tristatzen eta izitzen. Traillutik heldu den irabazia nahi lukete nekerik gabe gozatu; nahi dute ikhan jakintsunen herronkara, ordea nekhatu gabe. Ez atsegirik nahi dute utzi eta ez penarik hartu, herabe dute bideari lotzera. *Piger quasi aeger pedibus* (5). Maingu dira eta oinak dituzte ere, gogoa herbal eta flako. Nahikunde franko badute, obratzea zaie xoilki falta: hau gerokotz utzten dute. Finean, erein gabe eta arbola loratu gabe nahi lukete fruitua bildu, halako gisaz non erran baititeke hautaz: *Desideria occidunt pigrum*. Nahikunde eta desirkunde xoiletan urtzen direla.

Ezta ordea hau xoilki heldu haur gartzetik, baina bai burasoetarik-ere, zeinek asko orduz eta gehienean ez baitiote uzten bere umei estudiatzera adin samurra dela kausa, zeren iduritzen baitzaie estudioak bide gabe eginen dioela hekien naturalezari edo hazbideari, erraiten dutelarik ezen ongi hazirik eta indarrak harturik denborarekin estudiaraziko derauela eta bitartean atsegin hartzera utzi behar direla, eta hala utzten tuzte brida-laxorik, erranak ez aditu iduri gorrarena eginez eta eginak ez ikhusi iduri eginez, eta hemendik, gisa hunetan, lotzen zaie aztura gaixtoaren erhasun langita bat, zeina hatsapenean eta lehenbiziko abiaduran ezti eta arin baita: *Error in principio levis, in fine gravissimus*. Baina gero ondoan, akhabantzan, hagitiz pisu eta garratz egitera ethortzen da. Sukhar hektikaren kontua du: lehenbizian badirudi jostetako gauza, jeusere eztela, zeren disimulatzen eta estaltzen baitu bere burua, baina gero, ondoan eta gerorat ja gorphutzean nausitu denean eta bere burua ezagutzera emaiten duenean, egiaz ezta erraz haren sendatzea eta erremediatzea. Zenbatenez ere lehenbizian baitzen ezagutzeko gaitzago eta erremediatzeko errazago, hanbatenez gero gisa berean egiten da ezagutzeko errazago, ordea sendatzeko gaitzago, zeren ordukotzat erroak eta zainak egin baitituzke, eta hala ordinariozki eritasun harekin hiltzen ohi dira hetikoak, lehenbizitik erremediatzeko erraz zen denboran ezagutu faltaz eta denbora zeino erremedioak eman gabez.

(5) Isid. Etym. lib. 2.

Hau bera gerthatzen zaie hainitz burasori: erremedioa eman ahal dezaketenean etzaie iduritzen arriskurik badela, eta ikhusten dutenean arriskua dela eta bere semea galtzera dohatela, erremediorik ezin kausi dezakete; nahi dut egin dezaten egin ahala, bitartean ordea berandu zaie, zeren haurretikako haztura gaixtoa nausitu baita eta eman baitu bere burua ezagutzera, halatan da beldur izaiteko nekez utziko dutela hartu duten plegua. *Adolescens iuxta viam suam, etiam cum senuerit, non recedet ab ea* (6). Spiritu Sainduak erraiten du nor nola gobernatzen baita gaztean, hala komuntzki egiten ohi dela zahartzean-ere; orduan hartzen duen bidea, plegua eta usantza edukitzen du gerorat-ere, ezta handik higitzen, ez aldaratzen, eta hari datxeko. Halakotz zamaria-ere, gazte deino, hezten da; haragia berri deino gazitzen; zuhaitza ttipi deino birlandatzen: finean, gauza guztiek lehenlizian hartzen dute bere plegua eta, behin hartuz geroz, berant eta nekez uzten dute. *Quo semel est imbuta recens servabit odorem testa diu* (7). Dio Horaziok eltzek berrian hartzen duen usaina edo kutsua edukitzen duela. Hargatik da, beraz, burasoen eginbidea haurrak haurdanik haztura onetara gidatzea eta, baldin ttipito danik hazten balituzte behar den maneran, gero handitzen lirenean onhetsia lukete berthutearen haztura. *Filii tibi sunt, erudi illos et curva illos a pueritia eorum* (8). Salomonek erraiten du: semeak ditutzunean, eskola zatzu haurretik, eduki ttipi direino azpitik eta beldurtasunean, zeren behin adinean aitzinatuz geroz eztitutzu errazkiago manukortuko, eskupe-rako eta ez plegatuko.

Ordea, abisu on eta miragarri hau hunela egin gabez, zer gerthatzen da? Hazi eta handitu direnean, atseginetarik lekhora gaitz eta buruz-gora zaie estudioaren nekhea eta trailla; nahiago dute ibili ohitu bezala jostetan, jokotan eta handik arlotekarian, eta gero gelditzen dira alferkeriaren azturan gogortuak eta jeusetako gai ez tiren bezala, nekheak eta trailla iziturik biziotsu eginak. Halakoez erraiten du Iskiribu Sainduak ere: *Statuet haedos a sinistris* (9). Bitinak bezala direla halakoak eta azkeneko egunean ezkerreko aldean

(6) Prov. 22.

(7) Horat. Epist. 2.

(8) Eccles. 7.

(9) Matth. 25.

Jainkoak ezarriko dituela. Bitina edo ahuntz-umea, gazte deino, on da jateko, samur, uxter eta sasoa da; ordea gero eta gero doha zailduz, gogortuz eta urrinduz: *Aetas ex haedo asperum facit hircum* (10). Adinak bitinatik egiten du akher urrinduna. Hau bera gertatzen da hainitz haur gaztetan-ere: ttipi direino, malto, manukor, eme eta gozo dira, baina, zeren burasoeke bere gutzieren eredura utzi tuzten ibiltzera eta bere nahikunden egitera, adinarekin ethortzen dira muthiritzera, urguillutzera eta errebestera, halako gisaz non hekien baithan ez baita kausitzen bizioaren urthumerik baizen. Halatan erraiten du Job gizon saildu hark: *Ossa eius implebuntur vitis adolescentiae eius, et cum eo in pulvere dormient* (11). Halakoan hezurak betheko dira gaztetasuneko bizioez eta harekin batean lurrean-ere lo-eginen dute, ez tute behin-ere utziko. Zeren Gregorio Sainduak dioen bezala: *Tenent illum pravae consuetudines, quem semel ceperunt, atque quotidie duriores existunt et cum eo in pulvere dormient, quia non nisi cum eius vita finiuntur* (12). Usantza gaitzak eta aztura gaixtoak jarraikitzen ohi dira heriotzeraino eta lurrean barrena sar arteraino, ez tute hararaino uzten eta ez komuntzki han-ere. *Habitus difficile mobilis a subiecto*, zeren haztura gaitz baita erremediatzeko, hala nola baita hektika, zeina (lehen erran dudana bezala) heldu baita berotasun langita bat, denbora luze, eta aphur bana emeki emeki hezurretan barrena sarthuz: hau da erhasun bat sendatzeko gaitza eta, izaitekotz-ere, xoil luzaro erremedioak galdegiten tuena, Zeren, Khrisostomo Sainduak dioen bezala: *Annosa passio medicamento momentaneo non curatur* (13). Arrazadura aspaldikoa edo narrio zaharkitua ezta pontu batetako mirikuntzaz eta behingo bisitaz erremediatzen, eta ez hain fite eta laster osasuna-ere leheneko estatura eta izaiteza bihurtzen. Eta hala haurretikako usantza eta haztura gaixtoa da bizio bat hagitz higuingarria, bat az, zeren den hain gaitza erremediatzeko, eta bertzeaz, zeren berekin baitakarke alferkeria, bizio guztien aitzindaria eta ithurria, eta enorantziaren harkak, Khrisostomo Sainduak dioen bezala: *Omnium vitiorum quasi magistra quaedam atque origo otiositas* (14). Ezta hunc irakasten ez tuten gaixtakeriarik, hau da bizio guztien ama eta hatsapena, eta Spiritu Sainduak-ere hargatik erraiten du Ekklesiastikoaren ahotik: *Multam malitiam docuit otiositas* (15). Hainitz malizia irakatsi duela alferkeriak. Ezta maliziarik ez pentsamendu gaixtorik alferra baithan

(10) Plaut. Epigr. lib. 1.

(11) Iob 20.

(12) Greg. Moral. lib. 15, cap. 15.

(13) Chrisost. 32, tom. 2.

(14) Chrisost. 36, tom. 2.

(15) Eccles. 33.

kausi eztitekenik. Asko da erraitea alferra dela, hartaz edozein-nahi gaixtakeria sinets dezagun, dio Axular zuhurrak.

16

Hau da pozoadura bat pozoin guztien pozoadurak xitzen eta iragaiten tuena, eta bere kutsu madarikatuaz hala gorphutzetan nola arimetan kalte gehiago eragiten duena, eta jentilek-ere handirozki higuin izan dutena. Hargatik dio Platok: *Pestis est mortalibus ignavia* (16). Ezta izurrik, ez eta-ere pozoinik alferkeriak bezanbat kalte egiten duenik. Hau nausitzen dena baithan ezta gauza onik, zeren halakoa-ren gorphutza usteldua eta urrindua baita, eta arima hilla: *Otium sine litteris est vivi hominis sepultura* (17). Senekak erraiten du letra gabeko bizitzea eta jeusik eztakienaren aisia dela gizon biziaren hobia eta thonba. O halakoa hilaren eta ehortzirik dagoenaren pare baita, zeren alferkeriak alferra bizirik dagoela ezartzen baitu ehortzia. Ordea ahal dateke kureltasun bat borthitzagoa eta izigarriagoa nola baita presuna bizirik dagoela ehortzte? Hau da gauza bat den barbarorik salbaienak higuin duena eta naturalezaren lege guztien kontrakoa. Xoilki erran diteke hau dela alferkeriak bere haurrei eta zerbitzariei emaiten derauen emaitza, huzkuia edo primeza: nolako nausia, halako

17

Huni darraiko erromeskeria eta pobrezia, eskean ibiltzea eta bai ohointza-ere. *Pigritia est nutritrix egestatis* (18). Alferkeria da probeziaren unhidea eta haz-ama, dio Senekak. Gauza bera dio halaber Izpiritu Sainduak-ere: *Omnis piger in egestate est* (19). Nagia bethi da behar, eskas eta erromes, zeren esku laxoak eta alferrak probetasuna baitakarke: *Egestatem operata est manus remissa, manus autem fortium divitias parat* (20). Baina esku borthitzak eta trabailariak aberastasunak biltzen tu. *Otiosus Esau amisit primatus benedictionem, quia maluit accipere, quam quaerere* (21). Esau alferrak galdu zuen bere lehentasuna, zeren nahiago izatu zuen hartu, ezen ez bilhatu.

(16) De republ.

(17) Senec. Epist. 28.

(18) De benef.

(19) Prov. 21.

(20) Prov. 10.

(21) Ambros. Epist. ad Vercei.

Beraz, dotor saindu hunen arrozoinaren eredura, badirudi alferkeriak berekin dakarken izurriaren kontrako kontrapozoina eta erhasur pozoatuen erremedioa dela bilhatzea, entseiatzea eta traillaatzea, zeren autor berak dioen bezala: *Soli autem homini, ut rationale, quod accipit exerceat, vitae cursus in labore praescribitur* (22). Jainkoak, gizona alfer etzagoen amoreak-gatik eta errezubitu duen adimendua enplega dezan gatik, eman dio traillua: gizonak bere nekhe-izerdiz ardiesten du behar duen guztia eta hura ezten lekhuana ezta dohakabetasunik baizik. *In omni opere bono erit abundantia, ubi autem verba sunt plurima, ibi frequenter egestas* (23). Trailla onean izanen da frankia franko, baina hitz hainitz den lekhuana maiz da eskasia eta probetasuna. Job saindu hark ere dio: *Homo nascitur ad laborem et avis ad volatum* (24). Gizona sortzen da trailla luko eta hegastina aireko eta hegaldatzeko: hala nola, bada, naturalezaren autorak hegastinari emaiten baitiotza hegalak airatzeko eta hegaldatzeko, manera berean gizonari ere Jainkoak eman diotza adimendua, borondatea eta memoria traillaatzeko. Trailla da zeinaren bidez gizona egiten baita merezimendutsu, hala Jainkoaren aitzinean nola munduarenean. Erraiten ohi da: *Laboribus omnia Dii vendunt*.

Egia handi hau klarki erakusten darokute munduko gauza guztiek, zeinek enplegatzen baitute bere denbora zertako-ere eginak baitira, eta hartan; guztiek baituzte bere enpleguak, zeinek bere graduana, eta hartan denborarik galdu gabe enplegatzen dira eta bere entseiuak egiten tuzte. Hargatik erle ezti egiten traillaatzen direnek, dio Pliniok, traillaatzen ez tiren alferrak eta nagia ezten-kolpeka egozten tuzte bere kofauetarik eta konpainiatik: *Expellunt ab alvearibus pigras*. Eta hala Espiritu Sainduak igortzen gaitu animalia ttipitto batengana, erraiten derokularikan: *Vade ad formicam, o piger, et considera vias eius et disce sapientiam, quae, cum non habeat ducem nec praeceptorem, parat in aestate cibum sibi* (25). Zoaz, nagia, xinhaurria gana eta konsidera zatzu haren bideak eta joan-ethorriak, eta ikhusiko duzu zuk-ere nola behar duzun aitzinerat, ethorkizunean eta bethiere, bizi eta gobernatu:

(22) Ambros. in Praefat. in Levit.

(23) Prov. 14.

(24) Iob 5.

(25) Prov. 6, 6.

erakuslerik eta gidaririk gabe, berak bere buruz biltzen du udan negua-
ren iragaiteko behar duen mantenua eta bazka.

*Gloriam et honorem imperiumque boni
Et ignavi sibi aequè exoptant (26).*

20

Baldin Eskual-hèrriko gaztek ongi har balezate gogoan Espiritu Sainduaren abisu miragarri hau eta ausnar egin balezate erlen eta xinhurrien exenpluen gainean, daritzat, bere gaztetasuneko denbora ongi enplegatutik, entseia litezkela aitzinerat, ethorkinean eta bethiere, zahartasunaren dohatsuki iragaiteko behar lituzketen eginbiden egitera eta bide hartaz esperantza nuke egiatan athera nentzaketela. Halatan behar da trailla eta trailluaren bidez merezitu, ezen ikhus zazu gure Jainko jaunak Adam, lehenbiziko gure aita hura, lurreko parabisuan, plazerez eta atseginez betherikako hartan, ezarri zuelarikan, guztiarekin-ere nola manatu zuen trailla zedila eta begira zezala parabisu hura: *Posuit eum in paradiso voluptatis, ut operaretur et custodiret illum (27).*

21

Ordea erranen duzu, Aita Adamek zuenaz geroztikan behar zuen guztia, zergatik edo zertako traillatuko zentz. Zeren filosofoen arteko errefina baita: *Entia non sunt multiplicanda sine necessitate.* Gauzak eztira multzutu eta berretu behar mengoarik eta premiarik gabe, eta hala badirudi, jeusen behar etzenaz geroz, hazegokela geldirik.

22

Arrozoin hunen gainean Khrisostomo Sainduak ihardesten du ederki: *Nihil boni facere hoc ipsum est malum facere (28).* Ongirik ez egitea bera da gaizki egitea, aski da alfer izaita gaizkin izaiteko, Katonek dioen bezala: *Homines nihil agendo male agere discunt.* Ez jeus egiteaz beraz ikhasten da gaizki egiten, zeren *otiositas est mater nugarum, noverca virtutum (29).* Alfertasuna baita aztura gaixtoa

(26) Sall.

(27) Gen. 2.

(28) Chrisost. 16, 2.

(29) Bernard. lib. de consideratione, cap. 11.

ama eta berthuten ugaz-ama, halatan bizio suerte guztiek laster egiten dute haren gerizara, zeren ama baitute, baina berthuteak eta obra onek ihes, zeren baitakite eztuketela harenganik begitarterik eta ez ongi ethorririk. Halatan, beraz, bat-bedera da obligatu nahiz ttipia, nahiz handia, nahiz probea, nahiz aberatsa, nekhearen eta traillauren onhestera eta besarkatzera, bide hunetaz alferkeriaren latxio eta segada guztiei ihes egiteko, eta bereziki haur gazteak, zeinak enplegu gabez eta traillaatu faltaz errazkiago ethortzen baitira alferkeriaren lausengu higuin eta itxurapenezkoetan erortzera, eta handik bizietsu eta gizon gaixto egitera. Zeren alferkeriak bere bazka gaztetasunean kausitzen baitu; han hazten, gurentzen eta bazkatzen da. Hala nola suaren bazka baita olio, manera berean alferkeriarena da gaztetasuna.

Hargatik, Lazedemoniarrek irabazi zutenean bere frontierako hiri etsai eta mugakide bat, erran zuten Lazedemoniako aitzin-gidariak: *Sublata est pubis nostrae palaestra, non habebunt post hoc quibuscum luctentur adversarios* (30). Egin da gure jende gazteaz, hemendik harac eztute izanen ihardukitzeko paradarik eta ez gathazkatzeko etsairik-ere.

23

Ordea Lazedemoniar hek berek etzuten desegin nahi izatu bertze hiri kontrast bat, bethiere bere kontra eta etsai izan zutena, erraiten zutelarikan hiri hura zela *iuventutis cotem*, gazteriaren zorrotz-harria; zeren gaztek han bere indarrak eta antzea frogatzen, zorrotzen eta alferkeriaren herdoilletik begiratzen baitzuten bere burua. Hunen arauaz ihardetsi zuen Kleomenes Sparziako hark ere, galdegin ziotenean ca zergatik hala bere meneraz gero etzituen bere etsai Arjiboak desegin: *Ut habeamus, qui iuventutem nostram exerceat*. Eztitut desegin, dugun amoreak gatik nork gure jende gaztea zertako den froga dezan. Hargatik, bada, nik-ere obra hau egin nahi izatu dut *iuventutis cotem*, gure gazteriaren zorrotz-harritzat bezala, ustez ezen agian hemen bere indarrak eta antzea frogaturik hainitz fagore eta laguntza munduari emaiten diotzatela eta egun batez, bere traillaun pagua eta errekonpentsa errebitzen duketenean, niri-ere eskerrak emanen darozkidatela.

24

Hauk nituen, ene haur gazte bihotzekoak, zuei erraiteko nituen gauzak. Eta, baldin ene obra hunetan khausi badadi zuen progotxuko gauzarik, gauza bat xoilki galdegiten darotzuet ene errekonpentsatzat,

(30) Plutar. in Apopothegm.

zeina zuen baithan ardietsiko dudala esperantza baitut, jakiteko: nork-ere gutizia izanen baitukezue liburutto hunen ikhasteko, arren lehenik zeuen bihotzetan errezibi detzatzuen orai aiphatzera daramatzadan bi mezu hauk, zeinak gizonaren ongi bizitzeko baitira hagitz progotxosak.

Pura mente colendus Deus (31).

*Hoc quicumque cupis carmen cognoscere lector,
Instrue praeceptis animum, nec discere cesses,
Nam sine doctrina vita est quasi mortis imago.
Commoda multa feres, sin autem spreveris illud,
Non me scriptorem, sed te neglexeris ipse* (32).

Erran nahi du zareten jainkotiar eta estudiora emanak, lehenik galdegiten tutzuelarikan Jainkoaren laguntzak, zeinak gabe nihor ezin heda baititeke zuhurtziako kadirara, zeren zuhurtziaren hatsapena baita Jainkoaren beldurtasuna: *Initium sapientiae timor Domini*. Egiazki, gizonen arteko jakintasuun eta zuhurtziaren ithurri ezin agortuzko hartarik dakharkete bere ethorkia gizonen usaiakotzat, handikan behar da jautsi ontasun guztien lehen hatsapena, zeren handik beretik heldu baitira gauza on eta zuzen guztiak. Halatan nihor ezin diteke dohatsu, non ez tuen hartzen zuhurtziaren bidea, zeren zuhur izaitea baita dohatsutasunaren lehenbiziko partea.

25

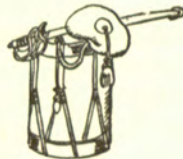
Eta gero huni darraika estudioa: hautaz baliatzen zaretelarikan, ardietsiko tutzue zuen izpirituetako janhari hagitz ezti eta zaphoretuak, bethiereko omena, egiazko loriaren garaitia, errekonpentsa beregainekoa, aberastasun eta ohore franko, loria eta laudorio bereziak. Ezta gauzarik hauk baino nobleagorik, ederragorik ez eta-ere maitagarriagorik. Hauk dira zeruko alosiaren iduria edo imajiña ezagutzera emaiten darokun txirribika edo suntsuna, beti gure fagoratzeko eta laguntzeko prest dagoena. Tutzuen, beraz, maite hala nola zeuen bizia, eztadin izan munduan hain gauza gaitzik edo borthitzik hauk zuen gogoan eta izpirituan iraungi ahal detzakenik, aitzitik haukintzateko amodioa biz zuen bihotzetako diamant preziatua, herioak baizik jusek-ere ezin khien dezaken bezala.

(31) Caton, distich. lib. 1.

(32) Caton. lib. 3, exord.

Ordea, baldin eskolatako harmen bidez nahi baduzue zuen bethiereko omena hedarazi, jakin zazue zuen eginbidea dela estudioan behar bezala enplegatzea, egiazko garaitiaren ardiesteko; errekonpentsa be-rezi bat nahi baduzue ardietsi, letren haziak erain zatzue, zeren estu-dioko arbolatik bilduko baituzue bethiereko omenaren fruitua. Baldin gutizios bazarete loriaz aberasteko, eskoletako urre meatzetan enplega eta travailla zaitetzte, Baldin desiros bazarete ohorearen zelai eder eta zabaletan pasaietan ibiltzera, har zazue estudioaren karrosa. Baldin nihor kausitzen bada zuen artean estimuaren egartsuaz sekeriatua da-goenik, laster egin beza eskolako ithurrira: handik atherako tu egiazko estimuaren usin hondargabeak, chirripa eta hibai usintsuak. Nai duzue laudorioen portura hedatu? Sar zaitetzte autoren untzian edo fragatan. Nahi diozue thiratu zuhurtziaren xedeari? Banda zazue Apoloren ba-lezta. Baldin erreputazino onaren dorrea ezartzera gutiziatzen bazare-te, fintka zatzue liburuetako zimenduak. Baldinetariak errepausuaren eta soseguaren kopetara ikhiteko gogoa baduzue, travailluaren zurubiak hurbil zatzue. Baldin bethiereko aiphamenaren itxura eta figura nahi baduzue pintatu, har zatzue eskoletako koloreak, tintak eta pintzela. Nahi duzue khoroa eder bat? Orrazta zazue izpiritua Minervaren orrazeaz, adatsa izur eta kroskoilla pinta, eta ungentuz gantzu.

Ordea etzaitetzela izi ez flaka, bethi duzuen bihotza on, altxatzen duzuelarikan eta atzartzen zuen adimendua, zareten bethi fermu, han-dik Jainkoaren loriakotzat eta munduaren progotxukotzat jakintasun-en eta dotoren herronkan ezarriak izan zaitzentzat. Eta hau izanen da enetzat ahal dateken errekonpentsarik handiena eta guztien gaine-tik neure bihotzean estimatuko dudana. Jainkoak hala nahi duela.

Bertso urratuak

Ez dezagun poema zeru-zolan ixeki
kaio baten orrua edo txalupa baten gibel borobilla
edozein poema baiño ederrago direnean.

Poetari haurtzaroan diruaren kutizia, gezurrez, kendu zioten
bai zekiten jakin ideia hutsa zein mixerablea den.
Baiña nik diot:

Gure poemaren egia odolarekin ziurtatzen ez badegu
grazirik gabeko pailazoak gerala.

Poetak ez badu bere indarrez
ezaren barrunbea aztertzen,
zein ausartuko da usteldurikako egiak
argitara ematen?
Baiña León Felipe-k dio:

Gizonen seaska ipuiz eragiten dutela...
gizonen negarra ipuiz estaltzen dutela...

Zeiñeri ez zaio laket esatea:
Ni poeta arlote bat naiz, poeta baserritarra;
ta pinpilinpauxaren milla koloreak besterik ez dut ezagutzen
ta nere hiztegiko hitz itsusienak "arrosa" ta "krabeliña" dira.
Baiña nik diot:

Zalduntxoan oiñordea herriarena ez den artean
ez dudala sinestuko zalduntxoan sasi-ipuien.

Gure hiztegitik zenbait hitz doaz,
eta orain ez dira ezer ez bada
memoria desmemoriatu baten oroitzapen gazigeza.
Bainan euskeltzaleak balekitez aberatsegia dela
hizkuntzarik txiroena ere
gure sakelean daramagun istori apurtu hau
kontatzeko!

MIKEL LASA.

“Gaur ideki diet itxasoari ta haizeari leihoa” (1)

Edertasun billuzia zein izugarria den!
Ipar aldera igesik doan itxas-bazterraren linea,
negua maite duten hegazti gris haundien hegada,
Eguzki-begi-haundia ugartearen gainean.

Gizon berriaren paradisua goiz-alba da
ta enegan dagoen aingeru garbi ikaragarriak
birrindu-zorian dauka arratsaldeko jainko-beltza.
Gizon berriaren letaniak kantatzera noa,
milla gauza umillen dizdira izkutuan:
nere ezpaiñetan daramadan basa-krabeliña,
haitz-zuloetan dantzan darabillan ur berdea
ta nere gelako egunaren zazpi argi diferenteak.

Gizon berriaren ailleluya kantatzera noa:
Hainbeste ontzi nere begietako itxasoan,
hainbeste metal-soiñu hurrutitik, karraxiak albotik,
hainbeste burni guratzatu, hain estruktura egokiak,
nere oiñ-azpiko lurra gotortzen ari direnak.
Ta orenen gaiñetik eguzki-begi-haundia
egia agirian ipintzen
munduko i petral orenen gaiñean puntua ipintzen.

Oi egunen batean ausartuko bailtz gizona,
ze indarra, nolako seriotasun ikaragarria bere maitasunean,
gorputz ahuldu hori libertatuko garaiean!
Egun hartan hibai bat eta ispillu bat izanen naiz
eta Adanek gauza guziera izen berri bat
ezarri zien moduan
nik gauza zahar eta aintziñeko hil guziera
izenak kenduko dizkiet,
gauza hutsak, soillak izan ditezten.
Orduan gizonak eta harriak berriro pakeak eginen dituzte
eta laiño gorritua, eguzki hildua,
herdoiaren kolore errebelatua (behin gizonaren esperantza)
hibaiaren kantsazioan islatuko dire
ta nere animaren egonarria ta esperantza izanen dire.

MIKEL LASA.

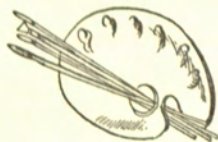
(1) León Felipe.

Arratsaldeko Biozkada

Zelan bukatu edo bigundu
leitekean,
egun ta gabaren bakezko burrukaldia!
Lo egiten dozu orain,
estututen zeustan miña?
Eta berba egizu, biotza:
Zer zan a poztasuna? zer zan a?
Atsekabe ta poztasunak galdu eben bera,
eta lugure biguna emon eutseen.
Eta beti goruntzako abestiaren antzera
sentitzen dot bizi-tza.

MARKUE.

1965-VII-6'an.

LEITZARAN ETA LEITZA

1921 urtean Evaristo Bozas Urrutia'k argitara eman zuen kronika bat, Rodolfo bere semeak euskaraz jarria, beronen artikuluxka batekin, hitz-aurreko gisa.

Madrid'en 1964'ko Uztailean.

Madrid'eko ABC egunkarian, Diego Quiroga Losada Santa. María del Villar'ko markes jaunak idatzitako artikulua bat irakurri dut, joan den maiatzaren 21'ekoa: "El valle de Leizarán y su río" titulua eman dio, Nafarro-Guipuzkoa'ko lurralde hori gaitzat hartuta. Haren irakurtzeak, eta textuari argi ematen dioten photo-irudi ikusgarriek, hamaika oroitzapen gozo ekharri dizkidate burura, nere oroimenaren zirritu ezkutuenetan erdi lo, erdi ezabaturik nituen iduri zoragarriak berpiztuaz, nere haurtzaroko pasadizu eta ibilaldi zoriontsu, pozkor eta ahaztu-eginak berriz ere iratzarriaz. Leitzaran! Plazaolako burdin-bide bihurtu eta aldapatsua! Mendarte basati latz haren zolan barruna doan ur apartsu, garbi eta garden hura Oria ibai nausiruntz zuzentzen da, edo obeki esateko, okertzen da, ertzetako kolore-ugaritasuna axaleko ixpilluan artu eta begi-ninietaraino egotziaz; txokoderrez non-nahi hornitua, harkaitzez jositako basoek mugatua, zubi zaharrez noizpeinka zeiharkatua, amurraingoxoz aberastua; hune-lako tokitan, zabal, ur-gaitz, sakon, ixil eta bare; haruntzagokoetan ur-xirripa, medar, jauzkalari eta kantari, agiriko harri borobillek har-pausu errexak tajututzen dizkiotela... nohizean behin urez haraindiko hegian, trenaren parean, basa-erlategi bat; edo argi-ola bateko tutu lodi luze beltza, goiko tontoretik beheraino amilduaz, trenaren beraren gainetik ere batzutan pasatzen delarik, gizonaren ausartasuna eta ahal-izatea erakutsi nahi ba-ligu bezala...

Eta, horra hor Oloki. Hara orduko, ilhun-nabarraren lehenengo itzalak inguruan ditugu, eta hori, Donostiatik egun argiz abiatuak izanagatik ere. Zortzietan eta ilhuntsu, uda-bete miñean! Gaur egunean ezta holakorik gertatzen, bederatzia jo artean argitsu egoten

Leitza. Klima aldatu ote?... Klima ez, nik uste (agure geihenek baietz uste izan arren); baina aldi hartan etzuten ordularia aurreratzen, gaur egiten den bezala, eta zortziak zortzi, amabiak, amabi izaten ziran, Eguzki jaunarekin ados ibili oi ginan-eta. Argia aienatu, bazter heieri bizitza ta alaitasuna ematen zien argia itzaltzen zenean, astun eta aspergarri xamar egiten zitzaigun bidaiia, haurrai behintzat. Santa Maria del Villar'en markesak zuzen dion bezala, abiatzerakoan gure esku-musuak zuri, bideerdirakoan beltz, ikazkinak antzo. Eta orduan, Leitzarari ibaia eta harana ilhunpetan emeki-emeki murgiltzen zirenez batean handiago egiten zitzaidan nere helburura irixteko grina ta gutizia; ibaiiaz gora, Plazaola iragaina erdietsi behar nuen elburu ta xedea: Leitza! Atsegina zen: han behean, itsasaldeko hiri buruan gelditzen ziren ikastaldiko nekeak eta buruausteak, mai-xuen erriertak eta larderiak; hor goian, mendi irrietsuen arteko zabal-gune hartan, hirixka polita, udarako egoitza ikusgarria, agindu ta irabazitako saria, jolas leku pozgarria, nere bataioherri maitagarria... Leitza!

Bainan, geldi bitez nere orhoit-egoak; eztut nik luma hartu neroren gomuta zahar hauk paperera ekartzeko asmoaz, bestela iduri ballezake ere. Ez nintzake gainera, hortarako gai izango. Ez naiz olerkari, ez hitz-neurtuetan ezta hitz-arruntetan ere. Ume-zaroko amets-irudiak hitzetan mamitzeko, olerkariaren esku trebea behar da; ni ez naiz gauza, nere barruko poesi igeskor eta itxurabakoa itzultzeko. Beude orhoitzapen horiek, beraz, orai dauden lekuan, eta goazen harira.

Gauza bat ekharri dit gogora Quiroga jaunaren idazlanak (eta hau duzu neroren lantxo hunen muina): nere aita zenak argitara emandako kronika bat, makina bat urthe dala (1921 urthean hain zuzen, eta Donostia'ko egunkari batean). ABC'ko idazleak hartutako gai bera hartzen zuen harek ere. Markesaren gaia, Leitzarari da, Leitza hiri bidenabar aiphatzen duela; nere aitarena osteria, Leitza berbera, hiri eta hiritarrak; Plazaola'ko burdin-bidea zeharka ikutuaz. Irakurleak ikusiko duenez, hunen urren doan kronika horrek hiriaren bizimoduak eta gobernu-moldeak ditu ardatz; bizi-modu horien ethorkizuna eta aldakizunak kronik-egilleak iragarten dituelarik, ordea, ardatz hori Leitzarari barruna iragaiten da, Leitzarari baitzen, haren ustez, molde berri horien sarbidea burnibidearen bitartez.

Badirudi —axailetik begiratuta behintzat— Quiroga'ren artikulua nere aitarena baino lehenagokoa dela; turismoaz mintzatzen denean batez ere. Nere aitak kronika hura idatzi zuenean. Plazaola'koa (burdin-bidea erran nahi dut) egin-berria zen eta, harekin batean, Leitzarari rako sarrera idekia zegoen turismoarentzat. Hunentzako erraztasunak eskatzen zituen berak, ez gobernuari, leitzarari baino. Orai, egun

heietarik berrogei ta hiru urthe igarota, gauza bera eskatzen du Santa Maria del Villar'en markesak. Ikus: "Beharrekoa da —dio— toki ba-koitzera hunek behar duen eta hura eramatea: hideak, erregebideak, egoitzak, osasunbidea, ura, elektr-indarra eta mota guzitako komuni-kazioneak". Leitzan ba-zen orotarik egun heietan ere, turismoa era-giteko; leitzarrek gogoa falta ordea!

Eta orai Plazaolakoa ere falta dute. Suntsitu da, bethikotz men-turaz, burdin-bide bihurgunetsua; eta ez omen dute bertze auto-biderik egin hunen hil-ohetik. Nik eztakit zenbat eta nolako ondorengo ekharri othe dizkion Leitzari trenaren jasoteak, ezpaitakit hango berri-berri-rik. Dena dela, aitaren kronika burura ethorri zait eta berriro argi-taratzea egoki litekela iduritu. Oraingo huntan, ordea, euskaraz, eus-kaldunen artean bidezko den bezala.

Euskaldunen artean esan dudan ezkerro, euskalduntasuna ere aipha dezagun. Suntsitu othe da bera ere burdin-bidearen antzera, leitzarren bihotzetan? edo-ta ahuldu ta epeldu? Ba-dakit euskarari eusten diotela egun ere, hori bai; baina... Plazaola'ko trena ere ibiltzen zen egunoro, txiliki-txalaka, ahal-zuen moduan atzeneko urtheetan urrungo esta-ziora heldu ahal izango othe zen, edo helduz gero bertatik abiatu ahal izango othe zen, edo tunelen bateko ilhunpetan konorte gaberik gel-ditu behar izango othe zuen... jakin gabe, Damokles'en ezpata bethi gainean zuela... eta halako batean itzali ziren haren khemen apurrak eta amaitu zen bethirako haren arnas neketsua...

Eztakit; Baina zerbait entzunik nago, leitzarren —edo horien buruzagiren batzuen— euskalduntasuna dala ta eztala; euskararen kalterako bando ezin-sinhetsi bat edo... Egia izanen da nunbait; nik ordea, ezin sinhetsi dut leitzarrek gure hizkuntza zaharra salatu de-zaketenik. Baina nork daki? Baliteke, turismoari zioten lehengo bildur hura funtsezkoa izan zedin, arrazoiezkkoa; hiritarrek gorde nahi zituz-ten pakea ta lasaitasuna galtzeko bildurraz gainez, euren izpiritua ta izaera, euren mintzaera eta euskalduntasuna ere galtzeko bildurra; ustez-eta, atzerriko jendeak ekharri lezaken giro berria, nortasun haren etsaia dela. Denik ere, euskaldun izpiritu zahar jatorra eta au-rerrerapenak elkarren etsai eztirala uste dut eta uste izanen dut nik. Betoz aurrerapenak, betor gaurkotasuna, gure izpiritua axalean ez-baina barru-barrunean irmo ta zindoa baldin bada, eztugu bildurrik izan behar. Eta dena delakoan, ez dezagun turismoa hobendun egin...

Nere aldetik, aita zenaren kronikaren itzuli hau euskararen one-rako egin nahi izan dut. Eta gurasoen oroimenerako. Eta leitzarren atseginerako (bera irakurriko duen leitzarrik baldin bada...) Aitak ere, nik bezala maite zuen Leitza, miresten zuen eta goresten hiri hunen izpiritu "komunista" delakoa. Nork-nahi antzemango du zer esan nahi

zuen hitz horrekin, eta eztu, horren irakurtzean, espantu handirik egingo. Egia garbiri esan, haren lehengo iritzia aldatu behar izandu zuen pixka bat hiria obetoxe ezagutu zuenean; baina —hau ere esan beharra da— laister aski konturatu zen, aldi hartako gizonak zirala harako izpirituairen aldatzaile makhurrak, eta makhurtasun hau, gudu zorigaiztoko baten ondorioa zela, gure lege zaharren galtzeak, eta politika-ta gobernu-molde berriek sorturiko mentalitate arrotz baten fruitu ustela.

Kronika hunen-ondorik, lau-bost kronika gehiago izkiriatu zituen, fruitu horren zenbait ale itsusi argitara atherarik. Nik ordea, hondar kronika hauk Hemerotekako aphaletan lozorroan utzita, lehengo hau baizik ez tut euskaratu nahi izan.

RODOLPHO BOZAS-URRUTIA.

Madrid'en 1964

P. S.—Lerro hauk egin ondoren, Leitza'ren izena entzuten asia naiz, maiztxo, radiotikan, industri-sorkari batek airetara egotzia. Eta sorkari hori Leitza bertan sortua omen da. Mundua Leitza sartzen ote dan ezpadakit ere, Leitza mundura agertu nahiz dabillega, hori bai.

LEITZA

1921 urtean Evaristo Bozas Urrutiak idatzi ta argitaratua

1964 Errolba Bozas-Urrutiak euskeraz ipiñia

Naparroako errixka da Leitza, mendi garai emankorrez inguratua. Euskal-Naparroako beste zenbait erri bezala illunpean bazterturik bizi izandu da luzaroan, Iruñe'ra, Tolosa'ra ta Goizueta'rako bideek lagatzen zizkioten artu-emanak baizik ez zituela.

Donostia'tik Iruñera doan Plazaola'ko burdin-bideak (lau tren neguko egunetan, sei udarakoetan) arrotzen begi arritupean ipiñi digu Leitza. Berorren bidez egin diot nik ere ikustalditxo bat eta dozen-erditxo bat egun geratu naiz bertan, auzokoekin barrukotasun aundian nenbillela, erriaren-artxibuak aztertzen nituela, dena begi, dena galde, guzia jakin naiez. Izan ere, olako errixkak ba-dute —Azorin'ek esan dezala—, zerbait ibilia danarentzat, alako larrutx-usaino bat, ezin azaldu alako zapore zahar goxo-goxoa.

Leitza noizkoa ote dan iñork eztaki. 1227 urtean Baeza'ko gudu-erasoan parte artzen duela diote artxibuko agiriek. 1444 urtean inguru, gipuzkoarrek su ematen diote hiriari, gure "aide nagusi" aiek gudu-zeregifietan ipiñi oi zuten gorrotozko suarekin nunbait.

Gaurko egunean, giputzak ez omen lirake ausartuko hiriari berri ere su ematen; auxe esan nai du-edo, gertaera hura neri kontatzean, Erri-etxeko sekretario-orde ta artxibu-zain De los Arcos jaun napar jatorrak.

—Zergatik ez? —esaten diot nik.

—Gaurko naparrok piñoak geralako...

Artxiboaren ikertzeari jarraitzen diot, artxibu-zainaren begi zorrozean. Ez bide da au —aisa sumatzen dut— albistariez bat ere fio. —Orren gaiztoak al dira? galdetzen diot. —Nik ez dut esaten gaiztoak diranik; etsaitzat baiño adiskidetzat eukitzeko obeak dirala, ori bai... —erantzuten du De los Arcos jaunak.

Izan liteke...

* * *

Leitza'ko auzotegia funtsez komunista da. Eta, bitxiago dena, komunismoari jarraitzen Lenin jaunari berari aurrea artu dio.

Bolchevique-jaurgoa (regimen) ezarri zuten bezin laister, landatarrei (nekazari) lurak eman zizkieten, komunista biur zitezen; eta landatarrak, lur oietaz jabetzen asi ziran aguro asko. Au noski, sistemaz ez-baiña nagusiaz aldatzea baizik ez zen. Orobat gertatu da Soviet-Rusian kapitaldun arrotzeri emandako konzesioneekin. Au da, komunismo-jaurgoa (marxismurik gordiñena al bezin urrutienaraño eta kosta ala kosta ezarritako jaurgoa) kapitalismu arrotzakin alkar bat egin du, "komunismua sustengatzeko bearrekoa dalako" aitzakiz. Jokabide au, zentzuaren kontrakoa da, gaitza gero; ez bakarrik, alkar aditu ezin dezaketen bi klasek (Historiaren uste materialistaren arauz beintzat) alkar aditzea nai duelako, baita, oraingoan eta beren taktika desberdiñak kausa dirala, etsai diran komunista-talde batzuk, len baiño etsaiago, geroago ta asarreago uzten dituelako ere.

Leitzarrek ez omen dute ez Marx'en ez Engels'en libururik irakurri, ez eta Lenin'en saiok ezagutu. Ezta bearrik ere, gobernu-molde egoki bat —Rusia'koa baiño egokiagoa ere esango nuke— berentzat eratzeko. Iñor mindu gabe, iñor zanpatu ta bortxatu gabe finkatua gaiñera. Egia esan, Leitza'ko "komunismo" dalako ori gure lege zaharren izpiritu jatorrenaren ezartze zintzoa besterik ez da, eta berau, berri, komunismorik argitsuenaren muiña baizik ez.

Leitzako zergak (1) irutarikoak dira: Diputazioari ordaintzen zaiona, aragiaren gainekoa ta alkoholarena. Besterik ez. An ezta ezer pagatzen ur-laisterragatik, hiriko diruaz egiña. Ezta ere obra oiek gorde ta zaintzeagatik. Egiteko duten edozein obra, guziekiko diruaz egiten da ("erri-diruk"). Erriko sendagille bakarrak, bi motazko lansari kobratzen ditu: Erriko sendagillea dalakoarena, bata; gaixo guztiak, naiz pobre naiz aberats zaintzeko, bestea. Ezin asma liteke, oni buruz, "komunismo"-aren zentzu zabalagorik. Erri-gaixotegiak, nun-nai arkitzen dira, egia; baiña sendagilleek, diruaren zerean, aparteko klase bat egin oi dute. Leitzan ez; emen, hiriak berak ordaintzen ditu sendagilleek gaixoai egindako ikustaldiak. Hiriak ere, soldauskara doan mutil bakoitzari 500 pesetako eskupekoa ematen dio, kuarteleko bere egonaldien bigungarritzat (2). Soldadu-sari au eskuratu ahal izateko, soldaduak irakurtzen eta ezkiriartzen bear du jakin 500 ptko. emaitz orrek, bidenabar, aurren ikasi-gogoa pixkortzeko ere balio dezake agidanean.

Baserritarrek ere, beren aldetik ba-dituzte bentaja andiak. 4.000 hektarako larreak ditu hiriak ganaduentzat, Bordariek ez dute ezer ordaintzen beren beiak larre oietara bialtzeko. Areago ere: beiak inguru-errietako larretara ba-doaz ere, hiriak berak ordaintzen du egingastua, ez bordariek. Hiriak, erriko diruetatik.

—Ori ezin liteke! oju egiten dute kaletarrek, bordarien kontra. Auek berriz, beren buruen alde mintzitzen ba-dakite. —Ezin liteke-la? Bai bear luke! Guk larreetatik ateratzen dugu proetxua, egia; zuek berriz, urkorrienteetatik, auk ere hiriak pagatzen ditu-eta... kito!

Eta olako eztabaidetan aritu oi dira bordariak eta kaletarrak.

* * *

Episodi guziz polit bat ikusi dut Leitzan: bidezabat (kamiño) zati bat egiteko subasta, edo "kandela", leitzarren ezpainetan. Kontsejuko mai inguruan alkatea, bi errejidore eta Sekretarioa daude. Oien aurren, albientea (3) eta onen aintzinean, lurgaiñean etzinda, beronen makilla, kandelak irauten duen artean zuzentasunaren synboloa bezala. Erriburuak, galderak egiñez geroz, makillaren gainetik albientea pasa-arazten duelarik bukatzen da subasta, kandela.

(1) "Erri-sariak", erriari zor zaiona.

(2) Soldadu-sarie. Gaur ere ematen zaic; 500 pt. ez ordea, 100 pt. baizik.

(3) "Albientea" esaten da Leitzan, beste leku askotan bezala. Ez omen dituzte ezagutzen, ez "amabi" ez "proestu" itzak, erderazko "alguacil" esateko.

Kandelaren baldinkizunak, erdaraz eta euskaraz irakurtzen ditu Sekretarioak. Eta alkateak orduan:

—Iñor enkargatzen da, jaunak?, galde egiten du.

—Ni jabetzen naiz —erantzuten du norbaitek.

Erriburuak gero: —XX enkargatzen da. Iñork meioratzen du, jaunak? —Tantoa dauket —dio beste batek (4).

Berriz ere galdetzen du erriko Lenengoak ea “iñork meioratu nai ote duen”. Bizkitartean albienteak, eskeintzaleeri buruz, iru bider esaten du:

—Pasatuko naiz!...

Irugarrenera iñork “meioratzen” ezpadu, makilla-gaiñetik pasatze-ko agindua ematen du alkateak, eta bestea, seriocki pasatzen da, makilla jasotzen du eta bukatzen da “kandela”. Era ontaz emandako konzesioa bide-bidezko ta lege-legezkoztat joko dute guziek; iñork ere ez dio aitzakirik billatuko. (5)

Zuzentasun zaharra, baina ona.

Zuzentasun komunista...

* * *

Leitza, Plazaola'ko burdin-bideari esker, aginduta bezala egiña agertzen zaigu udaterako, eta sumo oneko turistak atsedean eta puzerako. Bertako mendiak garaiak eta ikusgarriak dira, eta oiek zearkatzen dituzten bidexkak, apur bat obetu ezker, bikaiñak izango lirake txango zoragarriak egiteko. Hiria ixil-ixila da. Auzokoak, langilletsu ta paketsuak. Gabeko amaia jo orduko, lotan egoten dira denak. Ba-dira urberoko iturriak ugari: Giltzuriturri, Txaragorri, Amabi-iturri, San Martin iturri... Itsas-ertzean osasuna alperrik billatzen duten askok, ba-dute ortxe osasun-iturri ederrik. Ur-andiko bi errekek zearkatzen dute hiria. Garbia da au. Aukerakoa, esan deguzun berriz ere, paregabea, turistentzat...

Leitzarrek ba-dakite guzi ori. Ez dute alaz ere deus ere egiten hiriko ateak arrotzei zabaltzeko. Arrotz-usainak ikara enaten die.

—Turismoarendako eder-ederra da hiria —esaten diogu Erritxeko Sekretario Lasarte jaunari—. Alaxen da, erantzuten du berak. Eta zergatik ez duzte zuek turismoa ernarazten, eragiten? —Gogoko ez zaigulako... —Zuk badakizu —ekiten diogu guk— turismoa ondasuna dela; bera dala medio, erri eder biurtuko litzake Leitza...

(4) Tantoa: baldinkizun-paperean lendanez erabakitako kantidade jakia.

(5) Gure egunotan gutxitan erabiltzen da “kandela” mota ori; itz-utsezko subastetan bakarrik.

—Bai, bai, badakigu baiña, ez dugu nai... —Zergatik ez? —Argi ta garbi esango dizut: ongi gaudelako, gauden bezala... kanpotarrak go-
gaikarri zaizkigu, orra!...

Ongi ezagutzen ditu nunbait Antonio Lasarte jaunak (leitzarra da bera) turismoaren zerak, onak eta txarrak. Eta zuzen dago. Ori bezalako erri komunistak ez du arrotzekin bat egiteko bearrrik, ez eta ezertan ere amore ematekorik. Au dela-ta, Leitzako bordariak Plazaolako burdin-bidearen etsai izandu dira, leen eta orain.

Gutziz eroso da trena, bai; baina trena, burdinbidea, revoluzioen bultzagillea da, naaspillari ta barreiatzaillea, aldakizunen etagille ika-ragarria. Eta, hiriko Sekretario prestu orrek, auzoko guziekin batera, nai izan ez arren, Leitzak, napar hiri zahar ezkutuak, bere ateak zabalduko dizkie atzerritarrei, bai bait-dakite auek —kanpotarrek— osasunak eskatzen dieten tokira eta araxe joaten; eta komeni zaielako joango dira Leitzara; eta “chalet”-ak eraikiko dituzte, eta bertako ur-beroez gozatuko dira. Napar-amerikano batzuek, etxe eder edo palazio berri-berriekin, hiriko bekozpe illuna itxuraldatzen asiak ditugu. Leitzako seme batek —On Jose M. Lizarraga amerikano aberatsak— beste zenbait amerikanokin, hiriko oitura zaharra urratu egin du onezkero. Orratx berriztatzearen azia eta asiera. Gizonek eta denborak egingo dute gaiñerakoa...

Galbidean, arriskuan dagoela hiriko izpiritu komunixta zaharra, bere oraingo sosegua, bere zoriona? Bai, damurik! Baiña alaxen da mundua, Lasarte adiskidea. Nik beintzat, onexeri derizkiot damu-garriago: alegia, Leitzak, Leitzat ttipiak, ain ttipi-ttipittoa dalako bere zentzu komunista ori, lurreko beste erri guzietara ezin zabaltzea...

1921.—EVARISTO BOZAS URRUTIA'k
idatzia.—ERROLBA BOZAS-
URRUTIA'k itzulia. 1964.

ADABAKIAK

J. APRAIZ'EN "Omen euskalduna" CERVANTES'ERI.—Milla bederatziraun eta bostgarren urtean (Don Quijote liburua lenengoz argitaratu zaneko iruraun urte betetzean), omenaldi polit bat egin eutson Julian Apraiz arabar euskaltzale aundiak Cervantes'eri. Liburu bat argitaratu eban, Gazteiz'ko Domingo Sar'en moldiztegian (*Omen euskalduna Cervantes-eri donkitua Quijotearen agerraldiko irugarren eunki-urrunean = Homenaje vasco, tributado a Cervantes en el III Centenario de la aparición del Quijote*).

Duvoisin'ek, Zamarripa'k, Mateo Mujika'k, Kirikiño'k, Askazu-bi'k, eta Palazio'k Quijote'tik euskerara itzuli ebezan kapituluak agertzen dira bertan. Baiña gitxik jakingo dabe gaur, liburu orrekin argitaraldi bi egin zirala. Lenengo argitaraldikoak 88 orrialde daukoz, eta Martiaren 13'an amaitu eben inprimatzea. Bigarrena, 125 orrialdekoa da, eta Mayatzaren 27'an amaitua irarkolan. Biak dira neurri berdiñekoak (0,16 × 0,105 m.).

Argitaraldi biok, liburutegi gitxitan gordeko dira gaur. Nik, Gipuzkoa'ko Diputaziñoarenean dagozanak ikusi dodaz, oar au egiteko.

N. A.G.

EUSKALDUNAK MARAÑON'EN "Antonio Pérez" LIBURUAN.—Gregorio Marañon'en *Antonio Pérez* liburu ezagunean (Madrillen, 1947'gn. urtean argitaratua), ainbat euskaldun agertzen dira. Irakurle astirua izan arren, tomo biak irakurri dodaz (ia milla orrialde). Felipe II erregearen denporako gizon askoren artean, euskaldun eta euskal abizeneko pillo batekin aurkitzen gara bertan.

Ona emen batzuk: Aita Agirre-Mateo, Arantegi-Frantzisko, Aita Araoz probintziala, Arbizu-Sebastian sendagillea eta bere alaba Ageda, Ardantza-Esteban, Armendariz-Sebastian, Arostegi-Antonio, Arratiako Juan, Arratiako Gaspar, Arrieta amabia, Buitron-Gil [Butron?], Buitron Mugika-Juan [Butron?], Diego Durangokoa, Etxarria-Pedro, Egia-Nikolas, Eraso-Antonio, Eraso-Juan, Aita Andres Garin, Gaztelu idazlaria, Ibarra-Esteban, Ibarra-Franzisko, Ibarra-Juan, Idiakestarrak (Alonso, Franzisko eta Martin), Irarraga-Diego, Arteagatarrak, Insausti (Escobedo il ebana), Iriarte-Juan, Irizar amabia, Lizarrasa-Domingo, Aldareteko Loyola-Don Gaspar, Luzuriaga, Mentxoka lizenziadua [Mentxaka?], Mendibe-Juan, Mendozatarrak, Migika-Martin, Aita Murga-Franzisko frantziskotarra, Markinako Otxoa Ugarte-Don Lopez, Olalde Vergara-Pedro, Mugikako Ruiz-Pedro, Santistebango Paskual, Ubieta-Juan, Zabala-Juan, Zabala gudariburu...

N. A.G.

JONDONE MIKELEREN IZENA.—Azkenaldi onetan, aspaldian bazterturik egon ziren euskerazko izen propioak, pertsona eta leku-izenak, franko azertuak izan dira, Irigaray, Etxaide eta beste zenbaiti ezkerak.

Ez du inork aipatu, ordea, oker ez banago, gaiñerako Euskal-errietan ain maiz agertzen den *Mikele* edo *Mikel*-en ordez Zuberona'n antzina erabili oi zen izena.

Bi liburu zaharretarik ezagutzen dut, soil-soilki. Lehenbizikoa XVII-garren mendeko otoitz eta eliz-gai bilduma da, A. d'Abbadie'k 1874-ean berriz argitara zuena: *Les prières du prône en basque (dialecte souletin) publiés par Arnold-Francois de Maytie, évêque d'Oloron, en 1676*. Onen 8-10-garren orrialdeetan *Confiteor* otoitza agertzen da, guztiok dakigun santu izen-zerrendarekin:

“Cofessatcen niz ginco poteré oro dianari. Maria bethi Virgina dohaxiari, *iondané gneli Arcangeliari*, iondané Iohané Baptistari, Apostolu saintier iondané Petiri, eta iondané Pauleri, beste saintu orori, eta çouri Aita Espirituala, ceren sobera becatu eguin baitut pensamentuz hitcez, eta obraz: Ene faltaz, ene faltaz, ene falta handiz. Hartacoz othoitcen dut Maria bethi Virgina dohaxia, *iondane gneli Arcangelia*, iondané Iohané Baptista, Apostolu saintiac iondané Petiri, eta iondané Paulé, besté saintiac oro, eta çu Aita espirituala, gincoa othoi deçacien enegatic.”

Arrigarri xamarra ba dirudi ere *Gneli* orrek, ez da utsa, birritan egiña izan bear lukean utsa. Ori erakusten digu XVII-garren mendearen azkenean, 1696-ean, Belapeyre'k argitara zuen *Catechima laburra*-k. Onela baitio otoitz orretan (I, 68 s.):

“Cofessatcen niz Ginco potere oro dianari, Maria bethi Virgina dohaxiari, *iondane Gneli Archangeliari*... Hartacoz othoitcen dut Maria..., *iondane Gneli Arcangelia*...”

Segur da, bada, *Gneli* ori izen ezaguna eta erabilia zela Zuberoa'n, garai aietan. Segur ere dirudi *Gneli* oraingo idazkeran *Neli*, *n̄*-rekin, idatzi eta irakurri bear ko litzakeala. *Mikele* edo antzeko zerbaitetatik *Neli* nondik nora sor ditekean, ordea, ez dago hatere argi, neretzat beintzat. *Txariako*, *Txartin*, *Txerran* eta orien gisakoak bezala, adiskide-etxekoan artean batez ere erabiltzen zen izena bide da, baiña ez dago oriek bezala moldatua eta eratua. Iñork argi geiagorik eta oberik baldin balu puntu onen gainean, gogoz entzungo nuke bere iritzia.

L. M.

MIKELESTORENA'REN BESTE ALE BAT BILBO'N.—Juan Ramon Urkijo'tarrak diñost (1965-VII-15'gk° eskutitzean), berak badaukala Mikelestorena'ren ale bat, Iruñe'ko Rada'ren Etxean egiña. Aurreko orrialdearen fotokopia bat bialtzen dauste: “*CERURA / NAI DUENAC / AR DEZAQUEN / VIDE ERRAZA, / DON JOSEPH MI- / quelestorenac aguer- / tua. /- / BEHAR BEZALA. / Iruñean: Martin Jo- / seph Rada-ren / Echean.*”

Beste ale batzuk be agertuko dirala uste dot. Eta ez litzake arri-zkeoa izango, beste argitaraldi ez ezagutuen bat agertzea be.

Mikelestorena'ren bibliographia jakiteko, ikusi: *Boletín de la Real Sociedad Vascongada de los Amigos del País*, XIX (1963) 361-362 orrialdeak, eta *Vida Vasca*, 1964, 137 orrialdea.

N. A.G.

ITURZAETA OTXANDIO'KOA.—Aita Villasante'k emoten daukuz barri batzuk Iturzaeta abadearen ganean (Ikus. *Historia de la Literatura Vasca*, 280 orr.).

Otxandio'ko abade jaunari eskatu dautsadaz barri batzuk, eta onixek bialdu daustaz (Orue'tar Paulo'ren eskutitza: Otxandio'tik, 1965-VII-20'n): Iturzaeta'tar Andres, 1838-XI-9'an jaio zan, Otxandio'n, goizeko sei ta laurenetan. Iturzaeta'tar Santiago eta Egia'tar Jauna izan ziran bere gurasoak.

Aitaren aldeko aitaia-amamak: Iturzaeta'tar Jorge ta Iturburua-ga'tar Josepa: amaren aldekoak: Egia'tar Joaquin eta Lezeaga'tar Paula. Aita puntako, Iturzaeta'tar Iñazio ("Subteniente de Inválidos de los ejércitos de S.M. Carlos V"), eta amapuntako Zaldibar'tar Maria Paula (Etxanobe Zaldibar arzobispoaren etxeartekoa?). (Otxandio'ko parrokian, jaiotza-partidaetako 9'garren liburuko 151'gn. orriaren atzekaldean dago jaiotza-partida au.)

1912-II-10'n il zan Otxandio'n, irurogei ta amairu urtegaz, Otxandio'ko abade zala, eta 12'an lurperatu eben. Zornotza'ko notarioaren aurrean egin eban testamentua.

N. A.G.

SALIS PINTOREA.—Milla zortziraun eta irurogetairugarren urteko Abenduaren lenengoan jaio zan Jose Salis Camino pintorea. Ez da omenaldirik egin danik entzun urte auetan ertilarri euskaldun onentzako. Santofia'n jaioa ba-zan be, euskalduna izan zan, oso euskalduna. Gogoko egiten jakon euskeraz berba egitea, eta kantatzea be bai: errikoi euskal kanta asko ekizan berak. Irun, Ondarribi ta Oiartzun'go euskeran ekijan ondo, eta ain umore onekoa zan bera ze, iru erri onetako esakunakin ibiltzea gustatzen jakon barregarrikeriak-eta esateko.

Bearno'koa zan bere aita, Laas'koa, etxegiña. Endaia-aldeko Pausu'ko elizea egiten etorri zan Bidaso-ertzetara, eta Beraun jauregiexeko alaba batekin ezkondu zan (Karmen Camino Enparan, euskaldun euskalduna).

Santofia'ko Ixtitute'etxea egiten ebillela, uri onetan jaio zan Jose semea, pintore izango zana. Baiña jaio ta amabost bat egunera, iñude euskaldun bategaz asteko Beraun'era ekarri eben. Irun'go alaba euskaldun batekin ezkondu zan, Eujenia Martinez Iribarren'ekin. Seme bi injiñeruak (Luis eta Manuel) eta alaba bat (Dolores, esmaltegille ta eskultorea, "Luis de Uranzu" idazlearekin ezkondua) euki ebezan.

Entzute aundiko pintorea izan zan bere denporan. Espasa Enziklopedia'n agertzen dira bere bizitzaren barri asko, baiña euskalduna zala esatea bakarrik gura izan dot oar onekin.

N. A.G.

BIZKAITARREN ERDAL-IZENA.—Izen ori dela eta, Bilbao'n, aurtengo garagarrillaren 10-eko *El Correo Español*-en artikulua jakitun bat idatzi du Calle Iturrino jaunak. Bere ustez, gaztelaniaz *vizcaino* eta *bilbaino* esan eta idatzi bear litzake, ez *vizcaino* eta *bilbaino* orain idazten den bezala.

Ori bakarrik nai balu, ni ez nintzaioke kontra asiko. Euskal-errian eta Euskal-erriko inguruetan beintzat esan, berak dion bezala, *vizcaino* eta *bilbaino* esaten da, iru silabatan bana. Eta alderdi oetako izkerak ba du, noski, beste edozeinek adiña pisu eta balio gai orretan. Ez da, bada, bidegabea izkera orren eskubideen izenean eskatzea alda dedin antziñadanik datorren oitura, Real Academia delakoak onartua daukana.

Ori baiño geiago nai du, ordea, Calle Iturrino jaunak. Bere iritiz, *vizcaino* iru silabakoa zen antziña gaztelaniaz, Cervantes'ek, bere liburu nagusiaren *editio princeps*-ean ageri denez, *vizcayno* idazten zuelako. Tirso de Molina, berriz, bertsogilleei zillegi zaizkien geiegizko eskubideez baliatu omen zen, egunoroko izkera *metri causa* aldatuaz, arako neurtitz ezagun aiek egin zituenean :

*El hierro es vizcaíno que os encargo:
corto en palabras, pero en obras largo.*

Zoritxarrez, eta damu dut orrela mintzatu bearra, utsen bat ba da arrazoibide orretan. Uts ori onetan datza: Calle Iturrino jaunak, oartzaka, geientsuenetan gertatzen den bezala, oraingo oiturak aldatu ditu XVI-XVII-garren mendeetara. Beraz, orain *vizcayno* idatzia iru silabatan irakurriko gendukean ezkerro, bestela *vizcaíno* azeno eta guzti idatzi beariko bailitzake, ordukoek ere orrela irakurri bear zuketean.

Usteak, ordea, erdia ustel. Gauza erraza da erakustea —aski baita orretarako garai artako liburuak ikustea, orduan agertu ziren bezalaxe, ez argitaraldi berrietan— *i* eta *y*-ren arteko bereizkuntza ori berria dela, liburu aiek baiño berriagoa, eta beroein lekukotasunak ez duela batere indarrrik auzi onetan: *vizcayno* ala *vizcaino* idazteak ez du erabakitzen itza batera ala bestera, iru ala lau silabatan, esaten eta ebakitzen ote zen.

Bertsoa, itz neurtua, da auzi orretan lekuko bakarra. Tirso bertsoetan mintzatu zen ezkerro eta bere bertsoen silabak neur ditezkean ezkerro, Tirso'k du emen azken itza eta ez Cervantes'ek.

Emen diodana, gaiñera, nekerik' gabe egizta —edo gezurta— diteke. Izan ere, ez dut uste erdal neurtitzetan or bakarrik agertzen denik *vizcaino* itza: zerbait saiatu ezkerro, oker ez banago, dozena pare bat

adibide arkituko genituzke, Cervantes beragan ere bear bada, bai, Nik, Tirso'ren neurtitza eta Cervantes'en prosaren artean, lehenbizikoari ematen diot arrazoi, batere zalantzarik gabe. Baiña, lekuko geiago bil ditezkean ezkeru, bil eta entzun ditzagun aurrenik lekukoak. Jakiña, esan dudan bezala, itz neurtuetan mintzatu diren lekukoak,

L. M.

SORARRAIN EUSKAL-LIBURUZALEAREN IZENA.—Baten baiño geiagotan galdetu dogu zein izan zan Sorarrain'en izena. Iñoz entzun dogu euskalari jakintsu batek idatzi be egin ebala izen au dala-ta, galderak-edo egiten. "G. Sorarrain" ipinten dau bere *Catálogo General de Obras Eúskaras* liburuan.

Iñoz entzun dausat Mitxelena'ri esaten, Genaro zala Sorarrain'en izena, eta gauza jakiña dala ori, *Euskalerría* aldizkariak dakarren irakurgai labur batean ikusten da ori zala bere izena. (Ikus. *Apuntes necrológicos. Don Genaro Sorarrain y Ogarrio*. Tº XXXIX, 1898: Bigarren Sei-illebetekoa, 351'garren orrialdean.)

Tolosarra zan jaiotez, eta jaioterriko alkate izana; diputadu be bai, Kataluñiar batekin ezkondu zan (M.ª Luisa Milas del Bosch) eta Barcelona'n bizi izan zan. 1898'garren urtean ilgo zan, noski.

N. A.G.

HEBBEL, FRIEDRICH.—Friedrich Hebbel olerkaria, 1813'an jaioa Wesselburen'en (Dinamarkako Holstein'en), Viena'n il zan, 1863'an. Bizitza garratza ezagutu eban, olerkari ta drama-idazle beze-la izen aundi bat irabazi aurretik, batez be ikasle izan zan denporan. Hebbel'en omenez Argentina'ko La Plata'ko Unibersidadeak argitaratu dabon liburua, Ilse M. de Brugger'ek bialduta aurkitu dot etxean, neure jaioterri-aldetik egun batzuetan ibili ta gero (etxate aztuko Lizundia ta San Martiñ'ekin Zubiaurretarren etxeari egin geuntson ikus-taldia Garay'n!), eta orduan egin dot "Arratsaldearen biozkada" itzulpena, Rodolfo E. Modern'en español itzulpenaren bidez.

MARKUE.

EUSKERA ETA IBERIKOA.—Guztiok ezagutzen dugu Iruñe'ko ibilbide zabal batean Foruei edo Lege zaharrei eraiki zioten oroikarri ederra. Ari begira egon denak —eta nor ez da ifioiz edo bein ari begira gelditu?— ba daki noski, gaiñera, ba duela alde batean letra iberikoe-tan idatzia dagoen irakurgaia. Beste aldean euskeraz agertzen dena berbera delakoan artzen dugu, naiz antziñako beste idazkera batean ezarria izan, baiña ez dugu geienetan astirik izaten nola idatzia dagoen aztertzeke.

Adiskide nafar batek, ordea, aldatu digu paperera guk gerok beifere aldatu ez dugun irakurgaia. Euskeraz auxe adierazi nai duela dirudi:

Gu euskaldunok beste jaun eztegu Jaungoikoa baizik. Atzeroari ostatua ematen degu onirizero, baño eztegu nai aien uxtarria jasan: daitu ezazute, gure semeak!

Idazkera iberikoa, ordea, ez da orain oroikarri ori egin zenean bezala irakurtzen: oraingo ustez, gaiñera, orain *ongi* irakurtzen da lehen *gaizki* irakurtzen zena, Gómez Moreno jaunari eskerrak, batez ere. Pixkaren bat arrituko lirake, beraz, irakurgai orren egilleak (Aita Fita?) orain irakurriko litzakean bezala irakurria entzungo balute.

Ona emen nola litzakean, gutxi gora-behera. Gogoan eduki bear da, nolana ere, bost letra *ta* edo *da*, *te* edo *de*, *ti* edo *di*, *to* edo *do*, *tu* edo *du* berdin irakur ditezkeala, idazkera orrek ez baititu bereizten, eta beste bost *ca* edo *ga*, *ce* edo *ge*, etc. Emen, bide bati eustearren, lehen saillekoak bakarrik artuko ditugu:

Ciu euscalduncuco biestie boauñ etetieciu boauñciuibecua biaiteico atiteercuari ostiatina ematien taeciñ cuniriteercu bianicu etetieciu nai aien utetiarria boatean ataitiñ ecuacuutie ontao ciure semeaco.

Letraren bat ba da antziñako iberoek berek zein den zuzen-zuzen jakingo ez luketeana. Gaiñera, bi *r* mota erabilli dituzte, enera aldatzean berezi ez ditugunak. Nolanai ere, ba dirudi alde franko dagoela testu batetik bestera.

IZPARRIAK ETA...

Euskaldunon artean bai onerako ta bai txarrerako esamesik asko izan dabe izparriak. Beñolako euskeltzaleek autsak eukiezan euki be, gero, izparriak asmetan, eta ondo ala txarto atonduak ziren ardura barik jaurti eroiezan idazlanetan.

Aldi atako idazle batzuen lanak irakurteko erarik eta egotarririk izan daroadanean irribarre goibelak urten oi daust; eta neu bere mutikotan euren asmuetakoa nintzala gogoraturik, "damu dot jauna" esan daroat euskera maitearen oin odolduetan.

Sabin bera baiño be sabindarragoa nintzatzun, ba, ni neu be orduan, irakurle; ta nundik sortuta ez zelako sustraitik egiñak zirean begitu be egiteke ontzat ar neroiazan, geienak lez, edozelako izparriak, euskaltzale jakintsuak sortuak zireala usterik. Aldi ustetsu areitan etzegoan, ba, gureztat mibisustarrena ta Bilbo'ko euskeldun barri ta erdi barrien amesetako euskera gaiztoa baiño beste taiuzko euskerririk. *Euskera s*-az idaztea baiño etzan bear, orduantxe, areriotzat eta beste aldekotzat etsiteko! Azkue jaunak etzeban Euskelerrria maite, gure eretziz, eta euskelari jakintsu arek etzeban gure artean entzuterik ez abegi onik, arean bere. Gureko txotxolomendi askok, itz utsez barrik, Azkue goragarriak lez egitez maite izan ba-lituez euskerea ta Euskelerrria, beste egoera batez gendukean, egun, geure izkuntzea! Gu geu gogor eta itsuak gintzazan izan be geure xedeetan, eta nok ken guri, orduan, mutiko-biotz kementsu ta sutsuetatik *eusko* eguzkitik etorrela ta *euskera s*-eaz idatzi bear zala ta olako txakur-amesak! Bestelakorik esaten agertu ba-zeitean agertu iñungo iñor, aren zorixarra! Eta irakurri gura bere ez Sabin'en izpiakereaz idatzita etzan irakurgairik; labanegi ta emeege geritxoen. Euskera-kaltezko pekatua zan, ba, gureztat, *Jaungoiko-zale*'ko abadeak-eta idazten ebenez *bestera* idaztea. Mutillak gintzazan, ba, geu, *t* ta *d* txapeldunak, *bokal*-en erdian *j*, *x* eta beste beredin idazkera gaitz erabilten! *H*-rik eta *f*-rik ez orraitño. Gorroto itzela geutsien izki gaixo onei, geureak

etzirala-ta. Baiña geure itzik (Bizkai'korik) aurkietan ezkenduanean, Zuberoa'ko andiko bazterren batean erdi galduta zan itz bakanik artu, ta geure idazkera gogor, ulergaitz eta nabarmenetan maitekiro ezarteko ingerarik ezkenduan izaten, arean.

Gotzon, donoki, txadona, jauña ta bearreko etzirean beste aleun itz gogorrek egin-bear aundiak izaten ebezan, ba, gure euskel-esparruan. Aittetu dodazan itzotarikoak barik euskereak bere-bereak dituanak idatzi ba-egizan idatzi iñok, Euskelerrria'ren kaltezko oben larria egian, eta jakintsutzakoen batek beingoan oles egin egikeon, "ori eztoz olan, aulan baiño", esanik, zuzendu guraz.

Gu geu mutiko zintzo ta gogañariotan bakarrik etzan au, gaitz nahaskor au. Ikasiak-ikasi egindako elizgizonetan be ba-zituan opagaiak. Batzu, barriz, garbikerietan asten zirean sermoien asikeran, eta, gero, azkenerantz, edozein entzulek euskera jatorrez adietan emon ahal egi-kezan itz eta atalik errezenak be erdel-berbaz, barreikarriro. Arrezkero ausi asko egin dabee txakurrak, eta orduko aldean ederto idazten dala nik uste. Azken-urteetan aurrerakuntza aundiak egin bere egin ditu gure elederrak. Geu bere, orduko mutiko buru-bero ta biotz-gartsuak asko zentzundu gara, antza, Ba-degu orain bere beste bazterrik, orduan baiño be kaltegarriagoa, baiña oneik be zentzundu ta erdiratuko direala uste dogu, geu bere oneik baiño sutuago ekin izan geutsan-arren, egin gintzazanez. Bide-bazterretan sastraka ta amillak izan oi dira, ba, ugari, benetako bidea itxita aurrera errez egin ahal izateko, ta azkenerantz guztiak (geienak beintzat) jausten dira, nekatuta, zid-dor barririk ebagi eziñik. Erdikoa dogu izan bere biderik seguruenena, ta aurrera errezen eta egokien egin ahal izaten dana, bazter batera ez bestera larregi jo barik.

Berpizte-aroan dan izkuntzeak bearreko ditu itz barriak be, ta ni neu enago onein aurka ondo sortu ta atonduak, ta bear-bearreko direanean. Askok egin daroenegz geure jatorrak etxakifiez-edo baz-tertu ta ordez erdel-jatorrikoak edo oso erdel-dunak erabiltea be ez deritxat ondo. Ez orixe! Baina ez txarto atondutako barreikarriak bere.

Aintxiña ez dala ddiñostan, idazkiz, neure adiskide on giputz batek, nire olerki ta idazlanak gogo-gogoko ddakozala, baiña oba ei-litzake garbitasunaren buru-berotasunik ezpa-neu, argitasunaren onerako.

Bizkaia'ren biotzean, baso-basoan, ikasia dot nik neuk darabilan euskerea, apurtxurik txukunduta (bai-ta bear be!) Beste lurraldeetako idazleak tertzioko lanak egin izango leukiez euren erriabarrak egin daroan mintzaera zakarrez idatzi ba-legie idatzi.

Guayana'ko basamartuko bakartada itzelean guztizko kaden eta olerkoiak izan oi dira arrats-berak, izpi bageko eguzki aundiak, sar-rerren, urtikaldeko osertzari odolezko margoak ezarri daroatsozanean.

Munduko zarata ta ots gaikoi ta gogaikarriak lorrindu bako ixil betebetea alde guztietan dala, ta mendi ikaragarriak, txontxorrak edoietan dabezala, Izadiak Egille Gurenari dagitson eten bageko otoitz antzo, goian ortzia ta beean lurra ludi onen bestaldekoa dirudi ango bakartasun itzel eta goitarrak. Antxe bai entzuten da ixillaren eresia oskide arrotzenakaz edertuta bigun, olerkoi, goibel-kaden, gozo, tamalgarri, samur eta gogo-laztangarri!

Niñoian exatzetik urten egin natxatsu, irakurle, ta noian, barriro, niarduan arlorra. Ba-da, Izadiaren ikuskizun gogo-asegarri areitako batez (igande illuntzez) amaibako zelai bakartsu areitan buruñurdunak (kaputxiñoak) dabeen etxe-bazterrean (1) bizi zirean Leon'dar senar-emazteekaz gengozan, jaiegun oro izaten gintzazanez, tontor batean, eta ari, Izadiaren urtikaldeko edertasun olerkoi ari, adi gintzazala, arako eguzki-sarrera ezkututsu ak neure barru minbera ta tamalkoia zirkindurik, "auxe arrats-beraren kadena!" esan neutsien neuk dakidan gaztelera mordoilloz. Adi geratu ekidan emakumea. Etzekian, ba, euren izkuntzan, gero, *melankolia*-k zer adirazi eikean. Geurea baiño landuagoa ez da, ba, arean, beste tokietako erri-leuna be.

Erriak darabillan izkereari be elederrera jasoteko, adar gauzeztanak iñausi egin bear ddakoz, ba, onak txertatuz lakatz barriakaz marduldu ta edertu daiten. Nik neuk darabildan euskerea ulertu ez daiketan baserritarrik ez dot uste daitekeanik Bizkaï'ko bazterretan, ez irakurten apurrik oituak direan beste euskelkietako euskeldunen artean be. Dakigun baiño be txartoago idatzi bear ete genduke, ba, oraingo euskeltzale batzuekazkoa izateko? Olakoxerik ez, gero! Garbitasunaren gaifioan errez egin daiteana, beti dago ondo. Erriaren agoz ikasita dakidazan berba asko bazterrera egin bear neukazala, batzuei eder egitearren, eurei iñoz entzun bageko arrotz dakioezalako? Ez dakizanak ikasi begiz, erderazko itsusi ta ezaiñak bere ikasi daroez-da. Euskerea erderaz *aldesten* diarduenak bertanbera itxi ta geure baserrietako erderarik arean ez dakien atso-agure zintzoak euskera-jaboleztat artu nituanezkero, ez dot aurkietan geure izkuntza zaharraz adirazi ezin daitekean esatekorik. Idatzi daiteke, ba, errikoi, errez eta garbi bere. Beste batzuek bere baztertzeke, Kerexeta abade jaun eta olerkari gardena dogu mutilla onetan. Gaitezan, ba, zentzutsu, bazter batera ez bestera larregi egin barik, ganorabakokeriekaz geure berbetearen izakera jatorra lorrindu ez daigun. Besaka dakian idi ta bei-buztarriak zamari txarrak izan oi dira. Gu-pe alkarregaz besaka ba-diardugu ez daikegu atera errez, lupetzatik, geure euskel-burdi zaharra.

(1) *bazter*, *etxe-bazter* = *etxalde*. Basetxea bere inguruekaz.

Neure uste kaxkarrez, aldi onetan gure izkuntzeak daben gaitzik aundienetakoa, euskel-idazlerik geienak, idazten dabecen izkuntzea (euskera) baiño obeto dakiela erdere (prantzerea edo gaztelerea) da. Gure baserriar ezikasi askok bestela esan daroetz idazle askok nahas-tetsu, lorrin eta illun azaltzen dauskuezan idatzatal asko. Bai oxixe! Eta baserrietan erabilli daroaguzan itz asko be ezagutzen ez ditueza-nezkeru, erderaz gitxi dakigunok ulertzen ez doguzan erdel-itz gogor ta alperrekoak idatzi daroetz, sarritan, elederraren ezaingarri.

Gurago doguz ondo atondutako euskel-itz barri naiz zahar bazter-tuak geure idazlanetan aurkitu, erdel-berba gogor eta alperreko itsu-siak baiño. Zain, ba, idazle jakintsuok, olako utsegiteakaz.

Kaletar idazle askok direanik bere uste ez dabeen berba asko era-billi daroaguz, ba, guk geuk, baserriarrok, geure autu ta berbaldietan. Ba-dakizu ala, irakurle maite orrek, guk zelan esan daroagun orain erderaz sarri erabilli oi dan *controlar* aditza? Amesik bere ez, ezta? Ba, erderazko *controlar*-en esangurerako *ertzak artu* naiz *bazterrak artu* esan daroagu guk geuk, "Bazterrak artu dautsadaz soloari". Erein-barri dan arloari *bazterrak artu* ezkeru, trugonaden batek lurra eroan ez dagizan *controlauta* (ertzak artuta) geratzen da. Zeuk atondu, oneaz, *control* (ertzartze) ta abar. *Concepto* adirazeko, barriz, *izango*: "Gaurko munduak galdu egin dau pekatuaren *izangoa*". Luzeegi ezpa-ñiñoake, ez doguzala uste dozuen eta erderarik arean ez dakigunok erabilli daroaguzan beste itz eta esakera bakan asko be pozik ezarriko neukez, baiña olako itz egokien billa asi zeitezien, neikoa da bi aittatzea.

Izparri egokiak bere asko ekandu dira gure artean eta ontzat artu ta erabilgarri doguz, naiz-ta guztien gogoko izan ez. (Amaseiko zaha-rra ei-da guztien gogokoa.) Ezin ibilli geintekez, ba, politikakeriei ohoben (2) eginiik buruaz ormea jotzen. Ez da neke txikia izan be, gero, erriari izparriak sartzea. Itz barri-barriak esaten lotsatu bere egin oi gara, euskeldun utsak, alkarregaz izketan gareanean. Onetan gu baiño ausartagoak izan oi dira euskeldun barriak. Ostera, erri leunak berak berenez asmetan dituan itzak (barri-sunda bako barriak) beingoan edatzen dira, ta guztiok erabilli bere erabilli daroaguz, aurrez, ezetarik ardura ez ingera bagerik. Ez da erri-erria lako jakitunik izan be onelakoetan. Azken-urteotan, lerdia-eta aterateko, baso-bizkar itzelenetara be *kamioiak* joan ahal izateko bideak egin dabez. Bide onei erriak *auto-bideak* deritxie. Euskel-jatorri utsezkoa ez danarren, ederto: Ba-da, *burdi-bide*, edo *burpide* antzean, *auto-bide*. Erderazko *autopista*?

(2) *Ohoben egin* = amorreman. *Oben* edo *oban* = akats, azkenean "azentoa" dabela, ta *oben* (oben egin) asieran (*o-an*) "azentoz" amorreman. Gernika-aldean, beintzat.

Erderazko *cremallera*-ri *sirrin-zarrea* deritxoe gure errian. Edonungo euskeldunei esan egiozue au, itz egoki au, eta baietz ulertu. Eta beste itz asko ta asko aulan. Ona emen gure erri-erriaren zentzun eta burua.

Oneixek dira, ba, kontu zaharrak, irakurle on ori, geure atso-agure zintzoaik esan daroen lez. Eta barreak-barre egin gura dodazenean, gudu aurretiezko bizkaitar euskel-idazle garbikeri-zale ta buru gogorren baten irakurgairik irakurtea lakorik ez. Gogo-gogoko nituan. gero, nik neuk, lehenago! Beste bazterzaleenik ez dot irakurri bere egin gura, barriz, barregurea barik naskea damostie ba-ta. Itzak ez direala, joskereari dagitsoen lorrinkeria kaltegarri be kaltegarri dakio, ba, geure benetako izkera artez, jator, errez eta garbiari.

AURRE-APRAIZ.

SABAI, ala ARNAGA?

“Garia, barriz, sabaian gorde”.

Auxe da Erregen-osteko bosgarren Igandeko Barri Onean irakurri genduan azken-esakuntza edo frasea.

SABAI itz ori dala-ta, eztabaidatxoa sortu da Bizkaia'n; eta idazki batzuk be jaso dodaz. Geienak, garia ez dala sabaian gordeten diraus-te, “kaxan” baiño (“kaxa” ori, erderazko “caja” da).

Gai orrek, lantxo au egiteko bidea zabaldu daust. Emen, ba, lerro batzuk.

* * *

Egia esan, ez da erraz-erraza latiñezko *horreum* —erderazko “hórreo, granero”— gaur euskeraz jartea, gaurko euskaldunak ondo ulertu dagien. Eta neure buru-austetxoak izan nebazan itz ori jarri bear izan nebanean.

Erderazko amabiren bat liburu azertu ondoren, geienak “en mi granero” ekarren (Bover, Torres Amat, Scio, Schüller, Cebiha, Lefèvre); Nacar-Colunga'k (BAC) “en el granero”; Severiano del Páramo'k (BAC) “para mi panera”; SBBC'k “en mi alfóli”. “Hórreo” itza be irakurri dot or-emenka.

Beraz, garauna gordeten eben leku ori, zer zan len —eta orain be bai lurralde askotan, Galizia'n eta Portugal'en, esate baterako—? Etxe-ondoan egoan txabola bat, arrizko lau aberen (pillare) gaiñean jarria. Eta txabola orri, ARNAGA eritzen, erderazko “hórreo, gra-

nero” bete-betea. Auxe dakar Iturritza’k be, 1786’garren urtean idatzi eban “Historia de Vizcaya”-n (62’garren orrialdean, 30’garren lerroan): “Tiene cada hórreo que también se llama ARNAGA...”

Eta ARNAGA orretan, guztietariko arnariak (frutuak) eta garaunak gordeten ziran. Gaur-egunean, egia esan, geroago ta gutxiago ikusten dira arnagok, ez da arnaga barririk egiten-eta; lengoak, barriz, ia geienak lur-jota dagoz. Beraz, ARNAGA itza be galtzen-galtzen joan bear. Mañari’ko errian, orraitño, guztiak dakie *arnaga* zer dan, Aldegoiena deritzan auzoan batez bere. (Bide batez, Mitxelena’tar Luis euskalariari itaun au egiten dautsat: *arnagak* eta *arnariak* zuster bardiña ez ete-dakarre?)

Bizkaia’n, gaiñera —Gernika-aldean, batez bere—, beste berba bat erabilten dabe: GARAI; baita Benaparroa’ko erri batzuetan be, Aezkoa’n e.b. Ona emen GARAI’ri buruz Azkue’k dakarrena: “2.ª (Bc, BN-aezk), granero, hórreo; almacén especial, separado de la casa y edificado sobre cuatro postes.”

Izan be, ARNAGA ta GARAI bat dira.

SABAI itzak, ostera, auxe adierazoten dau: “pajar, techo, terrado, corral”, baita “desván” be (prantzes “grenier = granero”, Azkue’k dakarrenez). Eta azken-toki onetan sarri ikusi dodaz guztietariko arnari ta garaunak. Baita bertan kutxa (arka) landu ederrak be, barruan artoz eta gariz beterik.

Beraz, garaun eta antzekoak kaxan eta kutxan gorde ba’daitekez, zegaitik ez SABAIAAN, bizitoki-gaiñekaldean, oraingo ganbaran, bear danez atondutako sabaian? Geroago, barriz, urte batzuetara, ez dira kaxetan, ez kutxetan, ez sabaietan, ez ganbaretan gordeko, SILO izeneko tokietan baiño.

Izan be, “granero” ta “hórreo” bardin da, edo-ta antzeko-antzekoak; erderazko “siloak” be elburu berbera dabe.

Ona emen, orain, “granero” naiz “hórreo” esateko itzak:

arnaga (B-mañ), *garai* (Bc, BN-aezk), *garautegi* (B), *aletegi* (G), *aletoki* (G), *altegi* (G, Añib), *galtegi* (B), *aizari* (B, G: granero en el molino), *mandio* (G-and), *mandiota* (G, var. de *mandio*), *selaru* (L), *selauru* (BN-its); eta beste askorentzat, baita *sabai* ta *ganbara* be... Eta ain zuzen bere!, gipuzkoarrak olantxe euskeratu dabe oraintsu “garia, berriz, pillatu nere *ganbaran*”. Neu be batzarre aretan egon nintzan, Lekuona zaarragaz. Egia esan, ez neutsan txera onik egin —“ganbara” itzari, difiot—; ez neban, orraitño, guztiz txartzat artu.

Eta, zelan dakarre itz ori oraiñarteko euskal-idazleak? Ikusi:

Iraizoz'ek: *nere sabaian bil zazue*; Aita Onaindia'k: *sartu ondoren neure sabaietan*; Orixe'k: *mandiora sartu*; Olabide'k: *nere mandioan abazkatu*; Arriandiaga'k: *neure aletegijan bildu*; Eguzkitza'k: *batu egizue neure aletegirako*. Eta onekaz, naiko.

Alan ba, zein berba aukeratu ez nekiala —“arnaga” itz jatorra, ulertzeko gaitz izango zala-ta, “garai” be or-orrenbatekoa—, nire *Jesukristo'ren Barri Ona* liburuan “nire aletegian gorde” jarri neban (104'garren orri.).

Baiña *Eguneroko Meza* liburua egitean, *aletegi* gipuzkeraz zan ezker, *garautegi* jarteko nengoan: itz ori gutxik erabilliarren, guztiak ulertuko ebela-ta. Alan be, azken-orduan, Aita Onaindia'ri ta A. Iraizoz'i jarraitzearren, SABAI jarri neban, ARNAGA naiz GARAI naiz GARAUTEGI jarri bearrean.

Beste toki baten, orraitño, *garautegi* itza erabili neban (374'garren orrialdean, 35'garren lerroan): *Orra, goiko egaztiak: ez dabe ereiten, ez batsen, ez garautegietan sartsen*.

Beraz, erderazko “hórreo, granero” esateko, bizkaierazko itzik jatorrenak, ARNAGA ta GARAI; gero, GARAUTEGI, SABAI, ta erderazko zusterra dakarren GANBARA.

KEREXETA.

ZIGOR

Izen gogor au, beste era batera aditzen oitu bearra izango dugu laister. Ez ordea, zema ta jipoi bildurra bezela, gure adimen osoa, ta begi ta belarrien gozagarri baizik, Aurrerantzean ZIGOR itza askotan ikusi ta entzungo dugu izen ontaz bataiatu bait-dute, oraintsu-orain, Euskal-Opera berri bat. ZIGOR izen latzak, Musika ta Antzertiaren jantziaz bigun eta eder, gozoro kilimakatuko ditu gure zentzu guziak. ZIGOR da, Campion argidotarrak Naparroa'ko Santxo Garzes Erregearen historiatic ateratako dramakizun gaia. Zinkunegi J. jaunak gai ortatik euskeraz, opera baterako laburpena tajutu zuan. Eta lan-txo au Bilbo'n dagon Opera-zale lagun-arteak onetsi ta saristatu zuan, gerora Franzisko Escudero maisu ospetsuak musikan jarri zezan.

Musika-dofiu ta eresiak bear bezela bururatzeko Opera-gai hoi orraztu bearra zeukan; eta nai ta naiezkoa zuan elkar-izketak borobildu, itz neurtuetan jarri, agerraldiak banatu ta azkenik, gertakari guziak ondo josi ta ontzea.

Iñork ez zezakean onelako pitxi-lan fiñik egin, itz-neurtuetan be-rezia dugun D. Manuel Lekuona'k bezain egoki. Eta onela gertatu da zorionez. Irakurri besterik ez dezute Zarautz'ko "Kuliska Sorta"-n argitaratua duan ZIGOR liburutxoa euskeraz ta erderaz itzulia. Li-lurua ezagutzen dugun guziok gai eder eta indartsu hori teatro jan-tzian eta eresiaren, dantza ta musikaren giroan ikusi ta entzuteko irri-kitzen gaude. Ez da gauza erreza izango, gaitza baizik. Eta gaitza ez ezen, diru txautze ta neke aundia eskatzen duan eginkizuna.

Baiñan asmo eder eta goitar hori ez dago bazterrean utzia. Ez. Bilbo'ko euskal-opera zaleak eten gabe ari dira lanean; zer-nola ta xehetasun guziak gertu ta lotzen doaz eta eragozpenak menderatzen.

Lenago ere bilbotarrok *Mirentxu*, *Mendi-Mendiyan* eta *Amaya* eratu zituztelarik aundikiro, esku-zabal eta sutsu jokatu zuten eta

oraingoan ere, uste osoan gaude ez dirala atzean geldituko. Guridi ta Usandizaga'ren operak ospe aundia eman zioten Euskal-Erriari. Madrid, Barcelona, Buenos Aires, Praga eta beste munduko iri nagusi askotan gure kulturaren omen eta izen ona edatu zuten. Oraingoan ere, itxaro dezakegu elburura iritxiko dirala. Eta mugonez, aurtan, bear bada, ZIGOR apain, dirdaitu ta ozen, agertuko dala plazara, Euskal Operararen antzez-lekura, Prantzisko Escudero musikolari goitarrak bizpairu urteko lana artu du ZIGOR'entzako musika jantzi berezia egiten. Donostia'ko Conservatorio'ko buru dan Escudero maisua ezaguna da ta ez dugu nor dan esan bearrik. Eresi sortzaille, harmoni-zale ta musikari trebe bezela oso goiko mallan jarria dago. Euskal-Errian ez ezik España'n eta Europa'n gallenen artean izendatzen dute. Asko ikasia gaztetan, ordaiñez sari asko irabazi ta txalo ugariak entzuna da nun-nai bere musika-lanak dirala-ta. Banaka batzuek aita ditzagun: "Quatuor" (cuerda), piano ta orkestarako "Concierto Vasco", "Illeta", oratorioa, "Aranzazu" eta "Loyola" poema sinfonikoak, mezak, abar eta abar. Euskal Opera bat musikatzeko gogo bizia zeukan Escudero'k eta Bilbo'ko opera-zaleok ZIGOR eskeiñi ziotenean gogotik jardun zan eta gogor ekin zion lanari. Orkesta-lan luzeaz gañera puska asko ditu operak abeslari-talde, abeslari bakar, bikote, irukote ta dantzarietzako. Lau ekintza oso ta eragikorrak bere musika ta eresiaen inspirazioaz estali ditu, guziak goi-arnas aundi ta musika jakituriaz ondo neurtu ta ornituak.

Naparroa'ri errege bat arkitu naiean diarduten Zunbeltz, Urdaspal, Urko buruzagia... Lore'ren maite miña, Leyre ta Aibar'ko nagusien jardunak, Normandarrak dirala, euskaldunak urrengo, guzientzat ba'dizu aukera:

Normandar arrotzak diotenean:

*Ekaitzaren seme gera
Thor degu aita,*

gure menditarrak arrotz zapaltzailleai erantzuten die:

*Bizi gaitezen garbi beti eta indardun.
Gaudela orain eta beti euskaldun.*

Berebiziko garrantzia Opera batean ballet eta dantzaldiak dizute. Eta ain zuzen puska oietan leiatu da geienik Eskudero maisua. Zenbat buru-auste, zenbat orduko lana artu duan artekoak bakarrik dakite-jakin. ZIGOR bukaturik dagola esan genezake. Osaturik ditu puska

guziak. Paper guziak garbi aldatu ta atereak. Ez da falta kantatu bear duten artistak aukera ta bakoitza bere arloak ikasiaz eta saiaketak egin ondoren estrañeko aldiz ematea.

Noiz izango ote egun pozgarri hori...? Laister...?

* * *

Azkenik, berri atsegingarriak datozkigu Bilbo'tik eta gure irakurleai jakin arazi nai dizkiegu.

Bai! Aurten, Jauna lagun, aurtengo udaran A.B.A.O. lagun arte bizkorrak entzun araziko du, lenengo aldiz, jendearen aurrean ZIGOR Bilbo'ko Orkesta Filarmonika aundiak puska bikañenak jotzen ditularik. Erabat ballet ta dantzaldiak azalduko dira. Eta konzierto-jaialdi dalako hori magnetofonoan artuko dute gerorako lekukotzat geldi dedin.

Ez da au bakarrik. Ba dugu geiago oraindik! Aurten, ain zuzen, R. S. V. de Amigos del Pais sortu zan berreungarren urtebetzea dala-ta, ZIGOR opera osoa aundikiro antzeztu, abestu, dantzatu ta agertuko da Urrilla aldera, ots!, aurtengo larrazkenean.

Garaipen aundia, bete-betea lortuko duana uste osoan gaude ta Bilbo'tik Donostia'ra aurten bertan urtearen azkenerako ekarriko digutela emen ere txaloak jo ta lankide guziaz: musikalari, abeslari, dantzari, poeta ta teatrogille, orok bat! gure arrerarik beroena eman dezaiegun.

IBALAN.

IRU ALABENA

Beñ andra batek euki ebasan iru alaba, da gaste batek pretendidu eban bat berentzako iseteko, da ipiñi ebien egune nesken etxera etorteko, da amak ipiñi ebasan irurek goruetan, baya esautsien iñok be barbarik es eiteko, selan sien tartamudak.

Etorri san mutill gaste maju-ori, da amak esautsen: "*Irurotatik bat eskojiduysu*", da neskatillok b'ebisen goruetan; da, onetan, diño, txikiyenak: "*Eene, tirlit ariye*", da bigarrenak diñutso: "*Itiliton*", da irugarrenak diño: "*Ili amak etaune itilik oteko baya i etin itiliton*".

Da gastela-mutillek diño bere artean: "*Ankak, setako sarie?*". da ofiestue baño ariñau eskapau eban etxera, bakarrik.

E. ALZOLA LIZUNDIA.

RADAMES

Radames'en aita, "Badile" izengoiti zuen pertzegillea zan. Ernani Gniffa zan onen egiazko izena. Pamili operazale bat, ikusten danez (1).

Belarri bikain baten jabea zan Badile. Eta baxoerdi batzuk kolko ratu ondoren, boz sendo biribil atsengigarri batez kantatu oi zuen.

Egun batez, Badile'ren seme Radames sei urtetsukoa zalarik, bere aitak koruan sartzea nai zuela ta, Don Camilo'gana eraman zuen. Sosik bat ere ez zenduen aren truk emango! Don Camilo'k boza probatu zion, eta: —Organuko auspoari eragiteko jarri nezake, geien dala.— erabaki zuen gero. Mutillaren boza izan ere, kaskarra zan, garratza, arri printzatu bat bezin zorrotza. Boza ba-dauka euki —erantzun zuen Badile'k, semea dut-eta. Ez dauka egiña oraindik; eldu bearra da, orra. Badile'ri ezetz esatea, berebiziko naigabea ematea izango zan. "Saia gaitezen..." esan zuen D. Camilo'k, hasperenka. Eta saiatu egin zan, ongi saiatu ere! Baiña bi urteren buruan, iñoiz baiño kaskarrago zegoan boza, garratzago ta auskorrago. Mutilla alaere, bular sendo baten jabe zan, alkandora urratzeko diñakoa; eta auspo zabal artatik alako kirrinka irteten entzuteak, nornai bere onetik aterako zuen!

Bere onetik irten zan azkenean D. Camilo ere; eta egun batean, organutik jeikita, tonelada erdiko ostiko bat ezarri zion Radames'i, piku-azal baten antzera paretean itsasita utzi zuena.

Kantu-gauzetan, noizpait ere, ostiko batek iru urteko "vokalizoak" baiño geiago egiten ba-daki. Eta ala, korura itzulita aboa zabaldu zue-nean Radames'ek, La Scala'tik zuzen-zuzen etorria zirudien boz arri-garri bat atera zuen itzetik-ortzera. Baiñan zer diot! Parma'ko Reggio'tik arakoa... (2).

(1) "Radames" da Verdi'ren "Aida" operako tenoraren izena; "Ernani" berriz, Verdi'ren beste opera batena

(2) Parma'ko Teatro Reggio'ko entzuleak, La Scala'koak baino kontentagaitzago omen dira...

Entzun zioten-guziek esan zuten ao batez, lastimagarri ta lotsagarri izango zala mutil hura eskolatu gaberik uztea.

Olakoxeak izaten dituzu erri koskorretako jendeak. Alako bat goseak iltzen ere ikusi ta ere, arren, ez dio inork kasurik egingo, atsegin ez zaielako ta beste gabe. Orrako bat berriz atsegin dute eta kantua ikasi-azteko dirua ere billatuko diote. Batzuen-batzuek bada, mutilla irira bidaltzeko dirua lortu aal izan zuten. Ez noski, jauntxo-gisa bizi zedin, ez, olakorik ezpaizion gure arteko infortxori ere buruak emango. Bai ordea kantu-leziorak ordaintzeko lain. Gaiñerako bearrretarako, Radames'ek berak moldatu bear zuen, naiz mandatuak egiñaz, naiz egurra zerratuaz, eta abar. Semea ikustera joaten zan irira noizean bein Badile, eta berriak ekartzen zituan: —Ez dijoa gaizki, ba-dijoa aurrera.

Gerra piztu zan gero, bere naasmendu guziakin. Naasi zan Radames ere, batek daki nundik nora. Dana amaitu ondoren agertu zan errian. Aldi artan Peppone (3) zuten alkate, eta Don Camilo'k esan zionean Radames'en egiteko hura bururaino eraman bear zutela. Peppone'k bear ainbat diru bildu eta gaztetxo berealaxe biali zuen irira.

Urteak joan urteak etorri, ara Radames errian, berriz ere: —“Aida”-n kantatu bear dudala diote— esan zuen.

Egun aietan, politika zala ta ez zala, gauzak oker zeuden errian. Makil-usaia zerion aireari. Baiña alako albistea entzunik, onezkoak egin zituzten. Peppone'k kontsejura ots egin zion. Antxen zegoen Don Camilo bera ere.

Diru-kontua erabilli zuten lenengo.

—Erriaren ohoreari begira bear diogu —azaldu zuen Peppone'k—. Radames ezin aurkeztu da zarpailtsu ta arlote iriko txoriburu oien aurrean. —Eta —Ori duk, ori!—: batzarrekoek.

Baldin —jarraitu zuen Peppone'k— dirudun zerriki oiengana joan da txanponak atera lezaizkiekenik inor balego, nere gain artuko nuketik, proletarien alderdia astintzea...

Don Camilo'k “enbido” hura berari zuzendua zijoala igarri zuen, eta —Balegoke egon—: erantzun zuen.

Radames'ek bere bear guzien kontu xe-xea eman zuen gero, eta aitzaki gabea iruditu zitzairen. —Ezta emen gero —erantsi zuen Peppone'k arro-arro— alderdikierarik, ezta korrupziñorik ere. Erriaren beste garaipen gurenda benetako bat dugu auxe!

Don Camilo'k Radames'gana biurturik: —Zer izenekin agertuko aiz? —Zer izenekin? —oju egin zuen Peppone'k— Berarenakin, ja-

(3) Peppone, erri artako komunisten buruzagia zan. D. Camiloren etsaia politikako arazoetan, funtsez maite ba zuen ere.

kiña! Berorrenakin agertzea nai luke ala? —Don Camilo ez zan berotu. —Radames Gniffa ez duk iñola ere, kartel batean inprimatu liteken izena. Zorigaiztoeneko izena duk ori, par-eragiten du-eta. Badilek orduan: —Nik irurogei ta bots urtean eramán dut Ernani Gniffa nere izen au, iñori ere par-eragin gabe! —Bai, baiña zu ez zera tenor bat, pertzegille bat baizik. Emen iñork ez du kasorik egiten; operamurduan bai. Izen errexak nai ditu jendeak, guzien ezpáinetan ibiltzeko izen goxo-xamurrak... —Ergelkeriak! egin zuen Peppone'k garaxika —Andimandien zozokeriak! — Don Camilo'k begiratu bat zuzendu zion: —Baldin Giuseppe Verdi, Giuseppe Verdi deitu bearrean, Radames Gniffa deitu izan balitz, berdín izango zala uste al duzu? —Argumentu onek Peppone'ri zimiko egiten ziola oarturik, are geiago estutu zuen Don Camilo'k: —Eta Baldin Joseph Stalin —jarraitu zuen— Joseph Stalin ez-baiña Serapio Bergnocloni deitu izan balitz, gauza bera izango al zan? —Pentsa! esan zuen Peppone'k purrustada batez— Stalin, Bergnocloni izendatua! Uutikan!!!

Gau beranduarde aritu ziran batzarrekoak, buru-belarri. Azkenik “Franco Santalba” izen-ordea ontzat artu zuten. Radames'ek, sorbaldak goraturik —Nere alde egin dezazutena, ongi da— esan zien.

* * *

Eldu zan egun aundia, Goizean, batzar-gizonak plazan batu ziran, iriko egunkari eldu-berria irakurtzeko. Radames'en argazkia ikusi zuten bertan, irakurgai onekin: “Franco Santalba, tenore”. Irira joatea erabaki zuten, merezi zuen eta. —Goiz xamar abiatu bear dugu, sarrerek billatuko ba-ditugu. “Dodge”-n sartuko gera guziok, Lauetan ementxe, ba. —Apaiza, ezin etorriko bada-ere, jakitun ipiñi bear dugu, esan zuen norbaitek. —Apaizak bost ajola neri —Peppone'k erantzun. Joan ziran alarik ere, apaiztegira. Goibel tristerik arkitu zuten D. Camilo. —Ezin nijoake, badakizute. Apaiz bat ezin joan liteke ori bezalako teatro-funtziñoetara. Atsekabe dut. Zeurok kontaktuko didazute gero. —Mandatariak aienatu bezin laister, Don Camilo Gurutzeko Kristoagana joan zan, oi bezala, barrukoa lasaitu naiean. —Naigabe dut joan eziña —esan zuen suspirioka— Radames, asko edo gutxi, guzien seme dugu nolabait. Beste aldetik ordea, eginbearra beti eginbear. Emen dut lekua, ta ez teatroetako arinkeria ta mundukeria oien artean... —Zuzen diok, Don Camilo —erantzun zion Kristoak— uko txikiak dituk oiek, biotz lasai batez egin bear diraneta-koak. —Bai, uko txikiak, zentzu absolutuan artuta; aundiak berriz, kasu berezi ontan... Berarizko kasua auxe, beñolako kasua! Dana dala, eta sakrifizio bat eskatzen didan ukoa dalako, ain zuten, biotz

bare batez egin bear dut... Eta zinkuriñik gabe, zinkuriñak gutxitzen bait-dute sakrifizioaren balioa... Areago oraindik: baldin uko batek arrangura sortu-azten badu, esan diteke sakrifizioak ezer balio ez duela... —Jakina —baieztatu zuen Kristoak.

Don Camilo jira ta bira asi zan eliza bakartian. —Boza ere, nero-nek atera nion, boza —azaldu zuen aldare nagusi-aurrean geraturik —arrabeteko mutikoa baizik ez zanean... kantatu ez, kirrinka egiten zuen, morroil erdoitu bat zirudiela. Eta gaur, Teatro Reggio'n Aida kantatzen du! Radames'ek Aida kantatu... eta nik ezin bera aditu!! Neke aundiko ukoa berau, alafede!... eta, alare, bare-bare daukat biotza... bai... —Alaxe duk —susmurtu zuen Gurutzekoak irri goxo batez.

* * *

“Ollategi”-ko aurre-lekuetan exerita, Peppone eta lagunak zai zeuden, buruak irakiten, Aspalditxotik zeuden bertan, ollategiko exer-lekuak ezpaitira txartel-bidez irabazten, burruka-bidez baizik. “Aida” kantatzen dutenetan berriz, bete-betea dagoela esatea ez da ezer esatea. Hura gizonezkoa! Ala ta guztiz, oiala altxa-aurretxoan, brusa berdedun gizakote bat, giza-itxaso artan igerika bezala, aurreneko erreskadaraño eldu aal izan zan, Peppone zegoen lekuraño bertaraño. Onek, ezagutzen zuelako edo, lekua egin zion bere alboan, eta gizaundia exeri egin zan.

—Baldin Radames bildur ba-da, bereak egin du —esan zuen Peppone'k aopean —jende onek ez du kupidarik eta—. Izan dezagula uste on —egin zuen erraldoiak.

Radames gizajoa ostera, bildurrak jota dar-dar agertu zan, eta dar-dar bildurrak jota asi ta jarraitu zuen bere “Radames” kantatzen (4).

—Txistu jotzen ba diote, il egingo dut norbait —esan zion Peppone'k gizatoari. Onek, trankil gelditzeko keiñua egin zion. Etzioten ordea txisturik jo. Errukitu egin ziran beratzaz, eta parraren aldetik artu. Aktuaren azkenetan, gauzak okertu ziran; Radames'en bildurra, izialdura biurtu zan, eta “ollar” ikaragarri bat bota zuen. Paradisuan orduko orru-marruak! Teloia ere malmetitatu zan... Peppone'k ortzak estutu zituen, eta bere taldea lagun zuela, inguruan sarraskiren bat egiteko gertu zegoen. Baiñan gizakoteak garrondotik eldu ta kanpora eramane zuen. Teatro-ondoan ibilli ziran, batetik bestera, paseatuz. Eta beste marru bat entzun zutenean, Radames'ek beste ollar bat bota zuela igarri zuten. Piska bat geroago, “Martxa triunfal”-aren turutak jen-

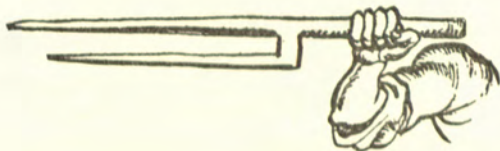
(4) Ikus lenengo oarra.

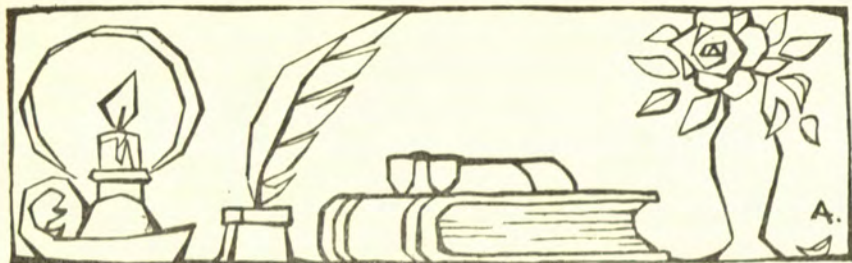
dea baretu-azi zuten. Irugarren aktua asi baiño lentxeago, gizon andiak besteari —Goazemak— esan zion, eta eszenario aldera zuzendu ziran. Ez zieten sartzen utzi nai; baiña, “panzer” baten indarrez oldartzen ziran bi basajaun aien kontra, ez zegoen zer egiterik. Radames gaixoa ikusi zuten bertantxe, erdi illik; ikara gorriak artutako Radames bat, eszenariora irugarren aldiz bultzatua izateko zai... Bi gizon oien aurrean arkitu zanean, ao zabalik geratu zan. Orduan, blusa berdedunak, aren atzean jarrita, berebiziko ostiko bat, Franco Santalba'ren ez-baiña Caruso'ren beraren diñako ostiko galanta ezarri zion atzeko aldean... Erdi egaka sartu zan Radames ager-lekuan! Baiña ez zan lengo Radames, beste bat ematen zuen, zearo aldatua agertu baitzan! Eta, “Ohorea galdurik nago” (5) arako zati hura kantatu zuenean, teatro guztiak lurjotzen zuen txaloen-txaloz...

Eta orduan ollategian, erraldoiak, garailari baten arpegia erakutsirik, bere ondoan pozez eroturik, orruka eta irrintzika zegoen Peppone'ri, onela esaten zion: —Kantariak ezagutu egin bear dituk gero, ezagutu! —Bai Don... —erantzutera zijoakion Peppone; baiñan bestearen begiratu batek itza moztu zion.

R. BOZAS-URRUTIA'tarrak
euskeraz ipini du,
GIOVANNI GUARESCHI'ren
*Don Camilo e il suo greg-
ge-tik.*

(5) “Io son disonorato”.

LIBURVAK

YON ETXAIDE-ITHARTE. *Gorrotoa lege (Oinaz-Ganboatarren guduetan girotutako eleberria)*. Itxaropena Argitaldaria. Zarautz, 1964.

Leku berezia du aspaldian Jon Etxaideko'k euskal-idazleen artean, edozeiñek ikus dezakean bezala. Euskeraz egungo egunean iñork gutxi bezala dakielako eta jakite ori, jakite utsa ez ezik, mintzatzen jakitea delako. Gazteegia dugu, zorionez, irakasle eta gidari izendatzeko: merezi, ordea, ongi merezia du olakoaren izena eta omena. Zalantzaldi onetan —zorioneko zalantzaldia, alare, bide obeen billa gabiltzalako—, ainbeste eta ainbeste aztamuka ari geran bitartean, bera lasai doa bere bidetik, bere-berea duen aspaldiko izkera ura gero eta sendoago eta trinkoago eta, alaz ere, biguñago eta malguago agertzen duelarik.

Norbaitek esango du, bear bada, trinkoegi eta bidenabar gogorregi arkitzen duela an-emenka, Gogoan eduki bear luke, ordea, alako ark eziñezkoa dela izkuntza idazle-izlariet lantzea era berean lantzen ez badituzte irakurleek beren buruak. Ba dakit, noski, nekez ikasiko dituela irakurleak “irakurletasunak” eskatzen dizkion zerak —letraduna baldin bada, euskeraz letradunentzat egiten direnak irakurtzeko bear dituenak, erderazkoak irakurtzen dituen eran—, iñork irakasten ez badizkio. Alaz guztiz ere, irakurle-gai bakoitza errugabe agertzen baldin bada ere, banan-banan artu ezkerro, ez da orrenbestez esau euskal-irakurleok erabat errudun —eta errudun larri, gaiñera— ez geranik. Nolanai ere, irakurgairen bat zailtzat jotzen dugunean, esan

bear genduke ere norentzat den zail, gure ustean. Gerta baititeke, eta maiz gertatzen baita, zailtasun orren ogena idazlearena ez izatea. Eta ez da idazlearena izango euskera argi eta garbian mintzatzen baldin bada, emen Etxaide bezala, naiz euskera argi eta garbi ori, emen lezala berriz ere, aberatsa eta oi baiño ugariagoa izan.

Izkuntzaz kanpora ere, Etxaide'ren lanak berebizikoak eta bere-gaiñekoak izaten dira, oraingo onen antzera. Euskaltzaindiak Agirre-sariaz 1962-an saritu zuen idazlan au, esaterako, ia 400 orrialdeko eleberri historiko mardula da, Bera historiolaria ez delarik, Campion artu du eredu eta, onen antzera, aztertu ditu Erdi-Aroaren azken-aldeko itxillu eta katazka larrietan aztertu bear zirenak. Goragarria da, batez ere, garai artako euskal-giroa —erdal-paperen bitartez gure-gana den giroa— berpizteko egin dituen ahalegiñak. Or daude, diodanaren lekuko, orrenbeste kanta zahar, orrenbeste toki- eta pertson-izen, bestetan ez bezala euskal-jantzian agertzen direnak.

Campion'ek, ordea, Nafarroa'z mintzatzen zelarik, ba zuen eskuarte-an Etxaide'k arkitu ez duen tresnarik. Dokumentu eta nolanaiko lekukotasun ugari dugu Nafarroa'n aldi artarako beste Euskal-errien aldean. Eta argirik ez izate orrek, irudimena askatzen baldin badu ere, ez du geiegi laguntzen orduko irudieie pisua eta bizia ematen.

Orain goi maillako literatur-mota bezala beintzat zertxobait baztertua dagoen eleberri historikoak edo histori-novelak ez du asierako bere artan iraun. Axalaren lillura zen baitipat lehenbiziko erromantikoentzat —Manzoni eta besteren bat kendu ezkerro, agian—; pintura betea gero, arkeologiaren bidez erdietsia, Flaubert'entzat eta; azkenik, berriz, historiaren oiñarriak eta indar eragilleak obeki ezagutu naiak sarbide berriak sortu-ala, ondoraiño eta ondarreraiño murgildu nai lukean egitekoa: ez da, noski, alabearrez gertatu Howard Fast'ek *Spartacus*-en eta A. Koestler'ek *The Gladiators*-en gai berbera autaztea bi izenekin.

Etxaide, Oiñaz-Ganboarren burrukak autetsi dituenean, ez zebillen agian olako ondo sakonen billa. Eta, ibilli balitz ere, gaiak ez zion geiegi laguntzen. Izan ere, Caro Baroja eta I. Arozena'ren lan agertu berriak irakurri ondoren, kezka eta zalantzatan sartzen da nere antzeko ezjakiña. Bai baitirudi ezin batera genitzakean bi irudi ditugula eskuetan. Axalekoa, batetik, aberatsa eta xehea, eunka gertaera banan-banan erakusten dizkiguna, noiz, non, nola eta noren artean gertatu ziren zeatz-zeatz aditzera ematen diguna. Baiña gaiñaldeko txingurri-tegi urduri orren azpian zer dagoen, ze indar izkutuk eragiten dien txingurriei orren itxuragabeko elkar-ilkintzan abiatzeko, ez da erraz esaten. Ba dirudi aditzen ez dugun izkuntza batean ari zaizkigula edo, obeto esan, guk ongi dakigun izkuntzan, baiña batere ezagutzen ez ditugun gaiez mintzatzen direla.

Gure Erdi-Aroko historiaren utsune nabarmen ori ez du iñork oraindik bete eta ez dakigu gaiñera noiz izango den iñor zertxobait betetzeko gauza. Etxaide'ri, jakiña, ezin dizaiokegu orrelakorik eska, historiolaria ez den ezkeru. Besteren lanez baliatu bear zuen orretarako eta aski eta geiegi baliatu da balia zitekean guztiaz.

Itzaurre eder bat du liburuak ("Nondik eta nola") eta are ederrago den eskeintza. Esan bear ez nukeanik esatera ausartuko banintz, onelako zerbait esango nioke egilleari: "Kanpora begira ageri zera beti zure idaz-lanetan, barren-aldera baiño areago. Bestez ari zera geienbat, ez zeure buruaz eta zuretar urkoez. Erabez ote den ala "ni iguingarria" iguin duzulako, ez dakit. Lokarri ori —dena den— austen duzunean, ordea, mintzo ozena eta sarkorra duzu, ala nola eskeintza onetan eta zeure aita zenaren oroitzapenetan emen argitara zenduen artikulu ederrean. Ez ote litzaizuke komeni ainbeste sailletan lan gaitzak egin ondoren, arlo berri orri ekitea, zeure burua geiago nabarmendu bear baduzu ere? Jostaketa atsegiña izango litzake agian zuretzat —eta bide batez irakurleentzat— barrena eta zeure inguru urbi-llera begira mintzatuko bazintzaizkigu, bein bederen."

Izkuntzalariari itzuri zaion oar bat, azkenik. "Azkontegia" itza ("saetera") ikusi dut 44-garren orrialdean. Ez dut emen euskal-izte-girik, baiña ba dirudi itz berria dela. Orrela balitz, eta bestela baldin bada barka, bearrik gabe asmatua dirudi, gure artean *saietera* euskalitz ezaguna baita oraindik, antziñako leio mear orietakoa adierazteko. Eta 313-314-gn. orrialdeetan aipatzen den *biola*-ren erdal-kide jatorra ez zen *viola*, *vihuela* baizik.

L. M.

AITA ONAINDIA. *Gure bertsolariak*. Gráficas Bilbao. Bilbao, 1964.

Irureun da ogeitamaika orrialdeko lan mardula eskeintzen digu Aita Onaindiak, bertsolaritzari buruz. Sarreran dion bezela: "izan be, aozko literaturaren ezaugarriarik bizkor nabarmenena; eta ez bakarrik eskola andi bako erriaren poesi-kutsua dariolako, baita erri-biotzaren eragin samurrak eta ikutu gozoenak bertsoz iraultzen trebe dalako be". Ori da izan ere gure bertsolaritzatza.

Lau zatitan bereiztua dator liburuaz; onela: I.—*Bertsolariak antxiña*, II.—*Euskal bertsolaritzatza*, III.—*Bertso-muetak* eta IV.—*Gure bertsolariak*.

Lenengo zatia nahastuegia da. Kondaiaren zear beste erriak izan dituzten koblakari eta olerkarien adierazpen bat egiten du, baiña iturri ziuurrik azaldu gabe, gora ta urruti dijoa egillea arriaroan zear. Nik neuk ifioiz ez dut konprenitu arriaroak zer ikusi duen gure bertsolaritzaekin, baiña batzuek izkutuko zearruneren bat edo nabaitzen dute. Orraitiok, lenengo zati onen azkenaldera sartzan danean aintziñako kanta-zarrekin asten da liburuaren muiña oiñarritzen Ez helen-garren eta erromarren *rapsoda* ta koblakariak geroztiko Europako poesiarekin zer ikusirik ez duelako, baizik iturri zuzenik edo ziuurrik ez dugulako arkitu euskal kanta-zarrekin izan ezik. Gaiñerako jirabuelta guziak lasto-pillaketa dirudie. Ori gaiñera —Aita Onaindia biotzeko adiskideari, parka eskez esan bear diot— bestela ere bere idazkera astun xamarra dala, errikoitasunik ez duelako eta orrelako eskolastiku pixu bat duelako. Errikoiaigo ta arira zuzenago eskatuko nioke. Eta, ori gaiñera, liburu onetan, bear bada, bestetan baiño samurrago agertzen zaigula.

Euskal-kantazarreri buruzkoa oso ona da. Baiña, oraindik ohea bigarrengo zati guzia. Zati onetan, euskal neurtitzak (5.-) aztertzen asten danean, silaba bereizteak olerkiekin egiten ditu, maiz olerkia eta gure artean bertsolaritzaertzaz ezagutzen duguna ondo bereiziak nastutzen ditualarik. Doiñurik ez duten zenbait neurri azaltzen dituala esan nai dut. Ta guziok ondo dakigu bertsolaritzaeren neurria finkatzen duena musika dala. Bertsolariak doiñu utsa duela neurri gidari, Beraz, uste dugu, zeazki adierazteko askozaz ere obe zuela doiñudun neurriak erabilli, adibidez. Ta, ori ez zan batere nekeza era onetara aaltzea, esanaz, adibidez, zortziko txikiak 13 silaba dituala, zazpigarrenean etenarekin, ta ikus Basarriren *Eder bati* (*Basarri'ren bertso sorta*. Zarauz, 1950. 72 or.):

1 2 3 4 5 6 7 1 2 3 4 5 6
N und ik a g e r t u z e r a i z a r e d e r o r i

Bertsoaren igikera ta azentuari buruzko azalpenak beti dira jakin-garriak. Baiña ez dakit oso egoki dauden liburu orretan. Azentuak, euskalkitik euskalkira bere aldaketak ditu eta aintzat artzekoa bada ere, gaurkoz, ezin ditzake legepean mugatu. Lenengo egin bear litza-keana da, errietako eta batez ere, gutxienez gaiñera au, euskalkietako azentoak batu ta estudiatu, gero lege bat jartzeko. Ori egiten ez dan artean alperrikakoa da legea jarri nai izatea. Bakarrik, ondo dakit Aita Onaindiaren asmoa ez dala ori izan, baizik aintzat artu beste zenbaitek agotan eta idazkiz erabilli dituzten arloak, batez ere “Gaztelu”-k olerkaritzan. Baiña liburuaren parte onetan, oso ondo daude neurria, etena eta amaiera berdiñari buruz azaltzen dituan legeak.

Bigarren zatiaren azkenaldera, 134-garren orrialdean, garrantzi aundiko oker bat dakar. Oker ori, agiri danez, Basarri bertsolariagandik dator. Basarrik, bein, idatzi zuan esanaz mugazandikoak bertso puntuak etzituztela zaintzen emendikoak bezin ongi, berentzat aski azkenengo silabarekin badakarrik puntuak berdintzea. Orretan Basarrik errazoi du, baiña ez adierazteko jarri zuan bertsoan, zergaitik bertso arek bere doifnu ditu lenengo puntu biak eta bigarrenengo biak desberdifiak izatea. Au da, lenena ta bigarrena eta irugarrena eta laugarrena. Ze, ain ezagun dugun *Lili bat ikhusi dut* kantak, beste euskal kanta askok bezela, ortara egiñak ditu bere bertsoak. Ondorengo bertsoeri jarraitu besterik ez dugu orrekin konturatzeko, ta lenengo bertsoan: *-tean, -tsean; -guan, -duan* bezelatsu du bigarrenengan: *-tera, -tzeza; -tela, -tzela*. Gero, irugarrenengan: *-zieri, -teari; -hur ari, -unari*. Ez dira puntu oso aberatsak. Baiña era orretara egiñak, lau puntukoetan lenena bigarrenarekin eta irugarrena laugarrenarekin, asko dira euskal kantetan. Ikusi besterik ez daukagu bertan liburuan Atarratze jauregiko anderearen kanta, 60-garren orrialdean, eta *Heriotza* kanta zarraren bertso atala 74-garren orrialdean. Era ortara daude Beotibarko gudua-ren bertsoak ere; ikusi "*Milla euskal-olerki eder*" liburuaren 37-garren orrialdea. Eta, eman begiratu bat Riezu-ren "*Flor de canciones populares vascas*" liburuari (Editorial Vasca "Ekin", Buenos Aires, 1948): *Baratzako pikua* (53 or.), *Kanta zagan guziek* (135 or.), *Alferretan haiz sortzen* (189 or.), *Urzo txuria* (205 or.), *Haika, muthil* (313 or.), *Muthil gastia* (337 or.). Geienak mugazandikoak, *Lili bat ikusi dut* bezela. Era berean ornitutako bertsoak dituzte Juan Antonio Mogel eta bere illoba Bizentak ere. Ikusi "Auspoa"-k argitaratu berri duen "*Ipui onak*". Aita Onaindia-ren lana, oiek gora-bera lan ona da. Bearrezko genuan bertsolaritzako iritzien bilduma bat gaiñerako bide ta legeekin enziklopedia antzera egiña. Benetan ezaugarria. Nere salakuntza oiek uskeri batzuek dira liburu sendo onetan.

Irugarrenengo zatian bertso-muetak, bertsolaritzaren mundua dakar, erabiltzen dituen gaiak beren kezka, ziri, irri, negar eta gora-bera guzien berri emanaz, atsegiñez irakurtzeko eran. Eta, laugarren zatian bertsolarian lana ta bizitzak kondairan zear gaur arte.

Azkenean bertsolari txapelketeri buruz ari da eta epai-maikoentzat ere badakar zenbait lezio. Uste dut, gutxi gora-bera, epai-maikoak aintzat artzen dituztenak direla. Gauza guzi oiek kontuan izaten dira. Epai-maiko bakoitzak berak izaten ditu kontuan. Adierazten du, Goitarki-ren lan bat aintzat arturik, bertsolaritza matematika iegeeri loturik balego bezela. Baiña, uste dut, arte legeeri askoz ere geiago sor diola bertsolaritzak eta ez dala erreza jartzen dituan legetan mugatzea. Ez orixe. Puntuazioa jarriaz pixatu nai ditu bertso bakoitzaren euskera, irudimena, zorroztasuna, biotza eta bertsoa. Baiña ez da posible.

Batetik euskeraz ez ditugu iritzi berdiñak, lengo zenbait euskeltzaleri arrunta iduritzen zaie bertsolarien euskera eta guri oso jatorra ta aberatsa; ta epai-maikoen artean era bietakoak dira geienetan; gero, euskalkiak bear bezela pisatxeko iñor gauza bada, etorri dedilla. Nik ez dut iñor ezagutu mailla orretara eldu danik. Ta, izan bagendu, azkenengo txapelketa nagusian, Xalbador pasatuko zan aurrera, Lazkao-txiki atzean utziaz. Baiña eskerrak kapazidade ortako gizonik ez duguna; bestela, Lazkao-txiki atzerago uzteagaitik jendeak ittoko gifuzen. Anoetan egun aretan egoan giro ederrarekin ez dakit epai-maiko guziak etxera bizirik elduko ziran.

Badaude bai ortara pentsatzen dutenak. Irudimena ta zorroztasuna neurtzeko ez dago bertsoetan egin bearrik. Ala ere, epai-maikoeri kardiograma bat egiñaz konturatuko giñake biotzaren balioarekin, ta gero, kalkuladora batekin irudimena, zorroztasuna, biotza eta bertsoaren neurri ta pottoak zainduko genituzke. Sonda batekin sakontasuna... eta orrela. Baiña euskeran bat ez etortzera lenean geldituko giñake. Ta nekez etorriko gera bat, len txarra zana orain ona bada; baiña batzuentzat bai eta beste batzuentzat ez. Auzi txarra dakar emen Aita Onaindiak. Onetan ez bai du egingo euririk danon gustora. Mugazemendik seguru Xalbador galtzen aterako dala, eta mugazandik irabazten. Lopategi Artibay ibaiaren alderdian galtzen eta Txori-erri aldera irabazten bezela. Eta, epai-maikoak, alde batera jokatu edo bestera jokatu, ez dute urterarik. Anoetan, artsalderdiraño, eskubitik etozen Lazkao-txikirentzako txaloak, eta ezkerretik Mitxelenarentzat. (Ta ez da arritxekoa, eskubitik nik ere iñoiz ez dut artu txalorik eta.) Gero, azkenaldera, ezkerretik etozen txaloak ixildu zirala eta erriak badakiela bertso txarra zer dan? Orixen falta genduan bakarrik, auntzan eztula bezelako bertsoeri ere txaloak jotea. Publikoaren artean, jende txar asko izan ditzake, baiña ero asko ez. Itxuak, gorrak eta mutuak badakite ardoa eta ura bereizten. Ta, zeruko argiarekin gauzak orrela ikusten ez badira, begiratu munduko argiarekin.

Dana dala, utsune ederra bete digu liburu onek. Badago bertan zer ikasi. M. Lekuona-ren "*Literatura oral euskérica*" aspaldi aitu zanaren orde zatorrigu, ta euskera utsean gaiñera. Emendik aurrera, bertsolaritzari buruz jardun nai duten guziak izango dute liburu onen bearra. Berarekin, zati ederra bete du gure literaturaren jakintzarako.

Eta, bide batez, esan bearrean gaude olerkaritza eta bertsolaritza bi gauza ondo berezi bearrezkoak badira ere, erri-bertsolari oietako asko olerkari izenarekin dabilzan "bertsogille" asko baiña poeta obeak dirala.

Olerkaritzax, beti berbizten dijoanez, ez du iñungo lege zeatzek mugatzen; bukaera gabeko eboluzio batek darama. Bertzolaritzak, berri, jatorrizko legeeri lotua da. Aldatu ditzake, ta badu aldatzeko

premia ere, baiña bere aldakuntza doiñuak aldatzean dago, musika berrietan. Eta, zenbait olerkari irizlek dioten bezela aozko olerkaritzara badijoa poesiaren eboluzioa, ta orrezgaiñera errikoitasunera, orduan gertatuko da gure bertsolariak gure olerkariak baiño askozaz ere poeta obeak izatea. Eta gertatu dedilla neregaitik, Baiña oraingoz bereziki daude alkarren alboan.

Zorionak, Aita Onaidiari, ta oituak gaituan bezela, ia noiz izaten dugun berriz ere bere uzta.

J. SAN MARTIN.

LUIS MARIA MUJICA, S.S.S. *Bide-giroak (Ambientes del camino)*. Editorial Sendo, Bilbao, 1963.

Liburu bakana da gure artean L. M. Mujika'ren au, euskeraz eta erderaz egiña —erdal-itzulpena aldamenean darama euskal-testuak—, bai darabilen gaiगतिक, bai gaia darabilen erगतिक. Orrela uste du egilleak berak ere liburuari, eztabaida berrien sortzaille, ipiñi dion itzaurre luze eta polemiko xamarrean esaten digunaren arabera.

Goien aipatu ez dugun izen-ondoko au ere ba du: “*Izadi konsakratze*” baten poema elesti-lirikua. “Bide-giroak” azaltzen ditu, beraz, baiña “barren-giroak” ere bai, gaiñera eta areago. Izan ere, Etxaide'k kanpo-aldera biurtu ba ditu begiak, barren-ondarrera dauzka Mujika'k zorroztuak, eta bide-giroen aldaera ez da barren-giro urdurien xpillua baizik. Paisajea, emen, aitzaki soilla da, sarri aski: *Einfühlung* delakoak giza-zentzuz jantzi duen biotz-aldartean erraiñua. Irakur bedi egilleak 12-garren orrialdean diona: “Olerkariak ondoko giroarekin, paisajearekin jarduten du, au da, bere “barnea” bailitzan buruatuako lurraldeekin ekiten. Bai, paisajearekin lankidetzen du, onek barrua, gogoa kreatu dezaion. Orra bada zergatikainbeste paisaje-ekite poemaren zatiburuetan.” Eta barren-lantze orri gora-bearrak eragiten dio: “Poema osoa idea ontara biltzen da: barren-giro ta paisaje-arteko lankidetasunera, ta Izadiaren —Jainko antzagaitik— *Jaunarekino arkitze t'alkar-jardunera.*”

Ez da erraz, neretzat beintzat, onelako poema batez neurrizko iritzirik ematea: prosaz ondua izateak ez dit batere lana arintzen. Goragariak dira egillearen kemena eta arnas luzea, orobat era berrien billa

abiatzeko izan duen ausardia. Ez da, gaiñera, billaketa soilla izan, ez baitu bilatzailea bere ibilleretan esku-utsik utzi edertasunak.

Onelako “biotz-egunkariek” ba dute, ordea, beren berezko arriskua, nik uste: are geiago irureunen bat orrialdetara eltzen badira, onako onen gisan. Poesi-izkerak ba du bestelakoek —egunorokoak edo jakite-izkuntzak— ez duten zerbait eta orrexegatik izan oi dugu ain estimu anditan. Gogoeten *surdetermination* delakoaren bitartez, dion baiño geiago adierazten du eta zentzuz ernari agertzen zaizkigu bere esanak. Bestela esan, puztua eta anpatua da berez, nolabait ere, eta gogaikarri gerta diteke, jarduna luzatzen baldin bada, zoragarri izan bearrean, bere “geiegikeriagatik” beragatik.

Mujika'k, egia da, gogorazten digu alde aurretik Juan Ramón'en ura: “No creo, *en ningún caso*, en un arte para la mayoría.” Baiña idazleak ez badu irakurlea nai lukean adiña iñarrosten eta asintzen, ez da beti, aatik, onako onen erruz eta kulpaz izango. Neronen biotz-gertariak, bidenabar ikusi ditudan uskeriak, urre gorri aberats dira neure gogoan eta sarritan murgilduko naiz atsegíñez, laifio tristetan bilduak agertzen bazaizkit ere —*forsan et haec olim meminisse iuuabit*—, orien oroitzapenean. Oriek, ordea, neure oroitzapenak dira azkenengo buruan, ez besterenak, eta “neuretasun” kuttun ori balia-kuntza eskasa izango dute besteren begi-aurrean. Guztion aberastasun biur ditzaket, mamiz eta azalez, argi-une bakan orietako batek argitzen banau iñoiz, baiña ez da alkimistarik itxuraldatze miragarri ori noiz eta nolanai egin dezakeanik.

Geiegi espero du, bear bada, liburu onek irakurlearengandik, nere antzeko irakurle kaxkarrarengandik, beintzat, Tximist-antzera, poesiaren argi distirakorra sumatzen da esaera batean, orrialde batean, baiña orrialdeak asko dira eta esaerak are geiago. Argia ez ezik, ba du bere laifioa poesiak. Emengoa, ordea, metafisika-laiñoa iruditzen zait zenbaitetan eta itz-laiñoa ere bai, iñoiz edo bein.

Ez dut, gorago esan dudan bezala, sentimenduen jatortasuna ukatzen, iñolaz ere, baiña ez dut uste —eta naiago nuke oker egon, zuzen baiño— jatortasun bizi ori irakurleari aditzera emateko, entzungor egin nai badu ere, biderik eta modurik arkitu duenik beti.

Izkera, bestek ere esan du eta, gogor-xamarra agertzen du, anemenka. Ez da arritzeko eta barkakizun da, nolanai ere, Arlo berriak landu nai baditugu —eta orretan ari da, noski, Mujika, iñor ari bada—, gogorki eta baldanki mintzatu bearko dugu, leuntasunera eta txairotasunera iritxi baiño lehen. Mintzatzea da aurrenik; leun mintzatzea atzerago dator.

Itz bi, bukatzeko, liburu onen itzaurrean esaten diren gauza batzuez, Euskal-literaturaren utsak eta akatsak, nik uste, ez dira euskal-literaturarenak berarenak, Euskal-erriarenak baizik. Geiagotara ausar-

tu bear badugu eta leioak kanpo-aldera ireki, gure inguruko gogo-giroa aldatu bearko dugu aurrenik, eta gogo-giro berri ori izango da literaturaren eredu eta eragille. Bide orretan abiatuak gera, nolana ere, nai-ta-ezkoa dugulako gogokoa dugun ala ez, eta Mujika'ren liburua bera aldakuntza orren aitzindari ozen bezala datorkigu. Aldi igaroa, berriz, ezin alda dezakegunez, obe genduke den bezala, bere urrian edo ugarian, artuko bagendu, artaz ahal dezakegun neurrian baliatuaz.

Izkuntzari dagokionez, berriz, nik ez dakit bear adifia konturatzen ote geran geure asmoak eta naiak ez datozela beti bat, aitzitik ba diruditela maiz aski elkarren etsai. Batetik, "erriagana" urbildu nai dugu eta orrera izkuntza makurtu. Bestetik, izkuntza batu, landu, eta eginkizun berrietarako gaitu. Nai dugun lekura makurtzen badugu, ordea, ez dugu ez batasunik, ez lantzerik, ez gaitasunik izango. Orretarako, izkuntza adifia landu bearko ditugu iztunak eta irakurleak, bestela, nai-ta-ez, gutxi batzuentzat ariko bait-gera, gero eta gutxia-gorentzat. Ba dirudi, gaiñera, gramatika pixka bat ere bearko dugula, katalanak eta ortan saiatu biatira, gu baiño lehenago.

L. M.

LUIS M. MUJIKA, S.S.S. *Urdin eta burni — Azul e hierro: (Estética Jainkoratze aalmenetan — La estética en las energías de la Redención)*. (41). 1965.

Oraintxu P. L.-ek *Herria*-n (maiatzaren 20-ekoa, n.º 773) esateu zuan: "Guk hemengo mintzairean deituko ginuen: *Urdin eta Burdin*". Baiña nik esango nuke baita emengoan ere. Eta Gipuzkuako zenbait euskalkitan orrela erabiltzen ez bada ere, olerki estetikak orrela eskatzen zuan, eta bertsolariak ere orrela jokatuko zuan.

Eta *Herria* astekariaren irizpidea aipatu dugunez, P. L.-k egoki jartzen dituan itz batzuek emen ipiniko ditut: "Olerki edo poema hoietan elgarri josi nahi lituzke zerua eta lurra, grazia eta haragia, ikus ez ditaken mundua eta ikus ditakena." Panteismo kutsua dario poemaren muiñak. Oraindik geiago egiztatzen du ondoren dionak: "Burdinean iduri zaio lo dagoela nik dakita zer eztitasun Zeruetako urdinean asmatzen du berdin lur-buxtinaren zerbait itxura. Hots, ez du onhartzen ahal mundua bi zati egin dadin, batto arimarena, bertzea gorputzarena." Aitortu bear da nekez airoso atera dezakean lanari

ekin diola Luis M. Mujikak. Orregaitik arida abstraktoan. Baiña abstraktoa ez da biderik egokiena tesis erako poema baterako. Abstraktoa ondo legoke poesia plastikan, musikan eta pintura dekoratiboan bezela, baiña ez deritxot ondo dagoenik —antz-irudi dekoratiboan izan ezik—, gauzak esan bear diran olerkirako. Orregaitik nekez konprenitu ditzake liburuak bere ariman dakarrena.

Ez da lenengo aldiz Mujikak ori egiten diguna, lenago ere eskeiñi zigun *Bide-giroak* (Editorial Sendo, Bilbao, 1963), au ere euskal-erderan, baiña itz-lauzko olerkian. Bai batean eta bai bestean esan-gura aundiak ditu, baiña bere izkuntza moldean tokirik ez duten esan-gurak. Expresionista da. Ori bai, Expresionista utsa. Eta ez impresionista, euskaldun batek bear lukean eran, Oteiza-ren iritziz. Eta, orregaitik, bere adierazpenak ez du sakontasunik. Azal utsezkoa ematen du. Ingunaren bezela dabil pinpilinpauxaka, oiñarririk gabe.

Paulo Iztuetak, liburuaren itzaurrean, dio: "Gandiaga-ren *Elorri*-k baiño batasun geiago dauka literalki". Ez dut ulertu zergaitik datorren konparazio ori. Gandiaga-ren *Elorri* olerki-bilduma bat izanik ez da derrigorrezkoa poema batasun bat eskatzea. Baiña konparazio ori dakarrenez, esan bearrean gaude, Gandiaga-k olerkaritzaren eskola bat duela oiñarri: sinbolista eskolarena. Ta bere *Elorri* sinbolismuko euskal poemarik onenetakoa dugu noski, Berriz, Mujika-rena, Iztueta-k esanarren sinbolismu aldera dijoala, ez da tinko tinkatzen molde orretan. Ez deritxot.

Ala ere, ez dago dudarik egilleak bide berriak urratu nai dituana, ta kezka orrek badu bere gogoan euskal olerkaritza lokartuari eragin naia. Ori ez da gutxi. Olerkari ustean bertsogintzan (bertso txarrak gaiñera) dabiltzanak baiño obeto dijoa bere bidean.

Bere poema obeto mugatuko genuke esanaz, experimental joerakoa dala. Kezka ori izatea ez da gutxi olerkari batentzat (ez da gutxi olerkari batentzat, diot; euskal olerkaritzat ditugunekin pentsatuaz. Ze, olerkariak, bere izakeran, benetako olerkaria bada, kezkek eragiñaz joan bear du bide berrien billa, artea sortaraziaz). Beraz, estimagarri zaigu Mujika-ren barne-gogoa. Bakarrik, obetoago ezagutu bear luke olerkaritzak kondairan zear daraman martxa. Berak uste baitu olerkiaren edertasuna betikora biurtzen ari dala, berriz ere Machado eta Unamuno-ren erakora itzuliaz. Baiña jakin beza arteak bere goraberetan ez duela iñoiz atzera egiten, beti aurrera baizik. Eta eskola bat atzean uzten danean, berri bat arkitzen dala aurrean eguneko giroak bearturik. Ori bai, aurrekoan ez-ezik, aurreragoakoetan ere baztertu ziran frutuen emaitzak aprobetxatuaz; baiña ez lenera, beti aurrera baizik. Erri esaerak dion bezela: aurreak erakusten du, atzea zelan erabili. Idazkeran bertan ere ori gertatu da, erromantiko denborako idazkera astuna utzi eta bide berriak arkitu adierazteko, zorro-

tzago, zuzenago, azkarrago, bizkorrago, erromantiko denborak baiño lenago erabili zan idaz-tankerari antz geiago emanaz bere kementasunean, baiña ez era berdiñean, Euskeran berriz salto azkarragoa eman dugu: orain dala ogeitamar edo berrogei urtekoa utzi, ordukoak ezagutzen ez zituzten autore zarrak ezagutzean.

Era berri bat sortzeko, bere inguruko giroa bear du. Nekeza da kolpean sortzea. Gaiñera, orretarako dituan moldeak ez dakit egokienak diran. Ez du sentipen indarrrik, ta orregaitik ezta sentierazteko ere. Buru ta biotzaren aldetik ondo landu gabeak dirala esango nuke. Poemak, gizonetik gizonerakoak bear luke izan, eta ez gizonetik amets iduriko utsunera. Aski da esanaz kondairaren momentu berean oiñarritu bear duela. Ez bakarrik gaiaren muiñaren aldetik, baizik egiteko eraren aldetik ere bai. Egiairi igesik ibiliko ez bada.

Bere bertso librea gaitik ez dut ezer esango. Bertso librea geroago ta ugariago dijoa momentuko olerkaritzan. Baiña, geienetan ritmo batek josten du poema, asi goitik eta bera. Ori ere ez da derrigorrezkoa, gaur. Forma bera ere ez, Forma izan balu *Urdin eta Burdin* izango zan, eta ez *Urdin eta Burni*. Ta formaren bidez, erdi konturatzeke ritmoa bera ere lortuko zuan izenburu orretan. Orregaitik, izenburu orrek badirudi liburuaren ispillua dala. Ala ere, orretan ez dago derri-gorrik. León Felipe-k dion bezela:

*Deshaced ese verso.
Quitadle los caireles de la rima,
el metro, la cadencia
y hasta la idea misma.
Aventad las palabras,
y si después queda algo todavía,
eso
será la poesía.*

Beraz, billutsik jarrita, ezer gelditzen ote zaio? Ni beintzat, ezer orren billa, alperrikako alegiñetan ibilli naiz. Ta ez joan Teilhard de Chardin-engana or arkitzen ez dugunaren billa. Arbola bakoitzari bere aldorrean arkitu bear zaio frutua; ta ez auzokoan.

Dana dala, bide guziak erakusten dute zerbait. Eta berriz ere esango dut, askoz ere gustorago ikusten dedala Mujika-k bere errota experimentalean iraulkitzen duana, gauerdi-zar galduetan lo gelditu zan poesian geldi daudenak baiño. Mujika-ren bezelako gogoia duten gizonekin munduaren gupilla aurrera joango da; aurrera bizirik iraun dezan. Gizonak sortzetik dakarren gauzekin jabetzeko ta sortarazteko

doaiari ukorik ez diolako egiten. Berak bezelakoak mugitzen dituzte ur-geldiak, ta uoldeak ekarri ditezke ongarrriak gure literaturaren uzta izan deigun.

J. SAN MARTIN.

* * *

Donostia'ko Auñamendi Argitaratzaillea etengabe ari da euskal-kulturari eta gure gauzei erabat dagozten liburuak agertzen. Ona emen "Colección Auñamendi" delakoan argitara diren zenbaiten berri larra:

Fantasia y realidad. Antología literaria vasca. Presentación y notas biográficas de Bernardo Estornés Lasa, I-II (33-34). 1964.

Eusko-idazleak, nolapait esateko, iru sailletan bereizten dira —azken aldi onetakoak beintzat— erabilli duten izkuntzaren arabera: ba ditugu euskal-idazleak eta, oriezaz gaiñera, bi erderatan egin duten Euskal-erriko semeak. Eta ba dirudi iru sail oriek, Estornés jaunak ederki dionez, iru mundu berezi direla elkarrengandik esiz eta murriz bazertuak. Orrexegatik, bada, elkarganaturik eskeñi nai dizkigu emen, izkuntza gora-behera, sustrai batetik sortu diren landareak diren ezkerro, Euskerazko eta frantsesezko zatiak aldamenean dute gaztelaniazko itzulpena.

Lehen liburua, atarian dakarren Monzon'en "Bakartasun...!" clerki-az gaiñera, lau zatitan berezia ageri da. Erdal-prosa aurrenik: I. Urreiztieta ("La vieja narración", "En el hogar", "La madre"), Jean Jaureguiberry ("Atxaita"), M. Pelay ("Lasurtegui el bohemio", "Tempestad"), Miren Díez Ibarrondo ("Mira, madre"), J. M.ª Iribarren ("La Barranca", "Tarde de domingo en Tudela"), Félix Urabayen ("La cueva de los centauros"), José de Arteche ("Manchoni"), Esteban Calle Iturrino ("En busca del tesoro", "Un alto en el camino", "Evocación del Valhala", "El monstruo", "Desenlace inesperado"). Euskal-neurtitzak gero: Lizardi'ren "Xabierto'ren eriotza", Lauaxeta'ren "Neskatxu gorriska bati" eta "Begijen omenez", L. Jaurerigui'ren "Pizkunde-eguzkia" eta Monzon'en "Kondea ta baratzaia". Irugarren zatian, beregain, Campion ("Roedores del mar") eta Baroja ("Lecochandegui, el jovial"). Eta azkenik Ricardo Becerro de Ben-goaren *Romancero alavés*-etik arturrikako "Egulaz" erromantzea.

Orren paretsu dabil bigarren liburua, Pierre Lustéguy'ren "Être basque" sarreran duela. Lehen zatian, Olivares Larrondo ("Tellagorri" atsegiña), Elias Amezaga eta Joxe Artetxe; bigarrenean, Orixe ("Jainkoagan bat" eta "Itzai zekena") eta Satarka ("Zugandik urrun"); J. M.ª Salaverria eta Peña y Goñi, irugarrenean eta, buka-

tzeko, joan den mendekoak: Arakistain'en "Gau-illa" eta Oloriz'en "Pamplona".

Onenbestez esana dago, noski, nolakoa den agertzen asi zaigun "lorategi" au. Esana dago, gaiñera, ez genduela orrelakorik eta orrelako zerbaiten premia larrian geundela. Irakurlearentzat gaiñera, edozein irakurlerentzat gero, ariña da, atsegiña, nai badu an-emenka, iñon luzaroan gelditu gabe, miazka dezakeana, erle urduriaren antzera. Ez du ikusiko, bear bada, bi liburu oen launa sailen taxua zernola sortu den (lorategirik geieneak bestela bereziak agertu oi dira, abezez ala mendeka), baiña orrek ez du axola andirik oriek irakurtzen ar dezakean atsegiñerako.

Bilzailleak, luzeago naiz laburrago, aditzera ematen du idazle ba-koitzaren bitzita eta nortasuna. Zuzen eta egoki, noski. Alaz guztiz, nik ez dut uste Unamuno eta Baroja, iñondik ere, eta crobot orien gizaldikoek, "la reacción contra el Tratado de París" (I, 9 or.) direnik: egiune orren ondorengo Espaiña'ri eragin nai ziotela, bai, egia da; ez, ordea, pakea orren kontra mintzatu zirenik, orrenbeste aleman Versailles'koaren kontra nabarmendu ziren bezala. Ez dut ere uste Baroja'z esan ditekeanik, I, 189-an biltzailleak dion bezala: "Se le considera como el más importante de la llamada generación del 98". Orrela izango da, agian, zenbaitentzat; ez, seguru aski, geiententzat.

L. M.

ANTONIO ZAVALA, S. I. *Bosquejo de historia del bersolarismo.*
(37). 1964.

Lenengo aldiz biltzen da bertsolaritzaren kondaira, liburu batean. Ondo eta berri ugarirekin lortutako alegiña. Erderaz idatzia da. Baiña, ala ere arrera ona merezi du euskal kontuko gauzak erderaz iskribatuak gustatzen ez zaienen artean ere.

Bertsolaritzari buruzko berriak lenengo aldiz idatzi zuan Iztueta gandik asi, 1801, ta 1936-ra arteko berriak dakartzki bat-bateko bertsolaritzarenak. Eta Independentziako gerrate eta Fernando Amezketarra-gandik Txirrita-ra arte, karlisten denborako gerretatik "bertso-paperak" edo "Bertso-berriak" orrien garaatik zear bertsolaririk nagusien zeatasunak emanaz Xenpelar, Bilintx, Iparragirre, Udarre-

gi, Pello Errota, Otaño ta abar. Iztueta, Gorosabel, Manterola, Etxegaray eta abarren iritzi eta jardunak bilduaz.

Lastima bertsolaritzak neurri, puntu, egikera eta orrelako gauzetan dituan legeen aipamen bat ez egitea. Orri gutxitan gauza asko eman zezazkean lege-muga oiek ezagutzen ez dituzteneri, eta liburuak asko irabaziko zuan.

Edozelan ere, gai onetzaz egoan utsunea aundia zan eta naikoa ondo bete du Aita Zavalak. Izan ere, orretara nekez arkituko zan bera baiño aukerakoagorik. Ainbeste urtean bertso biltzen ibiltzeari probetxu ederra atara djo kondaira au osotzeko. Bildutako bertsoak ezagunak ditugu "Auspoa" liburutegian argitaratzen dijoan liburutetik, ta biziki estimatzen dugu bere lana.

Donostiako "Altos Estudios Vascos" (E.U.T.G.) deritzaion unibersitario etxean eman zituan lau itzaldi oiñarri arturik egindako liburua da eta aisa irakurtzen da. Aita Onaindiak argitaratu duan *Gure bertsolariak* (euskeraz au) enziklopedi erako liburuarekin batean, bertsolaritzari dagokiona oso ondo betetzera dator. Lege ta gaiñerako abururik —bertsogifiari buruz— jartzen ez duelako edo zer esan askotatik libratu da. Bertan agertzen diran iritziak mendeak zear bertsolaritzari buruz izan diranak adieraziak besterik ez dira, eta beretatik libre arkitzen da egillea.

Errez eta gustora irakurtzeko eran dago. Ta bertsolaritzaren kondairari ez-ezik euskal literaturaren kondairarentzat ere eskeintza ederra dakar, bestelako kondairarako dakarrenagandik aparte.

Bertsolaritzak, gaur, bere literatura berezi bat eukitzeaz gaiñera, euskerarentzat inor uste zuan baiño ongarri geiago dakar. Eta, sasi-literatura zala uste zutenak ere txapela kendu bearrean daude gure bertsolarien aurrean, izkuntza zarra benetan maite badute beintzat. Erbeste ta erriko seme askori entzun izan diogu euskerak ez duela ezertarako balio eta obe dala baztertu. Ta, orain, bertsolaritza gaitik amaika erdeldunen agoetatik entzutera eldu naiz euskeraz jakin naiko lukeela bertsolarieri aitzearren.

Beraz, datoztela orrelako liburuak. Beti lagunduko digute euskeraren inguruko giroa obetzen, gaixo dagoan izkuntzaren arnasaren alde.

J. SAN MARTIN.

LUIS PEDRO PEÑA SANTIAGO. *La "argizaiola" vasca. Creencias, ritos y costumbres relacionados con la misma.* (38). 1964.

Peña Santiago gazteak Peña Basurto aitarengandik artu du gure erri-gaietarako gogoia eta joera. Gogoaz eta joeraz gaiñera, ikasi du besterik ere: iker-lanak egin eta argitaratzeko bear den prestamena eta oitura.

Liburutxo au, irudiz ongi jantzia, monografia oso eta bete da gure argizagi-olari dagozkion nolanaiko argitasunei buruz. Uts bat baizik ez diot askitzen: liburua motzagoa dela izena baiño. Onek Euskal-erriko argizagi-ola aipatzen du eta liburuan ez da Gipuzkoa'koa besterik aztertzen. Gipuzkoa'koa, ordea, zero eta burutik burura.

Astiro begiratzen bada, orratik, liburu onen alde ona dugu ori, alde txarra baiño areago. Gaia ez zaio egilleari aitu oraindik ez agortu. Ea, bada, noiz —berak naiz bestek— eskeintzen digun beste orrenbeste Bizkaï'ko argizagiolaz, Nafarroa'koaz edo beste edozein Euskal-erritakoaz.

ISIDORO DE FAGOAGA. *Unamuno a orillas del Bidasoa y otros ensayos.* (39). 1964.

Fagoaga'ren izena ezaguna izan da aspaldidanik gure artean, kantari ospetsu bezala lehen, idazle apain eta aberats bezala gero. Ez da, ordea, oker ez banago, bear bezain ezaguna, alaz guztiz ere. Egungo egunean, tirtzez, antzez eta jakitez gaillurrera eldu denean, bera dugu, batere zalantzarik gabe, idazlerik gailletariko bat. Obeto ezagutu dezagun, ederki egin du "Añamendi"-k atzerrian, Buenos Aires'ko *La Prensa*-n, lehenbizi irten ziren saio oek antolaturik eta bildurik berriro argitaratzea, aitua dagoen bere *Retablo vasco*-ren aldamenean ager ditezten. Atzerrian zebillelarik ez baitu beñere ahaztu ez sorterrria ez sorterriko gauzarik.

Izenak berak dionez, ba da emen Unamuno'z eta Baroja'z gaiñera besterik: Grandmontagne, Wordsworth'en amalaukoa, Herrera y Reissig, Forner eta Larramendi, Murga "Mairu bizkaitarra", agotak, Gernika'koa eta beste zenbait arbola ospatsu. Ongi daki beti gaiaren berri, zein ere baita, Fagoaga'k, mendean du burutik burura, eta ezin

cbeki daki, zaillago dena, dakiena arin eta dotore esaten. Mintzabidea aldatu duen arren, mintzo ozena du, ugaria, nekerik gabe dariona gogo landuaren iturri garbirik.

Laburzkiago mintzatzen zaigu Unamuno'z Baroja'z baiño. Ari dagozkion bi saioetarik bata, gaiñera, oroitzapen utsez egiña dago. Baroja'rekikoak, berriz, ugariagoak eta luzeagoak, beronen idazlanetarik artuak daude geienbat. Izan ere, Baroja'ren esanak entzutea eta Baroja'ren idatziak irakurtzea berdintsu izan da beti, ez baitzegoen alde andirik batzuetarik besteetara. Unamuno gizona, berriz, ezagutu zute-nek diotenez, ez zen ain zearo izkribuetako Unamuno.

Bion aurrean zalantzan gelditzen gera —eta Fagoaga ere bai, noski—, nor aukera ez dakigulako: biok ar ditzakegu, jakiña, edo biok arbuia, baiña ba dirudi, nola eta zergatik ez dakigularik, batari opa dioguna besteari ukatzen diogula. Gure-gureak baititugu biak —eta barka bizat “Kamiñazpi”-k—, gure artetik sortuak eta geron antzera tajutuak.

Ba du Fagoaga'ren liburuak beste alde atsegin bat, idazkera txukun-trebearen ondoan: antziñakoen *parrhesia* ura, nolabait esan. Emen Buenos Aires'tik oiartzun gisa datorkigun aizeak lokarririk gabe ibiltzen oitua dirudi zeru zabaleetan barrena. Ego-Amerikak ba ditu zaleak eta etsaiak, baiña, nori berea eman bear ba diogu, ez dira giro txarrak angoak izan idazleentzat.

JULIO DE URQUIJO. *Refranero vasco. Los Refranes y Sentencias de 1596*, I (40). 1964.

Euskal-liburuetan ezagunik baldin bada, auxe da noski ezagunetatikoa. Aotan darabilgu batzuek atertu gabe eta besteek, irakurri ez badute ere, maiz baiño maizago entzuna dute orren izena.

Literatura aldetik begiratu ezkerro, ez da, iñolaz ere, liburu gailen orietakoa, ez baita esaera edo atsotitz bilduma baizik. Izkuntzaren aldetik, ordea, ori dugu zalantzarik gabe antziñako euskeraren —eta batez ere Bizkai'koaren— lekukorik arrigarrietakoa eta guztietan miresgarriena ere bai, bear bada. Gure euskera zaharrak ez du agian iñoiz agertu ain aurpegi zimurturik. Eta, izkuntzaz gaiñera, ez da gutxi bilduma onek erakusten diguna antziñako euskaldunen izaeraz, bizimoduaz eta grifiáz.

Sarritan esan da nola eldu zaigun liburu ori Alemania'n zegoen ale bakar batean eta ura ere ez osorik. Sarritan, eta azkenekoz neronek aipatu ditut bilduma orren gora-beherak argitaraldi berri onen atarian. Alferrik litzake, beraz, lehen esanak orain berresatea.

Aski izango dugu oar bat edo beste emen ipintzea. Gure izkuntza zer den eta zer izan den funtsez jakin nai duenak aztertu bear luke, astiro ez bada gaingiroki. Egiteko ori gaitza izango litzake, bear bada, bitartekorik gabe eta orrexegatik, nagiak aitzakiarik ez dezan izan, arindu zion bidea irakurleari Urkixo jaunak RIEV-en argitara zuen lan sakonean, ango eta emengo esaerak bilduaz gureen argibiderako.

Urkixo'ren lana, ordea, barreatua dago aldizkari aren orrialdeetan eta bearrëzkoa zen osorik, atsotitz eta iruzkin, batean agertzea orain, "Auffiamendi"-koei eskerrak, bizpauru liburuxkatan osorik izango dugu bezala.

Bestetan esan dut geiegixko iraultzen dela, ene iritiz, Urkixo geure ondasunak besterengandik artutzat edukitzera: asko artu izan dugu eta artzen ari gera, baiña ez seguru aski ark uste zuen bezanbat. Alaz ere, iritziak gora-behera, ortxe dugu ikasbiderako bere lan ederra. Ea norbaitek edo norbaitzuek, ura oiñarritzat arturik, aurrera jotzeko biotzik arkitzen ote duten. Bai baita oraindik ere bilduma orretan argitasuneske dagoen punturik aski.

L. M.

ANTONIO MARIA LABAYEN. *Teatro euskaro. Notas para una historia del arte dramático vasco*, I (42). 1965.

Iñaki Barriola'k itzaurre ederrean dion bezala, "Euskal-teatroaren kondaira idazteketan, ezin arki zitekean noski Labayen baiño egokia-gorik". Gure artean Labayen baita obekienik ezagutzen duena euskal-teatroa, bai barrendik eta bai kanpotik, eta nonnaiko teatroa erabat ere bai, bear bada.

Emen jaulki digu dakienetik zerbait, antziñatik asi eta geure egunotaraiño: egilleak, antzerkiak, antzezlariak, egunak eta lekuak. Lehen ere, makurregi ez ibiltzeko, Labayen'engana jo izan dugu euskal-teatroaz ezer esan bear genduenean; emendik aurrera, berriz, iturri

ugariagoa eskeiñi digun ezkeru, noraezeco premiak eramango gaitu beregana argitasun-eske.

Aldi joanaren historia —oraintsukoez ere mintzatzen delarik— emateaz gaiñera, gerora begira bukatzen du liburua. Ez nai izaki esandakoak jakite alfer eta ez deusetarako biur ditezen: euskal-teatrozaleei eragin nai die, dutenaz baliatzen eta etorkizunaren aurrean burua jatzozten ikas dezaten.

An-emenka, eta auxe da aipa dezakedan alde txar bakarra, motz agertzen dira, osatu gabe, zenbait aipamen; izenetan ere, izkuntza arrotzetarikoetan batipat, ba dira zenbait oker. Oriek gora-behera, ederki arildu digu Labayen'ek gure teatroaren mataza nahasia. Ori aski ez duela, teatroaz dituen iritziak azaldu ere bai, argi eta garbi.

Ea noiz ikusten dugun esku-artean obra onen bigarren eta azkenengo zatia.

MANUEL DE LECUONA. *Literatura oral vasca*. (45). 1965.

Duela ia ogeitamar urte, 1936-ean, argitara zuen "Zabalkundea"-k orain "Añamendi"-k atera duen liburu onen aitzindaria: ainbeste bider aipatu eta erabili izan dugun *Literatura oral euskérica* eder ura.

Bere saillean, ez dugu izan geroztik aren ordezkorik ezta inguratzekorik ere. Eta orain, agerraldian berrian, osaturik dator erri-teatro zatiak erantsirik: Zuberua'ko pastoral batenak eta Barrutia'ren *Acto*-arenak.

Euskal-gauzetarako gogorik duenak irakur beza lehen-bait-lehen liburu aberats bezain argi au, ezagutzen ez badu. Ezagutzen duenak ez du ezer esan bearrik, bein ta berriro joko baitu, iñork eragin gabe, iturri garbi orretara.

Itzulpenak irristakorrak eta zaillak diren ezkeru beti, ez dira noski oro bat etorriko puntu guztietan Lekuona jaunak Barrutia'ri egin dionarekin; ez lirake ere bat etorriko nik naiz beste edozeinek egingo liokenarekin. Auziak garbitzeko, garbi albalitez, ez litzake bide okerra izango besteren iritziak entzutea. Ea nork irten nai duen plazara.

L. M.

BIDEA (Camino), Madrid, 1964; Euskeratzaillea: A. Joxe Austin, pasionista.

Escrivá jaun agurgarriaren liburu famatua. Lenengo argitaraldia 1939'garrenean ikusirik, ainbat eta ainbat argitaltze berri izan ditu arrezkero Europa ta Ameriketako emezortzi izkuntzetan, arabe, hebreo, japonera, tagalo ta txinaeraz gaiñera. Gaur, berriz, euskeraz. Jaiotza berri baten zoriona sumatzen degu gure kultura zaarraren sukaldean, txertu berri baten odol-berriztea euskeraren zuaitz-zaiñetan.

Oraintsu urtebete argitaldua, ain zuzen, iru-lau urte aurretik itzulpen-lana burutua bazegon ere. Euskeratzaillea Erroma aldera joanik, Pilatos'enetik Herodes'enera ibillia izan bear du liburuak. Azkenik, azaldu zaigu liburu apain eta polita, azal-itxuraz erderazkoa bezelatsu antolatuturik.

BIDEA: "Adiskide baten, anai baten, aita baten ixil-kontu bat zuretzat... ukituko zaituan pentsamentu bat zugan sortu dedin, eta orrela zure bizitza obetu dezazun eta otoitzezko ta Maitasunezko bideetan sar zaitezen."

Itz oiekintxe eskeintzen zizkigun egilleak bere liburu ontako gogo-asmok lenengo aldiz argitaltzean. Arrezkero, onik pranko egiña da liburu au mundu zabalean. "Bide" ontatik sartu edo abiatu diran makiñabatek topa dute Jesukristo, baita Berarekin izketan ikasi ere. Mundu ontako lan, arazo ta buruausteen artean zerurantz begiratzen erakusten bait-digu. Ben-benetan esan diteke esan ere, liburu auxe dala gaur eguneko Kenpis.

Polemika-garrak ere piztu ditu iñoiz liburu onek. Berari darion kristau-bizitz edo espiritualidadea ezta guztien gogobeteko izan nunbait. Von Balthasar ospetsuaren izena aitatzea aski litzake auzi ontan.

Opus Dei'koak aintzakotzat artu dute liburu onen itzulkizuna. Baita zorrotz jokatu ere. Euskeratzailleak berak esan zidanez, Ebanjelio berarekin baiño ere ajola ta arreta aundiagoz ibilliak omen dira; itz bakoitzaren arrazoi berezia eskaeraziaz eta abar. Ortik igerri itzulpenaren jatoriasunari. Maixuki burutua dagola esan bear. Escrivá'ren pentsamentu sakonekin batean euskera "gozo-bizi" bat aogoza dezakegu bertan.

Nor degu, bada, euskeratzaillea? Aita Joxe Austin Orbegozo, pasiotar praillea, gainbegiratu Lekuona zaarrak emanik. *Laiaketan*, pasiotar gazteen aldizkaria, bere lenen-pausoetan ezagutu dutenak ezaguna izango dute euskalzale jator au. Bere ardura ta eraginpean sortua bait-da aldizkaria. Berak erantsi zizkion bultzada ta arnasa eztira oraindik itzali, ezta indargetu ere. Euskalzale onen izena "Jakín" eta *Oleri*-n ere azaldu zan zenbait aldiz urte aietan. Geroztik, Erroma

aldetik ibillia da, eta gaur Villarreal'go Teoloji-Ikastetxean Idazteun-irakasle bezela diardu.

Liburu famatu bat euskeraturik. Jokabide txalogarria ta ikasbide jatorra gure euskalzaleentzat. Ekin bezate gure euskal maixu ta langilleak arlo ontan. Ba-dute zeri eldu. Erderazko idazti ospetsuenak euskeratzea onuragarri litzaziguke oso. Ludi zabaleko erri ta kulturak sortu dituzten emaitzik zindoenak gureganatu. Euskera berari ere suspergarri gertako litzazikioke arrotz-txertu auek. Itz batez, gure kultur-altxorra aberastu ta iñoren aurrean azalgarri ipintzea litzake.

JOXE LIZARRALDE.

* * *

ZENBAIT LIBURU BERRI

Bear adiña asti ez izanik, euskal-liburu geiegi gelditzen dira orain-
go EGAN onetan aipatu gabe. Batez ere, "Auspoa" saillean agertu
direnak eta euskal-liturgiarekikoak. Orien berria beste batean bear
bezain osoki agertuko ahal da!

Erljio-gaiak aotan artu ditugun ezkeru, ezin ixillik utzi Kere-
xeta'tar Jaime langille trebeak Testamentu Berria oso-osoan itzuli
duela Bizkaiko euskeraz. Azkenik argitara duen liburua auxe da:
(*Alkartasun Berria*) *Apostoluen egiñak eta idazkiak*, Edili, Bilbao,
1965. *Apostoluen egiñak*, lehen 1961-ean argitara emana, berriz ager-
tzen da, itzulpena zertxobait obeturik, eta liburuaren izenean aipatzen
diren Epistolez gaiñera, Apokalipsis-a ere bai aren ondotik.

Azken Konzilioaz Aita J. Yurre euskal-idazle agurgarria mintzatu
zaigu liburu batean, Aita Larrañaga apezpiku jaunaren itzaurrearekin:
II-garren Batikano batzarra, I, *Lenengo aldia XXIII-garren Yon Aitu
Santuak asi ta burutua*, Itxaropena Argitaldaria, Zarautz, 1965. Ez da,
beraz, lehen zatia baizik eta segur gera Aita Yurre argiak ez gaituela
luzaroan urrengoaren zai edukiko.

Orain arte ain urri genituen erdal-euskal-iztegiak elkarren leian
asi zaizkigu agertzen, bat-batean. Igaz, Buenos Aires'en agertu zen
iztegitxoia izan zen lehenbizikoa: *Iztegi*, Editorial Vasca Ekin, 1964.
Ez dakar, agerian beintzat, egille-izenik.

Aita Mujika'ren iztegi andia salgai dugu azkenean, mamiz ornitua
bezain azalez eta itxuraz ederra: Plácido Mugica Berrondo, S. I.,
Diccionario castellano-vasco, El Mensajero del Corazón de Jesús, Bil-
bao, 1965. Ia bi milla orrialde aberats ba ditu eta, iztegiiaz gaiñera,
egillearen asmoak eta irizpideak argi eta garbi adierazten dituen itzau-

rrea, eta azkenik iru eraskin: “Composición vasca”, “Lista de componentes”, “Afijos vascos”. Bein ta berriro erabilli bearko dugu esku-artean batek baiño geiagok eta ez dugu alfer-biajerik egingo iturri orretara.

Orrekin batean, ordea, edo orrekin bateratsu, ustekabean artu gaituen kidea sortu zaigu, aurten au ere: *Auñamendi erdal-cuskal iztegia*, I, *a-apa*, Colección Auñamendi, 44. Eragintza-zuzendaritza, liburuak dionez, Beñat Estornes Lasa'rena da; antolaketa-idazmoldea, berriz, J. I. Goikoetxea “Gaztelu”-rena. Ez da lotsagarri gelditzen, azalez apalagoa bada ere, Aita Mujika'renaren ondoan, eta ez da ori gutxi esatea. Bigarren zatia (guztira zenbat izango dituen ez dakigu oraindik) argitara omen da au idazten dudanean.

Euskera irakasteko bear diren laguntzez mintzatzen asi geran ez-kero, ordea, aipatu bear da, labur bederen, J. Oñatibia'ren ikasbide berria: *Euskera irrati bidez. Método de euskera radiofónico*, curso 1.º, Edili, San Sebastián, 1965. Ez dago esan bearrik nolako buruz eta zentzuz antolatu duen egileak: aski da izan duen, duen eta izango duen oiartzuna aipatzea.

“Orixe”-ren adiskideak eta zaleak —bizi dira oraindik— plazara irten dira liburu batekin: *Orixe. Omenaldi*, Donostia'n 1965. Argita-sun ugari eskeintzen du —naste-borraste antzera, omenaldietan gertatu oi den bezala— Orixe'ren bizitzaz eta obraz eta Orixe'ren beraren zenbait idazlan, itz lauz eta neurtuz, artean argitara gabeak.

Euskal Bibliografiarako Oarrak

EUSTAKIO MADINA'KOA:

1. *Salvete, Flores Martyrum...* ("Manterola'ri". Eles-kanta, bizkaieraz). "Euskalerrria". XI (1884) 569.
2. *Udabarria*. (Olerkia, Bizkaiko euskeraz. Itzulpena, españoletik. *On Antonio Trueba, Euskal-Mendietako kantari ederrari*). "Euskalerrria", XIV (1886) 369-370 orrialdeetan.
3. *Eleskanta*. (Olerkia, Bizkaiko euskeraz). "Euskalerrria", XV (1886) 17'gn.orr.
4. *Gomutagarri bat Ama Birjiñari*. (Olerkia, Bizkaiko euskeraz). "Euskalerrria", XV (1886), 270'gn.orr.
5. *Vexilla Regis Kantia* (Bizkaiko izkeran). "Euskalerrria", XVII (1887) 219'gn.orr.
6. *Jesus Gurutzetuaren Arbola-Santeari*. (Bizkaieraz, olerkia). "Euskalerrria", XVIII (1888) 269'gn.orr.
7. *Jesus'en Biotzari*. (Olerkia, bizkaieraz). "Euskalerrria", XVIII (1888), 494'gn.orr.
8. *Kristau burua ontasunezko emongeien aurtean*. (Amalauduna, bizkaieraz). "Euskalerrria", XVIII (1888), 521'gn.orr.
9. *Latñ-Kantia "Crudelis Herodes" euskeraz, edo Jesus'en agerkeria*. (Bizkaieraz). "Euskalerrria", XX (1889), 57'gn.orr.
10. *Ama Donzella Krutzepean, edo Lauburupeko Itur-Izarrari*. (Bizkaieraz, olerkia). "Euskalerrria", XX (1889), 295'gn.orr.
11. *Veni Creator Spiritus (euskeraz)*. (Bizkaiko euskeraz). "Euskalerrria", XXI (1889), 489'gn.orr.

12. *Kurutze Ondoan*. (Bizkaieraz, olerkia). "Euskalerrria", XXII (1890), 281'gn.orr.
13. *Izpiritu Donearen Jechieria*. (Bizkaieraz, olerkia). "Euskalerrria", XXII (1891), 422-423'gn.orr.
14. *Jesus Ilbiztua*. (Olerkia, bizkaieraz. "On Arturo Campion'i"). "Euskalerrria", XXIV (1891), 251'gn.orr.

OREGI ARAMBURU'TAR JOSE GASPAP APAIZA:

1. *Etimologías Vascongadas. Origen y significación de las voces Izoquia, Izurdia, Ispaster, Iziar, Isaburu, Igueldo e Iguer*. "Euskalerrria", VI (1882), 6-11'gn.orr.
2. *Iparragirre'ri*. (Olerkia, gipuzkeraz). "Euskalerrria", X (1884), 342-343'gn.orr.
3. *Aita Santu Leon XIII'garrenari bere Urrezko Eztayetan*. (Olerkia, gipuzkeraz). "Euskalerrria", XVIII (1888), 107-108'gn.orr.
4. *Nere amari. 1885'garreneko San Jose egunean*. (Olerkia, gipuzkeraz). XVIII (1888).
5. *Donostiako gorputzdi edo obide santuko obiskira*. ("Oregui-Aramburu-tar-pia". Olerkia, gipuzkeraz). "Euskalerrria", XIX (1888), 423'gn.orr.
6. *Zeruko Giltza*. (Olerkia, gipuzkeraz). "Euskalerrria", XIX (1888), 526-527.
7. *Animen Egunerako Oroimengarria*. (Olerkia, gipuzkeraz). "Euskalerrria", XXI (1889), 364'gn.orr.
8. *On Marzelino Soroa Jaun nere adiskiderik onen onenatarikoari, 1890'ko Urtarrillaren biko bere santu-egun oroigarriyan*. (Olerkia, gipuzkeraz). "Euskalerrria", XXII (1890), 13'gn.orr.
9. *Laudagarritzko On Klaudio Otaegi zanari*. (Olerkia, gipuzkeraz). "Euskalerrria", XXII (1890), 110-112'gn.orr.
10. *Eskutitz bat*. (Azkue'ko Resurreccion Maria jaunari). "Euskalerrria", XXV (1891), 301-302.

EZEQUIEL ECHEBARRIA:

1. *Curiosidades Bascongadas. Observaciones sobre varios puntos oscuros de la lengua euskara.* "Euskalerrria", IV (1881), 211'gn.orr.
2. *Sobre el apellido Guisasola y análogos.* "Euskalerrria", V (1882), 226-229'gn.orr.

ELIZAMBURU, JEAN B.:

1. *Aingeru bati.* (Olerkia, lapurdieraz). "Euskalerrria", I (1880), 60-64'gn.orr.
2. [*Banakien...*] ("*Peña-Plata* izenaren ganean eskutitza, lapurteraz). "Euskalerrria", I (1880), 258-259'gn.orr.
3. *Zapataina edo Gizon Zuhurra.* (Olerkia, lapurdieraz). "Euskalerrria", VII (1882), 172-173'gn.orr.
4. [*Le Basque*]. ("*Saratar Bat*"-en *Eskalduna* olerkia, Sara'n 1867'gn. urtean saritua, Elizamburu'k itzulia frantsezera). "Euskalerrria", VII (1882), 235-236'gn.orr.
5. *Nere Etchea.* (Olerkia, lapurdieraz). "Euskalerrria", VIII (1883), 473'gn.orr.
6. [*Salut au Pays bien-aimé!*] (Piarres Adame saratar olerkariaren *Agur Erri Maiteari!* olerkia, Elizamburu'k frantsezera itzulia). "Euskalerrria", XVI (1887), 367-369'gn.orr.
7. *Maite Zaitut.* (Olerkia, lapurteraz). "Euskalerrria", XXIX (1893), 402'gn.orr.
8. *Lau Andren Besta (Amex bat).* (Elizamburu'ren irudi batekin. Olerkia). "Euskalerrria", XXXVI (1897), 19-21'gn.orr.
9. *Marie.* (Olerkia. Asiera: "Bertzek erran baitute nik baino len"). "Euskalerrria", LIV (1906), 37-38'gn.orr.

N. ALZOLA G.

SARIKETAK

Jazinto Karraskedo Olarra Toribio Alzaga Teatro Sariaren Irabazle

1965 urteko Toribio Alzaga teatro saria Jazinto Karraskedo Olarra, Donostian bizi dan autorearen eskuetara erori da. Saritua izan dan obra-ri "Laratzean sua" deritza. Juradua Antonio M.ª Labayen, Agustin Zubikarai eta Gabriel Aresti, euskaltzain eta laguntzailleak, euskal teatroaren munduan ezagunak, osatu dute.

Ortaz gaiñera iru aipamen berezi egin dituzte ordena onetan :

- 1.º "Nor errudun", Xabier Gereño-renari.
- 2.º "Brokel jauna", J. Antonio Arkotxa-renari.
- 3.º "Biotzaren neurria", Pedro Sarriegi-renari.

Gauza jakiña da sari au Euskaltzaindiak jarria duela Bizkaiko Ahorro Kaxaren laguntasunaz baliatuz eta urte bitik bein ematen dala Domingo Agirre novela sariarekin txandaka.

Datorren urtean, beraz, Domingo Agirre novela saria emango da. Amar milla pezetan finkatuko da eta oiñarriak orainartekoak izango dira.

1965 Lizardi poesia-sariaren oiñarriak

Gipuzkoako Ahorro Kaxa Probintzialak amar milla pezetako sari bat sortu du urtero emateko Euskaltzaindiaren ardurapean. "Lizardi" poesia-saria olerkarien klasean ari diranentzat, eta "Xenpelar" saria bertsolarien klasekoentzat ornituko ditu.

"Lizardi" sariaren oiñarriak dira :

1. Bost milla pezetako sari bat emango da ezin zatitu izango dana.
2. Bialtzen diran poesia-lanak nai dan bezelako luzeera eta gaia izan dezakete eta bertsoan euskeraz egiñak izan bear dute.
3. Juzgua emango duen juradua Gipuzkoako Ahorro Kaxa Probintzialak izendatuko du Euskaltzaindiaren eskabidez lanak bialtzeko epea bukatzen danean.
4. Lanak Euskaltzaindira bialdu bear dira (Ribera, 6, Bilbao) 1965 azaroaren 20-a baiño leen. Lema batekin firmatu bear dira eta lemaren giltza sobre itxi batean bialdu.

1965 Xenpelar Saria bertsolarien klasean ari diranentzat

Gipuzkoako Ahorro Kaxa Probintzialak amar milla pezetako sari bat sortua du urtero emateko Euskal Akademiaren ardurapean. "Lizardi" poesia saria olerkarien klasean ari diranentzat, eta "Xenpelar" saria bertsolarien klasekoentzat ornituko ditu.

Bertsolarien klasean ari diranentzat ipintzen diran poesia-sarien oifarriak dira.

a) Sariak izango dira: 1. Bi milla pezeta; 2. Milla ta bosteun pezeta; 3. Milla pezeta; 4. Bosteun pezeta.

b) Urtearen barruan argitaratutako bertso-paperik onenak sari-tuko dira. Bertso-paper inprimatuaren amar ale bialdu bear dira Euskal Akademiara (Ribera, 6, Bilbao). Bialtzeko epea 1965 azaroaren 20-an bukatzen da.

c) Gaia libre.

d) Bertso-papera argitaratzen danean, eta jakiteko zein dan bertsolari egillearen izena, "Bertso berriyak urliyak jarriyak" edo beste alako zerbait ipiñi bear da aspaldiko oiturari segituaz.

e) Juzgua emango duen juradua Gipuzkoako Ahorro Kaxa Probintzialak izendatuko du Euskal Akademiaren eskabidez.

Jose Maria Lertxundi "Argiñ" Aya-koak Xenpelar Saria irabazi du

Euskaltzaindiak Gipuzkoako Ahorro Kaxa Probintzialak lagunduta Xenpelar poesia saria bertsolarien klasean ari diranentzat ipiñita zeukan igaz. Urtearen asieran bertso paperak aurkeztatzeko epea luzatu zan.

Amaika orri eldu dira eta Euskaltzaindiak juradu bat izendatu ondoren, arek 1965 maiatzaren 28-an urrengo au erabaki du.

Lendabiziko saria, bi milla pezeta, Jose Maria Lertxundi "Argiñ"-i ematea asto bati jarri dizkan bertsoakatik. Bigarrena, milla ta bosteun, Jesus Lete "Ibai-ertz"-i amabi bertsokin osatutako orriagatik. Irugarrena, milla, Xabaroa-ri aurtengo estropadai jarritako bertsoakatik. Eta laugarrena, bosteun, Sebastian Salaberria-ri Iturrioz-ko sega-apustuari jarritakoakatik.

Juradua osatu dutenak dira: Juan Maria Lekuona, Fernando Artola "Bordari", Juan San Martin, Antonio Arrue, Aita Antonio Zavalá, Jose Maria Satrustegi eta Alfonso Irigoyen.

Aurtengo beste sariketa baten berria zabaldua dago izen berberekin, au da, Xenpelar izenarekin, eta bertso paperak bialtzeko epea urriaren 20-an bukatzen da. Gaia libre izango da eta amar bertso paper imprentatu elduerazi bear dira.

GABRIEL ARESTI

MUNDU-MUNDUAN

- 1) Joko Arriskutsuak.
- 2) Zerutik Sua eroriko da.
- 3) Famili-biltzarra.
- 4) Holofernesik gabeko Judit.
- 5) Nebarrebarlean.
- 6) Bihurrerarik ez duen ordua.
- 7) Kontuak guztiok pagatu behar ditugu.

ESKEINTZA:

Nere Garate damari.

Bilbaon honela bizi gera, Eta honelakoak gera. Beraz
Laudioko baleran aurkitu ez ninduzunean, ez zenuen ezer
galdu. Eta zerbait galdu bazenuen, nobela honetako orriartean
aurkituko duzu. Atsegina ez dela ikusiko duzu.

Barka nire ausartzia, eta Justo jaun zure aita nik hain
estimatu eta miretsiari, nire errespetoak.

MUNDU-MUNDUAN

1. JOKO ARRISKUTSUAK

Basaibarko herrian gaude, Nork ez du Basaibarko herria ezagutzen? Inork ez. Mundu guztia Basaibarko herria nun dagoen enteradadin, Gernikatik Markinara doan kaminoaren ondoan ez dagoela esanen dugu.

Oraindik ez dago Espainian gerrarik, baina Alemanian jakintsu batzuek ariotarren arraza nola mejora litekeen estudiatzen dute. Birtartean demokraziak negozio zikinetan konprometitzen dira, eta burdinazko gortinarean atzean hartz diganteak gogorki lan egiten du.

Baina guzti honek guri ez digu axola. Gu Basaibarko herrian gaude, Arkadia zipriztin honetan. Buztina eta egurra ateratzeko arbola-diak dauden lekuan, paradisu bat ikusi nahi dugu, herri hau sustraitik astinduko duen mendabala hurbil dagoela konturatu gabe.

Bertan hurrek, oraindik maliziatu gabeko hurrek, ongiaren eta gaizkiaren artean bereizten ez dakiten hurrek, haur errugabeek, haur inuzentek, haur ankerrek, jokatu, olgatu eta dostatu egiten dute. Jokoa arriskutsuak debekatzeko modurik ez du oraindik ezein lege-emalek aurkitu.

Gure haurrak bost dira, hiru mutiko eta bi neskatok: Josepe, zazpi urte; Petri eta Joana, seina urte; Eztebe, bost urte, eta Tereza, lau urte eta erdi. Eztebe eta Joana nebarrebak dira. Petriri, Motz, Petri Motz deitzen dio mundu guztiak, buruan bilorik eta aurpegian ez bepururik ez betilerik ez dadukalako, haren aitona batek karlistada batean sifilis bategatik primu guztiei utzirikako heredentzia. Ordudanik, haren familiako gizon guztiak gorputz guztian biloren azterrenik ere ez dadukatela jaiotzen dira mundura eta hiltzen dira mundutik.

Haurrak, safari batean oraindik zapaldu gabeko oihanetik ausart ateratzen diren ihiztarien moduan, herritik atera dira basora, eta orain, etxerik hurbilenetik kilometro batera daude. Pinudi batean daude, eta olgatzten dauden lekutik hamar metrora leizaazienda-hamiltegi bateko aho izugarria igartzten da.

—Nire aitonak azken karlistadan burrukatu zuen —dio Petri Motzek.

—Euskaldunen alde ala gaztelarren alde? —galdetzen dio Eztebek.

—Ez dakit. Txapel gorria omen zeraman.

—Orduan —sartzen da Josepe— oiloen alde burrukatu zuen. Oilar baten antza edukiko zuen.

Petri Motz hasarratzen da:

—Zure aitonak ahate bat zirudien, Zure aitak kuku bat. Eta zuk sagu bat.

Mehatxatu egiten du Josepek, ukabilak erakusten dizkiolarik:

—Musturrak apurtu behar dizkitzut.

—Zuk niri?

—Bai.

—Ze eskurekin? Ezkerrekoarekin, eskumakoarekin ala erdikoarekin?

Josepek:

—Zuk ez duzu indarrik.

Petrik:

—Zure etxean karabantzu ustelak jaten dituzue.

—Eta zurean eztiaren ordez, kaka.

—Zurean arnoaren ordez, txiza.

Lagunek ez dadukate eztabaida baketzeko asmorik:

—Elkar jo nahi baduzue —bere burua eskeintzen du Eztebek— ni izanen naiz juez.

Baina besteek ez dadukate sobera kemenik. Bildurtu eta kobardetu egiten dira.

—Joka dezagun! —deiarar egiten du Eztebek, bere hortz bihurriak irriturik.

Bere arrebak ba daduka ideia bat:

—Aitamak izan gaitezin.

Baina Josepe ez dago konforme:

—Aspergarria da joko hori.

Terezari berdin dio:

—Egarriz naiz.

Josepek bere buruzagitza aurrera atera nahi du:

—Nik esan dezadan jokoan ginen dugu.

Baina Petri ez da lehengo eztabaidaz ahaztu:

—Nik ez.

Josepek ez du desobedientzia hau barkatu nahi:

—Orduan ez duzu gurekin jokatu.

—Nahi dudanarekin jokatu dut.

—Bai zera!

Tereza ez da ezertaz enteratzen:

—Egarri naiz.

Joanak bere buruari lan eragiten dio:

—Bazkari gezurrezkoak egin ditzagun.

—Ez —dio Petrik.

—Ez —dio Eztebek.

Eta Josepek errematea ematen dio:

—Aspergarria da joko hori.

Baina Joana neskato kurajetsu bat da:

—Eta merkatura doazin neskameak?

—Ez —dio Eztebek.

—Ez —dio Petrik.

—Aspergarria da joko hori.

—Neri gustatzen zait, —desenkusutzen da Joana. Baina Josepek ez dio desenkusa hori onartzen:

—Zuk ez dakizu ezer.

—Motza zera zu, Josepe itsusi hori, —betetzen dira negarrez Joanaren begiak—. Petri baino motzago. Ez zaitut maite.

—Egarri naiz —Teresa urrikariak!

Josepek Joanari, ezkondurik baleude bezala:

—Zu sorgin bat zera.

Baina Joana ez da negarraren azpian amore emateko neskatxa:

—Eta zu zakur itsusi bat!

—Negar egizu, zurekin ez bainaiz ezkonduko.

—Eta nork esan dizu zurekin ezkondu nahi dudala?

—Txoritxo batek, baina zurekin ez naiz ezkonduko. Negar egizu.

Eztebe bere arrebaren alde ateratzen da:

—Bakean utzizu nire arrebari. Bestela...

Eztebek zer esanen duen ez dio Terezari inporta:

—Egarri naiz.

Baina Joseperi ba dirudi baietz, inporta diola:

—Bestela?

—Etxera joanen gera —Josepe bi urte zaharragoa baita.

Joana ongi konturatzen da nebaren bildurraz:

—Eta bakarrik utziko zaitugu.

Orain Petri da bakezalea:

—Joka dezagun!

Guztien begiak Joseperen aurpegiaren gainean biltzen dira. Harengandik espero dute. Nolabait defenditu behar da Josepe:

—Ez zait orain joko berririk bururatzen. Lapurrak eta goardiak?

—Ez.

—Piratak?

—Ez.

—Ez.

—Indioak eta blankoak orduan —Joseperen aurpegia argitu egiten da—. Ni indio buruzagi bat izanen naiz, Zezen Adarduna. Eztebe nire gerra-gizona izanen da, eta Tereza eta Joana gure herria izanen dira. Petri Buffalo Bill izanen da. Preso hartuko dugu, eta buruko biloak ebakiko dizkiogu, arbola bati loturik dagoen bitartean.

Petriri ez zaio gustatzen:

—Ez dut nahi.

—Baina zergatik?

Petrik ez du bere arrazoirik azaldu nahi:

—Ez dut nahi —esatearekin kontentatzen da.

Baina Tereza ez da ezerekin kontentatzen:

—Egarri naiz.

Joseperen jokia pizka bat aldatzen da:

—Kristauak eta turkoak?

—Nola da joko hori?

Josepe ez dago hain seguru:

—Orain etorri zait gogora.

—Esplika zazu.

—Espainiako historian bezala gertatuko da guztia. Ni Nafarroako erregea izanen naiz.

—Zergatik zu?

—Gauza atsegin eta polit guztiak tokatzen zaizkitzu beti. Zergatik?

Baina Josepe estrategia ona da:

—Joko honek beste izen bat du.

—Zein da?

Terezak bere leloarekin jarraitzen du:

—Egarri naiz —baina besteek kukuaren oihua entzunen balute bezala.

—Erregea eta borrhoea. Gainera kalifa bat dago. Kordobako kalifa turkoa. Ni erregea izanen naiz.

Besteek ez dute amorarik ematen:

—Baina zergatik? —galdetzen diote Eztebek eta Petrik batera.

Josepe bere argudioak presentatzeko oso trebea da:

—Bestela ez dudalako joko hori esplikatuko. Nire jokia da. Nik

asmatu dut. Erregea ni izanen naiz. Bestela beste joko politago bat asma zazue zuek.

Ez dago zer esanik.

—Konforme —diotsa Joanak—. Baina gu, neskok, zer izanen gera?

—Kalifaren emazte biak. Zuen izenak Fatima eta Zoraida izanen dira.

Joana emakumearen eskubideen aldekoa da:

—Gizonek emazte bana dute.

Tereza berriz ez da emakumearen eskubideez arduratzen. Tereza emakume baten eskubideez arduratzen da:

—Egarri naiz.

Josepek zerbait entzun zuen etxean lehengo egunean:

—Baina turkoek ehuna emazte dute. Hola entzun diot nire osabari. Bera Arabiako negro beltzekin bizi izan zen behin, eta nola ez du jakinen?

Jeografi-kontuetan ez baita Josepe oso jakintsua.

—Zer eginen dugu? —galdetzen dio Joanak.

Joseperen buruak astiro pentsatzen du:

—Gero asmatuko dut. Gizon baten buruak ezin pentsa dezake hain azkar. Astia eman zaidazue. Ni erregea izanen naiz, eta neskak kalifaren emazteak. Petri borreroa eta Eztebe kalifa. Edo aldrebes.

—Nola erabakiko dugu hori?

—Nor libretituko da gehien?

—Orandik ez dakit; ezer asmatzeko astirik ez didazue ematen eta... Harri bana har zazue, eta, hurrutien botatzen duena, hura izanen da kalifa. Bestea, borreroa.

Harri bana hartzen dute Eztebek eta Petrik, eta hamiltegiaren bestekaldera jaurtikitzen dute.

—Nik irabazi dut —garraisia egiten du Petrik kontentuz.

Eztebe ez da konformatzen:

—Ez, nik. Nire harria zurea baino hurrunago joan da.

—Gezurra! Nirea joan da hurrunago.

Petrik bere garaitzaren lekukoak bilatzen ditu:

—Gezurra zuk diozu.

—Noren harria joan da hurrunago, Josepe?

—Zurea, Petri.

Baina Eztebek ere lekukotasunak ekarri nahi ditu bere alde:

—Gezurra da. Nirea. Ez da hala, Tereza? Zuk zer diozu?

Terezak betikoa:

—Egarri naiz.

—Noren harria joan da hurrunago, Joana?, —galdetzen dio Eztebek bere arrebari.

Joanak asko maite du bere neba, baina maiteago du egia:

—Petrirena.

Hainbeste probaren aurrean makurtu egiten da Eztebe:

—Berdin, Petri kalifa izan dadila, Ni borreroa izatearekin franko libertituko naiz.

—Eta zer egin behar dugu orain, Josepe? —galdetzen dio Petrik.

—Lehenbizi —erantzuten dio Josepek— zuen zapata-lokarriak kenduko dituzue. Haiekin soka luze bat eginen dugu.

Kordelak kentzen dituzte guztiak zapatatetik, eta lokarri luze batean lotzen ditu guztiak Josepek. Joanaren aurpegia mirestez betetzen da:

—Zein polita! Borreroaren seinalea izanen da hori, ez da, Josepe?

—Ez. Soka lodi honekin Kordobako kalifa turkoari eskuak lotuko dizkiogu.

Eta guztien artean Petriri lotzen dizkiote eskuak bizkarraren atzean. Tereza lanarekin egarritu egin da. Hala dio:

—Egarri naiz.

—Eta orain? —Galdetzen du Joanak.

Petriri jokia ez zaio gehiegi gustatzen:

—Gogorregi lotu nauzue. Min egiten didate kordelek.

Baina Joseperen argudioak ez du erantzunik.

—Honela ez zara eskapatuko.

Haurrek duda haundiak dituzte. Eztebek duda hoek argitu nahi ditu:

—Eta zer eginen dugu orain?

Joseperen arrapostua aguro dator:

—Judizioa —besteak isilik geratzen dira—. Nik —jarrantzen du Josepek boz haundietan—, Nafarroako errege Antxo Nagusiak, Jainkoaren graziak ematen didan potereaz beztiturik, Kordobako kalifa Miramamolín turko negro beltz kobardea, Toledoko gatazka-lekuan preso hartu dudana, justiziaz juzgatuko dut.

Terezak erantzuten dio:

—Egarri naiz.

—Eta haren bidegabe guztiak ikusirik, kristau elizak ugari erre dituela ikusirik, monjak eta fraileak hil dituela ikusirik, kalizak eta santu aberatsak ebatsi dituela ikusirik, hiltzera kondenatzen dut. Beraz, Gaztelako eta Aragoeko erregeak haren alde, fabore eta lagun etor ditezen baino lehen, sententzia kunplitu:ko dugu, Fatima eta Zoraida haren emazteak, Naxerako komentu batean sartuko dira monja, Kristoren fedea besarka dezaten arte. Gero nire semeekin ezkonduko dira, hain lore ederrak ezin gal baititezke alferrean.

Perpaua luze hau bukatzen duenean, txaloak egiten dizkiote haur

guztiak, salbu Petrik, hau eskuak loturik dagoelako, eta gainera kondenaturik geratzen delako eta ez dirudi egoki.

Joana miresten da:

—Zein ederra!

Tereza ez da miresten:

—Egarri naiz.

—Honela hilen dira Kristoren etsai guztiak! Hil dezagun!

Hamiltegira hurbiltzen dira, Petrik ez dio ezer. Besteek barre egiten dute.

Josepe bere erregetasunetik, Miramamolin jentilari mintzatzen zaio:

—Zu, Miramamolin negro madarikatua, hil baino lehen ezer esan nahi duzu? Esker hau egiten dizugu.

—Bai, zerbait esan nahi dut.

—Esazu, bada, hemendik Iruinera oso bide luzea baita.

Petriren mintzoa kalifatasunez eta profetatasunez betetzen da:

—Zu, Nafarroako Antxo errege poterosoa, nire emazte Fatimarekin ezkonduko zera, baina gero nire emazte Zoraidaz enamoratuko zera, Kristauek emazte bana beste ezin dukezuen bezala, kalterik franko etorriko zaitzu hortik. Zure emazte lijitoak zuregandik alde egiten du, eta azkenean zure eskuak hazirikako landaretxo bat hilen du nire emazte Zoraidak. Andre horri zihorra emanen diozu, baina azken fin batean haren eta zure kulpak pagatuko dituzu. Hauk dira Miramamolin profetaren hitzak. Hilobitik irtenen du nire arimak, eta mundutik erratu eta penatu eginen da, hitz hauk kunpli ditezin arte.

Joana miresten da:

—Ene, Petri! Zein ederki!

Tereza ez da miresten:

—Egarri naiz.

Antxo erregearen boza ankertasunez betetzen da:

—Zure azken borondatea hala kunpli bedi! Orain hil zaitetz! Borreroa, nire sententzia ere kunpli bedi!

Eztebek esku lotuak hartzen dizkio Petriri:

—Barka zaidazu Miramamolin kalifa indartsua, baina ni horrero triste bat besterik ez naiz. Nire erregeari manamentuak obeditu behar dizkiot.

Eta beste gabe, bultzada bat ematen dio. Petri defenditu egiten da, baina nola eskuak loturik daduzkan, azkenean, deiadar ikaragarri bat egiten duelarik, hamiltégira erorten da.

—Ene!

Tereza ez da ikarutzen:

—Egarri naiz.

Baina Josepe, Nafarroako erregea da oraindik:

—Justizia kunplitu da. Jentil guztiei izan bekie ejenplo eta eskarmentagarri.

Barre eta dantzan egiten dutelarik, lehengo lekura bihurtzen dira. Belarrean jartzen dira.

Joanari bihotza jotzen dio dudak:

—Josepe.

—Bai?

—Joko hori ez zait gustatu.

—Zergatik?

—Deiadar izugarri hori...

Deiadarrek ez dio Terezari egarririk kendu:

—Egarri naiz.

Joana ez dago trankil:

—Benetan hil dugu Petri?

—Miramamolin hil dugu.

—Baina Miramamolin Petri Motz zen.

—Txatxala! Hil, nagusiak egiten dira. Haurrak zerura joaten gera.

Argudio honek bere indarra du.

Honela mintzatzen ari izan diren artean, pederasta bat agertu da arbolartean. Joanak, hura ikusirik, garraisia egiten du, oso itsusia delako, eta gainera erren haundi bat egiten duelarik, esku banatan makulu zahar bat daramalako. Baina gizona, hortzak eta begiak irriturik, haurrei hurbiltzen zaie:

—Ez zaitezte bildur. Zuen laguna naiz ni. Aurpegi hoek alai tzazue. Karamelo bana nahi duzue?

Karamelo bana ematen die, baina Joanari ez zaio bildurra bihotzean kabitzen:

—Zer nahi duzu?

—Zuekin jokatzeko uzten didazue? Haurren jokoak asko gustatzen zaizkit. Haurrak ere asko gustatzen zaizkit.

Terezari hurbiltzen zaio:

—Nola duzu izena?

Terezak ez du erantzuten.

—Zer? Mihina jan dizu katuak?

Terezari bildurra eta egarri haundi bat kabitzen zaio bihotzean:

—Egarri naiz.

—Herrira itzultzen zeranean, baso bete limoi-ur fresko edan zazu. Zertaz eros eduki dezazun, har zazu zakur haundi bat. Baina zuek, neskak, oso tristerik zaudete. Zergatik?

Joanak esplikatzen dio:

—Miramamolin hil da, baina Josepek haurrak zerura joaten gerala dioen bezala, Petri ez da hil.

—Eta nor da Josepe?

Josepek ez du bere josexetasuna aitortu nahi:

—Ni, Nafarroako errege Antxo Nagusia.

—Eta zergatik hil duzue Miramamolín?

Eztebe ausartzen da:

—Jokatzen genduen. Kristauak eta turkoak. Edo erregea eta bo-
rreroa. Baina azkenean ez da joko polita izan. Petri zerura joan da.

Gizon errena ikaratzen da:

—Ez da egia izanen! Eta nun dago Petri hori?

Josepek bere egia dio:

—Zeruan.

Baina Joanak guztien egia dio:

—Ez. Zilo horretan dago. Eta hil baldin ez bada, zergatik ez du
hortik irteten?

Gizonari irauli egiten zaio bihotza:

—Zilo horretan? Hamiltegi horretan?

Astiro-astiro, bere bi makuluen laguntzarekin, bertara hurbiltzen
da, haurren buruetan gertatu denaren ezağutza eta bihotzean kulparen
jakituria formatzen den bitartean. Guzti hori ez dute atsegin. Gizona,
azkenean, hamiltégira heltzen da. Barrenean ikusten duena ez du atse-
gin berak ere:

—Ene! Alafede! Zeruko Jauna! Mutiko urrikariari burua apur-
tu zaio! Baina zer egin duzuen ba dakizue?

Haurrek ez dute kulparik ezagutu nahi:

—Guk ez dugu ezer egin, jauna.

—Zer?

—Zuk egin duzu.

—Itxadon apurtxu batean! Horrera bainoa!

—Petri zuk hil duzula esanen diogu mundu guztiari!

—Harrapatzen bazaituet...

Baina gizonaren bernak ez dira azkarrak. Haurrenak berriz, bai,
eta korrikan desagertzen dira arbolartean, garraisia, aldarri eta deia-
dar egiten dutelarik:

—Gizon errenak hil du Petri!

—Karameloak eman zizkigun gizonak hil du Petri!

—Haurrak gustatzen zitzaizkion gizonak hil du Petri!

Eta gizonak:

—Zeruko Jauna! Sekula ez dut holakorik ikusi. Haurrak anima-
lia basatiak baino basatiagoak dira. Nork sinets lezake holakorik? Ni-
re denporako urteetan ez natzaio jadanik egundo ere haur bati hurbil-
duko, aingeru serafín bat baino politagoa baldin bada ere...

Ez, ez du aurrerantzean aingeru serafínik ukituko. Aingeru sera-
finak sinetsiak izan baitziraden.

2. ZERUTIK SUA ERORIKO DA

Hogetamar urte inguru igaran dira. Haurrak haunditu dira. Dakusagun zer gertatu den haietzaz.

Tereza gaur, udaberriko gau honetan, ohetik jaiki da, jadanik. Beste asko ohera doan tenorean, ba dago bera zutik eta lanean. Taferna batean dago neskame, Bilbaoko Zazpi Karriketako taferna batean. Taferna honetako jabea Andere Zufia jauna da, behin Nafarroako erregetza jokatu zuen haurraren aita. Baina ikusagun Terezak ze egiten duen.

Terezak bere inguruan begiratzen du, Ezkerretara pinukizko mahai batzuk ikusten ditu, kadirak eta aulkiak. Bere atzean eskaratza eta komuna daude. Bere aurrean kalera joateko atea. Eskumatara edarri-lekua, kafetera eta gainerakoa, Honen ondoan egurrezko eskailera bat, goiko jan-tokira eta tafernako ugazaben bizi-lekura igotzen dena.

Tereza orain andre egin da, andre galant eta ongi hormonatua, euskal edertasunaren erakusgarri.

Grain, inuntzi batekin, taferna garbitzen du.

Kaleko atea zabaltzen da, eta Hernando Zenarro agertzen da, tafernako morroia. Agirian dago ez dela gizon entelegutsua. Eskolara gutxitan joan zela edonork esanen luke. Itsusia da, ezpain-lodia, sudur-txatoa, bekoki-meharra. Aialako gizon gaiztoaren eta Arratiako andre urrikariaren semea da.

Agur egiten dio:

—Egun on, Tereza. Ongi egin duzu lo?

—Gaur ez.

—Zer gertatu zaitzu, bada?

—Nire problemak daduzkat.

—Lo-galeak kentzen badizkitzute, haundiak izanen dira.

—Ez dizu inporta.

—Zuri dagokizun guztia nire ardurakoa da.

—Nire gauzetan ez zaitetz sar, mesedez.

—Konta zaidazu, arren.

—Zer?

—Zer gertatzen zaitzun.

—Mahaiak garbitu behar ditut. Ugazaba, bestela, nirekin hasarratuko da.

—Lagundu egingen dizut, arinago buka dezazun.

Isilik daude momentu batzuetan, mahaiak eta aulkiak lixiba eta jaboiarekin garbitzen dituzten bitartean. Bion arteko isiltasuna astun egiten zaio Hernandori:

—Noiz ezkonduko zera? —galdetzen dio.

- Norekin ez dadukat.
- Bai, ba dadukazu.
- Bai?
- Nirekin ezkon zaitez.
- Eta zer eskeiniko didazu trukean? Etxola bat Oilarganen?
- Dirua irabazten jakinen dut.
- Eta ikasten duzun bitartean, nola mantenduko nauzu? Zu bizi zeran etxola hori zure jabetasuneko balitz, sikanan ere... Baina alokatua zaude bertan.
- Ostatu berria bilatu dut Kantarranasen.
- Zartaginak esan zion pertzari...
- Gainera bi enplego berri eskaini dizkirate...
- Bata Bizkaiko Banketxean zuzendari, eta bestea Apezpiku jaunaren ondasunen kontadore, ez da?
- Ez da hainbesterako, baina dexente-xamarrek dira biak.
- Eta zer dira?
- Bata Arriagako kafetxean zapata-garbitzaile.
- Bai, etorkizun oneko ofizioa. Eta bestea?
- Andre dotoreen etxe baten atezai. Hau ez da nire atseginekoa, mozkorti askorekin tratatu beharko bainuke, baina uniformeak pagatuko didate. Honela nire lan-orduetan ez dut nire arroparik gastatuko.
- Eta uniformeak, ze klastetakoak izanen da, almirantearena ala abiazioko jeneralarena?
- Ez dakit, baina oso dotorea. Bixerako txanoa eta guzti.
- Hernando, entzuidazu; nik asko estimatzen zaitut, baina zu ez zera gizon apropos bat. Leitzen ere ez dakizu.
- Soldado Burgosera tokatu zitzaidan, eta bertan bost bokalak eta zortzi kontsonante ikasi nituen.
- Lau erregelatik aurrena ere ez duzu ikasi.
- Hatzamarrekin ba dakit kontatzen, Tereza, lumero oso haltuak ez badira, behintzat.
- Honela, zapatak garbitzen dituzularik irabaziko dituzun milioiak ederki kontatuko dituzu.
- Ez zaitez nitaz burla, Tereza.
- Batzutun ez dezaket erremedia, Hernando. Zu oso mutil ona zera, nire adiskide leiala. Baina zurekin ez naiz ezkonduko, ez baitzaitut maite. Zurekin ohe batean sartzeko pentsamentuarekin buruko ileak larritzen zaizkit.
- Andreek beti esan didate amodioa egiten arras ongi dakidala. Aprobata egizu.
- Bai, burutik eginen zaidan egunean.
- Estimatzen nauzula, baina zergatik hain txarki tratatu beharko nauzu?

—Merezi duzun moduan tratatzen zaitut. Mundu honetan ezagutu dudan astorik haundiena zera zu.

—Nire errua ez da.

—Baina Bilbaon jaio eta hazi zinen. Hiri honetan ba dago eskola ugari.

—Bai, baina ba dakizu Bilbaoko ze alderditan jaio nintzen? Ugazko aldean, Artxandatik Deusturako hegian, Jesuisten Unibertsitatearen gainean. Eskolara joateko bueltarik haundiena eman behar ukan nuen, eta gainera gure baserrian, nire aitak alokantza merkean hartu zuen baserri abandonatu haretan, soloak goldatu behar ziren, aziendak eta ganaduak gobernatu... Solo askotan ez zen golderik sartzen, eta laiatu behar genituen. Gainera maizterrak ginen, eta pinurik landatzeko eskubiderik ez gendukan.

—Gure herrian, naiz-eta Bizkaiko herririk apartatuena izan, ez ginen hain txarki bizi izaten. Haurrak behintzat eskolara joaten ziren. Gezurra dirudi Bilbao baten honela inor bizi ditekeneak.

—Hala bizi ginen gu, Tereza. Aitak Etxebarriaren fabrikari egiten zuen lan, eta ama egunero joaten zen bendejarekin Erriberako edo Entsanxeko merkatura. Ni eta anaiak baserrian geratzen ginen, aita gauean hordirik etorri arte. Egunik gehienetan bazkaldu ere ezkenduen egiten.

—Ni ez naiz egundo ere lasai bizi izan, baina eguerdioroko zopa beroa ez zait sekulare falta.

—Eta honelako egoeran, ni soldado subertatu ninduten arte.

—Zure bizitzako historia kontatuko didazu, Hernando?

—Aspertzen zaitut, Tereza?

—Bai.

—Nirekin ezkontzen zeran egunean entzunen didazu, Tereza.

—Zurekin ez naiz sekula ezkonduko!

—Orduan sabelean daramazun haurrari, nola bilatuko diozu aita bat?

Terezari eztarrian lotutzen zaio bihotza. Iruntsi nahi du, baina ezin. Beraz kanpora jaurtikitzen du, deiadarren eta irainen indarrez:

—Zantarra! Zakarra! Zipriztina! Sugearen mihina! Zapoaren ahoa! Nundik atera duzu zuk hori, irain likits hori? Zertarako asmatzen duzu gezur zikin eta ezain hori? Bilaua! Doilorra! Etoia!

—Egia da. Ongi dakizu. Nolazko tripa dadukazun ikusi besterik ez dago. Ez nago itsurik.

—Oso agirian dago?

—Bai, Tereza.

—Orain artean ez da inor konturatu.

—Nik eskolarik ez dadukat, baina gauza hauetan ez nago lezioen

premietan. Baina ez kezka haundirik eduki, hamabost egunean andre zahar bista-luzeak konturatuko dira bakarrik.

—Eta gero?

—Hilabete barrenean, emaginaren bila. Trebea izan zera, Tereza, zure ernaria hain ongi ezkutatzeko. Zure gerri-ezurrak apurtu behar ukan dituzu, kortsetearen indarrez. Haurra itorik jaiotzen ez baldin bada, miraria izanen da.

Terezak bere bihotza ikusten du lurrean eroririk, eta negarraren indarrez, bere lekura itzuli nahi du:

—Hobe hilik jaiotzen bada, eta hobe haurra egiten dudanean nik ere harekin arima entregatzen badut. Hobe. Bai, hobe. Bai, hobe izanen da niretzat eta haurrarentzat.

—Trankil zaitex, Tereza.

—Batzuek oro dadukate, eta beste asko ez gara gorputzaren jabe ere. Gaur egunean ohorea eta dirua batera doazi. Zer izanen da nitzaz?

—Nun dago beraren aita?

—Ez gaitu ezagutu nahi. Gure lotsa da.

—Eta nor da?

—Ez dizut esanen.

—Ba dakit, Tereza. Ba dakit.

—Ez dakizu!

—Lehen esan dizut, Tereza, itsurik ez nagoela. Zer pentsatzen duzu? Ez dudala milatan gure ugazabaren seme maitea zure gelan sartzen sentitu? Ez dakidala udako bakantzetan harekin egon zinela Donibane Lohitzunen?

—Eta nola dakizu guzti hori?

—Gezurra dela ez diostazu. Baina gezurra dela esanen bazenit, berdin lidake. Nik zu maite zaitut, Tereza. Lehen aldiz ikusi zindudanetik maitatu zaitut. Beraz zure zelatan egon naiz beti. Nire amodio-rik ez dizut sekula erakutsi. Ba dakit, arras ongi dakit, zuretzako ez naizela gizona. Lehen esan duzun bezela, zer eskeiniko nizuke? Bizimolderik pobreena! Gosea eta premia!

—Zergatik izanen da hain gaiztoa nire patua?

—Eta zure zelatan egon naiz beti. Nola ez nintzen beraz konturatuko, gure ugazabaren semearen itxura edaten zenduela zure begi narrekin zure aurrean zegoen bakoitzean? Laster ikasi nuen hura maitatzen zenduela. Nire jelsia! Nire bihotzaren sufrimentua! Milatan hilen nuen nire esku biluzekin! Baina itxadoten jakin dut. Eta azkenean nire orduak jo du!

—Horrekin zer esan nahi duzu?

—Gure ugazabaren semea ezkondurik dagoela, eta zuri egin dizunarekin gartzelan sar zenezakeela.

—Zer diozu?

—Zuk nahi baldin baduzu, bai. Ongi enteratu naiz. Bostehun pe-zeta gastatu nituen lehengo egunean abogadu batekin.

—Baina nik, Hernando, ba dakit, eta ba nenkien orduan ere, ez-kondurik dagoela. Ez nau enganatu. Ez dit promesarik egin. Nik ere letrau baten burubidea hartu dut. Eta hala esan dit. Gainera edade nagusikoa naiz, eta nire borondatez entregatu natzaio. Ez dago zer eginik. Eta gainera dirua pagatu didala zinegiten baldin badu, emagal-dutzat juzga nezaketete.

—Eta adulterioa?

—Ze adulterio eta ze misterio!

—Hura ezkondurik dagoen bezala, bere ezkontzaren zina apurtu du. Hori adulterioaren hogena da. Legeak gartzelarekin zihortzen du.

—Baina bere andreak eskatu behar du. Guk, horretan, ez dadu-kagu sarrerarik.

—Zerbait lortuko da, Tereza.

—Baina ez nik nahi dudana.

—Zer nahi duzu, bada?

—Zuri ez dizut esanen.

—Baina nik bai, zuri esan egingen dizut zer dudan nahi.

—Ahoa ez dizut tapatuko.

—Joseperen egoera larria da. Emaztea enteratzen baldin bada, ez du aurrerantzean bizi-modu trankilik edukiko. Aita ere lege zaharre-koa da, eta gaurko gazteria zoroaren bekatuok begi onekin ez ditu ikusten.

—Begiak aterako dizkio andreak, eta aitak bizkar-ezurra apurtu-ko dio makulu-kolpeka.

—Joseperekin entenituko gera. Besteekin konponketarik ez dago. Guk gurea salbatuko dugu, eta Josepek ere berea salbatuko du.

—Baina zergatik diozu “gu”, Hernando? Hau ez da zure gauza!

—Seguru zaude? Baina esanen dizut. Begira: zure haurra aitarik gabe jaiotzen baldin bada, beraren aita nor den mundu guztiak jaki-nen du. Desenkusarik ez duzu bilatuko. Etxe bateko neskamea haur-dun geratzen baldin bada, eta erditu baino lehen senar bat aurkitzen ez baldin badu, ugazaba ezkondua baino beste aitarik ez dago. Ordu-ko eskandaloa ez da munduko diru guztiarekin isilduko.

—Eta?

—Senar bat bilatu behar duzu lehenbait-lehen. Eta senar horren papera jokatzeko, ni baino egokiagorik nor aurkituko duzu? Egia da batere dirurikan ez dadukadala, baina Josepek bai, ba daduka, eta eskandaloa eragoztearren pozik pagatuko du.

—Eta? Joan zaitez ilargira!

—Ni baino senar leialagorik ez duzu inun kausituko, Tereza.

—Eta nirekin ezkonduko zinake, nolakoa naizen jakiteagatik ere?

—Bai, Tereza.

—Eta besartean edukiko nauzunean, beste batek lehenago gozatu nauela ez duzu pentsatuko? Beste batek nire dontzeileziaren lorea apurtu duela? Zure semetzat aitortuko duzun semea zurea ez dela?

—Hain pentsamentu luzerik ez da nire buruan kabitzen.

—Ez dizu inportako?

—Ez

—Baina niri bai, entzuten duzu, urde zikin horrek? Niri bai. Munduko gizonik azkena bazina ere, ez nintzake zurekin ezkonduko! Aker bati entregatuko nioke nire gorputza, zuri baino lehen. Entzuten duzu? Aker bati!

—Tereza!

Tereza eta Hernando honela mintzatzen egon diren artean, eskaileraren gainean Joseperen itxura agertu da. Orain, hogeta zenbait urte pasatu diren tenorean, asko aldatu da. Lehengo mutiko kokkorra gizondu egin da. Ez da gizon ederra, baina nunbaitetik errebiturikako buruzagitza bat ateratzen da bere begitartekatik. Agintzera ohiturik dagoela dirudi, eta gainera bere lagun hurkoek obedi dezatela ere.

Bere morroi-neskameek esan duten guztia entzun du, eta hauk hitzetatik egintzetara pasa ditezin baino lehen:

—Zer gertatzen da hemen? —galdetzen du bien artean azkar jarritzen delarikan.

—Zure gauzak konpontzen gaude —ihardesten dio Hernandok.

—Eta niri konpontzen uzten badizkidazu, zer deritzazu?

—Guztien kontentuko konponketa bat bilatuko duzula, bai.

—Orain, beraz, goiko jan-tokira.

—Bai, jauna.

—Pizkor.

—Bai, jauna.

Morroiak ugazaba obeditu behar du, eta astiro-astiro, kontent ez dagoela honela erakutsi nahirik, eskaileretatik gora desagertzen da.

—Hernandok esan duen guztia entzun dut, Tereza.

—Bai, Josepe?

—Haur bat ukanen duzula ez didazu esan.

—Lotsa nintzen.

—Ez da nirea izanen.

—Pello Josepe tafernan dela...

—Beraren amak topa dezala...

—Zu zaitu aita, Josepe.

—Nirekin baino beste inorekin traturik izan ez duzula esanen didazu?

—Ongi dakizu zuk, Josepe. Ez dakit nola horren gainean dudarik egin dezakezun.

—Bati entregatzen zaiona, askori entrega lekidioke. Leialtasunik ez didazu zinegin.

—Apaiz baten aurrean ez.

—Zergatik ez zinen herrian geratu? Bilbora zergatik neskame etorri zinen?

—Zure bila etorri nintzen.

—Baina ni ezkondurik nengoen. Zuk be zenekien hori. Zer nahi zenuen nigandik, bada?

—Zure amodioa.

—Baina zertarako?

—Andre sentitu nintzenetik maitatu zaitut, Josepe. Igandeei igurkitzen nien, Josepe, mezatara joateko, bertan ikusiko zindudalako. Herriko plazara joaten nintzen paseatzera, plazari emanikako buelta bakoitzean zuri agur egitearren. Taferna batean musean egitera sartzen zinatenean, nire desesperantzak! *Alferrikan galdurikako beste aste bat*, pentsatzen nuen. Eta zuen baserrira joateko beti topatzen nuen zenbait aitzakia. Baina zu oso gutxitan zeunden baserrian. Orduan zure osaba tratantearekin ibiltzen zinen merkaturik merkatu, eriarik eria.

—Kontu zahar hoek ahaz itzazu.

—Trantanteek darabilten euskera, Kantabriako partean inoiz entzun den hoberena omen da. Eta zure euskera garbi harekin enganatu ninduzun.

—Nik ez zaitut inoiz enganatu.

—Eta maitatzen ninduzula, zergatik esaten zenidan niri, beraz?

—Maitatzen zindudan orduan, eta maitatzen zaitut orain ere, Tereza.

—Baina nola esan dezakezu hori? Beraz, zergatik beste batekin ezkondu zinen zu, Josepe?

—Zuk ez duzu inoiz batere euskal libururik irakurri. Bat dago, oso liburu zaharra, zuberotar batek baturikako ditxo-bilduma bat: Bertan irakur liteke, emaztea zuhurra izan behar dela, eta amorantea ederra. Begira, nik etxe bi mantel ditzaket. Batean nire emazte zuhur eta aberatsa gordeko dut, eta bestean nire amorante maitatu eta ederra, munduan inoiz izan den amoranterik ederrena, zu, nire Tereza bihotzekoa.

—Gero enganatzen ez nauzula diostazu, eta bi bihotz eduki nahi dituzu. Argi batek nola bi gela argituko ditu? Gizon batek nola bi aberri edukiko ditu? Bihotz batek nola bi familia sostengatuko ditu?

—Etxe batean nire ondasunak defendituko ditu, eta bestean nire amodioa.

—Josepe, adizu, adistazu, arren, eta egia berdaderoa eta berit-blea erantzuidazu. Zergatik ez zinen nirekin ezkondu? Zergatik beste horrekin zinen ezkondu?

—Ez dizut inoiz esan? Baina, nire prenda hori! Zu eskeko frai-leak baino pobregoa zeralako, eta hura hamabi baserri abe:atsen jabea delako.

—Orduan zuretzat amodioak ez du balio? Dirutan saltzen eta erosten zera?

—Amodioak, Tereza, ez daduka diruarekin zer ikusirik. Gauza diferenteak dira. Amodioa ez da erosten, ez da saltzen. Egunsentia-ren parekoa da. Eguzkiaren irteera ez da erosten, ezta saltzen. Han dago Orientean, hari zuzentzen zaizkion begientzat, eta amodioa hor dago, bihotzaren iskinetan, kausitzen dakiarenentzat. Eguzkiak ez du balio. Amodioak ez du balio. Ez dira diruaz neurtzen.

—Zureganako amodioak asko balio du niretzat, Josepe. Munduko diru guztiagatik ez nuke trukatu.

—Zure amodioaren neurria dirua da, beraz.

—Ez, Josepe.

—Bai, Tereza. Baina utz dezaiogun horri. Nire aitak ez daduka zergatik gure amodioaz entera. Nire emazteak hau jakiten baldin ba-du, nirekin apurtuko du, batez ere orain, bigarren haur batez erditze-ko puntuan dagoela.

—Eta zer?

—Senar bat bilatu behar dugu.

—Ez, Josepe, ez naiz ezkonduko. Mutxurdirin geratuko naiz beti.

—Eta zer nahi duzu?

—Zure emazteagandik separa zaitetz. Zuk zure izenean, naikoa diru eduki behar duzu. Diru horrekin taferna on bat jarriko dugu Do-nostian.

—Zure amodioa zergatik saldu nahi duzu?

—Nire azken hitza da, Josepe. Esaidazu: bai ala ez?

—Ez.

—Zer eginen dudan ez dakit, Errekara jaurtikiko dut neure burua. Honela ez dut desonra hau sufrituko.

—Holakorik ez duzu sekula eginen.

Terezarekin naikoa mintzatu da Josepe. Orain morroiari eman nahi dizkio ordenamentuak:

—Hernando!

Goitik erantzuten zaio:

—Bai, jauna?

—Erdu honera, berehala!

—Bai, jauna!

Ihusturia baino arinago joaten zaie aldamenara Hernando, Josepek Terezari zer manatzen dion entzuteko tenorean:

—Tereza, entzuidazu. Ezkondu eginen zera. Hernandorekin. Hernandok hain ongi esan duen bezala, beste konponketarik ez dago. Orain, gora igoko duzu, Hernandorekin mintzatu behar baitut.

—Zuk zernahi esanen duzu, baina ni ez naiz ez Hernandorekin ez beste inorekin ezkonduko.

—Joan zaitez gorantza!

Obeditu egiten du Terezak, baina orain ez bakarrik bihotza, gibela, urdaila, biriak, hesteak eta hestesobrea botatzen ditu kanpora, irainen eta gaizki-esanen indarrez:

—Maitatu zaitut orain artean, Josepe. Baina orain ez zaitut maitatzen, higuindu egiten zaitut. Zu higuintzen zaitut, eta zure aurpegia, eta zure izena, eta zure oroitzapen madarikatua. Eta zure etxea higuintzen dut, eta zure emaztea, eta andre horrekin eduki dituzun haurrak. Zurekin ohean igaren ditudan gauak higuintzen ditut, eta zu gabe igaran ditudan egunak, eta zu ezagutu zindudan eguna, eta ni jaio nintzen eguna. Nire denporako egun eta gau guztiak higuintzen ditut, eta zuk eman didazun haurra, eta emanen ez didazun senarra. Eta batez ere nire burua higuintzen dut. Madarikatuak izan gaitezen biok, zu eta ni, eta mundua, eta Jainkoa, amen!

Josepe bizitzaren eta heriotzaren gainean agintzera ohiturik dago:

—Andreak honelakoak dira, —diotsa Hernandori, Tereza eskaileretatik gora desagertu denean—, Kasorik ez zaio egin behar, bestela galdurik gaude gizonak.

—Bai, jauna.

—Zu, Hernando, nun bizi zera?

—Oilarganeko etxola batean, jauna.

—Aurrerantzean Santutxuko bizi-leku eder batean biziko zera. Lau gela, eskaratza eta komun dotorea.

—Oso ederki, jauna.

—Taferna bat jarri nahi dut Santutxun.

—Ba nenkien, jauna.

—Haren kargua eramanen duzu.

—Bai, jauna.

—Irabaziak erdi bana.

—Ederki, jauna.

—Terezarekin ezkonduko zera.

—Zuk atsegin baduzu, bai, jauna.

—Ze kondiziotan ba dakizu?

—Nahi dituzun kondizioetan, jauna.

—Zure etxe berrian niretzako lo-gela bat egonen da.

—Bai, jauna.

- Gastuak erdi bana.
- Ederki, jauna.
- Ongi konpreniturik dago?
- Bai, jauna.
- Konforme beraz, Hernando?
- Akort, jauna.
- Zaldunaren hitza?
- Bizkaitarraren hitza.

Bretoiaren tratua egin ondoren galantziak zelebratu behar dira. Elkarri estutzen dizkiote eskuak gogorrik.

—Tratu hau —alegratzen da Josepe—, jerez zuri kopatxo batekin hospatu behar dugu. Zer duzu nahiago, Tio Pepe, La Ina ala La Guita?

—Barka zazu, jauna —erantzuten dio morroiak—, baina ez duzu errearen usainik egiten?

—Bai...

—Goitik dator usaina...

Egia da; eskaileretatik ke ugari dator.

—Su-hiltzaileeri dei zaiezu, Hernando —agintzen du Josepek. Morroia telefonora doa. Bien bitartean eskaileran Tereza agertzen da, eskuan zuzi piztu bat dakarrelarik—. Zer demonio egin duzu, zoro horrek?

Terezaren aurpegiak ez dirudi mundu honetakoa. Geldi-geldi eskailerako mailak jeisten dituela, lamia zahar baten antza ekarten du gogora, edo bandera-gerrateetako alargun berri baten oroitzapena:

—Eta hartuko dut esku batean zuzia, eta bestean gezia, eta erreko dut zure etxe guzia. Zein ederki erretzen zen haren ezkont-jantzia! Jantziaren zuritasuna nola igartzen zen suaren azpian!

Graziak ematen dizkitzut, Jauna, egun zorionsu honetan bizi izaten utzi didazulako!

—Etxe guztia erre duzu, sorgin maradikatua! Hil eginen zaitut!

Eta ukabil-kolpeka jotzen du neskamea, aurpegian, bularrean, belarrietan, begietan. Andrea lurrera erortzen da, eta bertan konorterik gabe dagoela, ugazabak bere arrabia iraungi ezinik, ostikada bat ematen dio sabelean.

Morroia ez da atrebitzen. Telefonoz mintzatzen da:

—Su-hiltzaileak? Goienkalera, azkar! Zufia jaunaren tafernara! Su haundia! Pizkor!

3. FAMILI-BILTZARRA

Zufiarren etxean gaude, Bilboko Zazpi Karriketan, tafernaren gainean dagoen bizi-lekuan. Sala zabal bat da, mendearen hasierako modan, baina oso gusto txarrekoa, hornidura kario baina motzetan apaindua. Erdi-erdian, jan-mahai haltu eta astun bat dago, oso kolore ilunekoa, eta haren inguruan kadira arin eta argi batzuk. Ezkerrean sofa luze bat eta butaka bi, gorriak. Eskumara, geletara doan atea, gortina ferde batzuren ostean erdi-ezkutatuturik.

Sofaren gainean jarririk Andere Zufia dago, gizon adinekoa, erdi-karsoila, sudur-luzea, aurpegi-mehea, larru-zuria, hirian urte askotan bizi izan den baserritarraren antza da. Kazeta bat irakurtzen du, Baionako Herriaren iheki atzeratu bat. Orrialde bat bueltatu ondoren, neskame bat agertzen da:

—Jauna?

—Bai, neska?

—Apaiz batek galdetzen du zugatik.

—Nigatik?

—Bai, jauna.

—Hile honetako dirua elizan eman dugula esaiozu.

—Diru-bila datorrenik ez dirudi.

—Oso apaiz estrainioa da orduan.

—Etxekoa dela esan du.

—Orduan eskaratzeragino sar dadila.

Anderen esana entzun bazuen bezala, Eztebe Mendia agertzen da, oso apaiz dotorea, sotana ehun oneko batez jantzirik, jaupari bapoa. Andereren erranaren neba da, Josepe Zufiaren kuinatua.

—Egun on, Eztebe.

—Hala dakarrela, Andere. Giro beroa dadukagu.

—Arropa horrekin haundiagoa irudituko zaitzu beroa.

—Bai. Apezpiku jaunak arropa aproposago bat noiz zilegituko duenik ez dakit. Hortik, estranjeri-aldean, modernoago dabilta apaiak jantzirik. Lehengo egunean, Euskal Akademiaren batzar agiri batean egon nintzen, eta bertan Zokoako erretorea agertu zen, fraka eta jakearekin. Alde honetako apaiz batek honela galdetu zion: Piarres, zer egiten duzu hor, protestante pastore baten moduan jantzirik? Eta euskaldun frantzesaren arrapostua oso argia izan zen: Eta zuk, Urli, zer egiten duzu hor, mahometano santioiaren moduan jantzirik?

Anderek algaraka barre egiten du. Neskamearen barreak are haundiagoak dira. Ba diotsa Anderek neskameari:

—Eta zuk, neska, zure anak arin itzazu, hemen sobera itzal egiten baituzu.

—Bai, jauna —erantzuten du, eta eskaratzera bidea hartzen du lotsaturik.

—Zerk zakartzki, Eztebe?

—Ez duzu igartzen?

—Igarri? Bai: Igarri uste dut, behintzat.

—Zer gertatu da?

—Agirian dago. Hortik entzun duzuna.

—Jenteak mihin luzea daduka.

—Eta niri ze ardura dit?

—Eskandalo izugarri hori zergatik ez zenion nire arrebari eragotzi?

—Berak bilatu zuen.

—Berak bilatu?

—Nerbioak galdu zituen, eta azkenean nerbioek galdu zuten bera ere.

—Zer gertatu zitzaion?

—Zer gertatu zitzaion? Andre zentzudun bati ezin gerta lekidiokeena. Baina zertarako izanen da burua? Zertarako adimentua? Zertarako kanorea?

—Nire arrebak adimentu haundia izan du beti!

—Orduan zergatik ezkondu zen nire semearekin? Holako gizon aldrebes batekin ezkonduko denak ez du agirian sobera kanorerik.

—Zure semea da, Zure seme propioaren kontra hola mintzatzen, nola atrebituko zera? Zure erranaren kontra ez da gauza harritzekoa, baina Josepek zure odola darama zainetan.

—Nik ez nuen hautatu. Jaio egin zitzaidan. Edo andreari jaio egin zitzaion, aitatasuna baino gauza seguruagorik asko baitago munduan.

—Lehenago egunetan Grezian zakurrak mintzatzen ziren hola.

—Ziniko zahar bat baldin banaiz ere, ez dut oraindik zaunkarik egiten ikasi. Ez. Ez nuen nik semetzat hartu. Inork ez zidan aldare baten aurrean galdetu: *Semetzat hartzen duzu haur hau? Elikatura eta edukazioa ematera konprometitzen zera?* Hala ere, ontzat hartu nuen, bere denpora guztian bizi izan da nire kostu. Baina zure arrebari bai, apaiz batek galdetu zion aldare baten aurrean: *Senartzat hartzen duzu gizon hau? Amodioa eta errespetoa prometitzen diozu?* Eta zure arrebak, ergel alahen horrek, baietz erantzun zuen!

—Andreak ezkondu egiten dira munduan.

—Baina behar bezalako gizonekin.

—Orduan munduko anderik gehienak mutxurdin geratuko lirake.

—Mozkorrak erantzi baino, hobe santuak jantzi.

- Zure andrea, beraz, hobeki biziko zen serore.
- Nundik atera duzu ni mozkorzalea izan naizela inoiz?
- Mundu guztiak ezagutzen ditu zure makurtasunak, Andere, nolako amodio itsua ukan diozun arnoari eta bizitza malguari.
- Bai, baina nik nire etxea aurrera atera dut beti. Begira nire etxeari, nolako zimentarri gogorrak dituen. Ez du, ez, aire gaizto batek lurrera botako. Zimentarri hoek nire lanarekin, nire kopetako izerdiarekin eta nire irautasunarekin gogortu nituen.
- Zure andrea nire arreba bezain kristaua eta prestua izan ez zelako, nauski.
- Ze demonio! Nire andreak zure arrebak baino buru gehiago eduki zuelako. Ba dakizu, beraz, nola nire andrea ere gaurko zure arrebaren trantze gogorretik beretik iragan zen behin. Baina hura ez zen kaxkarin bat, ez, eta enbat-aizea agoantatzen ederki jakin zuen. Gero, mendabala itzaldtu zenean, garaile atera zen. Nire maitaleari senar bat aurkitu nion, eta nire etxeak, gure familiak, zutik eta uniturik irautu zuen azkenean.
- Hainbeste ez nenkien.
- Ba dakizu orain, beraz.
- Zure semea eta zu, egur bereko ospalak zerate.
- Ez, alafede!
- Ez.
- Ez, Jainkoak kondena nazala! Gizon bortitz baten bizi-modua atera dut jentaurrera beti, nire denporako egunetan. Nire bidean aurkitu nituen loreak artazi zorrotzekin ebaki nituen, egia da, baina arrosadiak eta krabelindiak landatu nituen. Nire eskumako eskuak ez zekien inoiz nire ezkerrekoak zer egiten zuen, eta gauerdian hondatzen nuen eguerdian konpontzen nuen. Nire egintzak pisatzen badituzte, ez du inork ikusiko gaizki eginak ongi egin menperatzen duela, ez!
- Azkenean lorturikako jomugak ez ditu bitarteko bide okerrak zuzentzat ematen.
- Baina zuek, eliz-gizonok, gaizki biren artean hautatzera eraginin, apurrena hautatzen duzue, apurren hori azkeneko jomugan ala bitarteko bideetan dagoenik konturik egin gabe.
- Hori zure iritzia da.
- Bai, nirea; Andere Zufiarena, eta ez beste inorena.
- Eta zure gauza guztiak bezala gizon normal batek ezin konpreni dezake.
- Ofenditzera etortzen zatzaizkit etxera.
- Ez zu ofenditzera, nire arrebaren zoriona eta etorkizuna defenditzera baizik.
- Niri ez dit axola.
- Ba nenkien, edo espero nuen, behintzat.

- Beraz, beste edozer gauzaren gainean mintza gintezke.
- Zure etxetik ez nauzu, beraz, despatxatu nahi?
- Jaunaren bikarriotzari beti ukan diot errespeto handia.
- Bikaroakatik ala Jaunarengatik?

—Berak ba daki!

—Andere!

—Zer,

—Zergatik eskeintzen didazu gaurko presentaera? Beti portatzen zera berdin, gizon gogorraren aurpegia presentatzen diozu adiskidetasuna eskeintzen dizun lagunari.

—Ez niri pronurik gero! Zure sermoiak honera saiatzera ez zaitetz zure mintzaera legunarekin gugana etor, maitea!

—Ba dakit behaztunezkoa ez dela zure bihotza, zure mihinak ez badio ere erleen eztiari eredurik hartzen.

—Zoaz infernura.

—Akabaera ederra deseatzten didazu!

—Edo zerura, berdin dit, baina munduko nire egun kontatuak utzizkidazu Jaunaren bake gozoan ederki bukatzen!

—Ez, Andere, eta gauza bat esanen dizut trukean: Jainkoaren apaiza izateak eragozpen handiak ditu bizi garen negarrezko haran triste honetan; baina abantail eta bentaja handi bat du, kristau fidelek borondatean edo derrigorrean aditu behar gaituztela, gure hitzak ezin ditzaketela alferrean bazter.

—Hori beste abantailik ez balu, gero!

—Andere... Andere...

—Barka zazu, Eztebe.

—Adituko nauzu?

—Zer dakartzun ikusagun, bada!

—Nun dago Joana?

—Zure arreba?

—Zeinbat Joana ezagutzen dituzu?

—Nire errana?

—Beste Joanarik ez omen dago etxe honetan!

—Zure ama erditu zena eta nire ilobez erditu dena, bai, noizpait ikusi dut eskaratzetik salara.

—Nun dago orain?

—Katalinekin.

—Zuek hiruokin mintzatu nahi dut, nire arrebarekin, zurekin eta zure andrearekin. Famili-biltzar bat egin behar dugu.

—Ederki.

—Neskameari dei zaiozu, haien bila joan dadila.

Anderek deitzen du:

—Neska!

Baina neskamea atean dago :

—Jauna?

—Zoaz nire erranaren gelara, eta datortzala biok, hura eta nire andrea. Maleta hoek geroxeago beteko dituztela.

Eztebe harritzen da :

—Maletak?

—Ez dizut esan? Zure arreba hain prestuak senarraren etxea abandonatzen du.

—Baina burutik egin al zaio?

—Ez du inoiz ere bururik eduki. Inoiz ez da biloak orraztutzeko baizik buruaz baliatu.

—Hori nolabait konpondu behar dugu, Andere.

—Hea nebaren edo apaizaren autoritatearekin eragozten diozun.

—Ez dakit nola arreglatuko naizen. Joanak ez du bere erabakiak hartzeko inorekin inoiz kontsultatu. Oso borondate propioa ukan du beti.

Andere konturatzen da neskamea ez dela oraindik mugitu :

—Baina zer egiten duzu hor, zuk, kaxkarin horrek? Ez zenidan aditu?

—Bai, jauna, baina...

—Jaun bat dago atean. Joana andrearekin mintzatu nahi du.

—Eta nor da?

—Josepe jauna dela dio.

—Josepe jauna?

—Bai.

—Esaiozu, arren, Josepe jaun alu horri, Joana andreak ez duela harekin mintzatu nahi, lehengo neskamea joan zen egunean argi eta garbi esan ziola; Josepe jaunak berak ere oso ederki hautatu zuela orduan aurrerantzako ihardukiera, eta guri guztioi oso ongi iruditu zitzaigula, aparteko bizitza bat eduki nahi baldin badu, guk ez dadukagula zer esanik, baina, otoi, ez gaitzala sekula santa birjina gloriosa haren presentzia higuinduarekin min. Joan dadila jente presturik ez dagoen leku batera.

—Hori guzti hori esaten, ez dakit nola arreglatuko naizen, baina jaunak hala gura baldin badu, etxean ni beste inor ez dagoela esanen diot.

—Ez... horrela zure prestutasuna arriskuan jarriko litzake. Bakarrik nagoela etxean, esaiozu horri, eta gainera hura ikusi ere ez dudala egin nahi. Etxe honetan ez dadukala legezko edo borondatezko sarreerarik.

—Bai, jauna?

—Bai, halaxen, Esan dizudan bezalaxen.

—Ez dakit akordatuko naizen.

—Orduan esaiozu zimaurretara joan dadila. Akordatuko zera hortaz?

Neskeameak hortzak irritzen ditu:

—Bai, jauna.

Baina Eztebek eragozten dio:

—Ez, neskatxa, pizka batean igurikazu.

Anderek ez du konprenitzen:

—Zeri?

Eztebek bere arrazoiak ematen ditu:

—Famili-biltzar bat egin nahi dugun ezkeroztik, eta bertan haur inuzent batzuren etorkizuna erabakiko den ezkeroztik, uste dut aitaren presentzia nahi-eta-nahi-ezkoa dela.

Andere urduritzen da:

—Komeniko dela uste duzu? Gure egoera txartukoago dela ez duzu uste?

Eztebek gogor darraika:

—Presente egon behar du.

Anderek bere eskuak garbitzen ditu:

—Gertatuko denaren erantzukizuna zure sorbaldetan eroriko da.

—Bai.

Bere baimentua ematen du Anderek:

—Sar dadila, bada, Josepe jauna, neska.

Eta Eztebek gehitzen du:

—Eta gero Joana andrea eta Katalin andrea datortzala.

—Bai, jaunak, berehala.

Eta mandutu hoek egitera doa neskamea, Eztebe eta Andere aurrez aurre utzirik.

—Ze demonio ote dakar mutil arraio pola horrek? —galdetzen du Anderek.

—Bere egintzen ondorioak neurtzeko naikoa nagusia da —sententziatzen du Eztebek.

—Ederki, Eztebe —diotsa Anderek—, zuk jakin behar duzu biltzar desegoki honetan zertaz mintzatuko den, zer erabakiko den.

—Ez zaitez arduratu.

Kuinatuaren eta aitaren begietan Josepe agertzen da. Ez da orain artean ezagutu dugun Josepe berbera. Lehengo pizkortasunik ez darduka; bere begitartetik itzal bat iganen dela argiro ikusten da, ez dela lehengo animalia harro eta sufizientea.

—Egun on —agurtzen du.

—Hala dakarrela —erantzuten dio Eztebek.

Aitaren erantzuna ez da hain atsegina:

—Ardi galdua pastorearengana itzultzen da.

—Ez —ihardesten du Josepek—, ez nator. Hemen baldin banago ere, ez nator.

—Hemengo deskonponketa honi —dio Eztebek—, nolabait aurkitu behar diogu erremedioren bat.

—Horretzaz —diotsa Josepek—, zure arrebarekin mintza zaitetz, Eztebe.

—Hemendik —dio Anderek—, ez dago bihurrerarik, mutilak. Joana ezagutzen ez duzuela dirudi.

—Horregatik diotsat, bada, Ezteberi —dio Josepek—, berak konpontzen baldin ez badu zer-egin itsusiegi hau, bakarrik Jainkoak eta Andredona Mariak konpon dezaketela.

Orain atean Katalin agertzen da, Joseperen ama, Andereren emaztea. Andre mehea da, urtetsu-xamarra, bere arimagatik penamena eramanen balu bezala, kopetatik oinetaragino beltzez jantzirik datorrena. Agin artean mintzatzen da:

—Zuzen zegoen, beraz, Joana, Joseperen boza entzun zuela; horregatik etorri nahi ez du.

—Orain ekarriko dut nik —dio Eztebek, eta haren bila ateratzen da gelatik.

Katalinek Joseperi begiratzen dio luzaro:

—Semea... Semea... Josepe... Errekara bota duzu zure bizitza eta zure ongiegona.

—Ama, arren...

—Zure aitaren pausoak kopiatu dituzu.

Andere hasarratzen da:

—Katalin, antzinako gauzarik ez atera berriz egunaren argitara.

—Ama, ez zaitetz trista.

—Nola ez naiz, bada, tristatuko —Katalinen boza negarraren aieruz betetzen da—, aker batekin ezkondu baldin banintzen, eta azkenean nik egin nuen ahuntzumea, bitika galanta, hura ere aker egin baldin bazait?

—Gehiegi gogortu zaitzu bihotza, ama.

—Nik ez dadukat bihotzik —deitoratzen da Katalin—, Zure aitak ebatsi zidan behin, semea, eta ordutik behin bularrak sentitzen nituen lekuan, hutsune hotz bat besterik ez dago.

Andereren hasarrea haundiago egiten da:

—Komediarik ez egin, Katalin. Zure ondoan Eleonora Duse bekaizteriaz gorrituko litzake.

—Hori izan da nire asturu gaitza, Andere. Nik Eleonora Duseren oroitzapena berpiztu dut, eta zu berriz beti Henriko Ibsen aberatsago baten paperean bizi zera.

Josepe sartzen da eztabaida honetan:

—Naikoa teatroa egiten duzue.

—Eta hura —diotsa Katalinek semeari—, Henriko Ibsen baldin bada, zu zera haren edizio korrijitu eta haundiagotu bat, zu zera Ludobiko Pirandello bat, Josepe. Baina Joanak ez du Sara Bernhardtten paperik inoiz jokatu nahi ukan.

Anderek bere aldeko argudioak bilatzen ditu:

—Ni baserritik atera nintzenean zerua goian eta lurra behean nengoen. Zuk ez duzu sekula baserritarraren bizi-modua ezagutu, Josepe, bizi-molde gogorra, baina hala ere etorkizunaren segurantza dago bertan. Baina hamar seme-alaba daudenean, bederatzik atera behar dute kanpora, eta baserria pobre denean, ateratzen direnentzat ez da errenta egokirik geratzen.

Katalinen mihia burdinazko bilakatzen da:

—Zure berriak ba daduzkagu, Isil zaitetz, mesedez.

Baina Anderek ez du isildu nahi:

—Ijito motzailea baino pobreago atera nintzen mundura; gorri-eta moreak sufritu nituen. Eta goseak eta egarriak egon ondoren, fraketako ziloetatik larru gorriak erakutsi ondoren, diru apur bat irabazi nuen. Diru hori ez nuen alferrik gastatu, zuk, Josepe, nirearekin egin duzun bezala; gauza bat ikasi nuen: pezeta bakar bat, bat bakar baizik ez dela, baina haren ondoan beste bat jartzen baldin bada, pezeta pare bat dela, eta pezeta bi elkarrekin daudenean, gehitu egiten direla.

Baina Josepek ez du barkatu nahi:

—Eta zure diru guztiarekin zer egin duzu?

—Ez dakizu? —Andereren bozean burla bat nabaritzen da.

Baina Katalinek ihardesten du:

—Nik, bai, ba dakit: gaizkia. Eskuak bete, egin duzu gaizkia.

Anderek ez du amorerik ematen:

—Zu ederki baliatu zera nire diruaz beti, Katalin.

Baina Katalinek ukabilak bezain egia biribilak esaten ditu:

—Hobe da senar prestua, ezen ez aberatsa, Zure diruak ez dit niri zorionik eman. Ez dakit nik nola irabazi zenuen diru hori, baina nire eskuetan diru maradikatu bat izan da beti.

—Zergatik diozu hori? —galdetzen du Anderek—. Bekatu haundiak egin ditut nire bizitzan, baina bat dago nire arima zikintzen ez duena: lapurreta, epaskoa, ohoinkeria.

—Andre atsekabetu bat bihurtu naiz zure ondoan.

—Diruagatik ezkondu zinen nirekin. Merezia duzu.

—Hori ez da egia, Bizi-molde lasai bat eduki nahi ukan nuen, baina ez bakarrik ondasunean, frankian, ugaritasunean, baita prestutasunean eta zorionean ere. Eta niri esposario-egunean egin zenidan zina, milatan apurtu duzu. Zeinbat maitale izan dituzu?

—Zu baino karioagorik batere ez.

Josepek ezin sufri dezake elkar-hizketa hau :

—Aita, arren, ez zazu nire aurrean ama ofendi.

—Egia besterik ez dut esan.

—Zure egiak —ihardesten dio Josepek—, faltsoak izan dira beti. Anderek ba daki nola mihina erabil :

—Baina nire dirua ez, zure faltrikaran ez da nire dirua inoiz faltsoa izan.

Katalin semearen alde ateratzen da :

—Dirutan erosi nahi ukan duzu guztia beti, eta gauza asko dago dirutan erosten ez dena.

—Esan bat.

—Ahaideen errespetoa eta oneriztea.

Anderek barre egiten du :

—Hoi en truke dirurik emanen banu, zororik nengoke. Bost xentimo ez dute balio eta...

Katalinek bere barrenera begiratzen du :

—Ederki zihorkatu nau Jainkoak.

Anderek bere arbuioaren zihorra gehitzen dio :

—Deabruak berriz sariztatu zaitu.

—Arren —eskutzen du Josepek—, isil zaitezte, nire gurasoen arteko erronkarik, ahakarrik eta liskarrik entzutera ez bainaz ni honera etorri.

—Zertara etorri zera, beraz? —galdetzen dio aitak.

—Joana etortzen denean esanen dut.

—Joanak ez dizu jaramonik eginen —diotsa amak.

—Joanari ez diot ezer eskatuko. Nik ere nire urguilua dadukat.

—Baina hala ere ez dizu amorerik emanen.

—Ikusiko dugu. Aita batek bere eskubideak ditu —bere aurpegiaren pizkortasunaren azterren bat ikusten da, baina arrasto arin hori, kuinatua ikusten duenean itzaltzen zaio—. Nun dago Joana? —galdetzen dio.

—Joan egin da —erantzuten dio Eztebek.

—Nora?

—Ez dakit.

—Zergatik ez diozu galdetu?

—Eta galdetu ez diodala nola dakizu?

—Joanak ez dizu inoiz sekreturik gorde.

—Denporak aldatu egin dira. Joanak orain bere bi haurrengan darduka bakarrik konfidantza, eta hori hain txikiak direlako. Hala esan dit.

—Baina ni hemen nagoela esan diozu?

—Eta horregatik joan da hain azkar.

—Baina nik harekin mintzatu behar dut.

—Eta harek ez dizu entzun nahi.

—Eztebe, entzuidazu.

—Hemen daude nire belarriak, zuri haiduru.

—Niretzat ez nion nik ezer eskatu nahi. Haur bi daduzkagu. Ni-reak dira.

—Joana ere zure modukoa balitz, ez zenuen segurantzarik edukiko.

—Horregatik beraz. Nire haurrak dira. Eta haien gainean zuzen eta beharrak izan uste ditut.

—Beharretan orain pentsatzen duzu, zuzenak eskatzeko tenorean.

—Nik ez dut zuzenik eskatzen. Joanak ere bere beharrak ditu; gure haurren etorkizunean pentsatu behar du.

—Probak eman ditu beti bere beharrekin kunplitzen dakiela.

—Hori nahi dut, bada: aurrerantzean ere kunpli dezala.

—Esprika zaitez!

—Begira! Andre zoro harek etxe hau erre zuenean asko mindu zen Joana.

—Ez da harritzekoa.

—Beraz egun berean emazterik eta maitalerik gabe geratu nintzen.

Ama mindu egiten da:

—Eta zure amaren aurrean esatera atrebitzen zera!

—Amodioa joko bat da; bertan batzutan galdu eta bestetan irabazi egiten da. Egundak hartan karta txarrak nituen, hor-dago bat onartu zidaten, eta nire galerarekin konformatu nintzen.

—Bai —dio Anderek—, galdu nahi ez duenak eztezala joka.

—Aste batzuren buruan seme bi jaio zitzaizkidan, baina sabel diferentetatik —kexatzen da Josepe.

Katalinen eskandaloa haundiegia da:

—Hori da, bada, kristau familia on batentzat ejenplo egokia!

Deiadar egiten du Josepek:

—Mintzatzen utzidazue! Honela ez dugu inoiz bukatuko!

—Segi! —diotsa Eztebek.

—Bai —dio Anderek.

—Jarrai! —diotsa Eztebek.

Joseperen boza sakonagoa egiten da:

—Ez dakizue hori gizon batetzat zer den? Gizon bati haur bat jaiotzen zaionean, amaren oha-buruan egon behar du!

Eztebek burla egiten dio:

—Esan, bada, gizon bat nola bi leku diferentetan egon litekeen.

Josepe ez da konturatzten:

—Eta niri bata eta bestea ukatu zitzaizkidan. Baina egoera gogor hura onartu nuen, eta ez nintzen kexatu. Kexatzen entzun ninduen inork? Kexatzen entzun ninduzuen zuek?

Katalinek diotsa :

—Ongi arduratu zinen zu inork ez zintzan inola entzun.

Josepek arrazoia ematen dio :

—Bai, ba dakit, gau haretan etxetik joan nintzen, eta gaurdagino ez naiz atzera berriz azaldu. Baina egun Joana etxetik joanen zela berria eman didate, eta berehala oldartu naiz honera, holako astakeriarik ez dezan egin!

Diotsa Anderek :

—Eta zuri orain ze inporta dizu horrek?

Josepek ze inporta dion esan behar du :

—Nire haurrak dira, eta etorkizunean ongi-egon lasai bat eduki dezaten nahi dut.

—Baina Joanak —ihardesten dio Eztebek—, etorkizuneko ongi-egon lasai hori emateko ba daduka naikoa ondasun.

Semeari diotsa Anderek :

—Mezaren erdia ere ez dakizu zuk, Josepe. Hortaz luzaro minztatu gera zu kanpoan ibili zeran artean. Eta munduan inoiz ikusi den astorik astoena da zuen Joana benedikatu hori.

Katalin ez dago akort :

—Ongi egin du.

Eztebe ez dago seguru :

—Ez dakit nik.

Josepe seguru dago :

—Txarki egin du.

Andereri berdin dio :

—Nire berdin dit. Ez da hori nire ardurakoa. Famili-biltzar bat egin nahi ukan duzue, eta bertan aitonaren, aitagiharrebaren eta aitaren presentzia beharrezkoa omen zen; baina nirea baino askozaz beharrezkoagoa zen amaren, erranaren, emaztearen eta arrebaren presentzia. Joanarik gabe ez dago biltzarrik; edozer gauza erabaki dezakegu, baina harek onartzen ez baldin badu, gure erabakiak ez dirudi gauza garrantsiakoa. Beraz ni ere biltzar honetatik aldentuko naiz. Eztebe...

—Bai?

—Joanarekin zaudenean, niri txarki iruditu ez zaidala esanen diozu. Baina bere tema gogor horretan irauten baldin badu, nire diruarekin konta ez dezala. Hala ere, nire ilobez ez naiz ahaztuko. Nire testamentuan diru-pila galanta utziko diet, baina sosik ez dute hartuko hogeit urte bete ditzaten arte. Adio. Nigandik ezer gura baduzue, nire adiskide-koadrilarekin egonen naiz Arenalean. Agur!

Ezteberi eskua luzatu ondoren, ba doa kalera.

—Gauza honek —dio Josepek bere aitaren ausentziaren aurrean—

ez du zentzu egokirik. Hau da tragedia bat, eta komedia arin bat baltz bezala portatzen zerate. Haur hoek...

Amaren burubidea ematen zaio:

—Lehenago pentsatu behar ukan zenuen hori, semea, neskame lotsagabe harekin har-emanetan sartu baino lehenago.

Josepe Ezteberi mintzatzten zaio:

—Zuk, Eztebe, teologia asko dakizu. Esaidazu zergatik semeek gurasoen kulpak pagatu behar dituzten. Bai. Zergatik, Eztebe?

—Ez dirudi zureak oso konparazio egokia.

Josepek ez dio jaramon haundirik egiten:

—Ez dakit aitaren etxera zertarako etorri naizen. Nigatik esatekoak esanen dituzue, nire portaera oso litxarra dela, eta beste mila aldrebeskeria. Baina zuek guztiok baino hobeia izan uste dut. Zuen neurria dirua da, baina ez nirea.

Mindu egiten da Eztebe:

—Apaiz bategatik ezin esan dezakezu holakorik!

Baina Josepek are gehiago esaten du:

—Ofizio egokia da zuena; zuen otoitz eta mezekin ez zaudete go-seak. Ni ez naiz inoiz diruagatik arduratu.

Katalinek bere tokian lekutzen du Josepe:

—Diruaren gainean iheri bizi baitzera.

Josepek egoki erantzuten du:

—Azken hilabete hauetan nire poltsa urri egon da. Ahora eramateko ogia egunean irabazi behar ukan dut. Eta ez dit inportarik ukan! Ez! Ez dit axolarik ukan! Peoi egon naiz fabrika batean, eta Bilbaoko ostaturik pobreenan lo egiten nuen. Jan edozer gauza egiten nuen, karabantzu gogorregi batzuk eta zaldi-haragia.

Katalin ez da urrikaltzen:

—Ongi merezia duzu.

Eztebe ez da urrikaltzen:

—Zure gaizki egina ederki pagatzen duzu.

Baina Josepek ez du urrikalmenturik nahi:

—Ez. Orain niri gertatzen zaidana ez da zihor bat. Ez duzue argiro ikusten lehen esan dudana egia besterik ez dela? Orain dirurik ez dadukadalako zihor bat dela diozue? Zergatik? Zuen neurria dirua baita. Ni zuen ondoan prestua naiz. Agur!

—Agur —diotsa Eztebek—. Hurrengo arte.

Katalinek ere agur egiten dio semeari:

—Agur, semea. Jainkoak kida zaitzala!

Josepe atean geratzen da momentu batean. Ba dirudi amaren magalera oldartu nahi lukeela, baina azkenean, negarra iruntsirik, alde egiten du, Katalin eta Eztebe bakarrik utzirik.

—Hea bada, Katalin —diotsa Eztebek—; begira zertan geratu geran, ezer konpon ezinean.

—Hobe konponketarik ezin bilatu izana.

—Zergatik?

—Zure arrebategatik. Beste biderik ez zedukan. Niri beste horrenbeste gertatu zitzaidan, eta beste bide bat hautatu nuen. Nire bizi guztian damu ukan dut.

—Kristau ezkontza bat ezin liteke honela apur.

—Baina ezkontza hori ez du Joanak apurtu, Josepek baizik.

—Hala dirudi, baina...

—Zergatik andreari eskatuko zaio gizonari inork eskatzen ez diena?

—Haurrak daude.

—Hori berberori! Haurrak daude; hobe aitarik gabe haz ditezen, ezen ez aita gaizto batekin. Gaur Joanak egin duena egiteko kurajerik ez nuen nik nire paradan ukan, eta azkenean klaro eta garbi ikusi duzu zertan akabatu den nire haurra. Aitak behin eman zituen urratsak ematen.

—Bai, baina...

—Ez dago bainarik. Nire ilobak dira, eta poz-pez nago etxe honetan geratzen ez direla. Haiekin nire bizitza alegrea eta arraia izanen zen, eta niregandik aldaratu direnean apurtu egiten zait bihotza, baina hemen haztura txarra ukanen lukete. Hobeki egonen dira beste edonun.

—Hala kontseilatu duzu nire arreba?

—Bai, eta ez dut damu.

—Ezin eman dizaizuket zorionik horregatik.

—Eskatzen ez dizut.

—Parrokiara joan behar dut.

—Agur, Eztebe. Ba dakizu etxe hau zabalik egonen dela zuretzat beti. Noiznahi bihur zaite.

—Agur Katalin.

IV. HOLOFERNESIK GABEKO JUDIK

Basa hondatu bat ikusten dugu, ferde iluna. Laharrak edonundik. Arnoteği mendiaren atzekaldea da. Aldapa gora erpina. Etxolen itxurak edonundik. Goialdean burdin-mehatz abandonatuak. Han dago Bazkoare Arronaren etxola. Bi gelakoa da, egurrezkoa. Eskumako gelaren teilatua teilazkoa da, eta ezkerrekoarena uralita zaharrezkoa, Teilatu flako hauk aizeak eraman ez ditzan, harri haundiak daude gainean. Leiho mehar batzuk ikusten dira, eta ate meharrago bat. Barrenean zer dagoen eta zer gertatzen den ikusteagatik, aurreko pareta kenduko dugu. Ezkerreko gelan ezkaratz bat ikusiko da, sukalde oso pobrea, mahai bat, eta aulkien beharrean egurrezko kaxak. Bazter batean lasta-marraga bi. Bertan etzanik daude Tereza eta Hernando. Haien ondoan sehaska bat. Eskumako gela txikiagoa da. Harmario bat eta ohe bat. Ohean Bazkoare Arrona datza.

Hernando eta Tereza dauden gela, ilunik dago. Leihotik ilargiaren argia sartzen da, baina printz oso mehe eta debiletan, etzanik dauden itxurei eta haurraren sehaskari lamien antzeko irudi iheskor eta zalantzarria ematen diena. Hurrutian hots eta zarata bakanak entzuten dira, noizean behin trenbidearen igaratzea, komentu bateko maitinetako kanpaiak, katuen ahakarrak, eta tai gabe, bekatu baten eza-gutzaren antzean, zakur baten zaunka triste eta deitoragarria.

Bat-batean, haurraren negarra entzuten da, behar-bada ardi baten eztenkada sentitu duelako, edo seguruago zikinkeriak ez diolako bakterik ematen. Haurraren negarrak gizon-andreak iratzartzen ditu, baina haurra trankiltzera ez dira jaikitzen.

—Tereza —deitzen du Hernandok.

—Zer? —erantzuten dio andreak.

—Haurrak negar egiten du.

—Utziozu.

—Zikindu da.

—Urik ez dago.

—Pantaloia erantz zaiozu.

—Lo gura dut.

—Nolako ama zera zu?

—Senarrik gabeko ama bat.

—Tereza.

—Zer?

—Haurrak negar egiten du.

—Uztazu lo egiten.

—Nik ere lo egin nahi dut. Haurraren negarrak ez dit uzten. Isil arazi zazu.

—Ez naiz jaikike, Zuk isil arazi zazu.

Hernandok ezin daidike lorik, haurraren oihua hezur-uneetara-gino sartzen zaiolako. Azkenean.

—Zure semea da, ez nirea —esanik, jaiki egiten da.

Hernando, gauza askotan, oso trebea da. Irakurtzen ez daki, eta haren kultura-faltak gizonik gehienak inoiz egin ez duen gauzarik asko egin arazi dio. Sehaskatik ateratzen du haurra habildade haundia-rekin, eta oihalak erazten dizkio. Gero eskaratzaren gainean botako ditu.

Haren mugimentuak, ilunpe haretan, arras seguruak dira. Ez du argirik piztu nahi. Gero Terezari diotsa:

—Zure haurrak jan ez du eginen, baina kaka...

—Etzan zaitez.

—Ez.

—Ez duzu lo egin nahi?

—Haurraren negarrak guztiz iratzarri nau.

—Orduan joan zaitez hortik, paseadan.

Alboko gelan ere haurraren negarra entzun da; Bazkoare Arrona bere lo sakonetik itzartzen da. Hirurogei urteko gizona da, oso argala. Ohetik jaikitzen da, eta eskaratzera doa. Bertan kriselu bat piztuko du.

—Lo egiten duzue? —galdetzen du Hernando zutik ikusirik.

—Zerbait jan nahi dut. Nun utzi ote ditu nire andreak antxoba egosiak?

Terezak erantzuten dio:

—Ez dakit, Hortik, Begira zazu haurraren oihalen azpian dauden. Zapore ona edukiko dute.

Bazkoarek eskaratzean, eta gainera Terezak esan duen lekuan bertan, kaxuela bat aurkitzen du, eta mahira eramaten du. Gero kaxa baten gainean jesartzen da.

Bere lagunak komitatzen ditu:

—Zuek ere zerbait janen duzue.

Tereza bere haurraren negarrarengatik ez da ohetik mugitu, baina afari baten esperantzak astindua izaten da:

—Goseak nago. Eskerrik asko.

Eta haren aldean paratzen da mahaira.

—Eta zuk? —galdetzen dio Bazkoarek Hernandori.

—Ez —erantzuten dio, lasta-marragan etzaten delarik.

Goseturik jaten dute, denpora askotan mokadurik iruntsiko ez bazuten bezala.

—Nun dago Eneko? —galdetzen dio Terezak Bazkoareri.

—Ez da oraindik eskolatik etorri —erantzuten du agureak.

—Bazkoare... —atrebitzen da Hernando bere etzauntzatik.

—Zer?

—Aste honetan ez dizut alokamenturik pagatuko.

—Bost astekoa zor didazu.

—Eta beste bost aste batean ez duzu nire dirurik ikusiko.

—Oraintxe bertan bi astekoa kobratzen ez badizut, ez duzu gau hau nire teilatupean igaranen.

—Eta berrehun pezetok, nundik aterako ditut?

—Ez dit ardura. Banko batean ebats zazu, edo prestuki irabaz zazu. Berdin dit.

—Bihar arte igurikiko duzu.

—Ez inola ere.

—Orduan poliziari deituko diozu, ni ez bainaiz gaur hemendik joanen. Nun igaroko dut gaua? Aita San Josepe naizela uste duzu, portale batean lo egiteko?

—Bihar pagatuko didazu, falta gabe?

—Falta gabe.

Terezaren gosegatik arduratzen da Bazkoare:

—Naikoa antxoba jan duzu. Mutikoari utziozu afaltzen. Hamar urtean jan ez duzula dirudi.

Hernandok lehengo kontuak atera nahi ditu:

—Kario pagatzen duzu orain zure zorakeria, Tereza.

Baina Terezaren sorbaldak zabalak dira:

—Ez kario, ez merke; ez dut pagatzen ezer.

Bazkoare okasioaz baliatzen da:

—Horretzaz ere mintzatu behar dugu. Nire etxean ez zaitut beti karitate hutsean edukiko.

Baina Terezak mila arrapostu trebe daduzka beti mihinaren puntan:

—Ez dadukat dirurik, eta ez dut inoiz ere sosik irabaziko. Eta haurra eta biok mendira jaurtikitzeko ez dadukazu bihotzik. Zure andreak ez dizu permitituko, bestela. Etxea nork gobernatuko du, zure andrea portalean zain dagoen bitartean?

Baina Bazkoarek bere arrazoiak ikusten ditu bakarrik:

—Pagatu behar didazu.

—Ez dakusat nola —erantzuten dio Terezak.

Bazkoareren burubideak ez dirudi gauza alferreko bat:

—Haurraren aitari eska zaiozu. Ez dizu ukatuko.

Baina harro erantzuten dio Terezak:

—Harekin mintzatu baino, nire mihina ebakiko nuke lehenago. Gainera ez dit adituko. Aitak etxetik kanpora bota du, eta andrea ere harengandik separatu da.

—Dei zaiozu, bada.

—Trukean ba dakizu zer didan eskatuko. Harekin bekatu egite-

ko. Eta ez nago prest. Nire arima guztiarekin gorrotatzen dut. Zirau batekin etzanan nintzake lehenago, Hernandorekin berarekin. Edo zurekin.

Bazkoareri andre gazteak gustatzen zaizkio:

—Ez da ideia txarra.

—Zer?

—Hola pagatuko didazu. Kalera botako dugu Hernando. Nire andrea eta mutikoak eskaratzean lo eginen dute, eta gu biok lo-gelan berriz.

—Eta bigarrenez erortzen baldin banaiz ernari?

—Arriskurik eztago. Oso urtetsua naiz, eta nire haziak ez du indarrik. Baina segurantzaz osoa eduki nahi baldin baduzu, Ojinoren metoduari segituko diogu?

—Zure andreak zer esanen du?

—Konformatu eginen da. Ni baino zaharragoa da, eta kontent geratuko da. Azken hogeitaz urte honetan desearen deia zer den ez du jakin. Harekin ezkondu nintzanean kondizio horrekin ezkondu nintzen harekin, inun amoranteren bat kausitzen banuen, ez eragozpenik jartzeko.

Hernandori hutsak eta doilorrak iruditzen zaizkio agurearen arrazoiak:

—Zu haundikiaren moduan mintzatzen zera beti, baina uste dut ni baino miserableagoa zerala.

Terezak irain egiten dio:

—Isil zaitez, astoa.

Eta gero Bazkoareri bihurtzen zaio:

—Esaidazu, Zergatik ezkondu zinen atso baldar horrekin?

—Nire bizitzaren kontatera tristea da, baina laburra.

—Laburzki kontak zaidazu. Bilbaoko etxoletan euskaldun gutxi ikusten da, —eskaten du Terezak.

—Hiru gaude hemen, —dio Hernandok.

Bazkoare hasten da:

—Ni herrian ederki bizi nintzen. Morroi eta mutil zahar nengoen baserri batean. Egun batean, herriko uztargileak haren alabarekin ezkontzeko esan zidan. Niri oso ongi iruditu zitzaidan. Ezkondu ginen, eta aitagiharrebarekin sartu nintzen sozio. Haur bat izan genduen, gure Eneko.

—Beraz, ez da zure andrearen semea, —dio Terezak.

—Sorgin horrek amatasuna zer den ere ezin igar dezake, —sutzen da Bazkoare.

—Zergatik ezkondu zinen harekin?, —galdetzen du Terezak mazelarik gabe.

—Alargundu egin nintzelako.

—Eta nola alargundu zinen?

—Andrea hil zitzaidan.

Barre egiten du Hernandok:

—Alarguntzeko biderik artezena da hori.

Baina Bazkoarek ez dio jaramonik egiten:

—Goizaldean aitagiharreba hil zitzaidan eta arratsaldean andrea.

Hernandoren barrea hundiagoa egiten da:

—Hola egiten dira gauzak!

Bazkoarek bere esplikaerekin jarraitzen du:

—Aitagiharrebaren zorrak kitatzeko diru naikoa ez zegoen etxean.

Beraz, Bilbaora etorri nintzen. Herrian ez nuen enplegorik aurkitu.

—Ederra aurkitu duzu Bilbaon! —sartzen dio ziria Hernandok.

—Bai, portale bat —tristatzen da Bazkoare—. Ez da aunitz irabazten, baina guttiago lan egiten da.

Ba dirudi Hernando ekonomi-gaietan ere entenitua, oso entenitua dela:

—Lan gutti egiten dugu, gutti irabazten dugulako, eta gutti irabazten dugu, lan gutti egiten dugulako. Hau da espainiar langilearen asturua.

—Alboko etxeko atezaia, giltzaria —jarraitzen du Bazkoarek—, nitzaz enamoratu zen. Burura zazue! Nire berrogeta hamagehiago urteekin nitzaz sorgin zahar bat enamoratu! Zimio baten besapea baino itsusiagoa zen, baina etxola bat zedukan Oilarganen. Eta hobe da etxola bat Oilarganen, ezen ez ostatuko gela mehar bat Mirabilan. Ez da, Hernando?

—Bilbaoko etxola guztiak laster botako dituzte.

—Bai, eta bizi-leku on-xamarra emanen digute Otxarkoagan. Hilabete barren, hango etxe guztiak akabatuko dituzte, eta hemendik despatxatuko gaituzte. Geroxeago beste hauzoalde bat hasiko dute Txurdinagan, Bilbaon batere etxolarik gera ez dadin artean. Baina nire andreari, lanera joateko, txarki etorriko zaio. Autobusak jarriko dituzte, baina kario-xamar izanen dira, dudarik gabe.

Tereza kateme amodiotsu baten leguntasun eta suabetasunez mintzatzen da:

—Hara eramanen nauzu?

—Tratua onartzen baduzu, bai.

Bazkoareren belarri batetik tiratzen du Terezak, barre-algaraka:

—Zu Holofernes bazina, bai, tratua onartuko nuke. Orduan ni Judit berri bat sentituko nintzake, eta sorbaldeetatik burua ebakiko nitzuke. Tratu ederra proposatzen didazu zuk, agure trakets horrek. Gailai ederra zara, dama batentzat. Lotsa guztia galdurik zaude, eta ni ere lotsarik gabe nagoela uste duzu. Andre galdu bat banintz bezala tratatzen nauzu, eta zuk ez dakizu gauza bat, gizon bati entregatuko

baldin banintzaio, nire bihotzak eraginik baizik ez nintzaiokeela entregatuko, oso nire borondate librean, eta ez premiak edo goseak bulztaturik. Enteratzen zera, urde zikin hori?

Bazkoareren bihotza tristuraz betetzen da. Haren harrotasun guztia lurrera erori da, mila zatitan apurturik:

—Eta zure bihotzean ez luke kabierarik edukiko, bazter aparte batean baldin bada ere, gizon zahar eta triste honenganako estimazio apur eta pizka batek?

Baina Terezak ez du kupidarik:

—Hil zaitetz, eta ahaz zaitetz nitzaz! Putzu batean eror zaitetz, eta bertan ito zaitetz. Ez zaitut berriz ere nire bizian zu ikusi nahi, agure baldar eta baldres eta aldrebes hori.

Hasarrea sutzen zaio Bazkoareri:

—Nire edade zaharraz baliatzen zera, bestela ez zenioke nire buru urdinari holako traturik emanen. Indarrak aldendu zaizkit, bestela musturra hautsiko nizuke!

Baina Tereza andre kementsua da:

—Atrebi zaitetz!

Bazkoare kobardetu egiten da:

—Ez, ez naiz atrebituko. Henbra gaizto bat zera zu, eta nire kontra bihurtuko zinake. Baina esaidazu. Gartzelatik nola atera zinen? Ofizial ustel bat aurkitu zenduen?

—Nire kontra probarik ez zegoen.

—Probarik ez zegoela? Eta Josepe Zufiak zuzi batekin ikusi zinduela deklaratu zuen?

Baina Hernando hauzi haretan lekuko egon zen. Lekuko faltsoa, hategia:

—Ni ere presente nengoen, eta holakorik ez nuen ikusi. Oro izan zen gizon anker horren asmaketa bat.

—Hola izanen da —erantzuten du Bazkoarek—, baina nik ez zaituet sinesten. Otsarrak otsema defendituko du. Kasta berekoak zerate biok.

Hernando gizon indartsua da:

—Zure etxean gaude, baina berriz ere holakorik badiozu, burua hamabi zatitan apurtuko dizut, gero gartzelan sartzen banaute ere, ez dit axolako.

—Hamairu zatitan, hobe —eskatzen du Terezak.

Baina Bazkoare asperturik dago:

—Ni ba noa.

—Tamala da gauean etorriko zerala berriz honera —burlatzen da Hernando.

—Nire etxean egoteko eskubidea dadukat —ihardesten dio Baz-

koarek—. Nire presentzia atsegin ez baduzu, atea hor dago, aldamean dadukazu, zabal-zabalik.

—Tafernan igurikitzen zaituzte zure lagunek, Bazkoare —diotsa Terezak.

Bazkoareren erantzuna borroaren ganibeta baino zorrotzagoa da:

—Bai, lagunekin txikito batzuk edan ditut. Baina hala ere etxe honetatik biak bihar aterako zerate. Ez zaituet hemen ikusi nahi. Kasorik egiten ez baduzue, juezarengana joanen naiz.

Baina Tereza ez da inola ere ezeren aurrean isilik egoteko andrea:

—Infernura joan zaitetz, gizona!

Bazkoarek honela erantzuten dio:

—Guztiok pagatuko ditugu bertan gure kulpak. Baina gradoak egonen dira, eta zu, Tereza, Mesalina berri hori, behearean aurkituko zera. Adio.

Burla egiten dio Hernandok:

—Ez zaitetz hordirik bihur. Bestela zure andrearekin etzanean naiz gauean,

—Nire baimentua dadukazu —dio Bazkoarek, eta etxolatik aterarik mendian, behera itzaltzen da.

Bakarrik geratzen dira Tereza eta Hernando. Haurra, sehaskan ez da mugitzen:

—Barkatuko ez dizut, Tereza.

—Hernando, mesede bat egidazu.

—Bai.

—Haurra alboko gelan sar zaidazu.

—Bai, Tereza —obeditzen du Hernandok. Sehaska hartzen du, eta alboko gelara eramaten du. Handik bihurturik— Tereza —esaten du—. Tereza...

—Zer?

—Eta orain zer egingen duzu?

—Ez dakit.

—Lan egin behar duzu. Bestela nola mantenduko zera? Haurra nola mantenduko duzu?

—Nire herrira bihurtuko naiz.

—Baina han ez duzu ahaidetik.

—Baina bai adiskide haundiak. Lagundu egingen didate. Gainera andre bakar bat ongi, arras ongi defenditzen da bizitzaren kontra.

—Bakarrik ez zaude. Haurra duzu zurekin.

—Bai, orain bai, baina profeta baten begiarekin ikusten dut haren bazia oso laburra izanen dela.

—Nola dakizu?

—Etxola honetan ez dago hijiene haundirik. Beraz, haurraren osagarria arriskuan dagoke.

- Gaisorik ez dago urrikaria.
 Isilik geratzen dira luzaro. Azkenean, irribarre gozo batekin, deitzen dio Terezak Hernandori:
- Hernando... Hernando...
- Zer nahi duzu?
- Oraindik maitatzen nauzu?
- Ez dakit.
- Egia esaidazu, Hernando.
- Zertarako jakin nahi duzu?
- Niretzat oso inportantzia haundikoa da.
- Baina zertarako? Niri franko burla egin didazu, Tereza. Ez naiz pailazo barregarri bat.
- Begira, Hernando, zuk astoaren irudia egin duzu beti. Jesukristoren pasio batean parte hartzen baduzu inoiz, zure papera Salbato-rearen azpian egonen da Erramu-egunean. Baina ba dakit itxura pobre horren azpian beti bihotz zabal eta leial bat eduki duzula. Munduguztiak huts egin didanean, zu eduki zaitut nire eskura eta nire eskuko. Gartzelatik salbatu ninduzun. Eta hori ez dut sekula ahaztuko. Nola ahaztuko dut? Hernando, maitatzen nauzu?
- Bai, Tereza, ongi dakizu hori, beti maitatu zaitudala, orain ere maitatzen zaitudala eta beti maitatuko zaitudala.
- Egun batean zure biziaren historia kontatuko didazu, Hernando, elkarrekin ezkondu eta esposaturik egonen geran egunean.
- Nirekin ezkonduko zera azkenean?
- Bai, bihotza, baina lehenago zure amodioa probatu behar duzu.
- Eta orduan? Josepe Zufiak arreglo eder hura egin zuenean zergatik ez zenduen onartu? Ongi biziko ginake orain, Santutxuko etxe eder batean, gure tafernarekin.
- Baina Hernando, konpreni zaidazu, nun dago zure honra? Nola hartuko zenuen semetzat zure emaztearen amorantearen semea? Zure emaztearen amorantearen dirutik nola zenuen janen eguneroko ogia? Zure emaztearen amoranteari nola emanen zenion zure etxean bertan ongi-etorria? Kapable izanen zinake holako desonra lotsagarri bat sufritzen?
- Bai, zure amoregatik, Tereza.
- Baina ni ez naiz pizka bitan ebakitzen den ogia. Ni ez naiz usu bitarako tresna. Ni edukitzen nauen gizonak, guztiz edukiko nau, eta ez libre nagoen orduetan bakarrik.
- Orduan ongi iruditu zitzaidan konponketa hura. Zuk esan zenuen: Bestela nola zindudan mantenduko?
- Orain zuretzat izanen naiz guztiz. Baina zure amodioa probatu behar duzu.
- Agintzen didazun guztia egingen dut.

—Entzun, Hernando.

—Esan, bai.

—Nire arima guztiarekin gorrotatzen dut Josepe Zufia. Ahal banu, hil eginen nuke.

—Prest nadukazu.

—Ez, niretzat hilik dago.

—Zer nahi duzu, bada?

Momentu honetan mendian gora, etxolara bidean mutil kaxkar bat agertzen da, esku batean kartoizko kaxa bat dakarrelarik. Korrikan igotzen du, etxolara heltzen den arte. Bertan da sartzen, deitu gabe. Eneko da, Bazkoare Arronaren seme gaztea.

Enekok kaxa ematen dio Terezari:

—Hemen dakartsut, Tereza.

—Eskerrik asko, Eneko.

—Zer dakartzu hor, Eneko? —galdetzen dio Hernandok mutilari.

Enekok duda haundiak ditu:

—Bada... oilasko bat. Ni ba noa. Izeba Katalinaren etxera noa, nire lagunekin jokatzera.

Hernando momentu askotan oso atsegina da:

—Gera zaitetz, eta anka bat janen duzu.

Baina mutilak uko egiten du:

—Ez, eskerrik asko. Nik oilasko-klase hori ez dut inola ere atsegin. Agur.

—Eneko —diotsa Terezak—. Izeba Katalinari esaiozu berehala noala ni ere hara. Bota-fu egin behar dugula.

—Erdi enekin, bada —erantzuten du mutilak.

Baina Terezak zer-egina daduka etxolan oraindik:

—Ez, oraindik ez. Preparatu behar naiz.

—Adio, bada —dio mutilak, eta etxolatik, mendian gora oldartzen da.

Bakarrik geratzen dira biak orain. Hernandok galdetzen dio Terezari:

—Oilaskoa pagatzeko dirua nundik atera duzu?

—Ez zaitetz tontoa izan. Ez da oilasko bat. Goseak nagoela esan diot Enekori, eta ezponda batean harrapatu dit... arratoi hori. Horrekin hilen nuela gosea, ni goseak hil baino lehen.

—Baina arratoia janen duzu?

—Ez.

—Orduan, zertarako nahi duzu pistia hori?

—Josepe Zufia higuintzen dudala esan dizut lehen.

—Eskatzen badidazu, nire eskuekin hilen dut.

—Ez, Hernando. Niretzat hilik dago.

—Nire amodioa nola probatu nahi duzu? Eskatzen didazun edo-
zer gauza eginen dut.

—Josepek erregalo ederra utzi zidan.

—Bai, haurra.

—Niretzat, Hernando, haur hori bere aitaren oroitzapen bizi
bat da. Ezin sufri dezaket. Negar egiten duen bakoitzean, nire eskue-
kin hilen nuke.

—Zure semea hil nahi duzu?

—Bai, Hernando. Bestela, nola hasiko genuke gure bizitza berria?
Haur horrek beti separatuko ginduzke. Hura ikusiko duzun bakoit-
zearn nire bizitza pasatuaren akordua eginen zaitzu gogoan, eta az-
kenean gorroto eginen zenidake. Gure artean ez da hamiltagirik egon
behar. Gure unioa bortitza izanen da. Eta gaurko gure bidegabe hau
gure arteko lokarri fugerte bat izanen da.

—Bai...

—Zure laguntza emanen didazu, Hernando?

—Bai, Tereza, Zuregatik edozer gauza eginen dut.

—Haur ttiki bat hil baino ez dago munduan beste gauza erreza-
gorik. Baina bidegabea ezkutatzea gauza gaitza da. Justiziak ez gaitu
harrapatu behar.

—Eta zer pentsatu duzu?

—Horregatixek ekarri dut... oilasko hori.

—Arratoia?

—Bai.

—Eta zer eginen duzu?

—Pistia hasarratuko dugu. Bere kaxaren barrenean bueltak ema-
nen dizkiogu. Eta arrabiarren itsurik dagoenean, haurraren gelan sol-
tatuko dugu.

—Bai.

—Haurra atakatuko du.

—Eta hil eginen du.

—Eta justiziak ez zaitu harrapatuko.

—Eta ezkonduko gera.

—Eta Josepez mendekatuko gera.

Elkarren aurrean geratzen dira biak. Gizonak gerritik eusten dio
andreari eta ahoan aginka egiten dio.

—Nola maïtatzen zaitudan, Tereza Urresti!

—Nola higuintzen zaitudan, Josepe Zufia!

NEBARREBARTEAN

Bilbaoko eliza aberats bateko sakristian gaude. Elizatik Eztebe Mendia dator, liturji-jantzietan, eskuan eliz-tresna batzuk daramazkiela. Kadira batean jarririk, Joana, haren arrea dago. Hogetagutti urteko andrea, ez da ederra baina itsusia ere ez, ez da lodia, baina mehea ere ez, ez da haltua, baina bajua ere ez. Andretalde batean sarturik, inork ez luke harengan atentziorik jarriko. Baina sakristia hartako tristetasunean, bere begitartearen leguntasunagatik, bere itxuraren trankildade eta bakeagatik, gure begietako atsedena da.

—Egun on, arrea.

—Hala dizula Jainkoak zuri ere, neba.

—Haurrak?

—Txikiak ba dakizu, lo, negar, jan, kaka eta txiz. Jainkoaren banean bizi da txikitxua.

—Eta nagusia?

—Sekulako gerra daduka hortzekin. Ba du bat, atera nahi ez zaiona, eta haurrak ez du esperantzarik ikusten. Kalentura haundia daduka. Medikuarenean egon nintzen harekin bart, eta botika batzuk eman dizkio, Hoiekin sendatuko dela, baina nik ez dut gauza onik ikusten. Ba dakit hortzik gabe ez dela geratuko, eta orain irtenen zaizkion hortzak erori ere egingen zaizkiola, eta berriak ere irtenen zaizkiola, munduko haur guztiei hala gertatzen zaielako, baina nireari inoiz irtenen ez zaizkiola iruditzen zait, urrikariak asko sufritzen duelako, eta haren sufrimentuak nire bihotzean sentitzen ditut.

—Ama baten maitasuna gauza ederra da.

—Hala diozue beti gizonak, baina zuen amez ez zerate inoiz gogoraten. Jaiotzen zeratenean oso txikiak zerate, eta gero haunditzen zeratenean, haurzaro guztiaz ahaztutzen zerate, zuen amaren karinoaz, gure gau-belez, haur-egitean eta diti-ematean gal arazi zintuen gorputz lirainaz, gure bizi-modu nekoso eta amodiosoaz. Eskar txarreko zerate.

—Bai.

—Eta sikan ere parte onean geratuko balirake gure alegin guztiak... Baina ez. Amak eskumatara pentsatzen baldin badu, semeak ezkerretara pentsatuko du. Ama ergela baldin bada, semea ergela. Semeak beti egingen du amaren desgogoa.

—Filosofia sakonetan sartzen zera egun, Joana.

—Bai zera filosofia sakonak, Hauk dira behatz-puntekin uki litezkeen gauzak, munduko andrerik zelaienak ere aurpegian dituen begiekin ikus ditzakeenak. Amak, haurrentzat, hibai baten parekoak gerra, gu gabe eremu eta padu eta lur hondatua izanen litzakeen lur bati

esnea eta ezta eskeintzen diogu, Jordan hibiaren antzekoak eta parekoak gera, eremu egarritsu bateko hareetan akabatzen den hibaia, eta gure emaitza frutukor guztien azken premio, itsaso hil batean edukitzen dugu bukaera, bakartaderik hamilduenean amaitzen ditugu gure zaharzaroko egun tristeak.

—Ez dakizu gauza bat, Joana?

—Zer?

—Zurekin poeta haundi bat galdu dela?

—Bai?

—Andre guztiak poetak zerate. Baina gero, urteetan zeihar, poesiari uko egiten diozue eta teatroari hartzen diozue zaletasun eta afizioa. Tamala neurriaren zentzurik ez dadukazuela, eta komedia bat egin nahi duzuenean, tragedia bat egiten duzuela, eta aldrebes.

—Zuentzat berriz, gizonontzat, bizitza nobela luze bat da, psikologijonobela luze eta aspergarri bat, Dostoievski tormentatu batek eskribitua.

—Hitzpide ederrean sartu gera, arreba, sakristia batean edukitze-ko oso desegokia.

—Halaxen da mundua.

—Baina bizitzaren gañean mintzatzera ez zatzaizkit elizara bisitatzera etorri.

—Ez. Paseadan nindoan hurrekin, eta arbolarte batean geundelarik, zure parrokiatik hurbil geundela konturatu naiz. Orduan haurrak neskamearekin utzi ditut, eta nire neba apaiz maiteari bisitaxo bat eginen diot.

—Hala izan zera zu beti, Joana: ordu desaproposetan, destenore desegokietan egin dituzu beti zure gauzak.

—Hea, Eztebe, atsegina izan zaitez, pentsa zazu zure arreba bakarra naizela. Ni beste ezein andre ezin dezakezula jentaurrean besarka, inoren eskandalorik atera gabe. Holako beste gauza itsusi bat esaten badidazu, ez dizut hiru aste luzean hitzegingo.

—Ez zaitez hasarra, baina lan haundia dadukat beti egunaren zati honetan. Oraintxen bataio bat izan dut, gerotxuago, jantzi hauk erantz ditzadanean, konfesatzera joan behar dut. Gero errosarioa errezatu behar dut kulpitotik, eta azkenean, munduko langile guztiek afaltzen duten orduan, kristau bati eman behar izanen dizkiot azken olioak.

—Bai, bada, apaizaren bizitza bizitza arduratua da, beti lanpeturik, baina bazkalondoan loalditxo bat egiteko astirik ez zaitzue sekula ere falta.

—Eskumako gizon triste baten moduan mintzaten zera, Joana. Hea kadira horretatik altza zaitez, jaiki zaitez, eta arropa hau eranzten lagun zaidazu.

—Bai. Gizonak andrerik gabe arlote zabiltzate.

—Apaizok donado bizi behar dugu.

- Jainkoak hala agindu du.
- Trentoko kontzilioak, Joana.
- Ze diferentzia dago?

—Haundia. Hamabost mendean ezkondu egiten ziren lehengo apaizak. Gero Elizamak ezetz agindu zuen, baina Aita Santu batek egin duena beste batek desegin dezake. Jainkoak ordenatua berriz ezin debeka dezake lurrean ezoin gizonek, naiz eta hemeretzi mitra eta zortzi tiara eraman.

- Baina gizonaren ahotik mintzatu da Jainkoa beti.
- Jesukristo gizonei mintzatu zitzaizen, eta Hura Jainkoa izan zen.
- Eta gizona. Jesukristo gizonaren ahoak hitzegin zien gizonei.

—Joana, Elizama Santuak ba ditu bere dotoreak. Ez zaitez teologjietan ser, hain eskolatua ez baitzera.

- Baina hori ba al da demokrazia?
- Elizan ez dago demokraziarik, hierarkia zehatz bat baizik.
- Orduan ez zerate gaurko denboretako martxan ibiltzen.
- Gaurko denborak ez dira munduak ezagutu dituen hobereanak.
- Baina gaurko denbora likits honetan bizi behar dugu, neba.

—Elizaren autoritatea eta buruzagitasuna dudan zergatik jarri ez dadukazu. Hau zen Luterok, Calvinok eta Melanchthonek harturikako bidea, hasieran protestetan eta azkenean protestante. Ez zazu zure bururik herejietan sar. Zu beti izan zera kristau ona.

—Baina zergatik izanen da? Zurekin eztabaidan sartu naiz, brometan eta txantzetan. Denbora nolabait hil behar dugu, denborak gu hil gaitzan baino lehen. Oso xerioa zera zu, Eztebe. Burla-burlaka hasi naiz, eta zuk, niri erantzura emateko, kalonjearen aurpegia janzten duzu, anatemaren harma zorrotzak hartzen dituzu esku artean, eta infernuko su-leizako tormentu izugarriekin mehatxatzen nauzu. Hori ez da andre bat tratatzeko bidea, hori ez da arreba batekin portatzeko medioa, Eztebe. Hortzak eta begiak irri tzazu, eta ezpainetara solas atsegina eraman zazu, basoko jaun baten irudia baituzu.

—Barkatuko didazu, Joana bihotzekoa, berriz ere kalonjearen aurpegi xerioa begitaratean janzten baldin badut, baina orain zure aita bat banintz bezala mintzatu nahi natzaitzu. Begira, zurekin ez dut inoiz hitzpide benetako bat ukan, zurekin berriketan izatea beti izan da broma, txantza, trufa eta burla. Ez dirudizu ezkondurik zaudenik ere, haur biren ama zeranik ere. Mitxeleta baten parekoa izan zera beti, oro azal, oro kolore, oro hegaldaketa. Arratsaldeko aire epelean hedatzen zenituen hegalak, eta lorerik lore bezala, bromarik broma, txantzarik txantza ibili zera beti. Baina bizitza bestelakoa da, bizitza ez da gauza arin bat, ez da atsegina; egun guztietan ez dario ezitia, batzutan behatzuna dario.

—Bai, Eztebe. Baina bizitzaren mingostasunaz ahaztu nahi nintzake.

—Ez, Joana. Planto egin behar diozu bizitzari. Esan behar diozu: Honeragino heldu zera, baina hemendik ez zera igaranean.

—Horregatik etorri natzaitzu.

—Zergatik?

—Bai. Orain artean nire erabakiak nik hartu ditut beti. Nire borondatea naikoa bortitz izan da orain artean. Baina gaur duda handi batean nago, eta zure kontseiluaren, zure burubidearen eske nator. Ez dakit zer egin. Zuk erakutsiko didazu zuzenbidea, ezta, Eztebe? Zutzaz fido naiz. Arren, sustenga nezazu, ez nadin bestela okerbide markur batean eror eta hamil. Zure behar dut, maitea. Ni ez naiz andre ahul, debil eta flako bat baizik. Lagunduko nauzu, neba?

—Graziarik asko ematen dizut, arreba, nigan jartzen duzun fe-deagatik. Ba dakizu ni beti sentitu naizela zure aitaren parekoa. Emazurtz haurtzaroan, ni apaiz-mintegian nengoelarik, kezka haundiak nituen nola ote zenbiltzan munduko arriskuen artean, batez ere zure jenio eta izaera alaiak ezaguturik. Ni han barrenean sarturik, zu monjen eskolan zeundelarik, nigan kezka biziak sortzen zitzaizkidan. Gero lehen meza eman nuenean eta hiru igandera, Josepe ditxoso horrekin esposatu zindudan. Egiazko nebarrebak izan ez gerala pentsatzen dut, nire gutizia eta borondate onaren gora-behera, nire benetako adiskidantza eta estimazioa erakusteko parada haundirik izan ez dudalako. Baina orain hainbeste urteren buruan, hainbeste bider guraturikako egokiera hura orain bat-batean presentatzen zait. Esaidazu, Joana, mesedez, zer gertatzen zaitzun.

—Ez zera nirekin hasarratuko?

—Ez.

—Prometi zaidazu.

—Bai.

—Orduan, egia guztia esplikatuko dizut.

—Prest nadukazu.

—Gutun bat bidali dit Josepek.

—Bai?

—Eta ez dut apurtu. Ba dakit gaizki egin dudala, baina jaso nuenean ikusi-nahi bortitz batek kilikatu ninduen, eta zabalduarik, arretaz irakurri nuen. Ez zera sirekin hasarratzen, Eztebe?

—Ez dago zer hasarratzerik. Arras ongi egin duzu.

—Baina bertan esaera izugarriak zeuden. Andre ezkondu batek bere senarrarengandik ezin adi ditzakeenak.

—Zer-egin honetan zu oso juez arteza izan ez zerala uste dut. Nun dago gutun hori? Irakurtzen ematen badidazu, nire iritzi leiala emanen dizut.

- Hemen dakart, Eztebe.
- Atera zazu.
- Hemen dago, baina ez dizut emanen. Irakurri nik eginen dizut.
- Ongi dago. Zure deseo baldin bada, zuk irakur zazu. Baina osorik, ezer maunkartean utzi gabe.
- Entzun.
- Hea.
- Nire Joanà bihotzekoa*. Ba dirudi oraindik maite nauela. Zuk zer deritzazu, Eztebe? Maite ote nau oraindik?
- Hori zuk jakin behar duzu.
- Zergatik ezkondu ote zen nirekin? Nire diruagatik?
- Ez dut uste. Berak ere bazedukan diru-pizka bat. Guk beste edo gehiāgo, ahal bada.
- Diruz asetzen ez diren gizonak ba daude. Jainkoak daki.
- Oro daki Berak. Segi zazu.
- Gaizki egin dut*. Pentsa zazu, Eztebe. Gaizki egin didala aitortzen du!
- Aitortzeko kurajea ba du, behintzat.
- ...*eta orain damu dut*.
- Hasiara ederra. Hea guztion artean zuen ezkontza apurtua konpontzen dugun.
- Eta niri ze ardura dit harek damu izanak? Gaizkia egina dago, eta ezin desegin liteke. Nik, beste andre batekin tratua izan duela barka dezaioket, baina nola emanen diot jarraikiera harekin ezkont-bizitza bati? Haren gorputza adulterioan likitstu dela pentsatuko nuke, eta nirea ere zikinduko luke bide-nabar.
- Bekatua oso gauza itsusia da, baina bekataria damutzen denean, oso gauza ederra da, damuarekin Jainko Jaunaren barkazioa datorrelako batera. Honela berriztatzen da Jaunaren pasioa, Jaunaren odol-isurtzea.
- Barkatuak izateko beharrean aurki ez gaitezin, hobe bekatu ez egin.
- Zuk ez duzu bekatu egin?
- Egunero zazpi bekatu egiten ditut, baina oharkabeen.
- Zu zera orduan mundu honetako gizakumerik artezena.
- Hala izaten alegindu naiz beti. Eta zu berriz, bekatuaren aldekoa zera?
- Ez zuen bada Jesukristok berak esan, artegitik ardi bat galtzen baldin bada, unai ona, abeletxean gainerako ardi guztiak ongi gorde-rik, haren bila doala, eta arrisku guztien artetik atera arte, ardi galdua soinean dakarrelarik artegira bihurtu arte, ez dela gelditzen? Joana, barkatu egin behar duzu Josepe.
- Barkatu egin dut.

—Orduan zure ondoan ameti zazu berriz ere. Seguru nago hura poz-pez bihurtuko litzakeela.

—Berriz ez nau enganatu. Parada berri bat ez dezaioket eman.

—Hori bekatua da.

—Ez, ez da. Gainera oraindik ongi damaturik ez dagoela deritzat. Begira, bestela, bere gutunak nola jarraitzen duen: *Baina zuek ere, Joana, gaizki egin didazu neri. Gainera ez duzu damu*. Esaidazu, Eztebe, zer egin diot nik gaizki?

—Ez dakit, arreba, zuen gainean ez didazue sekula berri zehatzik eman.

—Baina ez zera konturatzen? Hori ez da egia. Josepek gezurra dio. Ni harekin enamoratu nintzen, eta oraindik ere nago bihotz-bihotzez harekin enamoraturik. Hura maitatzen nuelako, harekin esposatu eta ezkondu nintzen. Elizama Santuak agintzen duen bezala, berak eskatu zidan bakoitzean entregatu nintzaion. Ba dakit inoiz ez naizela maitale trebea izan, baina odolak zainetan ez badit irakiten, zer egiten diot? Nun dago nire errua, nire kulpa, nire hogena, nire bekatua?

—Haragiaren har-emanek inportantzia handia dadukate senar-emazte arteko bizitzan.

—Beti esaten zidan nik ez niola bere deseo bizia iraungitzen, amaitzen.

—Andre hotza zera orduan, eta emazte hotza dadukan gizonari errazki bilatzen zaio estakurua, desenkusa, aitzakia, beste andre baten amodiora jotzen bada.

—Eta hoek dirade apaiz baten hitzak!

—Ez, arreba, txarki entenitu nauzu. Ez dut bekatua zilegizat, legezkoztat ematen. Harek zuri gaizkia egin dizu, bai, agirian dago. Baina zuek, oharkabea, gaizkia egin diozu hari ere. Hau da gizakumerik artezenak egunean egiten dituen bekatuetatik bat.

—Nik ez dut errurik. Kleopatra bat izateko bertutea ez zidan Jainkoak eman.

—Baina jarrai zazu. Zuen arteko problema argi eta garbi ikusten dut.

—*Elkarri barka dezaiogun. Gure artean gertatu denaren gainean estalgarri lodi bat jar dezagun. Gure etorkizuna ez dadukagu zergatik behin gertatu zenaren itzal higuigarriaz alferrikan gal*. Bai... Ederki daki Josepek mintzatzen. Baina hau hitzak dira, hitz hutsak.

—Baina maitea karitate pizka bat edukazu.

—Baina nola edukiko dut karitaterik, hemen esaten dena inoiz asma litekeen gezurrik haundiena baldin bada? Ez duzu ikusten nola Josepek berriz ere enganatu nahi nauen?

—Ez nago hain seguru.

—Ez? Entzun hau, orain dioena: *Ez pentsa, inola ere, gaurko nire*

*egoeragatik arduratzen naizenik. Goseak egoten naiz egunero, jaten naikoa irabazten ez dudalako, egia da. Ez dadukat teilatupe seguru bat, lehen negoen ostatutik despatxatu egin nautelako. Gaurik gehienetan aterperik gabe nago, eta gaur parkeko aulki batean edo Deustuko zubia-
ren azpian lo egiten badut, ez litzake hau honela ematen dudan le-
hendabiziko gaua. Baina guzti honek ez dit inporta. Berdin dit.*

—Txarki dabil mutila.

—Eta hau da hamorru gehien ematen didana!

—Zer?

—Faltsokeria hau! Oro da gezurra. Josepe ez da hain torpea, eta batere dirurik ez balu ere, ederki konponduko litzake. Itsu bati bost pezeta ebasteko txit ongi arreglatuko litzake. Munduan ez da inoiz inor jaio bera baino habilagoa tranpak eta enganioak sortzeko.

—Kontuz, Joana, karitate falta horrek galdu egingen zaitu azkenean.

—Eta egia balitz ere, zer? Pentsatzen ote du sentimentukeria horrekin, niri hainbeste miseria kontatzearekin nire bihotzik bigunduko duenik? Baina nor uste du naizela? Arradioko nobelekin negar egiten duen neskatxa erromantiko bat? Naikoa gauza nago mundu honetan ikusia!

—Nora joko duzu Joana? Hamiltegi sakon batean sartzen zera. Ez zaitetz hain behera eror! Zure etorkizuna eta zure haurren etorkizuna jokoan dagoela pentsa zazu. Gainera zure iritzi guzti hoek ez dira hain gauza seguruak.

—Ez direla seguruak? Mundu honetan arbiaren hazirako geratuko ez dela baino seguruagoak! Bestela zertarako ukitu nahi dit bihotza? Zertarako astindu nahi ditu nire sentimentuak?

—Eta hala ezpalitz?

—Nola litzake bestela? Entzun: *Zure asmoak aldarazitzeko, gure haurrak eztitut aipuan jarriko. Eztizut gogarasiko nola nire bigarrena ez tudan oraindik ezagutzen, nola nagusiaren irriak eta alegrantzak ukatzen dizkidazun. Haien gainean eztizut nire eskubiderik baliaraziko. Eta haur hoek emazurtz balira bezala zure bihotz-faltari eskerrak geratuko direla eztizut akorduan jarriko. Ez, Joana. Eztzaitut enbarazo gogor horretan jarriko. Nire arrazoiak bortitza goak dira.*

—Eta hori sentimentukeria iruditzen zaitzu?

—Gezurretik probetxua ateratzeko arterioan maisu trebea izan da Josepe beti. Ipuiak kontatzen ederki daki. Amets ederretan eta eldarnio itsusietan hasten denean bere habildadeak ez dazagu mugarik. Lehenago akabatuko litzake aingeru goardako baten pazientzia.

—Barka zazu, arreba.

—Zergatik barkatu?

—Gauza bat esan behar dizut, batere atsegin ukanen ez duzuna.

—Hobe isilduko bazina.

—Ez. Argi eta garbi azalduko dizut. Oso kontu zehatzean erori naiz. Ba dakit orain zer gertatzen zaitzun.

—Niri?

—Bai, zuri, Joana.

—Nire ez zait ezer ere gertatzen.

—Bai, eta egia garratz hau zuri esplikatzeko premia atsekabeen aurkitzen naiz. Asturu txarra izan duzue zuen ezkontzan. Zure sexua iratzartzen jakin ez duen gizon batekin ezkondu zera. Hortik dator zuen desgrazia guztia. Ni apaiza ez banintz, burubide gaizto bat emanen nizuke. Hala portatuko nintzake zure aitagiharrebaren moduan gizon mundutar eta ziniko bat banintz: zure senarrarekin konponketa bat bila zazu, munduaren aurrean oso bake ederrean bizi zaitetze, eta hala nola harek lagun bat ukan duen, zuk ere beste bat bila zazu, beste bat kausi zazu, zure sexua iratzartuko duena. Baina nola apaiza naizen, nola zure aitagiharrebaren moduan gizon mundutar eta ziniko bat ez naizen, nire burubidea bestelakoa da. Eta ez bakarrik nire burubidea, hau da nebak arrebari ematen dion agindua, apaizak kristauari ematen dion ordenu eta mandamentua da: Jainkoak penitentzia bat, gurutze astun eta gogor bat jarri dizue sorbaldaren gainean, eta haren borondatea kunplitu nahi baduzue, karga hori, zama hori, onartu behar duzue. Bestela Harek azken fin batean nola juzga jakin du.

—Bai, Eztebe. Barkatu egiten dizut. Gogorregia izan da orain esan didazuna. Ez nuen uste nire neba baten ezpainetatik horrelakorik inoiz entzumen nuenik. Esan didazuna ez da giza legezkoa, gizon prestu bat ezin mintza liteke hala, eta apaiz bat are ezinago. Beraz, ez entzuna eginen dut, nire senarraren gutuna irakurtzen amaituko naiz, eta beste egun baterarte, despedida eginen dizut, nebarrebarterko amodioa hutskeria bategatik apurtzen ez dela proba. Adistazu: *Hau da nire argudioa, Joana nire bihotzekoa. Gogoratzten zera Petri Motzez? Hainbeste denbora igaran da, eta behar-bada zure gogorik joan ote da haren oraitzapena. Baina harek asmatu zuenak profezia baten izuarekin egiten du durundio eta oihartzun nire buruaren barrenean. Gogora zaites, Joana, gure Petri Motzez, eta hari egin genion bidegabeaz. Haren profetia guregana dator mendeku bila. Seguru nago. Haren profetia kunplitzen hasi da. Harek iragarri zuen lehendabiziko bidegabea, gutatik batek egin du. Eta bigarrena, zuk eragosten ez badidazu, nik eginen dut. Nire barrenean horrera bultzatzen nauen indar bortitz bat sentitzen dut. Gure asturua da, eta zure eskuan dago, nire emaste preziatua, asturu hori bete ez dadin. Zure ondoan ameti nazazu, zure babespean, zure eskutupean, zure abaropean onar nazazu, Zu-*

*fiatarren eta Mendiatarren familiak ez ditezin giza-eraiaketaren estig-
marekin seinala. Laster arte, maitea.*

—Petri Motz!

—Nor zen Petri Motz, Eztebe?

—Guk hil genduen mutila!

—Ametsetan zaudete biak. Burutik egin zaitzue. Zororik zaudete.

—Zuek, andreok, edozer gauza ahaztutzeko erraztasun haundia dadukazue.

—Hau tranpa bat da, Josepek eta biok nire kontra asmatu duzuen.

—Egia da, Joana, ez da asmaketa bat.

—Baina noiz eta nola hil zenuten zuek Petri Motz zorionekoa?

—Laurok hil genduen, Joana, Josepek, Terezak, zuk eta laurok!

—Baina nola asma dezakezue holako gauza ikaragarri bat, eta gainera ni gizon doilor horren ohera eramateko asmoarekin? Ni holakoez ez naiz gogoratzen, eta seguru nago Tereza ere ez dela gogoratzen. Nire senarraren mañtalearekin mintzatzea zilegi balitzait, hea inoiz horrelakorik gertatu den galdetuko nioke, eta seguru nago ezetz, oro zuen asmaketa eta imintzio bat besterik ez dela erantzunen lida-keela.

—Orain, Joana, ezin uka zaitezke.

—Bai, zera!

—Baina ez zera konturatzen?

—Zertaz?

—Gure familiaren gainean hegaldatzen den trajedia izugarriaz.

—Bai konturatzen naiz bion artean asmatu duzuen gezur haundiaz. Baina nik ez dut amorerik emanen. Haren gutunari arrapostua eman diot. Entzun nahi duzu?

—Ez... Ez dut entzun nahi... Lehen esan dizut...

—Esan duzunak ez dit inporta!

—Lehen esan dizut harengana jo behar duzula berriz ere. Orain, Petri Motzen bidegabera guregana itzultzen delarik, ez dut nik hitz egokirik bilatzen zure buruan sartzeko...

—Ze Petri Motz eta ze Eztebe Zorrotz!

—...zure buruan sartzeko zure haurrei ezin eman dezaiekezula aita hiltzaile bat.

—Neguan bero eta udan hotz. Barre nahia ematen didazu. Entzun! Entzun! Honela diotsat: *Josepe: Zuk diozuna ez dut sinesten, eta gainera ez dit axola. Zuk erakutsi zenidan joko hau, zuk eman zenituen erregelak. Zuk hautatu zenuen bidea. Orain hor konpon.*

—Ez, Joane! Ez!!

—*Gure haurrekin bidaje luze bat egiteko asmoa dut. Ibizan pasatuko ditugu aste batzuk. Denbora luzean ez gaitzazu Bilbaon bila. Agur,*

bejon deizula, eta nik barkatzen zaitudan bezala, Jainkoak ere barka zaitzala!

—Joana... Joana...

—Ederki, Eztebe, ni ba noa. Gaur hartuko dugu bagoi-ohea Barzelonara. Bejon didala deseaa idazu. Gure artean ez da ezer gertatu, ezta, maitea? Lehengo nebarreba amodiotsuak izanen gera. Ezta, maitea? Joana txikia eta haren neba hain inportantea, apezpiku bat baino xerioagoa, kalonjia bat irabazteko bidean dabilena.

—Ez zera konturatzen...

—Agur, Eztebe, Zortzi eta laurdenetan Abandoko estazioan ego-
nera gera. Ahal ezker, etorri.

Joanak mosu ematen Ezteberi maxelan. Eta honek ezer esan de-
zakeen baino lehenago, kalera ematen duen atetik joaten da. Eztebe
zoraturik bezala geratzen da pizka batean, eta gero bere konortera bi-
hurturik, atera doa garraisia egiten duelarik:

—Joana...! Joana...! Bihur zaitez!!! Petri Motzengandik goarda
gaitzazu...!!! Bihur zaitez...!!! Petri Motzen espirituak arriskuan jar-
ri gaitu...!!! Joana...!!! Joana...!!! Bihur zaitez...!!!

Baina Joana ez da bihurtuko. Pitiusetan geratuko da luzaro.

Eztebek ez daki hau, baina ongi-xamar ezagutzen du bere arreba,
eta honek ihes egin nahi baldin badu, munduko bazterrik apartatue-
nera joan ditekeela daki.

Ezteberen aurpegiak ez dirudi berea. Begiak salto egiten diote be-
gitartetik, kopeta izerdiz beterikan daduka, biloak desorrazturik, ma-
xelak gorriturik.

Harmario bat zabaltzen du eta handik botila bete huiski Black
and White ateratzen du. Baso bat betetzen du erdiragino, eta trago
batez edaten du. Honekin pizka bat kalmatzen da.

Gero kadira batean jesartzen da, Eskuak juntatzen ditu, eta Itziar-
ko Amari errosarioa erreztatzen dio buruz. Gero liburuxka bat atera-
tzen du faltrikaratik, eta Jondone Mateoren ebanjeliotik zati hautatu
batzuk irakurtzen ditu. Azkenean gurutzearen seinalea eginik, beste
gizon berri bat sentitzen da. Erljioak fededunari ematen dion lagun-
tzari esker, bere arima sunsituko zuen ekaitz tormentatu bat kalmu-
ne baketsu batean naretu eta trankildu da.

Hortzak irritzen ditu, baina haren begiak tristerik daude. Bere ari-
maren gainean lauza astun baten pisua nabaditzen du.

Kaxoi batetik liburu aberats bat ateratzen du. Haren gainean es-
kribu hau irakur liteke:

EZTEBE MENDIA APAIZAREN EGUNKARIA.

Liburua zabaltzen du eta hurreneko egunetan idatzia irakurtzen du. "Hutskeriak", pentsatzen du. Hala iruditzen zaizkio orain, bezperan hain inportantzia handia zedukaten gogoeta haek. Aita Santuaren *Pacem in Terris* kartaren gaineko pentsamentuak; Ama Birjina euskaldunek nola adoratu behar duten; Marxen pentsamentuari nola eman leikidiokeen kristau adiera bat; eta abar.

Orain gauza tikiak iruditzen zaizkio. Harentzat denpora-pasa ederak ziren, haren buruarekin zer-ikusi guti zedukatenak. Orain ba darduka zertan pentsa. Orain bere arima jokoan dagoela sentitzen du. Eta faltrikaratik itur-pluma bat aterarik, liburuaren orrialde zurien gainean eskribitzen du:

*Nire gainean trajedia bat erori da. Lehengo problema guztiak apur-
rak iruditzen zaizkit orain. Nire arrebaren drama ere, ez zen ni nerai
ukitzen minduen gauza. Baina oraingoa...*

*Hautzarotik altzatzen da nire aurrean itzal ilun bat. Petri Motz.
Eta haren aldean gizon errera.*

*Oroitzapen hau lokaturik egon da ordutik nire gogoaren leku ez-
kutuko batean. Eta gaur aurrekaldean plantatu da, ba dirudi eskuekin
har dezakedala, hain bizia baita oroitzapen hau...*

*Atzo bertan gertatu balitz bezala, ikus eta entzun dezaket guztia:
Arboladi hurra (pinuak ziren?), hamiltegia, Terezaren egarria, Jose-
peren solasak, harekin izan genituen eztabaidak; Kordobako kalifa eta
Nafarroako erregea. Erregearen epaia eta kalifaren profezia! Haren
oroitzapenak astindu egin nau Joanak Joseperen gutuna irakurri di-
danean. Instant batez, profezia horren egiazko bertutean sinetsi dut.
Baina sinetskeriak dira, kristau erlijioak onartzen ez dituenak. Otoitza-
ri eta Jaunaren hitzari eskerrak, nire barrenetik deserritu ditut. Lau-
datua izan bedi betiko Jaunaren Izen santua!*

*Baina gehien arduratzen nau nire kulpak. Ni izan bainintzen Pe-
tri Motz urrikaria nire besoekin hamiltegirara jaurtiki nuena. Ba dakit
haur batek ezin dukeela horretan kulparik, zer egiten nuen ez nenkie-
lako. Moralista batek laster aurkituko luke behin eta betiko desenkusa.
Baina kontuan eduki behar dut ni izan nintzela. Ni! Ni!*

*Eta nolabait pagatu behar dut hau mundu honetan. Lapur baten
antzean sentitzen naiz, haur bati bizitza ohostu diona. Eta nolabait or-
daindu behar dut zor hori. Baina, nola? Nola?*

*Bide bat ikusten dut bakarrik, Paulo Amantegi. Ez dakit nola da-
kidan haren izena. Orain etorri zait burura. Nire fedea hain sakona ez
balitz, sorgin baten eskua ikusiko nuke, baina dudarik egin gabe, noiz-
pait entzunen nuen, eta orain etorri zait gogora. Paulo Amantegi zen*

gurekin egun haretan topo egin zuen pederastaren izena. Seguru asko bidegabe askoren kulpantea izanen zen, baina kondenatua izan zen bidegabearen kulpaduna ez zen. Haren berriak lortu behar ditut, eta ahal den neurrian, ohorea eta honra bihurtu behar diot.

Beste biderik ez dakust. Birjinak anpara nazala!

Liburua bere kaxoian sartzen du. Gero telefonora doa:

—Intxaurbe abogaduaren bulegoa? Bai... Barka zazu, baina Intxaurbe jaunarekin berarekin hitzegin nahi dut. Eztebe Mendia apai-za naiz... Bai. Igurikiko dut.

Herlojuari begiratzen dio artega.

—Henriko? Eztebe naiz. Eztebe Mendia. Nola zaude? Arras ongi ni ere. Entzun Henriko, Asunto batez enkargatu nahi zaitut. Zuk eskatzen didazun alogera pagatuko dizut, bai. Baina nire gauza berezi bat da, eta alegin guztiak egin behar dituzu. Entzun. Orain hogei bat edo gehiago urte Basaibartik gizon bat kondenatu zuten...

VI. BIURRERARIK EZ DUEN ORDUA

Bilbaoko Aste Nagusia iragan da. Zezen-korrida ederrak egon dira eta jentea pozik dago. Gainera Bilbaoko egunkari guztietan notizia eman da, inguruetako etxola guztiak lurrarekin berdintzen dituztela. Batez ere Artxanda eta Banderas mendixketako hegiak zikintzen dituztenak. Eta Jose Antonio kale nagusiko zubiaren azpian daudenak, eta Franco Guztiz Jeneralaren zubitik ikusten diren eta Ingelesen Zelaian daudenak ere. Honela pizka bat garbituko da hiri itsusi hau, lehengo zilarrezko tazatzua. Errekaldeberriren eta Basurturen gainean daudenek oraindik itxadon beharko dute, hoek ez baitira ikusten, eta gainera poligono berriak egin behar direlako. Norteko trenbidetik ikusten direnak ere bai, baina bakarrik Bilbaoko lurtean daudenak, Arrigorriagak ezin sufri baitezake hain gastu handia.

Sar gaitezin Oilarganetik. Bertan jente asko ikusiko dugu, lan handietan sarturik dagoena.

Eta bat-batean Bazkoare Arronaren etxolaren aurrean aurkitzen gera. Baina gera gaitezin hemen, hauk gure ezagun zaharrak baitira.

Etzolatik tresna guztiak ateratzen dituzte. Barrenean Tereza eta Eneko daude. Hernandok kanpora ateratzen ditu gauzak. Ezkerreko eskuan benda bat darama, bertan zauriturik balego bezala. Tereza eta Eneko elkar-hizketa mugituan daude. Noizean behin Hernandok ere hartuko du parte.

—Fortuna txarra izan zenduen, Tereza —dio Enekotxok—. Holakorik... Esan zigun gure maisu jaunak, holako gauzaren bat noiz-pait gertatuko zela, gure moduan ezin bizi litekeela.

—Eta zuen maisua, nungoa da?

—Gaztelako parte batekoa. Gaztela Berrikoa. Ez dakit, Horkoa. Arratoiak zer egin zuen jakin zuenean, alegatzen zela irudi zuen. *Beti esan nuen: Zorriek eta arratoiak janen zaituzte! Eta askenean gertatu da! Arratoi batek zueetatik bati jan dizkio sesuak! Alegatzen zela zirudien. Pistiak haurraren fontanelatik sartu zuen musturra, eta haurrari jan zizkion sesuak! Gobernuak nola utzi zuen etxola zikin hoek egin zenizatela ez dakit! Esku merkeak behar zirela industriarako! Zuen zelaiak, zuen soloak, zuen herriak, abandonatu zenituzten, Gaztelako lur noble eta benedikatua bakartadean utzi zenduten, eta hona hemen galerazko lur maradikatu honek trukean zer eskeintzen dizuen: miseria eta premia!*

—Zuen maisuak ez gaitu maite euskaldunok.

—Atzo gainera, esan zigun: *Askenean, asken fin batean, Francok irabazirikako bakeari eskerrak, libratu eginen zerate pobreziatik eta miseriaren gatibutasunetik! Bihar, askenean, gizonaren moduko etxeak*

edukiko dituzue! Enekoren etxolan gertaturikakoa ez da berriz gertatuko! Gobernuak emanikako etxeetan bizitza noblea eramanen duzue!

—Eta errentak zuen maisuak pagatuko ditu?

—Guztia akabatu da —dio Hernandok, izerdi-patsetan agertzen delarik.

—Eta kaxa zahar hoek? —galdetzen du Terezak.

—Bazkoarek ez ditu nahi. Bere etxe berrian egiazko aulkiak nahi ditu izan. Kamioian kargatu dira haren kaxa eta gauza guztiak. Ordu laurden barren, etxola guztiak lehertuko dituzte dinamitaz. Injirero-konpainia bat etorri da Donostiatik.

—Ni ba noa. Agur —despeditzen da Eneko.

—Aitak kamioiaren aldean itxadoten dizu —diotsa Hernandok.

—Agur, Eneko —eta musu bat ematen dio Terezak—. Gurekin oso ona izan zera. Agur!

Mutilak musua bihurtzen dio erdi-negarrean.

—Agur, Tereza urrikaria. Asko maite zaitut —eta negarra begietatik atera dakion baino lehen, ba doa.

—Bazkoarek ez zaitu bere etxe berrian onartu nahi —diotsa Hernandok Terezari, bakarrik geratzen direnean.

—Ez da harritzekoa. Bi hilabeteren alokamentua zor diogu.

—Zer eginen dugu orain?

—Zuk zer eginen duzun ez dakit nik. Ni nire herrira noa. —Bere maleta hartzen du Terezak—. Bejon deizula, Hernando.

Eskutik goratzen dio Hernandok:

—Zer diozu?

—Zu ezagutzeaz poztu naizela. Gure despedida da hau.

—Nola gure despedida? Burutik egin zaitzu?

—Ez. Herrira noa. Treneko txartelak harturik nago.

—Baina gure ezkontza?

—Gure artean ez dago ezkontzerik.

—Prometitu zenidan, Tereza. Gauza izugarri hura egin arazi zenidan. Orain paguan abandonatzen nauzu?

—Solta nazazu. Eta ez zazu hori ahatz. Haurra zuk hil zenuen. Inor enteratzen baldin bada, ni gartzelan sartuko naute, baina zu, nire asto belarri haundi hori, soka batetik urkatuko zaituzte.

Momentu honetan soldado bat agertzen da atean.

—Hemendik joan behar duzue —dio soldadoak—. Kamioia nun dagoen ba dakizue? Guzti hau dinamitatu behar dut. —Kanpora ateratzen dira biak. Menditik gora, Bazkoare eta Eneko Arrona agertzen dira. Haiekin Ruiztegi polizia eta Josepe Zufia etorriko dira. Hemen ezin gera zaitezte —diotse soldadoak— Hamar minutuko plazoan aireetatik errementatuko da guztia.

—Bai —erantzuten du Terezak, eta azkar ateratzen da, baina etxolako atean poliziarekin egiten du topo.

—Tereza Urresti zera zu? —galdetzen dio.

—Bai...

—Jaun-andreak —sartzen da soldadoa—, hemen ez duzue ezer egiten, zuen buruak arriskuan jarri baizik.

—Soldadoa —deitzen dio Ruiztegik.

—Bai? —erantzuten du honek.

—Honera hilketa bat ikertzera etorri naiz. Orain hilabete pare bat haur bat hil zen hemen, teilatupe honetan bertan, eta susmoa etorri zaigu, gizon edo andre baten eskuak eman ziola heriotzea. Zure nagusiarengana joanen zera berehala, eta esanen diozu, nik agindua eman arte, ez duzuela dinamitaz leher araziko. Arin ibiliko naiz, baina ez hemengo aproba guztiak bilatu arte. Zoaz arinki.

—Bai, jauna —eta militarri koadratu ondoren ba doa.

—Ederki —dio poliziak, guztiei luzaro begiratzen diela—. Orain luzaro mintzatuko gera elkarrekin. —Faltrikaratik paper batzuk ateratzen ditu, eta itur-pluma bat—. Honera etortzeko jaun honek gazteatu nau —eta Josepe sinalatzen du—. Hari hartuko diot deklarazioa. Zure izena, kondizioa, adreza?

—Josepe Zufia eta Albiztur, 34 urte, ezkondua, basaibartarra, orain artean nire gurasoen tafernaren gobernua eraman dut.

—Haurra hil zenean, nun aurkitzen zinen?

—Ongi gogoratzen naiz, bai.

—Nun?

—Egun haretan lan bila ibili nintzen, eta ez nuen ezer aurkitu.

—Zergatik? Gizon diruduna zerala entzun dut.

—Nik ez dut egundo nire xentimorik eduki. Lasai bizi nintzen aitaren ondasunen kontuarekin. Ezkondurik nengoen, eta haur baten aita naiz orain. Baina sorgin horrek, modu gaitzean liluratu eta enganatu ninduen. Haur-denboratik ginen ezagunak, eta nire atzean ibili da beti. Bilbaon taferna bat muntatu genuenean, neskame sartu zen gure etxean. Dezentziaren eta prestutasunaren ezaguerarik ez du sekula ere eduki. Bere gorputza eta larrua edonori ematen zion, batzutan debalde eta gehienetan diru truke. Ni ere tentatu ninduen, eta ni flakoa naiz, andreak haragiaren aurrean oso ahula, eta laster konprenitzen da, eta erraxki, erori egin nintzen, bekatu egin nuen. Erregalo ederrak egin nizkion, nik andrerik ez baitut inoiz dirutan pagatu. Eta azkenean, emagaldu guztiei gertatzen zaien bezala, ernari geratu zen hau ere. Bere alegin eta argudio guztiak enpeinatu zituen, haurra nire zela. Baina hori probatu egin behar da, ez bakarrik esan. Eta gure etxea erre zuen, mendekantzan.

—Eta zer? Nun egon zinen jakin nahi dut.

—Horretara noa, bada. Begira, poliziak ba daduka Tereza mara-dikatu honen berri zehatza. Nire aitak haren kontrako denuntzia erre-tiratu zuen, bestela gartzelan kunplituko luke orain kondena luzea.

—Baina zu nun zeunden egun haretan, haurra hil zen egun hare-tan?

—Mintzatzen utzidazu, bada, bestela ez dugu elkar konprenituko. Andrea nigandik separatu zen, andraxka galdu horri fedea eta sines-tea emanik. Aitak teilatua eta heredantzia ukatu zidan. Lege zaharre-koak dira biak, apaizen esanetara lotuak, eta bekatuari ez diote amo-errik ematen. Bai. Bekatu egin nuen, baina jarri didaten penitentzia hori haundiegia eta gogorregia iruditzen zait.

—Bai? Eta zer?

—Zuk diozun gau haretan, nire aitaren etxean nengoen. Famili-biltzarra gendukan; nire haurren aiton-amonek eta osabak kontseilua hartu nahi zuten gure etorkizunaren gainean.

—Lekukoak izanen dira?

—Bai.

—Orduan zuk ez zenduen hemen haur hura hil?

—Ez hemen, ez beste inun.

—Eta hilikako haurraren aita zera?

—Ez dakit. Kaleko orkume baten aita zein den, nork daki?

—Eta nork hil zuen, beraz, aitarik gabeko haur hori?

—Ez naiz ni lekuko, baina agirian dago: Tereza Urrestik.

—Baina zinaren azpian ezin deklaratu dezakezu...

—Ez.

—Orduan beste bati galdetuko diogu. —Eta Ruiztegiren begiak Bazkoareren gainean eroritzen dira—. Mesedez zu, zure izena, kon-dizioa eta gainerakoa esaidazu.

—Bazkoare Arrona eta Berasaluze, lekeitiarra, urte askotan Men-datan bizi izana, 60 urtekoa, ezkondua, mutil baten aita eta ofizioz atezaia.

—Gau haretan nun zeunden?

—Hilketa horren gainean ez dakit nik ezer. Ez nengoen hemen. Ezer gertatu baino lehen joan nintzen. Milaka daude lekukoak. Ta-fernara joan nintzen, eta bertan gizon askorekin topatu nintzen. Ta-fernaria ederki gogoratuko da.

—Eta joan baino lehen, ez zenuen ezer ikusi?

—Ezer ere ez. Hernando eta Tereza utzi nituen hemen. Haiekin hasarraturik joan nintzen, beste motibo bategatik, gaurko honekin zer ikusirik ez dadukan bategatik.

—Eta zure semea, nun zegoen?

—Berari galde zaiozu.

—Nun zeunden zu, mutikoa?, galdetzen dio Enekeri.

—Hemen.

—Hemen?

—Pizkatean bakarrik. Nire izeba batengana joan nintzen gero. Istant batean bakarrik etorri nintzen, Terezari oilasko bat ekartzera.

—Barka zazu, jauna, baina mutilak gezurra dio —sartzen da Bazkoare.

—Nola?

—Nere semeak gezurra dioela. Oilaskorik ez zuen ekarri. Arratoi bat ekarri zuen.

—Zuk zer diozu, mutila? —galdetzen dio Ruiztegi Enekorri.

—Egia esateagatik, bai —ihardesten du mutilak—, arratoi bat ekarri nion Terezari. Baina hemen, Oilarganen, diferente mintzaten gera. Arratoiari oilaskoa deitzen diogu, katuari axuria eta zakurri behia. Jenteak zer bait jan behar du.

Josepe poliziari zuzentzen zaio:

—Argiro ikusten dut orain guztia, jauna.

—Bai? Zer ikusten duzu?

—Terezak ez zuen inola ere arratoikirik janen; goseak hilen zuen lehenago.

—Haren gustuak ongi ezagutzen dituzu.

—Bai; entzun zazu. Terezak mutila enganatu zuen. Arratoi bat eskatu zion Enekorri, baina ez harekin afari bat prestatzeko, ez, haurra hiltzeko baizik. Argiro dago, jauna.

—Hola izan liteke, baina lekukorik ez dago.

Baina bat dagoela dirudi:

—Bat dago, jauna —dio Hernandok guztien harrizapenaren aurrean.

—Bai? Eta nun dago orain? Zein da? —egiten du irribarre poli-ziakoak.

—Ni naiz, jauna.

—Mintza zaituz

—Hemen gure lagunak dioen bezalaxen gertatu zen. Hau baino ama zantarragorik munduan ez duzu kausituko. Ez zuen bere haurra maitatzen. Gorroto zuen. Ditirik ez zion ematen. Ez zuen garbitzen. Holakorik ez du kristauaren begiak lurraren gainean inoiz ikusi.

—Ez? Eta gau haretan?

—Gau haretan, Bazkoare, Tereza eta hirurok geunden etxean. Gu eskaratzean geunden lotan, eta Bazkoare bere gelan. Haurra gurekin zegoen, baina ez zuen lorik egiten. Negar egiten zuen. Haren negar luzearekin iratzartu egin ginduen, azkenean. Pantaloiz aldatzeko esan nion Terezari, baina harek ez zidan jaramonik egin. Orduan nik al-

datu nion, eta haurra loak hartu zuen. Gero Bazkoare etorri zen eskaratzera, eta gurekin hasarratu zen. Azkenean tafernara joan zen. Nik haren gelan sartu nuen sehaska. Atea hertsu nuen. Enekok arratoia ekarri zuen, kaxa batean sarturik. Ni gero ohe batean sartu nintzen, eta loak hartu ninduen. Itzartu nintzenean, atea hertsirik zegoen, baina ez nuen inundik ere kaxarik ikusi. Terezak Enekori ahai-de batengana joanen zela esan zion, eta bertara eraman zuela pentsatu nuen. Orduan kanpora joan nintzen, Bilbaora. Baina etxearen aurrean kaxa hutsa aurkitu nuen.

Terezak deiadar egiten du:

—Hori gezurra da!

Oso xerio begiratzen dio Ruiztegik:

—Zaude orain isilik!

Baina Tereza ez da isiltzen:

—Ez naiz isilduko! Hori gezurra da, jauna. Gezurra dela ez dutu konprenitzen? Nik nire semea nola hilen nuen? Nire erraietan berderatzi hilabeteen eraman nuen. Nire haurra hil nahi banuen, askozaz errezago izanen zen orduan, nire sabelaren barrenean nendukan artean. Baina ez. Ez nuen jaio baino lehen hil nahi ukan, eta gero ere ez. Aitarik gabeko haurra zen urrikaria. Nirea baizik beste anparorik ez zedukan, gaisoak. Eta nire anparoa eskeini nion. Niretzat gauza erreza izan zela ez zazu pentsa. Zergatik... zer eskeinduko nioke nik urrikariari? Oso pobrea naiz, jauna, eta bizi-modurik ez dadukat. Garbitzen eta zerbitzen besterik ez dakit ezer egiten. Eta orduan, ernari nengoen orduan, jauna, pentsamentu izugarri hori bururatu zitzaidan, nire haurra hiltzeko pentsamentu ikaragarria. Burrukaldi haundia eduki nuen nire buruarekin. Nik, jauna, bekatu bakar bat egin dut nire bizian, maite nuen gizonari nire burua entregatzekoa. Gizon gaizto horrek, gero haurdun utzi eta ez ninduen ezagutu nahi ukan. Baina hori beste bekaturik ez dut egin. Ni kristau ona izan naiz beti. Eta azkenean haur bort eta bastart hura onartu nuen.

Bazkoareren bihotza urtu egiten da:

—Tereza urrikaria... Guztiek enganatu zaituzte.

—Bai. Hala da —negar egiten du Terezak.

—Bai, askotan gertatu da hala —urrikaltzen da polizia.

Aurrera darraika Terezak:

—Eta berriz ere ez nuen bekaturik egin nahi ukan. Nire semea onartu nuen. Negarrezko haran triste honetan bizi zedila erabaki nuen.

—Baina Josepe Zufiari etxea erre zenion.

—Bai, zoratu egin nintzen. Maite ukan nuen gizonak gauza desohoragarri eta desonest bat proposatu zidan eta zoratu egin nintzen.

—Zer proposatu zizun, bada?

—Gizon hori maitatu nuen beti, zure ondoan dagoen gizon bilau hori. Aberatsa da, eta bere nahiara manaiatu ditu bere ingurukoak beti. Orain behi argalen denbora etorri zaio, eta poztu egiten naiz. Baina orduan gizon trakets horrek bere menpean edukitzen ginduen. Hernando eta biok haren zerbitzari geunden. Esklaboak bagina bezala tratatzen ginduen.

Josepek ezin entzun dezake horrelakorik :

—Jauna, andre horri isil arazi zaiozu!

—Zergatik?

—Gezurra besterik ez baitio. Haren ahotik muskerrak eta sugeak ateratzen dira, naiz eta usoak eta egia bigunak iduri badute ere.

—Hemen bat isilduko da.

—Zein?

—Zu isilduko zera!

—Ni isilduko? Eta zergatik? Baina gizona, esaidazu. Nork jarri du denuntzia? Nik! Nork ekarri zaitu honera? Nik! Nork...?

—Isil zaitetz!

Hernandok arriskuan ikusten du bere burua :

—Jauna, neure lepotik jarri nahi du zintzilika berak eginikako bigdegabea. Ez duzu ikusten zu ere enganatu nahi zaituela? Mihin trebea daduka...

—Isil zaitetz!

—...eta gezurrik ederrenak modurik egokienean eta aproposenean esaten daki horrek. Gainera...

—Isilik!

—...gainera...

—Isilik! —Isildu egiten dira guztiak. Poliziak ardien arteko otso bat dirudi—. Orain, Tereza, gehiegi luzatu gabe, zure deklarazioa buka zazu.

—Etxe bat eta senar bat bilatu nahi zidan.

—Ez zen hain txarki portatu.

—Baina nik ez nuen senarrik gura.

—Zer gura zenduen, bada?

—Bizitza prestu bat.

—Eta legezko senar bat baino prestuagorik zer da?

—Adizu, ez baituzu ongi konprenitu. Taferna berri bat jarri nahi zuen Josepek. Santutxun, han edale franko baitago.

—Bilbao guztian daude edaleak ugari. Euskalduna baino herri edatunagorik ez dago munduan.

—Bai, Bilbaon tafernak ehun bider gehiago daude, liburutegiak baino. Hola ezagutzen da gure kultura. Eta inork esanen balit liburuak erderaz eskribiturik daudela, nik esanen nioke inork eztuela Bilboko hirian eta haren elizaldeetan txakolinik edaten.

—Eta Santutxuko tafernarekin, zer?

—Hernandori eman zion alokantzan, baina nirekin ezkontzeko kondizioarekin. Gainera bizi-lekua emanen zigun.

—Ederki pagatzen zuen zorra.

—Ez hain ederki, Hernando nire legezko senarra besterik ez baitzen izanen. Harentzat gurean gela bat egonen zen, bion arteko amodioaren kafia. Txori-kafia edo suge-kafia, ez dakit.

—Eta Hernando, prest zegoen?

—Bai.

—Oro zekien?

—Bai, Berak proposatu zion Joseperi.

—Eta haren etxea zergatik erre zenuen?

—Ez dut oraindik jakin, Zoratu egin nintzen, edo. Ni ez naiz gogoratzen.

—Eta nola atera zinen libre?

—Hernandok nire alde deklaratu zuen. Gero esan zidan harekin ezkondu behar nuela, horregatik eta horretarako egin baitzuen nire aldeko gezurrezko lekukotasun hura. Gainera deklarazioak honela ikusirik, Joseperen aitak nire kontrako denuntzia erretiratu zuen. Nire erraietan bere iloba bat zegoela jakin zuen, eta gartzelan jaio zedin ez zuen nahi ukan.

—Zure haurra hil zen egunean, gau triste haretan, zer gertatu zen, mutilak arratoia ekarri zuen ondoan?

—Nik ez nuen hemen Hernandorekin geratu nahi ukan. Bazkoareren andrea laster etorriko zen, eta ezagun baten etxera abiatu nintzen. Hernando hemen geratu zen bakarrik.

—Orduan Hernandok bota zion arratoia haurrari?

—Ez. Inola ere ez. Inolaz ere ez. Inolatan ere ez. Hernando ez da hain gaiztoa. Gainera franko maitatzen zuen nire semea.

—Eta kaxa zergatik agertu zen etxolaren kanpoan?

—Ez dakit, jauna.

Lehengo soldadoa agertzen da.

—Nik bai, badakit zergatik —dio Ruiztegi.

Soldadoak errespeto guztiakin.

—Jauna, barka zazu —dio—, asko tardatuko duzue? Gure teniente oso urduri dago.

—Bai, oraintxe bertan bukatuko dugu —diotsa poliziak soldadoari, eta gero gainerakoeri—. Niretzat, jaun-andreak, oso argiro dago.

—Hernandori zuzentzen zaio—: Zure izena Hernando Zenarro eta Etxanagusia da?

—Bai.

—Tereza etxolatik atera zenean, zer egin zenuen?

—Lehen esan dizut, jauna, ohean sarturik lokartu nintzela. Gero itzarturik, Bilbora joan nintzen. Bertan egon nintzen gau gehiengan.

—Norekin egon zinen Bilbon?

—Bakarrik.

—Orduan zuk egia diozula lekukorik ez dago. Hurbil zakizkida, gizona. Galdera bat egin nahi dizut. Eskuan zauri bat dadukazu. Nola egin zen zauri hori?

Besotik eusten dio. Hernandok duda egiten du:

—Bada...

—Erantzun!

—Bada... Ganibet batez ebaki nintzen!

—Ebatura hori ikus dezagun. —Eta benda kentzen dio—. Oso txarki dadukazu zauri hori. Mediku batengana berehala ez bazoazi, eskua galduko duzu, Baina nolako ganibetarekin ebaki zinen? Holako zauririk egin dezan ganibetik ez du oraindik inork asmatu!

—Bada...

—Zer iruditzen zaidan badakizu? Zauri hori arratoi baten aginkada dela. Hernando Zenarro: detenitu egin behar zaitut, Tereza Urrestiren haurraren hilketaz akusaturik.

—Ez!

—Bai. —Galtzaiduzko lokarriez lotzen dizkio esku-muturrak—. Eta orain kalabozora eramane zaitut. Bertan pentsa dezakezu, mundu honetan haurrik ezin hil dezakeela inork.

—Ez. Libre utz nazazu. Andre hori preso eraman zazu. Berak hil baitzuen haurra!

—Zaude isilik! —Zaflada bat jotzen dio maxelan—. Soldadoa, zure tenienteari hemendik ba goazila esaiozu. —Ba doa soldadoa—. Zuek guztiak, bihar goizean, bederatzietan, polizi-etxera azalduko zerate, bertan deklarazioa ematera. Agur. Bihar arte. —Hernando preso daramalarik, ba doa. Haren atzean Bazkoare eta Eneko doazi. Josepe eta Tereza geratzen dira bakarrik.

—Egia da hori, Tereza?

—Higuintzen zaitut, Josepe.

—Orduan bidegabe itsusi horren ez zera kulpante?

—Zer deritzazu, Josepe?

—Gaizki haundia egin dizut, Tereza. Orain damu dut. Barkatuko nauzu? Orain, Tereza, ez naiz lehengoa. Anitz penatu dut. Erruduna uste zindudan. Baina orain, ordu ikaragarri honetan, bihurrerarik ez duen ordu honetan, zure inuzentzia hain dizdira hozenarekin argitzen deneon, nire penak eta tristurak zuri eramaten nerautzute. Zure aldean onartuko nauzu, Tereza? Orain ez dadukat dirurik, baina zuri entregatuko natzaitzu, gorputz-arima. Estranjeriara

joanen gera, deserri garbiketazaile batera, eta bertan bizitza berri bat hasiko dugu. Galdurikako semea berriz irabaziko dugu. Orain gure artean ez dago behaztoporik.

—Bat dago.

—Zein?

—Nire zureganako gorrotoa.

—Ez nauzu barkatuko?

—Inoiz ere ez. Nire bizitzeko egunik zoriontsuena da hau. Merezki duzun lekuan ikusten zaitut. Gaizki egina pagatzen duzu. Baina ze moduz eta noragino pagatzen duzun ere jakinen duzu.

—Zer diozu?

—Haurra Hernandok hil zuen, baina nik eragin nion. Harekin ezkonduko nintzela prometitu nion.

—Eta orain hala abandonatu duzu?

—Zutzaz mendekatzeko. Zure semea zen. Gainera beste gauza bat esan behar dizut.

Sakelatik paper bat ateratzen du:

—Hau zer den ba dakizu, Josepe? Zure aitaren gutun bat. Barkazioa eskatzen dit, eta nire haurraren heriotzagatik doluminak presentatzen dizkit. Gainera dirua eskeintzen dit. Zuri tokatzen zitzaitzun partea niretzat izanen da. Zer deritzazu, Josepe? Ez naiz ongi mendekatu?

—Munduko emakumerik gaiztoena eta eroriena zera.

—Ja-jai!

—Ja-jai?

Kolpe bat jotzen dio kokotean. Tereza zentzurik gabe erortzen da lurrera.

—Ez duzu inoiz jakinen, baina heriotza nire eskutik datorkitzu. Zure kulpak haundiak dira, andre galdua.

Ingurura begiratzen du.

—Zure bukaera etxola hauenarekin batera izanen da.

Besartean hartzen du gorputz konorte gabea, eta etxolaren barrerana sartzen du.

—Heriotz apropos bat izanen duzu, Tereza. Zure bidegabea ikusi zuen Oilarganeko etxola honekin batera akabatuko zera.

Etxolatik aterarik, mendia behera abiatzen da. Handik hurrutixamar dagoanean, burua bihurtzen du:

—Jainkoak onar zaitzala bere altzo eta besartean, eta onar gaitzala guztiak ere!

Eztanda izugarri bat entzuten da, etxolak mila zatitan apurturik hegaz egiten du. Bertan bukatzen da Tereza Urresti eta Anakabe ama haur-hiltzailearen mendea, eta bide-nabar hasten Josepe Zufia eta Albizturrentzat bihurrerarik ez duen ordua.

7. KONTUAK GUZTIOK PAGATU BEHAR DITUGU

Eztebek alde batera utzi zituen ur benedikatua eta olio santua zeduzkaten ontziak. Bere ingurura begiratu zuen eta alargun-hurren haren aurpegi tristatua ikusirik, bihotza estutu zitzaion. Hiltzera zoan gizonaren begiak zabalik zeuden, baina bertan ez zen sobera bizitzarik argitzen. Triste zen ikuspegi hura Ezteberentzat, baina gizonak, pentsatu zuen, jaio egiten dira mundu honetara eta hil egiten dira mundu honetatik, eta mundu honetan dauden bitartean, jan eta edan egiten dute, pareetan juntatzen dira, poztu eta mindu egiten dira, hau da Jainkoaren legea, eta lege horretan sarturik dauden bitartean ez dago gaizkirik, eztago zer tristatzerik. Gizon hau, ordu-laurden barrenean, Jaunaren presentziaren aurrean egonen da, eta bertan bere kontuak pagatuko ditu. Bai, kontuak guztiok pagatu behar ditugu, mundu honetan ez bada, bestean. Josepek ere bere kontuak pagatuko ditu gaur, bereak eta bestenak. Karrote iraingarria emanen diote. Urrikaria!

Gizon hau, bizitzaren eta heriotzaren artean burukatzen duen gizon hau, akabaera noble eta ohoragarriaren jabe geratuko da. Haren atzean uzten dituen alargun-emazurtzak, txarki biziko dira, baina ez dadukate zergatik lotsa, zergatik ahalka. Baina...

Josepe urrikariak amore eman zion Petri Motzen oroitzapenak berekin zekarren sinetskeriari. Eta azkenean Miramolinen profesia kunplitu da, esaten zuen, zoraturik bezela, jente askoren aurrean Tereza dohakabearen gorputz zentzu galdua etxola haren barrenean sartu zunean. Joanak jaramonik egin balio... Baina Joanak ez du bere burua sakrifizio nekezez inoiz zikindu nahi ukan. Orain bihurrierarik ez dago. Joseperen lepoa ordu guttiren buruan karroteak apurtua izanen da. Hernandok bidegabe bat pagatuko du, egin duen ala ez duen inork ez dakiena. Terezaren heriotzak hilobira eraman zuen sekretu latz bat, eta beraz Hernandori ez diote karroterik emanen. Eta Paulo Amantegiren berririk ez dugu ukan.

Pentsamentu hauekin zolarik, etxe haretatik jatsi zen gure apaiza eskaileretan behera, aurrean beretertxoak ezkila jotzen zuelarik. Elizaren atera heldu zirenean, bere gauza guztiak eman zizkion mutilari.

—Har zak eta barrenean sar zak guzti hau —esan zion—. Orain gartzelara joan behar diat, bertan heriotzera kondenatu bati laguntza ematera.

Gartzelara heldu zenean, kondenatuen kaperara eraman zuten. Oso goiz heldu zen, eta Josepe ez zuten oraindikan hara eraman.

—Pizka batean iguriki beharko duzu —esan zion giltzari batek.

—Kaperara eraman nazazu, bertan igurikiko baitut —erantzun zuen Eztebek.

—Baina giltzapean sartu beharko zaitugo. Gure ordenantzak hala agintzen du.

—Ederki.

Eta bertara sartu zuten. Haren atzean kaperako atea hertsu zenean, eta zerrailan giltza iraulten entzun zuenean, here pentsamentuak arroda batean kulunkatzen ziren. Josepe-Hernando-Paulo. Aurreko paretean aldaretxu bat zegoen, eta haren gainean Kristo biluz eta haragi-hustu bat, Josepe-Hernando-Paulo. Leihaxka mehar batetik ilargiaren printzak sartzen ziren. Josepe-Hernando-Paulo. Gela hura oso hezea, hotza eta biluzia zen. Josepe-Hernando-...

—Paulo!

Barre bihurri batek salutatu zuen ezkutuko bazter ilun batetik:

—Erroia! Bela! —eta barre bihurri hura bihurriago egiten zen irainaren indarrez.

—Paulo!

—Bela! —eta bere bi makuluen laguntzaz apaizari hurbildu zitzaion. Eztebe ez zen mugitzera ere ausartzen. Bildurrak harturik zegoen guztiz. Momentu haietan ez zen gizon nagusi bat, ez zen apaiz ordenatu bat; momentu haietan leizaazienda-hamiltegiaren barrenean bere laguna bota zuen haurra zen. Aurpegiak, bost urte zeduzkan tenorean bezalaxen orain ere ikara eta bildurra ematen zion. Pentsatu ere ezin zezakeen.

—Erroia! —eta gizon errenaren hasnasak erre egiten zizkion be-larriak—. Jainkoaren esistentzian sinesten duzu? Nik demostratuko dizut Jainkorik ez dagoena. Ez dakizu nola? Entzun! Entzun itzazu mundu honetan dagoen gizonik jakintsuenaren hitzak! Hainbeste urtetan egon naiz giltzapean, eta denbora guzti honetan nire barrenean sarturik egon naiz, eta pentsatu, pentsatu eta pentsatu egin dut. Hone-la bilakatu naiz mundu honetako gizonik jakintsuena. Entzuidazu!

Geldi-geldi, Eztebe bere senera bihurtu zen. Gelaz erratu zirela pentsatu zuen.

—Entzun, bela! Jainkoak ez zituen Adame eta Heba kreatu.

—Ez? —galdetu zuen Eztebek. Astia irabazi behar zuen.

—Ez! Hori ez da posible. Matematikaz irakutsiko dizut. Pitagorasek ez du gezurrik esaten. Hura da mundu honetan gezurrik esaten ez duen gizon bakarra. Mundu honetan bost urteko haurrek ere esaten dute gezurra.

Ezteberen bizkar-ezurra hotz-ikara batek astindu zuen. Gizon hura hainbeste urtetan gartzelan giltzapean sarturik zoro bihurtu zen.

—Ez? Eta nola ez zituen Jainkoak Adame eta Heba kreatu?

—Zuk zeinbat guraso dituzu?

—Bi.

—Zeinbat aiton-amona?

—Lau.

—Hauek zeinbana guraso?

—Bina.

—Belaunaldi bakoitzean zure asaben lumeroa doblatu egiten da.

Ezta?

—Hala dirudi.

—Zuek, apaizok, esaten duzue, Jainkoak gizona kreatu zuela orain sei mila urte. Beraz ehun urtek hiru belaunaldi dituztela ikusirik, zu kreatorreko zeinbat persona kreatu zituen?

—Ez dut kontu hori inoiz atera.

—Nik esanen dizut nola kontu hori atera.

—Nola?

—Bi, ehun eta hirurogeta hemeretzigarren potentziara jaso: ²¹⁷⁹.

—Eta hori asko da?

—Hamazortzi oktiloi eta gehiago.

—Hainbeste?

—Bai. Eta hori zuk behin haur bat hil zenezan. Pentsa zazu munduan hiru mila miloi persona daudela. Bat kreatorreko hamazortzi oktiloi behar baziren, hiru mila miloi kreatorreko zeinbat behar ziren? Arin: ²¹⁷⁹ bider 3.000.000.000. Zeinbat da? Arin multiplika zazu.

—Zer deritzazu naizela ni? Elektronik-ordenatzaile bat edo?

—Multiplika zazu arin, bestela makila honekin burua apurtuko dituzt, eta honela nigan egin zenuen bidegabea pagatuko duzu!

—Zu Paulo Amantegi zera, ezta?

—Ez!

—Ez? Nor zera orduan?

—Petri Motzen espiritua, kontu eske natorrena!

Eta gizonak bere makulua altxatzen du buruaren gainetik. Gero kolpe izugarri bat ematen du. Baina Eztebe oraindik oso gaztea da, eta alde batera makurtzen da. Makuluak atearen kontra jotzen du, eta bi zatitan erdibitzen da. Egin duen indarrak lurrera eroritzen da gizon errrena, eta han geratzen da mugitu ezinez. Gogo lotu-ezin bat formatzen zaio bihotzean Ezteberi, beste makulua gizon eroriaren buruaren gainean apurtzeko. Baina haren begiak ikusten ditu, eta negarrez beterik daude. Haur inuzent baten begi ikaratuak dira, bildurrez eta herabez beterikako begiak. Irauli egiten zaio bihotza Ezteberi, begi haiek Petri Motzen begiak ekartzen dizkiotela gogora. Petri Motzek hamiltzera erori zenean, holako begirada triste eta damutu ba-

tekin so egin zion. Gaizkiaren eta ongiaren arteko indarrek burruka egiten dute Ezteberen arimaren barrenean. Gizonak barrenean daraman zimuak kanpora irten nahi du. Alde batetik mendekatu nahi da, eta bestetik atake bilau hura atzera berriz bihurtu nahi du. Beste azken batetik gizonak esanikako hitzek kezkatu egiten dute gure apaiza: Petriren espiritua! Shakespearen eleak gogoratzen zaizkio: "Zure buruak konpreni dezakeen baino gauza gehiago dago mundu honetan".

Azkenean bere kultura ateratzen da garaile:

—Ba dakizu nor naizen? —galdetzen dio.

—Bai, Eztebe.

—Zu, Paulo...

—Nire izena ez da Paulo.

—Zein da, bada?

—Petri.

—Ez da hala. Ezagutzen zaitut. Urte asko igaran dira, baina arras ongi geratu zait akorduan. Zurean ere, sakon sarturik egon behar du. Baina guk ez genekien noragino helduko ziren gure egintzen ondorioak. Gu haurrak ginen, Paulo. Baina orain guztia argituko da. Eta libertatea bihurtuko zaitzu. Zure atzean ibili naiz, baina ez dut zure azternarik inundik ere aurkitu. Orain trankil nago.

—Berant da.

—Zergatik berant?

—Zororik nago.

Eztebek egarri supito bat sentitzen du eztarrian. Istant batez zorabio bat egiten zaio begien artean. Eta ederki konprenitzen du. Gizon zoro hau gartzelan bidegabe berak egin gabeko bat hainbeste urtetan ordaindu ondoren, zoratu egin da. Orain momentu zuhur bat daduka.

—Nola duzu izena?

—Santuru Amerika.

—Eztakit Paulo Amantegi izena zendukala nundik atera nuen. Nire ikertze guztiak izen horren bila egin nituen. Kausitu ez zaitudala ez da harritzekoa.

—Gizon gaizkile bat izan nintzen, baina ez dut zihor luze hau me-rezitu.

—Eta nola dakizu ni Eztebe Mendia naizela?

—Oso erraxki. Niri zuen izenik ez zait ahaztu. Beraz Josepe gartzelan preso sartu zutenean, laster jakin nuen. Eta azken aspaldi honetan deklaratu zaidan zorotasunak eraginik, mendeku-bila ibili naiz. Nire ordu txarretan, geroago eta maizago edukitzen ditudan nire or-

du txarretan, Petri Motzen espiritua izan dut. Eta mendekantza double bat lortu nahi dut.

—Nola sartu zera kapera honetan?

—Zuen begira.

Eta orain gizonaren begiak zorotasunez betetzen dira. Haren ahotik adurra dario. Haren hasnasa ito egiten da. Zutitu egiten da. Eskuan makila bat du. Barre egiten du:

—Bai. Ni naiz Petri Motz, zuek, maradikatu hoiek, egun haretan heriotzea eman zenidaten haur lotua. Edo...

Eta mututu egiten da. Eztebek atearen kontra pausatzen du bere bizkarra.

—Edo...

Zoroa, geldiro, harengana doa. Guztiz hurbiltzen zaio, bien aurpegiak kasik ukitzen diren arte.

—Ez. Ni naiz Miramamolin, Kordobako kalifa indartsua! Ehun urtetan ibili da nire arima lurraren azaletik penatzen eta erratzen, nire etsaien bila...

Eztebe alde batera apartatzen da, baina zoroa ez da konturatzen ere. Ateari begira geratzen da.

—Eta orain, azkenean, hainbeste urteren buruan, zure aurrean aurkitzen naiz, Nafarroako errege Antxo gorrotatua. Nire mendekantzaren orduak jo du. Beraz, hartzen dut nire eskuan zimitarra...

Eta makulua buruaren gainean jasotzen du.

—...eta zafarradako batez zure burua bereizten dut lepotik. Mendekantza!

Eta atearen kontra jotzen du makila. Baina orduan bertan, zarrailaren hotsa entzuten da, eta zabaldu egiten da atea. Honen atzean Josepe Zufia agertzen da, bi giltzariren artean. Zoroa Joseperen oinetara erortzen da, eta mugitu ezinik geratzen da. Gora begiratzen du, eta Joseperen begitartea ikusten du. Zoroaren aurpegia desesperantzaz eta hamorruz betetzen da:

—Antxo Nagusia, berriz atzera bantzutu nauzu!

Giltzari batek sorbaldetatik goratzen dio, beste batek oinetatik, eta handik eramaten dute. Bitartean zoroak garraisia egiten du:

—Errege kristau kobardea! Zure esklaboek solta nezatela agin zazue! Gonbat izugarri batera desafiatzen zaitut, hea zeinek duen indar gehiago, gurutzeak ala ilargi-erdiak, Kristok ala Mahomak!

Haren boza ate lodi baten atzean mututzen da. Hirugarren giltzari batek, barkazioa eskatu ondoren, koinatu biak, apaiza eta kondena-tua, kaperaren barrenean sartzen ditu.

Agurrik ere egin gabe,

—Baina nola sartu da zoro hori nire azken gela honetan? —gal-
detzen dio Josepek.

—Ezagutzen zenuen?

—Ez, baina gartzela guztia mintzatu da haren gainean. Hemen
barrenean zoratu egin da guztiz, baina dirudienez, kondenatua izan
baino lehen, erdi-zororik omen zegoen. Haren abogaduak aitzakia hau
bilatu zion judizioan, baina jaramonik ez zioten egin. Gauza itsusia
izan omen zen, haurrarenaganako ustelkeria edo. Haur bat hil egin
zuen.

—Eta ez dakizu haur hori nor zen?

—Nola jakinen dut? Ez dakit zeinbat urte daramazkien hemen.
Hogeta hamar inguru.

—Zuk ezagutzen zenuen.

—Ez da izanen...

—Bai, Petri Motz.

—Orduan gure kulpagatik, gizon horrek bere bizitzaren erdia iku-
si du paretarte honetan alferrik itzaltzen.

—Bai. Hala da.

—Geroago eta nire erabakia haundiago egiten da, Eztebe.

—Zer erabaki duzu?

—Zure pluma utzidazu, eta papera. Zuek, apaizok, papera dara-
mazue beti sakelan.

—Zer eskribitu nahi duzu?

—Nire aitorrera.

—Zure aitorrera?

—Bai. Badakizu orain artean ez naizela kulpadun deklaratu. Ju-
dizioan ahoa hertsitu nuen, eta ez nuen ezertarako ere zabaldu. Ba da-
kit nire ihardukiera horrek erretasuna eman ziola akusaziori, eta on-
gi esan litekeela horrela nire burua kondenatu nuela heriotzera, hil-
tzera.

—Txarki egin zenuen. Hori zure bekatu haundia da. Kristauak
bizitza defenditu behar du.

—Bai, ba dakit, baina laster helduko gera horrera. Orain eskribi-
tzen utzidazu.

Josepe aldairearen aurrean jesarri zen, eta bertan luzarotxo egon
zen idazten. Azkenean bere firma jarri zuen, eta papera eman zion Ez-
teberi. Honek hau irakurri zuen:

*Nire izena, edo grazia, eta deitura, eskribu honen aspian jartzen
eta firmaten eta zinatzen dudan bezala, Josepe Zufia eta Albistur da;
gaur, egun, Jesukristo gure Jauna Judeako Betlehemeko hiri benedi-
katuan jaio eta sortu zenetik aurtengo urtean, hila honen halako egu-*

nean, borroera karrote iraingarri ematera doakidala, aitorrera hau konfesatu nahi dut, konfesio hau aitortu nahi dut. Nire hitz, solas eta eleak, dudan jarriko ez direla espero dut. Hiltzera doan gizon batek ez daduka zergatik gezurrikan esan edo asma. Misterio nagusiaren atee-tan nagoenean, gorengo sekretuaren sarreretan aurkitzen eta kausi-tzen naizenean, egia esanen dut, egia esan behar dut, egia esan nahi dut, egia esan uste dut, egia guztia, egia hutsa, egia garratza. Ez dit inporta. Ez dit axola. Ez dit ardura. Ordu batzuren barranean, denbo-ra oso labur baten buruan, irudizko mundu honetako ate enganaga-riak zarratuko zaizkit nire bizkar-egur erditik apurtuaren gibelean. Horregatixek diot egia. Ez dakit harandikoan zerk igurikitzen didan, bestekaldean zerk itxadoten didan, zerk espero nauen, zer dagoen ni-re zai, begira eta haiduru, sariak ala zihorrak, premioak ala kastiguak. Nik beti ongi iharduki nahi ukan dut; hala ere gaizki eta bidegabe haundiak egin ditut, batzutan nire borondatearen kontra, bestetan zu-zenbidearen eta justiziaren zentzu edo adiera erratu eta enganatu ba-tek kidaturik eta eramanik. Gizonek judikatu egin naute, eta haien ar-tean bizi izatea debekatu didate. Orain Jainkoak judikatuko nau, eta Haren presentzia edo ausentzia debekatuko edo zilegituko dit. Haren esanetara makurtzen naiz, obediencia zor diot, gizonaren justizia oso gauza arina eta merkea iruditu baitzait.

Itsaso zabalaren aurrean, ze inportantzia daduka azkeneko euri ha-morratuak hareatzako baster ahastu batean ezarri duen izingura edo lakotxo igarankorrek? Hiru bekatu haundi egin ditut, eta gainerako gauza guztiak ez daduzkat zergatik paper zuri honen tribunaren gai-nean jar. Hoek dira, besteen ondoan, bekatu arinak, nire arima kez-katzen eta larritzen ez dutenak. Banan-bana kontatuko dizkiot nire konfesoreari. Harek jakinen du bekatu hoek nola judika, nola neurt.

Baina gaur hemen, munduko jentearen aurrean proklamatu nahi ditut nire hiru larrienak. Atzetik aurrera aipatuko ditut:

Bat:

Tereza Urresti eta Anakabe hil muen. Oilarganeko etxolak suntsi-tu zituztenean, batean sartu muen harekin leher zedin. Bidegabe hori orain pagatzen dut. Judikatu naute, eta errudun aurkitu naute. Baina andre harek heriotzea merezi zuen, orain esanen ez ditudan arrazoi-akatik.

Bia:

Josepe Urresti eta Anakabe hil muen. Hau zen haur bat, tristea, nire deitura eraman behar zuena, baina nire kobardekeriagatik eta ni-re doilorkeriagatik aita legezkorik gabe geratu zena. Nire errukidea izan zen lehen esanikako Tereza hura. Bidegabe honegatik judikatzen dute orain gizon kulparik gabe bat. Libratua izan bedi.

Hiru:

Beste haur bat hil nuen. Haren izena Petri zen. Gainerako zehaztasunik, ez deiturarik, ez ezer, ez dakit, baina hari Petri Motz esaten genion. Bidegabe honetzaz ez naiz errudun, hura kometitu nuenean, ez bainenkien ongiaren eta gaizkiaren artean hautatzen. Gainera, arrazoi honegatik beragatik, jakingabetasun honegatik, gizon inuzent bat akusatu nuen. Sinetsia izan nintzen, eta gizon hura kondenatua eta gartzelatua izan zen. Haren izenik ez dakit, baina gaur gartzela honetatik zora-etxera daramaten gizon errena da. Bihur bekio ohorea, honra, fama eta dedua.

Besterik ez dadukat. Konfesio hau gizaurrean irakur dadin tenorean, guztion Egilearen aurrean emanen ditut nire kontuak. Gizonek mundu honetan judikatu nauten baino hobeki, judikatu nau Harek bestean. Nitzaz urrikal bedi.

Pirmatzen dut: Josepe Zufiak.

Etzebek paperetik altzatu zituen begiak, eta haren kuinatua ikusi zuen. Hau Kristo urdin bat iruditu zitzaion.

—Baina hau, Josepe...

—Eta zer?

—Hau ez da posible.

—Ongi dakizu.

—Esan nahi dut hau ez dela zilegi.

—Gizonaren aldeko amodioak bultzatzen nau.

—Munduko lege guztiak apurto nahi dituzu.

—Munduko legeak ez dira zuhurrak.

—Baina guztiok pagatu behar ditugu gure kontuak.

—Ez.

—Nola ez?

—Batek munduko bekatu guztiak hartu zituen bere gain.

—Baina Hura Jainkoa zen.

—Eta nik Haren ereduari jarraitu nahi diot.

—Oso gauza zaila da.

—Guztiok egin behar duguna.

—Libre geratzen zera kulpaz.

—Konfesa nezazu.

—Agnus Dei qui tollis peccata mundi...

OHARRA.—Nobela hau teatorako eskribitu zen lehendabizi, eta OILARGA-NEKO ETXOLA BATEAN izenarekin presentatu zen Altzaga-sarira. Gero PEC-CATA MUNDI izenarekin Agora-sarira presentatu zen. Ez zuen premiorik merc-zitu. Orain irakurleen aurrean presentatzen da. Zori hobea duela.

ZALDUN BITXIA

(Le cavalier bizarre)
(1920)
Egitalde bateko antzerkia.

Euskeratzailea: Juan SAN MARTIN (*).

*Bruxelles-go Louis De Winter,
gizon ongilleari eskeiña:*

J O K O L A G U N A K

Zelataria.

Atso ta agureak.

Guziak naigabetuak, asmaz, eztulez, makuluekin eta soiñeko zaarrez jantziak. Beren artean, atso bat. Mundutik erdi aldentutako jende onek, beren ingurua kolorezko indarrez eta usaiez aberats du. Breughel-en pintzela edo Jacques Callot-en gubilla zirikatze bezelakoak dira. Gaiñera, bertako giroak, doiñu-ots berezi bat du bere sakonean.

T O K I A

Flandes-en. Tetxu edo sapaï biribilez gaiña duan ospital zahar baten gela. Atzekaldean, gotiku erako ojibal punta zorrozdun leio bat. Atea ezkerrean dago. Eskubian, zaindu gabeko aldare bat, utzita bezela. Ormetatik zintzillizka eleiz kuadru illun batzuek eta heraldika armariak erakutsiaz, mamu-iduriz bezela.

(*) Bruxelles-ko *Société Belge des auteurs, compositeurs et éditeurs* alkartearen baimenarekin.

Agureak, oeratuak daude. Etzanda edo oe gainetan kukurtuak. Bat bakarrik dabil batera ta bestera, azkar, dardaraz eragiña. Zelataria edo oartzaillea (vigía) da, bizarduna eta ile aundiduna.

ZELATARIA.—Entzun dizkiat, Benetan! Eta neretzat egia dana, kidekoak geranez, zuentzat ere badek! Entzun!

AGURE BAT.—Ametsak, otsa dik. Irudiak eta argiak bakarrik ez; zaporeak, usaiak eta doiñuak ere badizkik. Zoro gizarajoa, ametsak bost sentidu dizkik. Ametsa bezin zoro ago!

ZELATARIA.—Ori dek egi modua! Oraindik ixtante bat dala entzun dizkiat: metalezko kanpaiak!

BESTE AGURE BAT.—Inguru oietako lautasun guzian, etzegok kanpan-torrerik amar leguaren biran.

ZELATARIA.—Nere belarriekin! Kanpaiak! Gezurra esaten badiat, belarriak ebaki dizaizkidatela! Kanpai gogorrek, biziak!

IRUGARREN AGUREA.—Bai, sukarraren kanpaiak.

ZELATARIA.—Eta, zertaz joten zuten?, zuek esango al didazute?

LENENGO AGUREA.—Ire txorabioen jaiotzari.

BIGARREN AGUREA.—Ire ezkontzak, erotasunarekin.

IRUGARREN AGUREA.—Ire zentzuaren illetak.

ZELATARIA.—Naiz urrutikoak izan, kanpai ikaragarriak, ikaragarriak. Zelakoak ziran kanpai oiek? Adieraziko al didazute?

LENENGO AGUREA.—Ekaitzak itxasontzia ondoratzen duaneko erakoak...

BIGARREN AGUREA.—Suak uzta erretzen duan erakoak...

IRUGARREN AGUREA.—Erria errebelatuaz jaikitzen dan eran... Gerra danean...

ZELATARIA.—Bai. Oien danon antzera... Bat-batean! Beldurra sartu zait.

LAUGARREN AGUREA (*zutik*).—Erantzun zak, otzean: Kanpaiak entzun al dituk?

ZELATARIA.—Etzanda nengoan. Aldi batean zain nengoan, eta nere arimak ezagutu dizkik nere entzumenak baiño len. Ene Jainkoa!, zer adierazi nai dute ezkillia oiek, gure zelaiaren sarraski, miserizko erri onetan?

LENENGO AGUREA.—Bakoitzak berari dagokiona ikusten dik eta entzuten dik! Bein batean, paradisua ikusi nian, baiña iñor ez nian beartu sinistra.

ZELATARIA.—Nik egiztatzen diat. Ondamendiaren deia dek!

BIGARREN AGUREA.—Oraindik bereizten al diagu suertea ondamenditik? Aitortzen badidak gurekin isekaz ari aizela, nere *rapé* erdia emango diat.

ZELATARIA.—Aitortzen diat. Illuna ukan... illuna... illuna...

BIGARREN AGUREA.—Koldar ori!

ZELATARIA.—Eta nere *rapé*?

LAUGARREN AGUREA.—Aoa gozatu zak entzun dituken otsekin!

(Agureak berriz oeratu dute, muzindurik. Ixilla.)

ZELATARIA.—Kanpaiak lainoetan... Kanpaiak osifondoan... Kanpaiak nere kaskoan... Ia, ez dute otsik egiten? Izan ere, dudan jarri naute. Baiña, ixillera oituak daudenak beste mundutik datozen zarak, kantak, alakak, somatzen dituzte. Oiek dakarte batzuentzat iseka, bestentzat ames-zoro. Loak artzera nijoa. Gogaitu dedilla jotzaillea! Berriro sekula ez dut adieraziko mundua baiño aruntzago somatzen dedanik...

(Bat-batean, urbil xamar, iru kanpai ots klaru entzuten dira. Oeratuak, zutintzen dira.)

LENENGO AGUREA.—Kanpaiak? E, bizarduna? Entzun al dituk?

ZELATARIA.—Ez! Zer entzun dek!

LENENGO AGUREA.—Kanpaiak, madarikatua, kanpaiak!

ZELATARIA.—Ez al dek izango igarotako denborak burura igotzen zaizkikala? Ire errian kanpaiak jotzen ituen! Lepotik sokakin zintzilizkatuko al aute...

IRUGARREN AGUREA.—Ni ez nengoan lokartua.

LAUGARREN AGUREA.—Zergaitik asi gaituk kanpaiez mintzaten, emen barnean? Gau ta egun entzungo dizkiagu, modan jarriko dituk.

BOSGARREN AGUREA.—Beste gauzarik zer egin genezakeek?

LENENGO AGUREA.—Batez ere, entzumena adi jar dezagun eta ez dizaiogun sinistu berari besterik...

(Ixil-une luzea. Agure zaharrak adi daude.)

ZELATARIA.—*(Kanpaien antzera.)* Dilin, dalan, dilin, dalan... Dilin, dalan...

(Agureak, aserrez, zelataria inguratzen dute.)

BIGARREN AGUREA.—Bera ukan! Gezurtia alakoa!

IRUGARREN AGUREA.—Gezuruts gorrotagarria!

LAUGARREN AGUREA.—Bai, eroaren asmaketa!

ATSOA.—*(Bere makulari eragiñaz.)* Ausartu adi berriz, iguingarri!

ZELATARIA.—Nere eztarria brontzekoa den! Makulu, ire ohorez egingo diñat zintzur otsa! Entzun zan! *(Agoa irikitzen du, baiña, kanpoan, egiasko kanpaiak joaz asten dira. ZELATARIAK parre egiten*

du.) O! joku inpernutiarra. Deabruaren adiskidea naiz! (*Kanpaieri antz emanaz.*) Dilin, dalan, dalan... orrela... Leun-leun... Eta goragotik. (*Kanpaiak urbilduaz entzuten dira.*) Eta urbillago oraindik... (*Kanpaiak boieran askartuz.*) Eta ez txuriak, ez txurigorri, ez urdin, ez eta ere urrezko, ez! kanpai beltzak, beltzak, gau-kanpaiak, illeta-kanpaiak, kanpai izoztuak...

LENENGO AGUREA.—Zer dan jakin nai luke batek.

ATSOA.—Aztarnak...

ZELATARIA.—Gezurrezkoak zirala esaten zenuenez! Itzari eusten zioat gezurra dala!

BOSGARREN AGUREA.—Gu, gizarajook! Zentzunik bai al du gertaera onek? Kanpaiak ez dute joten kanpantorretik kanpora! Gertatu daiteke ori? Jendea, esan neri...

ZELATARIA.—Gertatu daitekean konprenitu ezak beldurtzen au? Ni ez.

SEIGARREN AGUREA.—Deitu dizaiogun nagusiari.

ZELATARIA.—Nagusia ere gu bezelako zahar bat dek, beste ezer egiten ez dakiena, bere liburuan zaharren izenak eskribitzea izan ezik, emen iltzen diran zaharren izenak.

LENENGO AGUREA.—Nik, berriz, kanpairik ez dagoala zioat. Ez diat ezer sinisten, ikusten dedana izan ezik. Eta, kanpai oiek ez dituk ikusten!

ZELATARIA.—I, Tomas zaharra; kanpaiak naturaz gaiñekoak dituk; bear bada entzunak izaten uzten ditek, baiña ez zaiek gogoko ikusiak izaten. Ikusten diranak, bataiatzerakoan eta lur-ematerakoan jotzen dituztenak bakarrik izaten dituk.

LENENGO AGUREA.—Guzion kontra eusten zioat nere itzari, ez dagoala kanpairik.

(*Kanpai ots bat, indartsu, oso urbil.*)

ATSOA.—Jesus Maria!

ZELATARIA.—(*Isekaz antzemanaz.*) Susmauria!

LENENGO AGUREA.—Eraman eziñezkoa dek au. Kejatzea erabakitzen diat, izkribatu dezagun letra dotorezko pankarta bat.

BIGARREN AGUREA.—Eta nik ainbeste gauza ikusi ditudalarik nere bitzitan! Ostera, kanpaiak dabilzala, oiñak dituztela?

IRUGARREN AGUREA.—Bidez-bide ateratzea beren gauza dek; baiña ez dezatela artu gure pobre-etxe au ostatutzat!

ZELATARIA.—Trankildu zaitetze; zuen biotz zahartuak metalezkoak izan gabe, kanpaiak bezin fuerteak dizkitek beren taupotsak. Jakin bear diat ia zer dan kanpoan bolera z dabillen ori; ikustera niak, eta zuek sinistu bearko didazute. Bear bada ederra izan ditekek... (*Gelaren atzekaldera dijoa korrika eta mai gaiñera igo, andik leio-*

- raino eltzeko. Isiltasuna. Agureak belaxe biltzen dira gelaren atze-
kalde artan.*) Edo, bear bada, naiago al dezute ezer ez jakitea?
- BOSGARREN AGUREA.—Jakin nai diagu. Ez da, adiskideak? Nai diagu...
- BOSGARREN AGUREA.—Nai diagu jakin zer deabrukeri dan. Zelataria, zer dek?
- ZELATARIA.—Zelai lautasuna dakus illunabarrean, dena gorritzakara, bere estainuzko intziriz.
- SEIGARREN AGUREA.—Eta gero?
- ZELATARIA.—Ikusten dek... (*Isiltasuna.*) Gaitza dek ikusten dedana adieraztea. Badakizute ni ez nauala ezerk arritzen...
- LENENGO AGUREA.—Jainkoaren izenean, zer dek ikusten dekana?
- ZELATARIA.—Zaldi bat, aundia, oso aundia. Bayard *ommegang* deitzen zaiona bezin aundia. Itzala edo ez bada beintzat! Bere lepotik zintzillizka arranak dituala, arran aundiak, oso aundiak, kanpaiak bezelakoak...
- LENENGO AGUREA.—Neurri ortako zaldiak? Olakorik etzeko.
- BOSGARREN AGUREA.—Itzala ez bada beintzat... Batzuetan, arrastiruntza, era ortako irudimenak biurtzen dituk gure sukarrezko zelai oietan. Baiña, eta gero, ikusle?
- ZELATARIA.—Zaldi gaiñean dijoana ere erraldoia dek. Zaldun bitxia! Ene ama! Itxura ikaragarria dik! Au ere itzal bat ez bada, beste itzal baten gaiñean...
- BOSGARREN AGUREA.—Batez ere, ispillu disdirekin ez ote dituk betetzen aireak?
- ZELATARIA.—Urrutiko azken gabeak desurrezten dijoazkik. Jantzi gorritz zegok. Lautara guzia, ametsegaitik zabaldua, ia lo zegok. Kutsatzen dan zerbait dek!
- ATSOA.—Esna adi! Zalduna?
- ZELATARIA.—Buru-arro paseatzen dik. Ospitaleruntza zetorrek. Pauso batzuek geiago eta garbi asko ikusi ditzakek.
- BIGARREN AGUREA.—Zelataria, ire itzak ez dituk zeatzak! Itz egin zak jende zintzoa mintzatzen dan bezela edo beste bat igo dedilla leiora!
- ZELATARIA.—Sinistu zaidazute! Ain ondo itz ez egiñarren, beste iñork baiño obeto ikusten diat. (*Isiltasuna.*) A! zamalkatuz datorren ori ezagutzen diat! bai orixe! Eta guziok ezagutzen dezute.
- BIGARREN AGUREA.—Nor dek, ba, nor?
- ZELATARIA.—Berak gogoratzen dik gure ospitala, Jainko onaren izenez, maiz bere oiñak jartzen dituan etxe agurgarri bat bezela!
- LAUGARREN AGUREA.—Bere izena, bere agerkundea?
- ZELATARIA.—Ez diat geiago esango. (*Kanpai otsa, kanpoan.*) Zaudete ixillik. Oeratu zaitzete.
- LENENGO AGUREA.—Zergaitik aolku edo konseju oiek?

- ZELATARIA.—(*Lurrera jauziaz.*) Erantzun; eriotzaren beldurrik ba duzute?
- LENENGO AGUREA.—Galdera tontoa! Gure edadean?
- BIGARREN AGUREA.—Guretzat ez ote ukan ba dana bukatu urte asko dirala?
- IRUGARREN AGUREA.—Eriotzari buruz ari gaituk? Baiña, gero ere biziko galararik?
- LAUGARREN AGUREA.—Iltzea gizonen bete bearra dek.
- ATSOA.—Zer besterik egiten diagu etxe onetan gure azken bukaerari itxaro izan ezik?
- ZELATARIA.—Zuen itzak orrenbeste jakintza adierazten duelarik!, orduan, ez zerate geiegi arrituko... (*Isiltasuna.*) Zalduna urreratzen dala? (*Kanpai ots bat.*) Eriotza dek!
- BOSGARREN AGUREA.—Eriotza?
- ZELATARIA.—Eriotza zamalkatuz!
- SEIGARREN AGUREA.—Zer diok? Eriotza?
- ZELATARIA.—Eriotza!, ospetsu, kobrezko kaskoarekin, eta gafiñekoa *pavorealaren* lumekin!
- LENENGO AGUREA.—Zerekin? Eriotza?
- ZELATARIA.—Eriotza!, bere buruz arrotuta, okotza gora duela, esku bata mokor gafiñean, belanetaraiñoko larruzko bortzegiekin, zati-tutako kapusai batekin goitik behera estalia eta zillarrezko gurutzetxoz beterik.
- ATSOA.—Eriotza esan dek?
- ZELATARIA.—Bai, bera, eta ez beste. (*Kanpai otsa.*) Eta norengana zetorrek? Iregana, zuengana; neregana, guzcion gana? Arrera ona egin bearko zioagu, edukazio onez portatu bearko gaituk. Batez ere, ezkutatu zuen sentipen beldurriak, agure zahar orrek uste baitatik maitatzaille atsegina dala.
- LENENGO AGUREA.—Beldurra? Sartu dedilla, ia! Zirituz agurtuko diagu, ongi-etorri alaia adieraziz, sakristiako egiazko latinez!
- BIGARREN AGUREA.—Argizagi mutur bat gelditzen zaidak. Nik eskin-tzen diat argia!
- IRUGARREN AGUREA.—Neuk kantatuko diat lizunkoien meza beltza eta dantzatuko diagu zera...
- LAUGARREN AGUREA.—Agurrak antolatuko al dizkiagu?
- ZELATARIA.—Obeto izango litzakek zeuen arimak zaintzen pentsatzea!
Sustraatik atera estaltzen dituzuen zikinkeriak!
- ATSOA.—Baiña, zer? Eriotza al dek? Astearteko inauterian ain ondo antz ematen ditok, nahastu egiten dek nornai.
- ZELATARIA.—Egiatzkoa, antz eman ezifitezkoa...
- BOSGARREN AGUREA.—(*Atsoari.*) Emakume, iguingarria ba aiz ere, azken pekatua egin nai diñat.

SEIGARREN AGUREA.—Jarabe ganbelan ez diat ezer utzi bear!

LENENGO AGUREA.—Oraindik zazpi pesetaren jabe nauk, gastatu bear dizkiat...

(Kanpai otsak ari dira, geroago eta urbillago.)

ZELATARIA.—Eriotzari ez zaizkiok gustatuko zuen komeri ta ifiozokeriak; neurridun pertsona dek, legezko agerkaritza maite duana.

LENENGO AGUREA.—Eta guri, bere bisitak gustatzen zaizkiguk ala?
Gauza biziak gaituk ta parrea gurea dek!

BIGARREN AGUREA.—Eta beren asken egunak bizitzen gaudenak! Edan nai diat.

IRUGARREN AGUREA.—Nik kantatu nai diat, munduaren amaia kantatuko diat!

LAUGARREN AGUREA.—*(Filarmonika —akordeoia— bat zabalduaz.)* Nik idikitzen diat dantza, illeta itxusiaren dantza!

BOSGARREN AGUREA.—Dantza egin dizaiogun Erio-ri! Dantza dezagun illeta itxusia! Agura zaharren jaia dek, illetsi taldearena!

ATSOA.—Ni dantzatzen nauk zuzenera eta okerrera!

SEIGARREN AGUREA.—Soiñua?

(Filarmonikak dantza astun bat ari du. Agure batek eltzen du ATSOA eta dantzara beartzen du. Itxura gabe biak saltoka ari dira toki beretik alde gabe. Gaiñerakoak, korroa egiñaz, musikaren antzera kantatuz, txaloak joaz edo orruaka. Antz-irudizko zarata oiek ixtantetxo bat bakarrik irauten dute. Pareja zaharra, arnasa-estuz, oe batean erortzen da; filarmonika orron dabil; agureen korroa puskatu da.)

LENENGO AGUREA.—Eta kanpaiak, ia ez dituk entzuten?

ZELATARIA.—Arkupean deitu dik. Gure jaialdi au gora-bera, kolpeak entzun dizkiat.

LENENGO AGUREA.—Gezurra! Bere bidea jarraitu dik!

BIGARREN AGUREA.—Iriki al diote?

IRUGARREN AGUREA.—Pentsatzen dedana esango dizuet: bukatu dik eta berriz joan dek. Ez zetorren guregana, pobre-etxekeoengana, ospitalekeoengana baizik, bestaldeko gelara. Gu? Eriotzak ere aizutakoak gaituk...

ZELATARIA.—Bere billa natxiak.

(Azkar dijoa atzekalderaino. Baiña, agureak eldu diote ta ez die uzten.)

LAUGARREN AGUREA.—Zentzugabea! Gure gelara begiratu dezan dei egin nai al diok?

ZELATARIA.—Zuek zerate zentzugabeak! Egiñalak ez al dituzute egin bera zuen gelara iritxi dedin? Bestaldetik, bizitasunezko gora-bera dek. Eta, bere billa joanda, zoritxar gutxiago emango ziguk.

BOSGARREN AGUREA.—Ago emen geldi!

ZELATARIA.—Nai dezuten bezela. Ajolakabetzen nauk asuntu onekin

ATSOA.—Miserere!

ZELATARIA.—Zer dion, amona?

ATSOA.—Deitu zaiok kapeillauari!

ZELATARIA.—Upel batean ezkutatu den.

SEIGARREN AGUREA.—Ba, orduan, norekin aitortuko gaituk?

ZELATARIA.—Jainkoak entzuten zaituzte, aurrera!

LENENGO AGUREA.—Ni ez nauk zuzena, ez!

BIGARREN AGUREA.—Nik neronen burua pekataritzat diat, esan deza-gun serioski!

IRUGARREN AGUREA.—Eta ni, pekatari aundi bat nauk. Bat, egiazkoa.

LAUGARREN AGUREA.—Nik geiegi edan diat!

BOSGARREN AGUREA.—Nik iñoiz, asko edo gutxi, lapurretan egin diat!

SEIGARREN AGUREA.—Nik ugari izurratu diat!

ATSOA.—Ni ederra nintzan, eta nere gorputza saltzen nian!

LENENGO AGUREA.—Egintza sakrilegu batzuek dizkiat nere gain!

BIGARREN AGUREA.—Bai! Nik, sakrilejuak baiño zerbait ohea! Aita Santuak bakarrik barkatu ditzakean pekatuak!

ZELATARIA.—Etorriko dituk kontuak. Numeratuaz zatozte neri jarraika, inpernuetara jetxi bear diat.

ATSOA.—Ez zak aipatu inpernurik! Gure oinpean zegok.

ZELATARIA.—A, bai?, azufre usaia zegok. Merezi al zuan Eriotza ainbeste mukertasunez tratatzea? Eten zazute zuen espa, gerorakotu zuen zikinkeria. Iruditzen zaidak Erio eskillaretan dagoala zerbait arritua. Ainbeste atekin!

IRUGARREN AGUREA.—Joan dedilla nai duan lekura, baiña ez dedilla onera etorri...

ZELATARIA.—Ajajai! Itxura danez arnasa sendoak dituk bizitzetan! Orrela, ba, gaixo guzi oientzat, elbarri auentzat, bizitza doai bat al dek? Lanera, o Erio!, eta zenbat zerraldo eskatuak? Baso osoa! Oiana!

(Agureak, gelan, ara ta ona dabilta, galduta bezela.)

LAUGARREN AGUREA.—Zer egin?

ZELATARIA.—Errezatu! Gizonak bide au bakarrik ditek eta.

BOSGARREN AGUREA.—Zelan errezatu?

ZELATARIA.—Nik zer zekiat? Esan, adibidez: “Jauna! beldur naiz. Beldur eriotzaren eta zigorraren. Zuregana deika gatoz arris-

kuan, beingoz ez da oitura bat. Guk bizi nai dugu, utzi gaitzazu bizitzen. Amen!...”

ATSOA.—Bizi!

SEIGARREN AGUREA.—Edozein modutan, gaixorik, oiñazez, zauriturik eta arrez estalirik, baiña bizi!

ZELATARIA.—Etsi baiña ez abere-iltokira daramaten zerria bezela. Begiratu, jostatu. Jolastu asmakizunetan. Zuetarik lenengo nor lertuko dek? Neuk zekiat, lenengo, adin gutxien duana.

LENENGO AGUREA.—Nik ez diat eun urte ere.

BIGARREN AGUREA.—Nik eun da bat dizkiat.

IRUGARREN AGUREA.—Itxaron, Erio-k utziko ziguk kalkulatzeko momentua.

ZELATARIA.—Azkar! Katarrosa au ez zegok urruti, eztula egin dik. A! zelako leizea dagoan gorpuztxo orretan! (*Poliki dijoa atzekal-deko bazterrera.*) Eskillaretan oztopo egin bear izan dik. E! naikoa duk utsik, urreratuaz zetorrek; aurretik daraman egatzadaren aizea somatzen diat.

(*Agureak ezkutatus gordetzen dira mantapeetan edo oepeetan. Batean, gela ustu egin dala dirudi. ZELATARIA-k aurrerantza jarraitzen du, amesetan bezela, mozkor baten gisa.*)

AGURE BATEN ABOTSOA.—Eta Erio?

ZELATARIA.—Pazientzi pixkabat.

BESTE ABOTS BAT.—...ora pro nobis?...

ZELATARIA.—Azkenean! ik ikutu gaituk! Puaj! bere arnasa, errementariaren auspo indartsu ori! Illargi au bezela, azkar joango zera, ezta, maitea? Derrepente illa, esaten duten bezela. Eta plaf!, illobira, panpin sorta bat bezela... (*Batzuek ai-ene samiñez, besteak biraoka, besteak negarrez, besteak letamia zatiak mantapeetatik eta oepeetatik. Ziri-sartuaz ere bai. ZELATARIA ate-kontra golpe batzuek ematen ditu, beldurtzen da atera duan zarataz, guziz bultza egiten dio ateari eta atzerunzka dator gelara, berak ere igartzeke jolasean dabillen ala ez.*) Nor da? (*Bere abotsa aultzen da.*) Ezagutzen baitzaitut? Arren! (*Isil-unea.*) Garaillea! (*Isil-unea.*) Zure zerbitzaria! (*Berriz ere ixil-unea.*) Eta bedorrek jakin nai du... (*Isil-unea.*) Gela onetan Santa Gertrudis deitua? Neu naiz baliagarri jo ditekean bakarra, bai. Emen, agureak bakarrik, agureak basterik ezer ez, zure begirapenik merezi ez dutenak; agure leloak, marmariak, aragi gabeak, zikiñak, istu-jarioak. Zenbaketa? Akiles, rapé artzen duana; Erromano, puzkertia; Gomario, aisa-kantaria; Erronbaut, zuritzen dana; Simon, turutaria; Chislan, puzten dana; Arnaldo, sikatzen dana; eta aintziñako Furnez-ko prezezioko Bir-

jiña, Maria, malko-jarioz zutik dagoana! Ziñezko itza! (*Entzuten dago, kukilduta, eskua belarrostean duala.*) Ez! Zuaz behera, be-behera... O! Erio maltzurra! (*Parrez dio.*) Nere zorionak! (*Iru edo lau aldiz agurtzen du.*) Garaillea... (*Momentu batean alde egiten du, berriz dator eta atea ixten du. Baiña, entzuten jarraitzen du.*) Behera dioa. Billa ari da. Arkituko ote du billa dabillena? (*Ixilaldi luzea.*) Ai! Uste dute arkitu duala! Garrasi ori, emakumezkoaren garrasi ori! Arkitu du! Gorputza gogorrean menderatuz izurratzea nai ote du, mutilzar lotsagabe orrek? (*Parre egiten du.*) Ja, ja, jai! Erio dagoan lekuan ez da falta aragikeria! (*Azkar pasatzen da gelan, alde batetik bestera.*) Kaixo, agurea? (*Ezer ez du mugitzen.*) Aragi ustelok, atera zaitezte oeko lastairatatik!

AGURE ABOTSA.—Erio?

ZELATARIA.—Igesiari eman dio! Ospa egin du! (*Oeetatik agertzen diran burueri.*) Ikusi al dezute?

LENENGO AGUREA.—Ez, ito bearrean nengoa.

BIGARREN AGUREA.—Ni konorterik gabe bezela egon nauk. Dena beltz eta zuri biurtzen zan.

IRUGARREN AGUREA.—Nere odola gelditua izan duk, arraiñ-odola bezela.

LAUGARREN AGUREA.—Sinesten duk joan dala?

ZELATARIA.—Zer demontre egin ote dik behe ortan? Entzun, berriz ari duk zamalkatuz.

(*Kanpai otsa entzuten da.*)

BOSGARREN AGUREA.—Arnasa badiat, Au poza!

SEIGARREN AGUREA.—Berriz ere bizirik arkitzen gaituk, bizirik!

LENENGO AGUREA.—Joan dedilla bere sarraskietara; gureztat, arrosak! (*Oetik-oera dioa astinduz mugimentua sortzen.*) Zutik!... (*Agure guziak zutik eta alde guzietara korrika, urduri.*) Nor falta da deira? Iñor ere ez! Baiña, zertara etorri ote dek, zaldun bitxia?

BIGARREN AGUREA.—Eta zer esan nai ote ditek bere legunkeriak? Zertako erotu pobre-etxe guzi au? Nik madarikatzen diat!

(*Urrutiratuz entzuten dira kanpaiak. Bitartean, ZELATARIA leiorea itzuli da eta, bertan igota, kanpakaldera so dago itzalean biltzen diran hurretaruntza.*)

ZELATARIA.—Ba zijoak. Gaua bazetorrek. Bear bada itzala izango dek...

LENENGO AGUREA.—Edaria billatu nedin! Nik konbidatzen diat jinebra edatera!

IRUGARREN AGUREA.—Nork du filarmonika soifua?

BIGARREN AGUREA.—Baator emakume? Ez zan jarraitu ezkutatuz...
ATSOA.—(*Oe batetik irtenez.*) Nor zegok illik?

LAUGARREN AGUREA.—Ez i, ta ez ni! Besteegaitik parre egiten diñat!
ZELATARIA.—Ixii! Erio-k norbait zeramak. Bear bada ori ere itzal bat izan ditekek...

ATSOA.—Ai! Errezatu, errezatu errosario bat!

BOSGARREN AGUREA.—Eroa! Itzalegaitik errezatu?

ZELATARIA.—Otoi, isilik! Erio-k zeramak...

SEIGARREN AGUREA.—Ixil ordu au gora-bera, gau guzian zelebratu bear diagu. Ordu oparotsu batzuk bizi bear dizkiagu, lenago bezela!

LENENGO AGUREA.—Zer ba, zaldun ori etorri al dek?

BIGARREN AGUREA.—Eta kanpai oiek, irudimenezko kanpai oiek?

ZELATARIA.—...besoetan zeramak, kontu aundiz, arduratsu, itzal txiki bat...

IRUGARREN AGUREA.—Filarmonika arkitu diat!

ATSOA.—(*Leiora korrika joanaz.*) Ba daramala?

ZELATARIA.—Jaio-berri bat!

(Leun-leun parre egiten du eta aurpegia bueltatu. ATSOA-k aitaren egiten du. Baiña filarmonika soñua asten da. Zalaparta ekin da. Uluaka. Agureen gogoz kontrako dantza, agoa zabalik, eta ukabillak itxita, marionetak bezela.)

O I A L A

PUBLICACIONES
DE LA
REAL SOCIEDAD VASCONGADA
DE AMIGOS DEL PAIS
(Delegada del Consejo Superior de Investigaciones Científicas en Guipúzcoa)

- MONOGRAFIA DE D. XAVIER MARIA DE MUNIBE, CONDE DE PEÑAFLOIDA, por Gregorio de Altube.
LA EPOPEYA DEL MAR, por M. Ciriquiain-Galzarro. (Agotado).
PASADO Y FUTURO DE LA REAL SOCIEDAD VASCONGADA, por José María de Areilza.
HISTORIA DEL MONASTERIO DE SAN TELMO, por Gonzalo Manso de Zúñiga y Churruca.
ELOGIO DE D. ALFONSO DEL VALLE DE LERSUNDI, por Joaquín de Yrizar.
BREVES RECUERDOS HISTORICOS CON OCASION DE UNA VISITA A MUNIBE, por Ignacio de Urquijo.
LA REAL SOCIEDAD VASCONGADA DE AMIGOS DEL PAIS Y LA METALURGIA A FINES DEL SIGLO XVIII, por Manuel Laborde.

REVISTAS

- BOLETIN DE LA REAL SOCIEDAD VASCONGADA DE AMIGOS DEL PAIS.
Ejemplar suelto: 25 Ptas.
Suscripción anual: 60 »
EGAN: Ejemplar suelto: 20 Ptas.
Suscripción anual: 50 »
Suscripción anual conjunta a BOLETIN Y EGAN: 80 Ptas.
MUNIBE.—Revista de Ciencias Naturales
Número suelto: 30 Ptas.

Redacción y Administración: Museo de San Telmo

SAN SEBASTIAN

ESCELICER, S. A.
SAN SEBASTIAN